

PREFACE

— 000 —

The publication of this volume has been delayed by the long-continued illness of the editor, who is still in bed under a severe operation.

Pandit Kalikrishna Bhattacharya, senior Professor of Sanskrit Vidyasagar college has with his usual kindness seen the book through the press, for which the publishers owe him sincere thanks.

The general plan is the same as in Canto I except that the Appendix is omitted the rules being all explained in the body of the volume.

CALCUTTA,

PUBLISHER

December, 1917.

INTRODUCTION

—000—

The Second Canto opens with a dilemma. Hari had promised to Narada to march forthwith against Sisupala; but as he was preparing for the expedition messenger came from Yudhishthira inviting his presence at the Rajasuya sacrifice which he was about to commence. For advice, Hari summoned his elder brother Balarama and his uncle Uddhava.

The former, an inveterate toper, was tipsy at the time and casting caution to the winds, advised an immediate march. Stout fighter as he was, he thought the Yadava army was strong enough to crush any opposition and it was unnecessary to discuss the pros and cons in accordance with the approved rules of Policy which were meant for people of ordinary resources only.

Uddhava followed with a warning. He said that the old enemies of Hari were eagerly waiting for an opportunity to combine against him and the march at the present moment would be the best of such opportunities. Sisupala, who by himself even was not an insignificant adversary, would be formidable if placed at the head of this coalition. The dilemma, thought Uddhava, is easily met by coaxing all these kings to be present at Yudhishthira's sacrifice, where the attentions that are sure to be paid by Yudhishthira to Hari would undoubtedly bet their spite and drive them to hostilities and thus present an opportunity to Hari to attend the sacrifice and kill Sisupala's sworn friend and the gods at the same time.

This advice of Uddhava appeared so simple and practical that Hari at once decided to adopt it.

शिशुपालवधम्

द्वितीयः सर्गः

यियत्तमाणेनाहतः पार्येनायं द्विपन्मुरम् ।

अभिचेद्यं प्रतिष्ठासुरामीत् कार्यद्वयाकुलः ॥ १ ॥

Prose—अथ सुरे द्विपन् कार्यद्वयाकुलः आसीत् [Now Hari, the slayer of Mura, found himself in a fix being placed between two conflicting duties] How so!—यियत्तमायन पार्येन आहतः सुरे द्विपन् [An invitation came from Yudhishtira who was about to celebrate a sacrifice] But where was the perplexity?—अभिचेद्यं प्रतिष्ठान् सुरे द्विपन् [At the instance of Narada, Hari had made up his mind to march forthwith against Sisupala] Yudhishtira's invitation interfered with this expedition, and Hari did not know what to do].

Prose—अथ यियत्तमायन पार्येन आहतः अभिचेद्यं प्रतिष्ठान् सुरे द्विपन् कार्यद्वयाकुलः आसीत् ।

English—Soon after, invited by the son of Pritha, who wanted to perform a sacrifice, the slayer of Mura, longing to march against the King of Chedi, felt distracted by two duties 1.

Bengali—हरि शिशुपालेन विक्रुद्ध द्यूत दाया करिबेन द्विप द्विप
हेन एवम सद्ये दुरिहिन राजेन निमग्न करिवा पाठिहिलेन । दाया
राजा ३ द्यूत दया एते द्वे कर्तव्येन सद्ये पकिरा हरि आकुल
हिलेन । १ ।

Explanation—Narada's message had thoroughly roused Hari. He was thinking of an expedition against Sisupala when Yudhishtira's messenger came in with an invitation from that monarch, his dear kinsman to be present and direct affairs at the Rajasuya sacrifice which he intended to celebrate. Hari felt perplexed. Indraprastha and Mahishmati were at a great distance from each other. It was not possible to be simultaneously present at the two places. Evidently Hari had either to disoblige Yudhishtira or to let Sisupala alone. he did not know which to do.

Mallinatha—अधिन् समे मन्त्रवर्चनाय बीजं वपति वियचमाणनेति^१ । 'अथ' इन्द्रसन्दर्शयवर्णननरं वियचमाणेन यदुभिच्छता [यत्रत सन्ननात् लट् शानच्^२] 'पादन' वृथापुत्रेण युधिष्ठिरण ["तस्मदम्" इति चण् । अन्यथा "स्वीधी दक" स्यात्^३] आहत' आकारित [द्वयति के सम्प्रसारणदीर्घा^४] तथा 'अभि चेय' शिशुपालं प्रति ["लक्षणेनाभिप्रती अभिमुख्य" इत्यव्ययीभाव । "अभिरभाय" इति कर्मप्रवचनीयत्वे तदयोम द्वितीया वा^५] 'प्रतिष्ठाम्' प्रस्थातुमिच्छु [तिष्ठति सन्ननात् उत्पत्त्य] 'सुरं द्विप्' सुराणि ["द्विषीमिमे" इति ऋदप्रत्यये "द्विप्, ऋतुवा" इति वैकल्पिक षष्ठीप्रतिषेध^६] 'काव्यंददन' सुरकार्यमुद्धतकाव्यरूपस्य 'आकुल' विप्रतिपद्यान् आश्चर्यकत्वाच्च इयो^७ सन्दिहान 'आसीत्' । अतो मनस्य अयमवसरं, इति भावः ॥ १ ॥

NOTES ON MALLI

1 By वियचमाणन &c he sows the seed to describe Counsel in this Canto. 2 शानच् is the substitute for इट् after यञ् ending in सन् । 3 The चण् is by "तस्मदम्", otherwise "स्वीधी दक" would have prevailed (*Charcha*). 4 लट् coming after द्वेष्, there is सम्प्रसारण and दीर्घ (*Charcha*). 5 There is अव्ययीभाव by "लक्षणेनाभिप्रती" (*Charcha*), or, अभि is a कर्मप्रवचनीय by "अभिरभाय" (*Charcha*), and in connection with it there is द्वितीया in चेयम् । 6 इट् is the affix by "द्विषी—" (*Charcha*), and षष्ठी is optionally

barred by “द्विष—” (*Charcha*) 7 Because they are conflicting and both are apparently unavoidable

Sara—नारदवाक्यात् अङ्गीकृतञ्च हरिणा चैद्याभियानं प्राप्तञ्च वृधिरित्यत्राजमूये समाधानम् । युगपदेव पुनर्युद्धयावा यज्ञयावा च न सम्भवत , का वा एतयोः काव्या इति विमिश्रञ्च हरिर्निश्चयमाध्यमच्छत् । १ ।

CHAROHA

1 वियच्चमागेन—यद्युम् इच्छति इति यज+सन्+कट् स्थाने शानच्-वियच्च (सन्नलघातु)+शानच्-वियच्चमाच wishing to perform a sacrifice तेन । Qual पार्थेन ।

2 आहूत—आ+ह्वेल्+ञ् कर्मणि invited Qual द्विषन् । Malli's सम्प्रसारणदीर्घी refers to the following steps — आ+ह्वे+कट् = आ+हुए+कट् this is by सम्प्रसारण “” the substitution of उ for व । Now उ and ए become उ by पूर्वरूप giving आ+हु+त=आ+हू+त , this is दीर्घ ।

3 पार्थेन—पृथा is a name of कुन्ती । पृथाया चयम् इति पृथा+अण् पार्थे । तेन । Refers to वृधिरित् । Malli's rule “तस्मैदम्” means—अण् is attached to a प्रातिपदिक, in the sense तस्य इदम्—this is related to him तस्य and इदम् are mere representatives, so तस्य includes तस्या also, and इदम् stands also for इयम् and चयम् । [Thus derived, पार्थे means ‘related to पृथा’ hence includes ‘son’ also, because the son is related to the mother Malli explains the necessity for this round about derivation in preference to the direct exposition पृथाया अपत्यम्, saying “अथवा—” । He means that this वाक्य gives पृथा+टक् पार्थेय not पृथा+अण् पार्थे because, as he says, अण् is barred by “स्त्रीभ्यो टक्”, which directs टक् (एय) after स्त्रीप्रत्ययान्त words. This is rather misleading. The rule “स्त्रीभ्यो टक्” is barred by “अट्ठाभ्यो नदीमानुषीभ्यस्तत्रामिकाभ्य—” Names of नदी and मानुषी take अण् if the leading vowel in them is not आ, ऐ or औ । Now पृथा being name of [a मानुषी, we do expect पार्थे with अण् । The rule “अट्ठाभ्य—” however is superseded by the rule “द्विष—” If a word contains only two

vowels, टक् १० the affix in the sense तस्यापत्यम् even though the word be a नदीनाम or a मानुषीनाम । Hence instead of “अन्यदा” “स्त्रीषो टक् स्यात्” it is preferable to say “अन्यदा ‘इव’ इति टक् स्यात्” . It should be noted, however, that, according to some, पदा is of the उक्तादि class and as such takes अञ् barring the rule “हाच” । Hence पदाया अपत्यं पुमान् इति पदा + अञ् माय by the rule “उक्तादिष्व अञ्” ।

४ द्विषन्—द्विट् इति द्विष + श्च कर्भरि द्विषन् an enemy Malli's rule “द्विषोऽनिद्वे” means—द्विष takes the affix श्च in the कर्तृवाच्य if the agent of द्विष be an enemy. The श्च here is a प्रत्यय, while शानच् in शिष्यदमाय १० an आदेश । In the case of श्च and शानच् as आदेश, the restriction is that, generally, they must not be प्रथमान् (i.e. must not qualify a प्रथमान् word) There is no such restriction in a प्रत्यय । Hence here द्विषन् is used in the प्रथमा ।

५ मुरम्—Murā was a demon whom Hari killed तम् । द्वितीया in the अदुर्लभम् of the क्रिया in द्विषन् । By the Vartika “द्विष-श्चतुर्धा वचनम्” धाता is also available, notwithstanding the prohibition “न भूकाम्यदनिष्ठाम्भवदनाम्” ।

६ अविज्ञेयम्—अज्ञेय (Ignorance) कान्ता I अविज्ञेयः अविज्ञेयः

8 काय &c — हा + अत् कर्मणि कार्यम् duty हो चरवी पक्ष इति दि-
 • अयच् इयम् a diad a pair आ + कुल + अच् कर्मणि आकुल perplexed,
 bewildered. काययो हयम्, इतत्— 1 कार्यदेन आकुल, तत्— 1

9 Voice— आदतेन प्रतिष्ठामना विषता कुक्षिन प्रमूयत ।

सार्धं सुहवसीरिभ्यामयासावासदत् सद' । २३

गुरुकाव्यानुगा विभ्रचान्द्रीमभिनम श्रियम् ॥ २ ॥

Prak—अय पसौ सद' आसदत् [Thus in doubt, Hari entered the council room] Alone?—उद्भवसीरिभ्या सारम् [No Uddhava and Balarama followed him] How did he look then?—अभिनम चान्द्रीं श्रिय विभ्रत पसौ [He entering the spacious council room looked like the moon entering the broad expanse of heaven at moon rise] But he had two others following him—गुरुकाव्यानुगां चान्द्रीं श्रियं विभ्रत [Quite true, he imitated not the moon as it is seen every day when rising but of the moon rising with Vrihaspati (Jupiter) and Sukra (Venus) in her trail] 2

Prose—अय पसौ अभिनमः गुरुकाव्यानुगां चान्द्रीं श्रिय विभ्रत उद्भवसीरिभ्या सार्धं सद' आसदत् । २ ।

Eng—Forthwith with Uddhava and Sirin he repaired to the council room, bearing the lustre of the moon entering the sky with Vrihaspati and Sukra in attendance 2

Beng—कईय श्रिय करार छत्र तिन उद्भव ७ बलरामके आदित्य एकसङ्गे मङ्गलहे अवेश करिलेन, येन बृहस्पति ७ शुक्र सहित आकाशे चलै, उनिठ हईलेन ।

Expl—Placed in a fix, Hari sent for Uddhava and Balarama for a consultation and together the three entered the Council room. Also see *Prak* 2

Mall—एव मनवीज (१ जं) सन्दर्भमुपपन्न मनोचित ईशमाह सार्धं ति¹ ।
 'अय' सन्दर्भानन्तरम् 'असौ' इति 'अभिनम' [पूर्ववत् अय्यधीमात्र कर्मप्रवचनीयत्वे

वा द्वितीया^३] 'गुरुकाव्यो' उद्व्यतिशक्तौ 'अनुवो' अनुवायिनो यस्यां ताम् ["भीर्यति धिक्पथो गुरु" इति "शक्तौ दैवगुरु काव्य" इति च अमर.] चन्द्रस्य इमा 'चान्द्री' श्रियं विभक्तुं [अत्र, श्रीतुल्या श्रियम् इति निदर्शनामेदं^४] 'उद्वसीरिभ्यां साईम्' उद्वसराभाभ्यां सङ् 'सद' समात् 'आसदत्' ऋगमत् । सङ्जसदस्य प्रासादत्वादिति भावः [सदेर्लुङि "पुपादि—" इति ध्रुवरङ्गादिशः^५ । अत्र मङ्—"निरिच्छं समाकृष्टं प्रासादं वा रङ्गीकृतं । अरस्ये नि शलाकि वा मन्त्रयेदविमोचितं"^६ इति] ॥ २ ॥

NOTES ON MALLI

1 Having thus referred to perplexity which gives occasion for counsel he, by सारम् &c speaks of the proper place for counsel. 2 अन्ययोभाव or द्वितीया through a कर्मप्रवचनीय as before (see अभिवेद्यम्, sl 1) 3 We have a variety of निदर्शना because श्री has to be taken as श्रीतुल्य. 4 We have लृङ् after सद and then णि is replaced by अङ् by the rule "पुपादि—" (Char) 5 The King should discuss policy in secret, unnoticed by others, on the top of a hill, within a room, or in a lonely wood.

Suru—अथ सदिहानी इति निषयमिच्छन् वक्ष्येन सहचरेण च सह मन्त्रभवनं निवेशः । २ ।

CHAROHA.

1. सहचर—Uddhava was one of the Yadavas, being son of द्रुपदाम् who is supposed to be an uncle of अनुदेवः । He was one of Krishna's seniors and a favourite मीरः भाद्रवः । स अभि बल सहचरेण इति मीर + अभि मन्त्रे मीरी a name of Balarama, the elder brother of Krishna. "ताभ्यां मन्त्रयो वयो" इत्यमरः । Also comp. वयोपुत्रः । सहचर मीरी च सहचरोद्वसी, वनः । ताभ्याम् । महावयोर्गुप्या । We do not get मीरुद्वसी because सहचर being the reason "अभिवेद्यं शास्त्रं पततीति वक्ष्यम्" applies and सहचर leads in the compound.

2 आसदम्—आ + सद + मन्त्र (मृ) । इति, सहाद सञ्ज्ञति । Malli's rule (sl 1) is "पुपादिगुणान्मन्त्रेण परस्मैपदेषु" । सद is read in the पाठपाठे as सहचर from which अ is dropped; it is therefore लृङ् and the rule applies.

3 गुरु &c.—गुरु is इहस्पति, काय is शुक्र । अनुगच्छतीति अनु + गच्छ + कर्त्तरि अनुत् a follower गुरुश्च कायश्च गुरुकायो, इत्य । तौ अनुगो यन्ता ताम्, वद— । Qual. श्रियम् । Note that Malli has यन्ताम् not यन्ता । This is necessary because गुरु and काय did not follow the Sri, but in the matter of that Sri there was the following of गुरु and काय । Note also that the compound is गुरुकायो and not कायगुरु । This is due to the Varttika “अनुसरं पूरे पततीति वाच्यम्” the गु of गुरु being अनु while the का of काय is गुरु । We cannot appeal to “अर्थहितम्—” because इहस्पति and शुक्र were of equal rank.

4 विभत्—विभक्ति इति श्रु + शब्द कर्त्तरि । Qual. चमो । We do not get विभत् because the root being चञ्चल the prohibition “वाच्यत्वाच्चतु” applies ~

5 चान्द्रीम्—चन्द्रस्य इयम् इति चन्द्र + चम् + मियां ङीप् चान्द्री of the moon. ताम् । Qual. श्रियम् । Remember ह्य was dark and चन्द्र is white and then try if you can, to reconcile with these facts the statement चान्द्रीं श्रियं विभत् ह्यम् । The fact that गुरु and काय were following, tends to make the moon whiter if possible, because गुरु, i. e., Jupiter and काय, i. e., Venus are both brilliant white.

6. अभिवन्ध—See अभिवन्धम्, Sl. 1. Qual the स्थितिज्ञा understood the construction being अभिवन्ध, स्थिताम् or दृष्टाम् &c. श्रियं विभत् ।

7 Voice— .चमुना . विभता . चामादि ।

जोत्रस्थमानो जगतः गान्तये समुपेत्युषो ।

व्यदोतिष्ट मभावेद्याममी नरगिन्निवयो ॥ ३ ॥

Prai—चमो नरगिन्निवयो व्यदोतिष्ट [Those three men blazed like the three sacrificial fires] But sacrificial fires have to be brought together and blaze on an altar—समुपेत्युषो मभावेद्या व्यदोतिष्ट [Those three also were brought together by the gravity of the situation and the council room itself was their altar]

But sacrificial fires are lighted for the good of the world—
जगत शान्तिं जाज्वन्माना नरशिखिवयी [These three also blazed to
bring peace to the worlds by the measures they were going
to discuss] 3

Prose—जगत शान्तिं समुपेयुषी जाज्वन्माना असी नरशिखिवयी मभावया
व्ययतिष्ठ । ३ ।

Eng—On the altar of the council hall glowed that three-
membered fire of men assembled and blazing mightily for the
peace of the world 3

Beng—উঁহারা একত্র হইলে পর মনে হইল ত্রৈতাগ্নি আকৃত
হইয়াছে । সভাগৃহে ঐ অগ্নির বেদি, আর ঐ অগ্নিও তৎকালে ত্রৈতাগ্নির
ভায় অস্তের মঙ্গলের জন্য জলিতেছে । ৩ ।

Expl—They had assembled there to discuss the momentous
question of the welfare of the world and in this respect
resembled the three sacred fires that are lighted as sacrifices
Also see *Prok* 3

Mall—जाज्वन्मानेति । 'जगत शान्तिं सम्पदयाय 'समुपेयुषी' निमित्ता
'जाज्वन्माना' धर्म जाज्वन् ["धातोरीकाधी इत्याह क्रियासमभिहार यत्" ।
तथा नट् । जगत्तादृशं टाप्] 'असी' नरा' पुरुषा एव 'शिखिन' अग्रय तथा 'नदी'
["विभिभाम्—" इत्यादिना तयन अयत्तादृशं जत "टिड्ढावज—" इत्यादिना
ढीप्] मभा वाज्यानी मीव 'वदि' ["वदि परिहृता भूमि" इत्यमर] तथा
'व्ययतिष्ठ' दीप्यते वा ["दाहधी अङ्गि" इति वा मत् । उपकालदाय] ३ ३ ३

Sara—अथ जगता मङ्गलाय निमित्ताभ्य मेतादिविष बभामिरे ।

CHAROHA

1 जाज्वन्माना—जज् + वृत् + नट् आदि जगच् अर्वादि + टाप् नियाम्
- जाज्वन् (महावृत्त वाग्) + जगच् + टाप् - जाज्वन्माना blazing mightily
Q. 1. नरशिखिवयी । विहसमभिहार in Mallis rule means 'frequency
or excess of action' The rule means that roots with one

vowel only and beginning with a consonant take यङ् to imply
'क्रियाममभिहार' ।

2 जगत्—जम् + क्तिप् कर्त्तरि अयन् (See Canto I, sl 1) तस्य ।
Though singular, it refers to all the three worlds आतात्रेकवचनम् ।

3 शान्तये—शम् + क्तिन् भावे शान्तिः peace तन्मै । तादर्थ्ये ४र्या ।
Sacrificial fire also is lighted for the good of the world

4 समुपेययो—सम् + उप + इ + क्त्वा + डीप् स्त्रियाम् those that had
come together Qual नवशिखिवती । The rule for क्त्वा here is
“उपेयिषाननादाननुचानय” which sanctions the irregular formation
उपेयिषम् (निरात्तम्) । Comp “उपेययो मौचपर्यं मनस्विन” sl 32
Canto I The three fires—दक्षिण, गार्हपत्य and बाह्वर्चस्—also are
brought together at sacrifices.

5 व्यद्योतिष्ट—वि + द्युत + जुङ् त । द्योतते, दिद्युते, चद्युतत्—वद्यो
तिष्ट, द्योतिष्यते । The root is चात्मनेपद, the परस्मैपद being optional
in जुङ् by the rule “द्युतो जुङ्” । Mallis “वा तङ्—चात्मनेपद १९
is optional—is misleading The चात्मनेपद is निय, the परस्मैपद
is optional “चमुदात्तेभ्यो नियमेव चात्मनेपदे प्राप्ते द्युतादिभ्यो जुङ् वा
परस्मैपद भवति—” *Prattikara*

6 सभा &c—सभाकषा वेदि सभावेदि, कर्मधा—like शाकपाथिव ।
अस्याम् । Sacrificial fires require a वेदि to light them

7 नर &c—शिक्षा crest शिक्षा सन्नि चस्य मन इति शिक्षा + इनि
मत्वर्थे शिक्षी fire चय अवयवा चस्या इति वि + तयप् (or चयच्) + डीप्
स्त्रियाम् वयो or वितयो a triad नरकषा शिखिन नरशिखिन fires of
men, कर्मधा—like शाकपाथिव । तथा वयो, इतन्— । Mallis “रिदि
भ्याम्—” in full is “रिदिभ्यां तयस्य चयच् वा” । By “जिड्डाणम्—” he re
fers to the rule “टिन्—ट्—चच्—चञ्—इयसञ्—दृष्टच्—मात्रञ्—तयप्—
ठक्—ठञ्—कञ्—कृप्—जानाम्” । इनि is available after च and not
usually after वा also, so शिक्षिन् seems irregular The rule
“व्रीष्वादिभ्यश्च” however provides for इनि here, शिक्षा being of the
व्रीष्वादि class ‘It is not clear why the poet has वयो in the femi
nine. नरशिखिवयम् also preserves the metre

8. Force— समुपेयया आज्ञाभ्यमानया चमुया मया व्यधाति ।

रत्नस्तम्भेषु सक्रान्तप्रतिमास्तु चकाशिरि ।

एकाकिनोऽपि परितः प्रीकपेय्यता इव ॥ ४ ॥

Prak — एकाकिन अपि न परितः प्रीकपेय्यता इव चकाशिरि [They were unattended yet they appeared as if guarded all round by a big retinue] How was that ? — रत्नस्तम्भेषु सक्रान्तप्रतिमा न [The pillars of the hall were of gem Their own images reflected in these gave the impression of guards in attendance] 4

Prose — रत्नस्तम्भेषु सक्रान्तप्रतिमा न एकाकिन अपि परितः प्रीकपेय्यता इव चकाशिरि । ४ ।

Ing — With images reflected in crystal pillars they appeared as if surrounded by men though unattended (Lit. — alone) 4

Beng — ठीहादेर सवे अछुअर केह हिल ना, किहू सभांगुहेर उँछु छलि ब्रह्मनिश्चित हिल बनिआ ताहाते ठीहादेर प्रतिबिम्ब पडिल ओ नने हईल देन ठीहारा बहलोक परिवृत्त । ४ ।

Fryl — With a view to observe secrecy, they dismissed all attendants but their own images reflected in the gem-pillars of the Council Hall gave the appearance of guards in attendance 4

Mall — रत्नेति । 'रत्नाणां स्तम्भा' इति पट्टीममान । विग्रहे पर्यवसानान् विकारायत्वम् । ननु 'सक्रान्तप्रतिमा' सक्रान्तप्रतिविम्बा ["प्रतिमानं प्रतिविम्ब प्रतिमा" इत्यमरः] न तत्र 'एकाकिन' असङ्ख्या अपि ["एकादाकिनिद्या सङ्ख्या" इत्यादिभिश्च द्रव्यम्] 'परितः' अभितः (१) सङ्गत ["पर्यभिधाय" इति तमिष् पदम् । स च सर्वाभिधायार्थमिष्यते] 'प्रीकपेय्य' प्रतिविम्बभूयस्यात् पुरोधसभूयस 'आस्ता' (१ उता) इव । इत्याश्रया । 'चकाशिरि' ["सर्वपुरोधसभा अङ्गी" । "पुरोधादधिकारममुद्धतनक्रतु इति वक्तव्यम्" इति समूह इच्छ प्रत्ययः । पतन विज्वलमुक्तम् । यद्यपि "निलम्बे निरवाच्य च निमित्तवत्प्रत्ययः । प्रामादादे मरणं वा मन्दैरदविभक्तम् ॥" इति कामन्दकीय (१) मन्त्रभूम्

सम्प्रदायानुपपत्तौ गम्यते, तथापि तस्यापि विजनीयत्वस्यैवात आद्यः इति भावः] ॥ ४ ॥

NOTES ON MALLI.

1 The sense is that of विकार because finally we have a particular relation (*Char*) 2, The affix is तन्निन् by the rule "पर्यभि—", and they are to be in the sense of सर्व and उभय respectively (*Char*) 3 सर्व and पुरुष take च and क् respectively पुरुष has it in the sense च, विकार, समूह and तेन कृतः । 4 Although in the Kamandakiya from the verse "निर्गुणे—" it is inferred that the place of discussion should have no pillars about, yet that is only to secure loneliness Hence here the presence of pillars is no drawback.

Sara—तदानीं तैरप्यसृजिता सर्वेऽप्यनुपरा तथापि तु रत्नलब्धेषु मञ्जान्ते चोत्पत्तिर्विर्भवे सानुपरा इव चन्द्रवदनः । ॥ ॥

CHAROHA

1 रत्नलब्धेषु—रत्नाणां लब्धा रत्नलब्धा pillars of gem, इतत्—तत्तु। चरिणी। Malli's remark "विशेषे—" means that, the वही in रत्नलब्धेषु instead of meaning समूह in general (गण), has a particular (विशेष) sense, such as स्वस्वामिभाव, चरित्रादयदिभाव &c Here it means प्रकृतिविकारभावः । रत्न is the प्रकृति and लब्ध the विकृति । That is to say the pillars are made of gem

2 मञ्जान्ते &c—मम् + क्तम् + ल कर्त्तरि मञ्जान् reflected. प्रसिद्धेति चरि इति प्रति + भा + चङ् करण प्रतिभा image. मञ्जान्ते प्रतिभा उपाम, चर— ।

3 चरित्रे—का + चिट् इति । काश्चन, चरित्रे, चरित्रित, चरित्रित ।

4 एकाकिन—एक + चरिन्निच् चरिन्निच् एकाकिन् unattended.

5 परित—परि + टि (टनी) तन्निन् माघे all round The चरित in Malli here seems to be an interpolation । परित does not mean चरित । "पर्यभिमाह सर्वेऽप्यद्ये" restricts the sense of परि to सर्व and of चरित to उभय when तन्निन् is added. परित means सर्वे and चरित उभयतः ।

॥ पौरुषेय &c.—पुरुषाणां समूह इति पुरुष + टञ् पौरुषेयम् a crowd.
तेन वृत्ता, इतत्— ।

7 *Voice*—.. प्रतिमे ते एकाकिमि इते चकारे । .

अध्यासामासुरुत्तुद्भजेमपीठानि यान्यमी ।

तेरूहे केसरिक्रान्तत्रिकूटशिखरोपमा ॥ ५ ॥

Prak—ते केसरिक्रान्तत्रिकूटशिखरोपमा ऊहे [They bore resemblance with the three peaks of Mount Trikuta with a lion seated on each of them], Who bore it ?—अमी यानि उत्तुद्भजेमपीठानि अध्यासामासु ते ऊहे [Hari and his companions got seated on three high seats of gold These seats bore the resemblance spoken of] 5

Prose—अमी यानि उत्तुद्भजेमपीठानि अध्यासामासु ते केसरिक्रान्तत्रिकूट-
शिखरोपमा ऊहे । ५ ।

Eng—Likeness of the three crests of Mount Trikuta mounted upon by lions was borne by the high pedestals of gold which they occupied 5

Beng—मलाशूह तीशत्रां तिनगै ऊक स्वर्णागने डेगवेगन करि
लेन, बेन तिनगै गिरि बिट्टेगर्कठेर तिनगै निधरे आगोन रहेन । ५ ।

Expl—There they occupied three lofty golden seats which looked like the peaks of Mount Trikuta sat upon by three lions 5

Malh—अध्यासामासुरिति । 'अमी' वय 'यानि उत्तुद्भजेमपीठानि'
वासनानि (?) 'अध्यासामासु' अधित्तु वीषु उपविष्टा इत्यथ ["अधिशोड्भ्यासां
वर्ध" इति वर्धतम् । आस उपवेशने । लिट् । "दद्यादास्य" इत्याम् प्रथय ।
"लघानुप्रयुज्यते भिटि" इत्यधेरनुप्रयोगः । "आम्रव्यवत् लघोऽनुप्रयोगश्च" इति
रूप एव इति नियमान् अनेनाशनेपदम्] 'ते' पीठे 'केसरिमि' मिहे 'क्रान्तानां
त्रिकूटश्च' त्रिकूटादे 'त्रिभुजायाम् उपमा' सादृश्यम् 'ऊहे' ऊटा [वहे वर्धनि
लिट् । मन्वसावयम्] । वीषु कूटानि अस इत्यन्वयमज्ञा ["कूटोऽप्री शिखरं
गङ्गम्" इत्यमरः । उपमालङ्कारः] ॥ ५ ॥

NOTES ON MALLI.

1 The character of a कर्म is given by the rule "अधिशी—" (Char.) लिट् attached to आसु to sit down आसु is the affix by the rule "दयायासय"। अय follows by the rule "ह्रस्व—" (Char.) अय here does not take the चात्मनेपद because the rule "आत्मनेपद—" is restricted to ह्र alone.

Sara—सुतेषु ते विपु हेमपीठेषु आसत । ५ ।

OHAROHA

1 अध्यामासासु—अधि + आस + लिट् उभ । आने, आमासासु—आमासञ्जे—आमासभूय, आसिष्यत, आसित । Here आसु is attached in लिट् by "दयायासय"। This gave अध्यामासु + लिट् । Then the rule "ह्रस्वात्"— adds one of ह्र, भू, अय after आसु । We now get अध्यामासु अय + लिट् । Next the rule "आत्मनेपदयत्—" bars the चात्मनेपद which is expected (आसु being चात्मनेपदी), restricting it to ह्रस्व, only Thus अध्यामासासु, अध्यामासचिरे, अध्यामासभूय are optional forms ।

2 उन्मुङ्ग &c—उन्मुङ्ग high हसन् gold पीठ stool इष पीठानि हेमपीठानि seats of gold इतन्—the इषी implying विकार १० in रत्नमश्व, Sl 4 उन्मुङ्गानि हेमपीठानि, अमंथा— । तानि ।

3 ऊह—ऊह + लिट् उ कर्मणि । ऊहति त, उवाह—ऊह, लिट् अय् ऊहति—ऊहति, वत्सति त, अवाहीन्—अवाह ।

4 केसर &c—केसर manes It is dental in this sense "मगधी केसरा हन्त"—Amaratikā The palatal केसर means pollen (Power). केसरा मणि पयाम् इति केसर + एनि सत्तर्धे केसरिण lions, अय + ह कर्मणि काल topped उप + मा + अह भावे उपमा reason । १० ८ विकृट्म गिगृह्यति विकृट्गिगृह्यति, इतन्— । केसरिभिः कालानि केसरिकाण्यनि, इतन्— । लहगानि विकृट्गिगृह्यति, अमंथा— । तेषाम् उपमा, इतन्— । सप्त कर्म ०१ ऊह ।

5 Foicc—अमोभिः .. अध्यामासासुनि तानि .....द्वितीयोपमाम् ऊह ०१ ऊहरे ।

गुरुद्वयाय गुरुणोरुभयोरथ कार्ययो ।

२६८ हरिर्विप्रतिषेध तमाचचचे विचक्षण ॥ ६ ॥ ६

Prak — अथ हरिः कार्ययो तं विप्रतिषेधम् आचचचे [Now Hari related the conflict of the two duties] Which duties ?—गुरुणो उभयो कार्ययो [He explained how the duty of forthwith slaying Sisupala clashed with the duty of attending at Yudhishthira's Rajasuya] Unto whom did he explain ?—गुरुद्वयाय [He explained it to his seniors Uddhava and Balarama whose advice he sought in the matter] Did he put the question properly ?—विचक्षत हरिः [Hari was an adept in summing up and he put the case very clearly] ॥

Prose—अथ विचक्षत हरिः गुरुद्वयाय गुरुणा उभयो कार्ययो तं विप्रतिषेधम् आचचच । ६ ।

Eng—Now Hari the eloquent explained to his two seniors the conflict of the two important duties 6

Beng—इहेनो शुकुठर कार्या उपहित, एकनो कबिते गेले अपरनो हर ना, एकनो निगूण हरि तीहार उठर उरुके उपबेननेर पर दूहाइर मिलेन । ७ ।

Fyl—After his seniors had taken their seats, Hari explained to them how two important duties have suddenly presented themselves clashing with each other and neither brooking delay. Also see *Prak* 6

Malli—शुविति । 'अथ उपद्रवमाननर विचक्षे' इति 'विचक्षण' वक्ता [कर्त्तरि क्युट् इति आसकारः । "अस्ययीष प्रतिपधा वक्तव्य" इति अचिङ्क य्यायादीनामाव ।] 'इति' गुरो उद्भवगमया पिद्व्यच्येत्तमानो 'द्वयाय' दाभ्या मिम्य 'गुरुणा' मन्ता 'उभया कार्ययो' पूर्वान्वयो 'तं विप्रतिषेध' विरीषम् 'आचचच' आख्यातवान् । तुल्यवत् 'विरीषो विप्रतिषेध' ॥ ६ ॥

NOTES ON MALLI.

1 The author of the Nyasa says that the क्युट् is in the

कृतुवाच्य । चस does not become छा owing to the prohibition
“असुनयोय— (Clar) 2 विप्रतिपक्ष the conflict of two of equal
strength

Sara—तता हरिः मन्त्रवन्तु प्राप्तावोत् । अनतिक्रमणीयं तावदकता मिव
काव्यम् अन्यतथ रिपुमनम् भिन्नं च दृग् युगपदव प्राप्तम् । किमव काव्यमिति ।

OHAKOHA

1 गुरु ङे—गुरु senior उहव was Haris uncle and सौमिन्
his elder brother ही अवयवौ अन्य इति हि+तयप न्तिरम् or इयम् a
group of two सुबो इयम्, इतत— । तत्त । सम्प्रदाने र्था by the rule
“कमणा यमभिर्प्रति स सम्प्रदानम् । Or कमणि र्था by the rule “क्रियादो
पपन्त्य च कमणि प्यानि the construction being गुरुइयम् बोधयितुम्
आवयवत् । The idea is singular in इय but dual in हि ।

2 विप्रतिपक्षम्—वि+प्रति+सिध चञ् भाव विप्रतिपक्ष conflict तम् ।
For the nature of the conflict see *Esyl* and *Is k*

3 तम्—प्रक्षान्नायत्नान् यच्छ्रुत्पादान् आवयवत् । The विप्रतिपक्ष has
been known in the statement “आसीत् काव्यइयाकुल sl 1

६ आवयवत्—आ+वत्+निष् । चट चवत्—चल—चली—
चकत्—चक्षी व्याप्ति—त—काम्यति—त चवत्—चवत्—चकामसीत्
—चकाम । By the rule “चदिह व्याज” the root चव becomes
च when an आह्वानुक follows छा is also written कम् । In
निष् the आदन् is optional by the rule “वा निष्” ।

७ दिवचत्—दिवट इति वि+चव+च्युत् कर्त्तरि वाच्यत्वात् दिवचन्
it a clever speaker hence *clerer* in general Qual हरिः ।
This derivation is after the नाम whom Malli follows Though
च्युत् is enjoined in the भाव करण and अधिकरण वाच्य only it is here
attached in the कर्त्तृवाच्य by the rule “ह्रस्वस्तुटा वृत्तम्” which
declares irregularity in ह्रस्व and च्युत् affixes so that they are
sometimes seen in sentences other than in which they are enun-
ciated. Haradatta and after him Bhattacharya derive it with युच्
in the कर्त्तृवाच्य by the rule “च्युत्तत्त इत्यादि चव being in
deed च्युत्तत्तम् ।

B Voice— કિંચલચેન હરિયા સ ચિપ્રતિવેષ ।

દ્યોતિતાન્ત સમૈ કુન્દકુદ્મલાણદત ચિતૈ ।

સપિતેવામવત્તસ્ય શુદ્ધવર્ણા સરસ્વતી ॥ ૭ ॥ ૬૧

Prak — તસ્ય સરસ્વતી શુદ્ધવર્ણા અમવત્ [His Sarasvatī appeared in a clear complexion] How was that?—સપિતા ૧૧ સરસ્વતી [It seemed as if Sarasvatī had taken a bath and with dirt thus removed her complexion improved] Whence the bath?—કુન્દકુદ્મલાણદત તસ્ય ચિતૈ સપિતા સરસ્વતી [Hari's smile while talking, exposed his teeth which were white like the Kunda bud and bathed Sarasvatī in a white light] Light from smiles?—દ્યોતિતાન્ત-સમૈ ચિતૈ [Certainly light proceeded from his smiles So much so that the whole interior of the Council room was lighted up] 7

Prose—કુન્દકુદ્મલાણદત તસ્ય સરસ્વતી દ્યોતિતાન્ત-સમૈ ચિતૈ સપિતા ૧૧ શુદ્ધવર્ણા અમવત્ ॥ ૭ ॥

Eng—Of him with teeth like the tips of kunda buds the Sarasvatī (speech) appeared in a clear complexion washed as it were by smiles that lighted up the interior of the Council room

Beng—પ્રેક્ષકાગર મહિત્ત્વે રત્નિત્તે જાલિત્તે । કુન્દકુદ્મલાણદત નાર કુન્દ કુદ્મલાણદત એકાદિત્તે રત્નિત્તે । કુન્દ કુદ્મલાણદત એકાદિત્તે રત્નિત્તે ૭ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦ ૧૦૧ ૧૦૨ ૧૦૩ ૧૦૪ ૧૦૫ ૧૦૬ ૧૦૭ ૧૦૮ ૧૦૯ ૧૧૦ ૧૧૧ ૧૧૨ ૧૧૩ ૧૧૪ ૧૧૫ ૧૧૬ ૧૧૭ ૧૧૮ ૧૧૯ ૧૨૦ ૧૨૧ ૧૨૨ ૧૨૩ ૧૨૪ ૧૨૫ ૧૨૬ ૧૨૭ ૧૨૮ ૧૨૯ ૧૩૦ ૧૩૧ ૧૩૨ ૧૩૩ ૧૩૪ ૧૩૫ ૧૩૬ ૧૩૭ ૧૩૮ ૧૩૯ ૧૪૦ ૧૪૧ ૧૪૨ ૧૪૩ ૧૪૪ ૧૪૫ ૧૪૬ ૧૪૭ ૧૪૮ ૧૪૯ ૧૫૦ ૧૫૧ ૧૫૨ ૧૫૩ ૧૫૪ ૧૫૫ ૧૫૬ ૧૫૭ ૧૫૮ ૧૫૯ ૧૬૦ ૧૬૧ ૧૬૨ ૧૬૩ ૧૬૪ ૧૬૫ ૧૬૬ ૧૬૭ ૧૬૮ ૧૬૯ ૧૭૦ ૧૭૧ ૧૭૨ ૧૭૩ ૧૭૪ ૧૭૫ ૧૭૬ ૧૭૭ ૧૭૮ ૧૭૯ ૧૮૦ ૧૮૧ ૧૮૨ ૧૮૩ ૧૮૪ ૧૮૫ ૧૮૬ ૧૮૭ ૧૮૮ ૧૮૯ ૧૯૦ ૧૯૧ ૧૯૨ ૧૯૩ ૧૯૪ ૧૯૫ ૧૯૬ ૧૯૭ ૧૯૮ ૧૯૯ ૨૦૦ ૨૦૧ ૨૦૨ ૨૦૩ ૨૦૪ ૨૦૫ ૨૦૬ ૨૦૭ ૨૦૮ ૨૦૯ ૨૧૦ ૨૧૧ ૨૧૨ ૨૧૩ ૨૧૪ ૨૧૫ ૨૧૬ ૨૧૭ ૨૧૮ ૨૧૯ ૨૨૦ ૨૨૧ ૨૨૨ ૨૨૩ ૨૨૪ ૨૨૫ ૨૨૬ ૨૨૭ ૨૨૮ ૨૨૯ ૨૩૦ ૨૩૧ ૨૩૨ ૨૩૩ ૨૩૪ ૨૩૫ ૨૩૬ ૨૩૭ ૨૩૮ ૨૩૯ ૨૪૦ ૨૪૧ ૨૪૨ ૨૪૩ ૨૪૪ ૨૪૫ ૨૪૬ ૨૪૭ ૨૪૮ ૨૪૯ ૨૫૦ ૨૫૧ ૨૫૨ ૨૫૩ ૨૫૪ ૨૫૫ ૨૫૬ ૨૫૭ ૨૫૮ ૨૫૯ ૨૬૦ ૨૬૧ ૨૬૨ ૨૬૩ ૨૬૪ ૨૬૫ ૨૬૬ ૨૬૭ ૨૬૮ ૨૬૯ ૨૭૦ ૨૭૧ ૨૭૨ ૨૭૩ ૨૭૪ ૨૭૫ ૨૭૬ ૨૭૭ ૨૭૮ ૨૭૯ ૨૮૦ ૨૮૧ ૨૮૨ ૨૮૩ ૨૮૪ ૨૮૫ ૨૮૬ ૨૮૭ ૨૮૮ ૨૮૯ ૨૯૦ ૨૯૧ ૨૯૨ ૨૯૩ ૨૯૪ ૨૯૫ ૨૯૬ ૨૯૭ ૨૯૮ ૨૯૯ ૩૦૦ ૩૦૧ ૩૦૨ ૩૦૩ ૩૦૪ ૩૦૫ ૩૦૬ ૩૦૭ ૩૦૮ ૩૦૯ ૩૧૦ ૩૧૧ ૩૧૨ ૩૧૩ ૩૧૪ ૩૧૫ ૩૧૬ ૩૧૭ ૩૧૮ ૩૧૯ ૩૨૦ ૩૨૧ ૩૨૨ ૩૨૩ ૩૨૪ ૩૨૫ ૩૨૬ ૩૨૭ ૩૨૮ ૩૨૯ ૩૩૦ ૩૩૧ ૩૩૨ ૩૩૩ ૩૩૪ ૩૩૫ ૩૩૬ ૩૩૭ ૩૩૮ ૩૩૯ ૩૪૦ ૩૪૧ ૩૪૨ ૩૪૩ ૩૪૪ ૩૪૫ ૩૪૬ ૩૪૭ ૩૪૮ ૩૪૯ ૩૫૦ ૩૫૧ ૩૫૨ ૩૫૩ ૩૫૪ ૩૫૫ ૩૫૬ ૩૫૭ ૩૫૮ ૩૫૯ ૩૬૦ ૩૬૧ ૩૬૨ ૩૬૩ ૩૬૪ ૩૬૫ ૩૬૬ ૩૬૭ ૩૬૮ ૩૬૯ ૩૭૦ ૩૭૧ ૩૭૨ ૩૭૩ ૩૭૪ ૩૭૫ ૩૭૬ ૩૭૭ ૩૭૮ ૩૭૯ ૩૮૦ ૩૮૧ ૩૮૨ ૩૮૩ ૩૮૪ ૩૮૫ ૩૮૬ ૩૮૭ ૩૮૮ ૩૮૯ ૩૯૦ ૩૯૧ ૩૯૨ ૩૯૩ ૩૯૪ ૩૯૫ ૩૯૬ ૩૯૭ ૩૯૮ ૩૯૯ ૪૦૦ ૪૦૧ ૪૦૨ ૪૦૩ ૪૦૪ ૪૦૫ ૪૦૬ ૪૦૭ ૪૦૮ ૪૦૯ ૪૧૦ ૪૧૧ ૪૧૨ ૪૧૩ ૪૧૪ ૪૧૫ ૪૧૬ ૪૧૭ ૪૧૮ ૪૧૯ ૪૨૦ ૪૨૧ ૪૨૨ ૪૨૩ ૪૨૪ ૪૨૫ ૪૨૬ ૪૨૭ ૪૨૮ ૪૨૯ ૪૩૦ ૪૩૧ ૪૩૨ ૪૩૩ ૪૩૪ ૪૩૫ ૪૩૬ ૪૩૭ ૪૩૮ ૪૩૯ ૪૪૦ ૪૪૧ ૪૪૨ ૪૪૩ ૪૪૪ ૪૪૫ ૪૪૬ ૪૪૭ ૪૪૮ ૪૪૯ ૪૫૦ ૪૫૧ ૪૫૨ ૪૫૩ ૪૫૪ ૪૫૫ ૪૫૬ ૪૫૭ ૪૫૮ ૪૫૯ ૪૬૦ ૪૬૧ ૪૬૨ ૪૬૩ ૪૬૪ ૪૬૫ ૪૬૬ ૪૬૭ ૪૬૮ ૪૬૯ ૪૭૦ ૪૭૧ ૪૭૨ ૪૭૩ ૪૭૪ ૪૭૫ ૪૭૬ ૪૭૭ ૪૭૮ ૪૭૯ ૪૮૦ ૪૮૧ ૪૮૨ ૪૮૩ ૪૮૪ ૪૮૫ ૪૮૬ ૪૮૭ ૪૮૮ ૪૮૯ ૪૯૦ ૪૯૧ ૪૯૨ ૪૯૩ ૪૯૪ ૪૯૫ ૪૯૬ ૪૯૭ ૪૯૮ ૪૯૯ ૫૦૦ ૫૦૧ ૫૦૨ ૫૦૩ ૫૦૪ ૫૦૫ ૫૦૬ ૫૦૭ ૫૦૮ ૫૦૯ ૫૧૦ ૫૧૧ ૫૧૨ ૫૧૩ ૫૧૪ ૫૧૫ ૫૧૬ ૫૧૭ ૫૧૮ ૫૧૯ ૫૨૦ ૫૨૧ ૫૨૨ ૫૨૩ ૫૨૪ ૫૨૫ ૫૨૬ ૫૨૭ ૫૨૮ ૫૨૯ ૫૩૦ ૫૩૧ ૫૩૨ ૫૩૩ ૫૩૪ ૫૩૫ ૫૩૬ ૫૩૭ ૫૩૮ ૫૩૯ ૫૪૦ ૫૪૧ ૫૪૨ ૫૪૩ ૫૪૪ ૫૪૫ ૫૪૬ ૫૪૭ ૫૪૮ ૫૪૯ ૫૫૦ ૫૫૧ ૫૫૨ ૫૫૩ ૫૫૪ ૫૫૫ ૫૫૬ ૫૫૭ ૫૫૮ ૫૫૯ ૫૬૦ ૫૬૧ ૫૬૨ ૫૬૩ ૫૬૪ ૫૬૫ ૫૬૬ ૫૬૭ ૫૬૮ ૫૬૯ ૫૭૦ ૫૭૧ ૫૭૨ ૫૭૩ ૫૭૪ ૫૭૫ ૫૭૬ ૫૭૭ ૫૭૮ ૫૭૯ ૫૮૦ ૫૮૧ ૫૮૨ ૫૮૩ ૫૮૪ ૫૮૫ ૫૮૬ ૫૮૭ ૫૮૮ ૫૮૯ ૫૯૦ ૫૯૧ ૫૯૨ ૫૯૩ ૫૯૪ ૫૯૫ ૫૯૬ ૫૯૭ ૫૯૮ ૫૯૯ ૬૦૦ ૬૦૧ ૬૦૨ ૬૦૩ ૬૦૪ ૬૦૫ ૬૦૬ ૬૦૭ ૬૦૮ ૬૦૯ ૬૧૦ ૬૧૧ ૬૧૨ ૬૧૩ ૬૧૪ ૬૧૫ ૬૧૬ ૬૧૭ ૬૧૮ ૬૧૯ ૬૨૦ ૬૨૧ ૬૨૨ ૬૨૩ ૬૨૪ ૬૨૫ ૬૨૬ ૬૨૭ ૬૨૮ ૬૨૯ ૬૩૦ ૬૩૧ ૬૩૨ ૬૩૩ ૬૩૪ ૬૩૫ ૬૩૬ ૬૩૭ ૬૩૮ ૬૩૯ ૬૪૦ ૬૪૧ ૬૪૨ ૬૪૩ ૬૪૪ ૬૪૫ ૬૪૬ ૬૪૭ ૬૪૮ ૬૪૯ ૬૫૦ ૬૫૧ ૬૫૨ ૬૫૩ ૬૫૪ ૬૫૫ ૬૫૬ ૬૫૭ ૬૫૮ ૬૫૯ ૬૬૦ ૬૬૧ ૬૬૨ ૬૬૩ ૬૬૪ ૬૬૫ ૬૬૬ ૬૬૭ ૬૬૮ ૬૬૯ ૬૭૦ ૬૭૧ ૬૭૨ ૬૭૩ ૬૭૪ ૬૭૫ ૬૭૬ ૬૭૭ ૬૭૮ ૬૭૯ ૬૮૦ ૬૮૧ ૬૮૨ ૬૮૩ ૬૮૪ ૬૮૫ ૬૮૬ ૬૮૭ ૬૮૮ ૬૮૯ ૬૯૦ ૬૯૧ ૬૯૨ ૬૯૩ ૬૯૪ ૬૯૫ ૬૯૬ ૬૯૭ ૬૯૮ ૬૯૯ ૭૦૦ ૭૦૧ ૭૦૨ ૭૦૩ ૭૦૪ ૭૦૫ ૭૦૬ ૭૦૭ ૭૦૮ ૭૦૯ ૭૧૦ ૭૧૧ ૭૧૨ ૭૧૩ ૭૧૪ ૭૧૫ ૭૧૬ ૭૧૭ ૭૧૮ ૭૧૯ ૭૨૦ ૭૨૧ ૭૨૨ ૭૨૩ ૭૨૪ ૭૨૫ ૭૨૬ ૭૨૭ ૭૨૮ ૭૨૯ ૭૩૦ ૭૩૧ ૭૩૨ ૭૩૩ ૭૩૪ ૭૩૫ ૭૩૬ ૭૩૭ ૭૩૮ ૭૩૯ ૭૪૦ ૭૪૧ ૭૪૨ ૭૪૩ ૭૪૪ ૭૪૫ ૭૪૬ ૭૪૭ ૭૪૮ ૭૪૯ ૭૫૦ ૭૫૧ ૭૫૨ ૭૫૩ ૭૫૪ ૭૫૫ ૭૫૬ ૭૫૭ ૭૫૮ ૭૫૯ ૭૬૦ ૭૬૧ ૭૬૨ ૭૬૩ ૭૬૪ ૭૬૫ ૭૬૬ ૭૬૭ ૭૬૮ ૭૬૯ ૭૭૦ ૭૭૧ ૭૭૨ ૭૭૩ ૭૭૪ ૭૭૫ ૭૭૬ ૭૭૭ ૭૭૮ ૭૭૯ ૭૮૦ ૭૮૧ ૭૮૨ ૭૮૩ ૭૮૪ ૭૮૫ ૭૮૬ ૭૮૭ ૭૮૮ ૭૮૯ ૭૯૦ ૭૯૧ ૭૯૨ ૭૯૩ ૭૯૪ ૭૯૫ ૭૯૬ ૭૯૭ ૭૯૮ ૭૯૯ ૮૦૦ ૮૦૧ ૮૦૨ ૮૦૩ ૮૦૪ ૮૦૫ ૮૦૬ ૮૦૭ ૮૦૮ ૮૦૯ ૮૧૦ ૮૧૧ ૮૧૨ ૮૧૩ ૮૧૪ ૮૧૫ ૮૧૬ ૮૧૭ ૮૧૮ ૮૧૯ ૮૨૦ ૮૨૧ ૮૨૨ ૮૨૩ ૮૨૪ ૮૨૫ ૮૨૬ ૮૨૭ ૮૨૮ ૮૨૯ ૮૩૦ ૮૩૧ ૮૩૨ ૮૩૩ ૮૩૪ ૮૩૫ ૮૩૬ ૮૩૭ ૮૩૮ ૮૩૯ ૮૪૦ ૮૪૧ ૮૪૨ ૮૪૩ ૮૪૪ ૮૪૫ ૮૪૬ ૮૪૭ ૮૪૮ ૮૪૯ ૮૫૦ ૮૫૧ ૮૫૨ ૮૫૩ ૮૫૪ ૮૫૫ ૮૫૬ ૮૫૭ ૮૫૮ ૮૫૯ ૮૬૦ ૮૬૧ ૮૬૨ ૮૬૩ ૮૬૪ ૮૬૫ ૮૬૬ ૮૬૭ ૮૬૮ ૮૬૯ ૮૭૦ ૮૭૧ ૮૭૨ ૮૭૩ ૮૭૪ ૮૭૫ ૮૭૬ ૮૭૭ ૮૭૮ ૮૭૯ ૮૮૦ ૮૮૧ ૮૮૨ ૮૮૩ ૮૮૪ ૮૮૫ ૮૮૬ ૮૮૭ ૮૮૮ ૮૮૯ ૮૯૦ ૮૯૧ ૮૯૨ ૮૯૩ ૮૯૪ ૮૯૫ ૮૯૬ ૮૯૭ ૮૯૮ ૮૯૯ ૯૦૦ ૯૦૧ ૯૦૨ ૯૦૩ ૯૦૪ ૯૦૫ ૯૦૬ ૯૦૭ ૯૦૮ ૯૦૯ ૯૧૦ ૯૧૧ ૯૧૨ ૯૧૩ ૯૧૪ ૯૧૫ ૯૧૬ ૯૧૭ ૯૧૮ ૯૧૯ ૯૨૦ ૯૨૧ ૯૨૨ ૯૨૩ ૯૨૪ ૯૨૫ ૯૨૬ ૯૨૭ ૯૨૮ ૯૨૯ ૯૩૦ ૯૩૧ ૯૩૨ ૯૩૩ ૯૩૪ ૯૩૫ ૯૩૬ ૯૩૭ ૯૩૮ ૯૩૯ ૯૪૦ ૯૪૧ ૯૪૨ ૯૪૩ ૯૪૪ ૯૪૫ ૯૪૬ ૯૪૭ ૯૪૮ ૯૪૯ ૯૫૦ ૯૫૧ ૯૫૨ ૯૫૩ ૯૫૪ ૯૫૫ ૯૫૬ ૯૫૭ ૯૫૮ ૯૫૯ ૯૬૦ ૯૬૧ ૯૬૨ ૯૬૩ ૯૬૪ ૯૬૫ ૯૬૬ ૯૬૭ ૯૬૮ ૯૬૯ ૯૭૦ ૯૭૧ ૯૭૨ ૯૭૩ ૯૭૪ ૯૭૫ ૯૭૬ ૯૭૭ ૯૭૮ ૯૭૯ ૯૮૦ ૯૮૧ ૯૮૨ ૯૮૩ ૯૮૪ ૯૮૫ ૯૮૬ ૯૮૭ ૯૮૮ ૯૮૯ ૯૯૦ ૯૯૧ ૯૯૨ ૯૯૩ ૯૯૪ ૯૯૫ ૯૯૬ ૯૯૭ ૯૯૮ ૯૯૯ ૧૦૦૦

Eng—Hari spoke with a smile which slightly exposed his teeth the brilliance of which lighted up the interior of the Council hall His words were flawless as if purified by the bath of that light 7.

Mal—સર્વજ્ઞેભિઃ । કુન્દ કુદ્મલાણદત્તે રત્નિત્તે જાલિત્તે [“જાલ” કુન્દ-વધવા] । કુન્દકુદ્મલાણદત્તે રત્નિત્તે જાલિત્તે [“જાલ”-

गृहप्रभङ्गवरादभय" इति अयान्पूर्वपदवर्जोऽह समासान्तो वैभाषिकी दत्तादन् (१ दत्तादिभ्यः)¹] 'तन्' इति 'सरस्वती' चनप्रधाना सभा 'चन-सभा' समास्यन्तरमित्यस्य सा 'द्यातिता' प्रकाशिता ईम् 'क्षिते' खपिता इव' चाक्षिता इव [खान्दनात् ॥ "चक्षितो—" इत्यादिना पुगागमः । "मितां इक्ष" ²] 'गृहवशा' म्युग्राक्षरात् सन्ध्याकानि 'चमयन्' [अथ सामानिकवर्षग्रहे खान्दनुकवसुन् प्रेक्ष्यतः³] । क्षितपूर्वाभिभाषी हरिरिति भावः ॥ ७ ॥

NOTES ON MALLI

1 Here by the rule "चदान्—" the substitute दह is treated as a समासान्तो to the वर्जोऽह, the पूर्वपद having चय final in it (Char) 2 त् = the affix after सा with चिच् attached पुञ् comes in by "चक्षितो—" 3 The short vowel is substituted by "मितां—" (Char) 3 Here the surmise is that the purity of composition which was natural was due to a bath

Sara—चमयत चासी क्षितपूर्वम् । तयो दमप्रभामि मन्मथवन्माधाक्षितमभत् ॥ ७ ॥

CHAROHA

1 दीप्ति &c—दुत + चिच् + क्षि चमयि दीप्ति lighted. चनत् is an अधिहरप्रधान चक्ष्य here used in the sense of मध्यम् interior चनप्रधाना सभा चनसभा interior of the council-hall, चमय—like गच्छादिभ्यः । द्यातिता चनसभा एभि, बहु—ते । Qual क्षिते ।

2 कुन्द &c—कुन्द a white flower कुन्दसु but कुन्दानो कुन्दानि, एतत्—। तेषाम् अद्यापि the tips of kunda buds, एतत्—। By लक्षणा, transference of epithets this means कुन्दकुन्दानि इव like कुन्दकुन्दानाम् । तादृशा दन्ता यस्य कुन्दकुन्दानाददन् or कुन्दकुन्दानाददन् having teeth like the tips of &c. बहु—। तस्य । Qual तस्य which refers to Hoy. दन् is optinally replaced by दह (दत्) by "चदान्—" in a बहु— the पूर्वपद ending in चन्, or being one of दह &c The च of दह is dropped the प्रतिपादित here being कुन्द कुन्दानाददन् which is declined—दन्—दन्तो—दन्ता &c. like a प्रथम word

3 क्विते—The idea has already occurred in “क्वितं सतिद्या—”, Canto I, sl 25

4 छपिता—छा+चिच्+ण कर्मणि क्रियात् । Qual सरस्वती । The steps indicated by Malli are छा+चिच्-छाप्+चिच् । The rule on this point, in full, is “अनिङ्गीनीरीङ्ग्योआप्याता पुङ् शी”—when चिच् follows, आकारान् roots and the roots च, डी &c get the augment पुङ् (प) । Next छा is optionally treated as मित् when, no उपसर्ग precedes (“आधावगुवमाच”) leading to छपि by “मितां ङस्” or छापि as usual Hence we get छपिता or छापिता । But with an उपसर्ग, say प्र, the only form is प्रछापिता ।

5 दृढवर्णा—दृढ वर्ण चक्षुः, दृढ— । There is a pun here दृढ is चक्षुः faultless, also दृढ white वर्ण is चक्षुः letter, also दृढ colour, complexion So दृढवर्णा may mean either चक्षुःपाक्षुः or दृढवर्णा । Qual सरस्वती ।

6 सरस्वती—सरस्वती is supposed to have sprung from Brahman's mouth The word means speech and also the preading deity of speech “सरस्वती सरस्वति । वाचोपमायां श्रीरवे गीशदेव त्वीरपि” । उक्तं अक्षिकर्तृकर्म of the क्रिया is छपिता । Thus सरस्वती वाचस्वती without चिच् । छा being लक्ष्मण, its अक्षिकर्तृ becomes कर्म by the rule “नतिङ्गिप्रत्ययसामायेष्टकर्मोक्तमप्यपि कर्मा स शी” । Thus क्वितानि सरस्वतीं छपितवन्ति with चिच् attached Changing the voice, क्विते सरस्वती छपिता । This too carries a pun It means both वाग्देवी and वाक् speech Hence दृढवर्णा सरस्वती—चक्षुःपाक्षुः वाक् or दृढवर्णा वाग्देवी । The latter is a fact Compare “सर्वगुणा सरस्वती,” “वाग्देव्युपासकसरस्वती” &c.

7 Voice— सरस्वत्या छपितया दृढवर्णया चक्षुः ।

भवतिरामयसरप्रदानाय वक्षामि नु । ।

पुर्वरङ्गः प्रमद्वाय नाटकीयस्य यस्तुनः ॥ ८ ॥

Prak—भवतिरामं चक्षुःप्रदानाय न वक्षामि [My words are only to introduce your speech They invite discussion and by no means give the decision] What is that like ?—पुर्वरङ्ग नाटकीयस्य

NOTES ON MALLI

1 About to state his own views after stating the conflict he discards pedantry by भवद्विराम् &c ॥ So it is said in the Vasantarajīya—'Purvaranga is what the actors do before the performance to remove obstructions to the staging' 3 Ranga raja says पूर्वरङ्ग is प्रस्तावना । This is doubtful, because it clashes with statements in the Dasarupaka etc such as— The स्वधार having gone out after finishing the पूर्वरङ्ग, another actor looking like him enters and introduces the drama', again— This much is common to all dramas at the commencement viz, the पूर्वरङ्ग is performed first then follows the प्रस्तावना । 4 Here the स्वधार is प्रतिवस्तूपमा because the common attribute of स्वधार and पूर्वरङ्ग, viz, the character of an introduction is separately stated in two different sentences in different language The definition is already given

Sara—यद्वय मया उच्यते नासौ सिद्धान्तः किन्तु मनुक्तिं श्रुत्वा किं वा भवत्यौ मन्यते तच्छब्दवाच्य एव । ८ ।

OHAROHĀ

1 भवद्विराम्—भवती निरः भवद्विरः your statements इतत्— । मासाम् । द्विरे पक्षी, related to चरसर ।

2 चरसर &c—चरसरम्यक्षिन् इति चर + स + च अधिकरणे संज्ञायाम् चरसर opportunity चरसरस्य प्रदानम्, इतत्— । तथे । तादर्थ्यं इति ।

3 पूर्वरङ्ग—पूर्वे रज्यते अक्षिन् इति पूर्व + रज्ज + घञ् अधिकरणे पूर्वरङ्ग, उपपदतत्— । Or रज्यते अक्षिन् रज्ज, पूर्वरासौ रज्जय, अर्मेधा— । We do not get रज्ज because मलोप is enjoined in भाववाच्य and कारणवाच्य only ("अक्षि च भावकरणयो") ।

4. प्रस्ताव—प्र + सञ्ज + घञ् भावे प्रस्ताव introduction, तथे । तादर्थ्यं इति, Or "मुमयोऽहं भाववचनात्" इति इति ।

5 नाटकोपलब्ध—नाटनम् इति नाट + घञ् भावे नाट acting नाट रज्ज नाटनम् act n. ॥ "अक्षिन् आदिंका प्रकृतितो निद्वयवचनाद्वितवर्णम्" इति । By transference of epithets, this is taken to mean that

which requires acting, i. e., a drama Or नटतीति नट + कृत् + रि नाटक an actor By transference of epithets this means the work which the actor stages, i. e., a drama Or again नटतीति नट + कृत् कर्त्तरि नट actor, कृत् एव नाटक । तस्य इदम् इति नाटक + कृत् नाटकम् a drama This derivation requires no transference of epithets (लक्षणा) and is to be preferred नाटके भवम् इति नाटक + कृत् नाटकीयम् detailed in the drama तस्य । “इडाच्छ” means that कृत् is attached to words in which the first vowel is आ, ऐ or औ । Malli's second rule in full is “आयनेयीनौयिष कटखच्छां प्रत्ययादीनाम्”, i. e., ए, इ, ख, छ, च् leading in a प्रत्यय are replaced by आयन्, पय्, ईन्, ईय् and इय् respectively ६

■ वस्तुन—वस्तु subject matter, तस्य । त्रिपि इषी, related to प्रसन्नाय ।

७ Force—बधीभि (भूयते) पूर्वर्द्धेण (भूयते) ।

करदीक्षतभूपालो भ्रातृभिर्जित्वरेदिशाम् ।

५१५२ विनाप्यस्मदनुभूयानुरिज्याये तपसः सुतः ॥ ८ ॥ २/६-१

Prak—तपसः सुत इत्याये युध भूष [Yudhishtira, the son of Tapas, will no doubt celebrate the sacrifice without a hitch] But towards this he relies on your support—यस्मत् विना अपि चर्ष भूष [O he is strong enough to prevent hitch even without my help] How so?—करदीक्षतभूपाश्च तपसः सुत [Hitch is to be apprehended from rival kings. Such there are none because all other kings are but his vassals paying him tribute] How can you say that?—दिशं जित्वरे भ्रातृभि करदीक्षतभूपाश्च [Do you forget that his brothers had conquered all the quarters and levied contribution from kings?] ७

Prose—दिशं जित्वरे भ्रातृभि करदीक्षतभूपाश्च तपसः सुत यस्मत् विना अपि इत्याये चर्ष भूष । ८ ।

Eng—The son of Tapas, with kings rendered tributary by brothers, the conquerors of the quarters, is competent for the sacrifice even without me ७

Beng.—ধর্মপুত্র যুধিষ্ঠির লোকগণের সাহায্যে দিগ্বিজয় করিয়া সব
রাজমণ্ডলকে বরদরূপে পরিণত করিয়াছেন। আমি না গেলেও তিনি
নির্বিন্দে যোগ সম্পন্ন করিতে পারিবেন। ৯।

Expl—The kings are all under subjugation of Yudhis-
thira So none of them can oppose the performance of his
sacrifice My absence will not therefore matter to him 9.

Mall—সম্রাট সমরনামহ। করদীকৃত্যেতি। ‘দিয়া জিলর’ লয়যী
[“ইন্দ্রপুত্রজিহ্মিষ্য কর”। লয়যীনাৎ কর্মণি যযী] ‘স্বাভি’ মীমাংসিত
উত্থমি করদা বচনভাগদা [“ভাগধেয়ী বচি কর” ইত্যমর (১)। তত যি।
“জ্যোতিষিভিঃ” ইতি যতিচম্পায়া “কুণ্ঠিতাদয়” ইতি নিত্যসমাস^১]।
অকরদা করদা সম্বন্ধমাণা কৃত্য ‘করদীকৃত্য ভূপালা’ যস্য স বশীকৃতরাজ-
মণ্ডল ‘তপস্ চত্’ ধর্মপুত্র [“তপস্যান্দ্ৰাবশাদী স্যাত্তম্ খীকাকর্যেপি য” ইতি
বিশ] ‘অন্যত্’ বিনা ‘অজ্যামি’ বিনা ‘অপি’ ইত্যম [“শুশ্রূষিতানানা—” ইत्याদি
তলৌয়াকিক্রিয়াৎ পশমী] ‘ইজ্যায়’ যাগায় [যজ্ঞেভ্যে ক্যপ্। “বচিভ্যপি—”
ইत्याদিগা সম্বন্ধায়ম্। “নম স্বশি—” ইत्याদিগা চতুর্থী] ‘অভ’ সময়ে ‘ভূষ’
ভবনশীল [“ভূষুর্ভবিষ্মবিতা” ইত্যমর। “স্মাজিস্থয়গু” ইতি যুগুপত্য।
“ক্ভিতি য” ইত্যত যকার প্রদেহাৎ যুজ্যামাভ’ তযাচ জ্যোতিষ্য তদেব
—“নকার্যেপি চত্বর্থী নির্দিষ্টতী”^২। অতী জৈমধ্যৈব কাব্যী ন যদ্রযাতা ইতি
ভাব] ১২৪

NOTES ON MALLI

1 To this যি is attached It is a নিত্যসমাস by the rule
“কৃষ্ণ—” what ends in যি being a যতি। by the rule “জ্যোতি—”
(Char) 2 The affix is যুচু by “স্মাজি—”। যুচু do s not
take place because য is affa he-l to the rule “ক্ভিতিয”। Thus
says অদ্যদিত্য on this very rule—“য too is mentioned in the shape
of a য” (Char)

Sara—স্বাভি সহায়দশাৎ যুধিষ্ঠিরঃ অমরদ্বিত্যেপি যতি সম্বন্ধযোগ এব

CHARCHA

1. करदी etc.—कर tribute कर ददति इति कर+दा+क कर्त्तरि करदा paying tribute, उपपदतत्—। मयः पालयन्ति इति मू+पा+पिप्+षण कर्त्तरि भूपाया king's, उपपदतत्—। अकरदा करदा सम्पदमाना कृता इति करद+चि+कृ+क्त कर्मणि करदीकृता rendered tributary, गतितत्—which is a नियममात्रः। करदीकृता भूपाया यस्य, इतत्—। Quasi सुतः। पा becomes पाच् with the augment लुक् when पिप् is attached. The rule “ज्यादि—” means that words of the ज्यादि class, and words ending in चि and डाच्, are technically called गतिः। The rule “कुगति—” means that the word कु and those known as गति and also the प्रादि prefixes form compounds of the नियतत्पुरुष class.

2 भादभि—Ma'lli has इतो वतोया। करये वतोया will answer at least equally well.

3. जिवटे—जि+करप् कर्त्तरि साधुकारिणि जिवरा thoroughly subjugating नै। Quasi भादभि। Ma'lli takes ताच्छीर्णे करप् which is objectionable because no habit is implied.

4 दिशम्—दिम्+ङिन् कर्मणि निपातनात् दिग् the quarters तासाम् अनुक्ते कर्मणि यद्वा owing to the लृक् in जिवटे।

5 अकम्—अकाभि is also correct. The rule in full being “इपदिनामानामिच्छतीयान्यतरस्याम्”।

6 अचम्—An अचय here implying मामर्थः। Hence अचम् here is समर्थः। अचं भूय समर्था भविता।

7. भूय—भू+गृह् कर्त्तरि साधुकारिणि will very well become भूयद्, the rule “शुक्ल किति” prohibits इद्। Here too Ma'lli has भोनाय। The form expected is भोय् with गृह् in भू। Ma'lli says that affixes that drop न do not cause गृह् or इद्। This is by the prohibition “कडिति च”। It may be thought that the prohibition speaks of क and ड only and not of न also. This is an error the rule has न also in it. This गृह् कय इय gives गृक् कय as a रन्। But गृक् क ड—कृक् क ड by सञ्चि, because न also वतोयर्थ becomes क the प्रथमवर्ण when क follows. Next कयड yields the rule “कडिति च” with क double अच् means वतो प्रथमः।

४ इजाये—यज + कप् भावे इजा sacrifice, लभे । अलंघनीयात् चतुर्थी
by the rule “नमस्तलिमधास्तादासवपडयोगाथ” । Mallis rule in full
is “वचिस्वपियजादीनां किति”—the roots वच्, स्वप् and those of the
यजादि class take सम्प्रसारण, i. e. change य into इ, व into उ and र
into ऋ, when an affix dropping क follows. Thus यज here
becomes इज ।

९ Voice—भूपालन सुनेन भूषुना (भविष्यति) ।

10 Remark—The object of the verse is to show that
attendance at sacrifice is avoidable because Hariṁ absence from
it makes no material difference towards the result so far as Yud
hishtira is concerned

उत्तिष्ठमानन्तु प्रतो नोपेक्ष्य पथमिच्छता । १० ॥

समो हि शिष्टे राज्ञातो यत्सम्यक्तावामय स च ॥ १० ॥

Prak—परन्तु उत्तिष्ठमान न उपेत्य [On the other hand an enemy
growing in strength cannot be overlooked] What is the
harm ?—पथम् इच्छता न उपेत्य [He who consults his own good,
cannot overlook such an enemy, for then the enemy will soon
become more than a match for him] Yet one must not be
hasty—आमय स च यत्समो समो हि शिष्टे आवातो [Such an enemy
is by the wise, likened to a disease that is about to develop
Both are to be suppressed before development. Hence I may
neglect the invitation of Yudhishtira but cannot ignore
Śisupala] 10

Pros—पथम् इच्छता उत्तिष्ठमान पर न उपेत्य । (हि) यत्समो
आमय स च शिष्टे समो आवातो । Or—परन्तु उत्तिष्ठमान पथम् इच्छता
न उपेत्य । आमय स च यत्समो शिष्टे समो हि आवातो । १० ।

Eng—[If an enemy rising is not to be slighted by one
pursuing one's own good. For, like a disease about to deve-
lop are by the wise declared alike 10

Beng—गङ्गाधर रिषि निषेध इति तान् इति च दण्डिना उच्यते

देखिदा उदसीन धाकिते पावेल ना । आछेवा कहन बोग ७ शरक
बाडिने मिले फल दुग्यई ह्य । १० ।

Expl—See Prak

Malli.—ननु यन्त्रान्ते जैनयावायाम् उभयानुसरणं स्यात् । यवाच्च उतिष्ठमान
इति । 'उतिष्ठमान' वडमान ["उदोऽनुईकर्मणि" इत्यात्मनेपदम्] 'पर' इत्यु
पप्य 'अनपेत' 'पप्य' द्वितम् आयोग्यच्च 'इच्छता' पुसा इति शिप 'न उपेत्य' न
आदासीत्येन द्रष्टव्य । कुत ? 'हि यन्त्रात् 'वन्धनी' वडि'पमाणी ["लुट् सहा'
इति सदादीर्घे "ह्रस्वस्यसौ" इति विभाषया परस्मैपदम् । 'न ह्रस्वायतुर्थ' इति
इहभावः] 'आमय' व्याधि ["रीगव्याधिगदामवा इत्यमरः] 'उ' इत्यु 'व
मिष्टे' नीतिज्ञे 'समी' तुल्यशब्दी 'आवासी' आवासी । "बलीयसीऽन्यरनुद्धि
मंदानपांय रोदवत् । अतस्तस्यानुपेत्यत्वादुभयानुसृतिः कुत' इति भावः [उपमा
लङ्कारः] ॥ १० ॥

NOTES ON MALLI

1 He says उतिष्ठमान &c, on the point that both the duties
are respected if march to victory is undertaken after the sacrifice
2 सत् (सह and शानच्) being substituted for लुट् by "लुट्—",
we have optionally the परस्मैपद by "ह्रस्वा—"; ह्रस्व is absent
owing to the prohibition "न ह्रस्वा—" (Char) 3 The sense
is that the growth of even a small enemy like that of a disease
is dangerous so such an enemy being incapable of neglect
how can both duties be observed ?

Siva—पञ्चालदे वडमानी रिपु शिष्टपान उदासीने मवि अमाध्य एव जायत ।
नन्वान् यन्त्रयावा जैनयावा एव भवन् । १० ।

CHAROHA

1 उतिष्ठमान—उद् + घ्या + शानच् कर्तरि इति using Malli's rule
for the आत्मनेपद means—घ्या [preceded by उद् takes the आत्मनेपद
if no other verb-form is supplied. The rule is modified by the

Varṭika “उद ईहावमिति वक्तव्यम्”—the चाकनेपद requires the presence of ईहा (wish, motive, object &c) Thus “यदुत्तिष्ठति बर्हिषी”
 वृषाणां ययि तद्वनम्—*Sakuntala*, Act II

2 तु—Implies भेद difference. Attention to sacrifice is optional, not so (भेद) attention to enemy

3 उपेक्ष्य—उप + ईक्ष + ल्यप् negligible

4 पथम्—पथिन् course तत्पादनमेतम् इति पथिन् + यत् पथम् that which has not deviated from the right course, hence that which is proper, that which is beneficial, &c Mallik's पथचनपेतम् is in accordance with the rule “धर्मपथ्यवत्पादनपेते”. Comp पाथेय in the sense पथि सायु in “यदीतपाथेयी भव”—*Sakuntala*, Act II.

5 समी—Equal Equality is relative. Note that सम has to be predicated of at least two things “ब्रह्म is सम” carries no sense. “आमय is सम” is also meaningless “ब्रह्म and आमय are सम” is intelligible Qual आमय and स jointly आमय स च is equivalent to तौ by एकशेषः. Hence the dual in समी।

6 मिष्टे—शस्त्र to instruct + क्त कर्मणि मिष्ट trained है।

7 आभाती—आ + आ + क्त कर्मणि आभूत declared तौ। Qual. आमय and स jointly (See समी)।

8 वर्त्सनी—वृध + वृट् स्त्राणि वृद्ध वर्त्सन्त् growing तौ। Qual. आमय and स jointly (see समी)। वर्धत, वृद्धे, वर्त्सति—वर्द्धयते, वर्द्धिष्ट—वर्द्धन्। वृध bring आकनेपदी, we expect वानच् not वृद्ध। But the rule “इडा—” gives the परस्मैपद optionally to वृध, वृध, वृध, वृद्ध and वृध when स् or सन् follows. Also the root is वृट् why not then वर्द्धिष्यन्ती = the परस्मैपद with वृद्ध + The answer is, the rule “न इडा—” bars वृद्ध in the परस्मैपद। Hence the forms वर्त्सनी and वर्द्धिष्यमाणी।

9 आमय स च—We cannot have a वृध and write तदामयी because the rule “यदादीनि सर्वनिश्चयम्” makes एकशेष compulsory in such cases. If the rule had not said निश्चयम् we could have obtained optionally an एकशेष or a वृध with the same वाक्य, viz, आमय स च।

10 च—Implies इतरैतत्परीति, i. e., joint action. Hence the dual in the qualifying epithets समौ, आश्रयौ and प्रथमौ. With separate action अन्वयश्च etc, i. e., when the predication is of each of the constituents separately we should get singular as in “अतिथिर्वाल्मीकेन राज्ञा भाष्यं तथैव च। अग्निनामि न ज्ञातिरिदं रिदं पुन पुन ॥” “सुशोभंमग्नं सुविचक्षणं सुतं सुशामिता स्वी नृपति संश्रित। विचित्रं चीकं सुविचार्य यत् कृतं सुदीर्घकालेऽपि न यांति विक्रियाम् ।” etc

11 Voice— इच्छन् उतिष्ठमान परं न उपेक्षित। आश्रय तम् शिरा आश्रयतम् ।

न ह्ये मात्वतीसुनुर्यममपगध्यति ।

यत्तु दन्दद्यते लोकमदो दुःखाकरोति माम् ॥ ११ ॥

Prat—यत् मात्वतीसुनुर्यममपगध्यति (तत्) न ह्ये [I overlook personal wrongs at the hands of my kinsman Sisupala, the son of my father's sister] Then what is it that you mind?— यत्तु लोकं दन्दद्यते अदं मां दुःखाकरोति [I am grieved to see that he oppresses the world] 11.

Pros—मात्वतीसुनुर्यममपगध्यति यत् (तत्) न ह्ये। तु लोकं दन्दद्यते (इति) यत् अदं मां दुःखाकरोति । ११ ।

Eng—I grieve not that Satvati's son wrongs me. But that he oppresses the world, this is what offends me,

Beng—निहृवगात्र भुव इहेरां निउभाग आमात्र अनिष्टे अगिउठाह, उाउ आमात्र छःन नाहे, किन्नु उाउउत्र नीडा उमाहेउठाह हेराडे कोउमन विवत्र । ११ ।

इति शेषः यत्तदीर्नित्यसम्बन्धात् 'न हृथि' न परित्यजे [दूडी देवादिकात् कर्त्तरि, लट् । उत्तमपुरुषैकवचनम्] । किं 'तु लोक दन्दघने' गर्हितं यद्यामादेव दहति इति यावत् ["नृपसदचरप्रप—” इत्यादिना गर्हायां यद् । "अपजमदहदश्मप्र-यगां च” इत्यभ्यासस्य नृयागमः] 'चद' लोकादहनं 'मां दुःखाकरोति' दुःखमहं भावयति इत्यर्थः ["दुःखात् प्रातिपत्त्ये" इति डाक्षप्रत्ययः] । अतरेद्य एव अग्निं यातव्यं पार्श्वस्तु प्राधनयापि पश्चात् समाधेय इत्यर्थः ॥ ११ ॥

NOTES ON MALLI.

1. He says न etc., with the thought that this undertaking is for the good of the world and is not indeed tainted by selfishness. 2 The sense is—Let us then march against *Chaidya*, Partha can be pacified afterwards by entreaties.

Sara—नेयं समं स्वार्थां प्रवृत्तिः । लोकादहनं यौहयति इत्येवायमुक्तादनीयः ॥ ११ ॥

OHAROHA

1. हृथि—हृ+लट्, ए । हृथते, दुदुषे, दद्विष्यते, चदविष्ट ।

2 सात्वती etc.—सात्वत् was an uncle of Hari's father सात्वत् अपत्यं स्त्री इति सात्वत् + अञ् + लीप् सात्वती । 'She was an aunt of Hari तस्या मृदु । It does not appear becoming to speak of one's aunt by name सात्वत् however is often used for यादव । Comp "सुचि-मह सर्वसात्वते" Canto XVI, sl 14 where सर्वसात्वते means सर्वयादवे । The epithet सात्वती may therefore be applied to any girl of the यादव race. Thus interpreted सात्वतीमृदु means "son of a girl of the यादव family" which involves no breach of decorum.

3 यत्—Malli takes this as an अव्यय meaning यथात् । This requires the mention of तस्यात् also because यद् and तद् are cor-relatives. But as तस्यात् does not occur in the verse, Malli adds "तस्य इति ईदृशः" । Those who are not satisfied with this may construe as (चदम्) न हृथि यत् सात्वतीमृदु मत्तमपराधयति placing यत् in the उत्तरवाक्यः । The two sentences are चदं न हृथि and यत् सात्वती etc.

4 मद्भम्—चतुर्थी owing to अपराध्यति। The rule in full is “कुपदुष्ट्यास्यायोनाय प्रति कोपः”। अपराध towards Hari is not possible without कोप towards him Hence मद्भम् in the ४थी।

5 अपराध्यति—अप + राध (दिवादि चकर्मक) + लट् तिप्। राध्यति, रराध, राध्यति, अपत्सीत्।

6 ददद्भते—दद + यङ् भावगर्हायाम् ददद्भते viciously burn- दहति, दहाह, दध्यति, दधाचीत्। The rule for यङ् is “लुपसदचरजपजभदददह गृथी भावगर्हायाम्”। “भावगर्हा” is “censure of the act.” Now दद + यङ् = ददद् + य। Next जुक् (न्) is attached to the अभास, i. e., the first द by the rule “जपजभ—” (Mall.) This yields दन् दह द = ददद् which is a समाधान वातु। It takes the आत्मनेपद because it has dropped = ड (डित्) the rule being “अनुदात्तङित आत्मनेपदम्”।

7 दुःखाकरोति—दुःखेन घीजयति प्रतिलोमाचरयेन पीडयति इत्यर्थे दुःख + आच् + क्त + लट् तिप् दुःखाकरोति pains by misconduct, गतितत्—। The rule is “कदादिष्विहाचय” (sl 9)

8 Force—अनुना अपराध्यते दूयते (मया) येन (भूयते) लोका ददद्भा वने अनुना अहं दुःखाक्रिये।

मम तावन्मतमिदं श्रूयतामङ्ग वामपि । १२१

ज्ञातसारोऽपि खल्वेकः सन्दिग्धे कार्यवस्तुनि ॥ १२ ॥

Prak—इदं तावत् मम मतम् [This indeed is my view]. Well then do as you propose—अहं वाम् अपि श्रूयताम् [Well, let your views too be heard] What is the good?—एकं खलु कार्य वस्तुनि सन्दिग्धे [Doubts arise when one comes to a decision unaided So give me your views] But you are such a careful reasoner—ज्ञातसारः अपि सन्दिग्धे [Even one who sees the essence of a thing he states when deciding alone]. 12

Pro—तावत् मम मतम् इदम् [Or—इदं तावत् मम मतम्], अहं वाम् अपि श्रूयताम्। ज्ञातसारः अपि एकं कार्यवस्तुनि सन्दिग्धे खलु । १२।

For—Provisionally this is my view [Or—This indeed is my view], let yours too be heard. Verily, even one to whom

the best course is known, alone, hesitates in matters to under-
take II

Beng — दानां न त बलिदान, एतन्ने आप्नाप्ते न त उन्नि त छै ।
बिनि नदई जानेन त्रिनि ७ एका वे सिद्धांश करेन ताहाते नलिहान हरेका
थादेन । १२ ।

Exp — See *Prak* above

Mall — स्रमत निवमयन् परमत युद्धु पृच्छति ममेति । 'तावत्' अवन्त
प्रवचयन्मामिष्य 'मम मतम् इदम्' । 'अह' इति आत्मन्य अय्यम् ["अथ
मन्दीधनार्थका । अमु म्याद् पाठइ ई ई मी" इत्यमर,] 'वा' युवयी [युमदकदी
पठौचतुर्थे—] इत्यादिना वामादेश] मम 'द्वयत्वात्' [विधी लीट्] । तदपि
मया 'देतव्यम्' अथवा सन्देहानिष्ठे इति भाव । त्रिदुषले कुत सन्देह ? तत्राह—
'ज्ञातसार' ज्ञाततत्त्वात् 'अपि एव' एकाकी 'आप्यवस्तुनि कर्तव्यार्थं 'अन्दिग्धे'
ममेति' । 'यत्' निषये । अतो मयापि सन्दिह्यते इत्यर्थ [दिह उपपद्ये । कर्त्तरि
अट् । अवधत्ते । सामान्येन विविधमहन्कप अयान्तरव्याप्तः] ॥ १२ ॥

NOTES ON MALLI.

1. वीचयम् । 2. Hesitates, doubts 3. चर्यान्तरव्याप्त of the kind
in which the particular is supported by the general.

Sara—उक्त मम मत किन्तु नेतत्रि-सन्देहम् । युवामपि मतं कृतम् । १२ ।

OHARUHA

1. मम—इय वही related to मतम् । This is better than "जह
च वर्त्तमाने" इति पद्ये (See under मतम्) ।

2. तावत्—अय्य implying अविधि i.e., अवन्तप्रवचयन्माम्—until
I have my views (Malli) We may also take it अविधारणे
construing इदं तावत् मम मतम्—This indeed is my view

3. मतम्—मन + श भव मत view Or मन + श कर्मणि वर्त्तमाने मत
wished, desired, contrive इदं मम मतम्—इदं मया मन्यते । The
former is better because दूयतामह वामर्षि has मतम् understood in
it and मम दूयतामह is meaningless as if मतम् has श in the वर्त्तमाने काल ।

4 यूयताम्—यु+लोट ताम् कर्मणि । प्रयोजति, युयाव, यीष्यति, अयीषीत् ।
 • Malli has विधी लोट । But विधि is *command* which is incompatible, coming from a junior to his seniors. Better say—प्रायेनावा लोट ।

5 वाम्—The rule for वाम् in place of युवयो &c is “युभदक्षदो षष्ठोचतुर्थीद्वितीयाभ्यामी वानावौ”—युभद् and अक्षद् in the dual of षष्ठो, चतुर्थी and द्वितीया become वाम् and नौ respectively

6 ज्ञात &c—हृ+जञ् भावे सार एङ्+ञ्चे व्यिराञ् । ज्ञात सार अनेन, वहु— ।

7 सन्दिग्धे—सम्+दिङ्+सट् ते । दिङ्घि—दिङ्घे, दिदिङ्—दिदिङ्घे, चेत्यति—ते, अचिचत्—अदिङ्घि—अचिचत् । Here the steps indicated by Malli are, first, चत्, १०, दिङ्+ते—दिङ्+त । This is by “दादिधातोर्घ” । Next we have घत्, १०, दिङ्+ते—दिङ्+धे—दिङ्घे by सन्धि । The rule for घत् is “अयणघोर्घोऽध” ।

8 कार्य &c—कृ+यत् कर्मणि कार्यं what is to be done कार्ये वक्तु, कर्मधा— । तस्मिन् । विषयाधिकरणे ङी ।

9 Force— । मतेन अनेन (भूयते) प्रणवानि । ज्ञातसारेण अपि एकेन सन्दिह्यते ।

यावदर्थपदा वाचमेवमादाय माधव । ॐ

विरराम, महोयास. प्रहत्या मितभाषिण. ॥ १३ ॥

Prak—माधव विरराम [Madhava now stopped] He did not say much—महोयास प्रहत्या मितभाषिण [Those who are really great, do not talk much] But they must make themselves intelligible—एवं यावदर्थपदा वाचम् आदाय विरराम [What he said, as above, was enough to convey the sense. Why then should he talk more ?] 13

Prose—माधव यावदर्थपदाम् एव वाचम् आदाय विरराम । महोयास प्रहत्या मितभाषिण । Or place एवम् before यावदर्थपदाम् । 13

Eng—Thus having delivered his speech with words just enough for the sense Madhava stopped. The great are naturally of measured speech 13

Beng'—এইরূপে অভিজ্ঞা প্রকাশের জন্য বর্তমানে আবশ্যক উদ্ভাষ
বলিয়া হবি বিবত হইলেন। নহতেরা স্বভাবতঃই মিতভাষী হইয়া
পাঠকেন। ১৩।

Expl—Thus having said barely enough to convey the sense
Hari stopped. The really great do not waste words. Also
see *Prak* above. 13

Mall.—यावदिति । 'यावत्' इति यावान् अर्थे यावदुद्यम् ["यावद्व
धारय" इत्यव्ययीभाष] । 'यावदर्थे' पदानि यस्या ताम् अभिधेयममिताक्षरा
मित्यर्थ 'एवम्' उक्तप्रकारेण 'वाचम् आदाय' गृहीत्वा उक्त्वा इत्यर्थ 'विरराम'
तृतीयमास ["व्याहपरिमयी रम" इति परस्मैपदम्] । तथाहि 'महीयांस' उक्तमा
'प्रकृत्या' स्वभावेन 'मितभाषिण' भवन्तीति शेषः । इत्याद्यापनिषदादिति भावः ।
पूर्ववदलङ्कारः ॥ १२ ॥

Sara—इत्य मन्त्रदेवाद्यैः ज्वलन्तमाविष्ट इतिविरराम । इयमेव महतां
प्रकृतिर्यत् इत्या न जल्पन्ति । ११ ।

OHAROHA

1 यावत् &c —यत् परिमाणमस्य इति यद् + वतुप् यावान् as much as
अस्य sense यद् word यावान् अर्थे यावदर्थम् commensurate to the
sense अव्ययी— । यावदर्थे पदानि यस्या or यस्याम् इति यावदर्थपदा having
as much of words as of sense बहु— । ताम् । Qual वाचम् । The
अव्ययी— is by the rule "यावद्वधारय"—यावत् leads in an अव्ययी—
when it implies measurement "एवधारयम् इत्युच्चारणश्चेद" इति
इतिहासः । Here there are two peculiarities—(1) There is no
अव्ययी in the compound though the samasa is an अव्ययीभावः ।
Comp सप्तमीदावरम् । (2) The विशद is अवपद though the case is
one of नियममासः । By अर्थ is meant the drift of the entire speech
Hence the अर्थ was one only though the पदs were many How
can it be said then that there is इत्युच्चारणश्चेद here ? The com-
pound cannot be allowed if there is no इत्युच्चारणश्चेदः । We must
not say that as each पद has its अर्थ, so there are as many अर्थs

as there are पदs in the speech ; the speech is consequently यावदर्थपदा । For then every speech, be it one of a मितभाषिन् or a बहुभाषिन्, becomes यावदर्थपदा and Hari's speech loses its distinctive character. We therefore propose the following alternatives :—(a) अर्थस्य अनतिवृत्तम्. यावदर्थम्, अव्ययी—। तदस्ति एव इति यावदर्थ + अच् मत्वर्थे यावदर्थानि । तादृशानि पदानि अस्याम् । (b) अर्थस्य अनतिवृत्तम् यावदर्थम्, अव्ययी—। यावदर्थे पश्यति इति यावदर्थ + पद + अच् कर्त्तरि निव्याम् यावदर्थपदा ।

2. आदाय—आ + दा + ल्यप् Having taken up.

3. माधव—मा is लक्ष्मी । धव is स्वामिन् । माया धव, इत्यत्—।

4. विरराम—वि + रम + लिट् ण् । रमते, रमे, रसते, चरेत् । The rule for the परस्मैपद means—रम takes the परस्मैपद when वि, वा or परि preceeds as an उपसर्गः । Thus विरराम, चारराम, परिरराम ।

5. महोपास—अतिशयेन महान् इति महत् + ईयमुन् very great.

6. प्रकृत्या—प्रकृता कृतिरस्या, प्रकृति Nature, वदु—। इया । प्रकृत्यादि इया ।

7. मितभाषिण—मा + क कर्मणि मित measured. मित भाषितु शील मेषाम् इति मित + भाष + णिनि कर्त्तरि of measured speech, उपपदतत्—।

8. Voice—माधवेन . विरमे । महोपासि मितभाषिभिः (मृते) ।

ततः सपत्नापनयस्मरणानुशयस्फुरा ।

ओष्ठेन रामो रामोष्ठविम्बबुम्बनबुम्बुना ॥ १४ ॥

Prak.—तत राम. [Next spoke Rama]. How did he carry himself?—सपत्नापनयस्मरणानुशयस्फुरा ओष्ठेन [His lower lip quivered in wrath as memories of past wrongs by enemies rushed up to his mind]. 14.

Prose.—तत सपत्नापनयस्मरणानुशयस्फुरा रामोष्ठविम्बबुम्बनबुम्बुना ओष्ठेन (उपलक्षित) राम. (जगाद) । १४ ।

Eng.—Now spoke Rama with his lips quivering in regret (Or—wrath) at the memory of the wrongs done by the enemy .

[S. R.—Simu. II.—3.]

Beng—अतःपरं वाचं बलिनेन ; शङ्कुकुत मोद्राश्चैव कथा नने
पङ्काते क्रोधे तीक्ष्णं उक्तं कल्पितं हृतेते नागिन । १४ ।

Expl—See *Prak* above.

Malli.—अथ अष्टभिः कुलकीनां राम वन्दयन् तदावरमवनारयति तत इति ।
'तत राम' अत्रादं ह्युत्तरं च अन्वयः । 'अपम' रिपु ["रिपौ वैरिपदारि—"
ह्यमर] तस्य 'अपमय' अपकारः तस्य 'अरयेन' य 'अनुमय' पद्यानापः
["अवेदनुमयी द्वेवे पद्यानापातुचन्वयी" इति विश्व] तेन स्मरतीति अनुमयम् ।
तेन—स्मरा । श्रीरामे विश्वमिव ह्युपमितसमासः । 'रामाया' श्रीरामस्य पुनर्नमः
वित्तं 'रामीरामवित्तवृत्तवृत्त' ["तेन वित्तवृत्तवृत्तवृत्त" इति वृत्तवृत्तं प्रत्ययः ।
'श्रीरामवृत्तवृत्तवृत्तवृत्त'] तेन 'श्रीराम' उपलक्षितः । समरमृ-
तयोः समरस इति भावः । उपमानुभासयोः समष्टिः ॥ १४ ॥

NOTES ON MALLI

1 कुलक is a connected group of more than four vowels
'दाभ' दुर्गमिति प्राक्तं निमित्तं श्लोकैर्विशेषकम् । कल्पकं चतुर्भिः श्रुतं तद्वत् उक्तं
सतम् ॥ 2. Regret

Stra—ततः कौपिनं विपमानाश्वासाहाभ्यां गता अत्रादः ।

CHARCHA

in पवनयाता शरणम् the यही is not श्वे but ह्योमे कमणि । The यही समास is not here available with श्वेषही ("अधीगयददेश कमणि") ।

2 चीष्टेन—Malla adds उपलक्षितः । He takes "इत्यभूत्तलचच हतीया" । Of what is the चीष्ट a लचच ? तस्याविध चीष्ट रामगताया अधीरताया उपलक्षणम् । Such lips indicate temper, hence, lacking coolness, Rama was unfit to offer counsel The lip indicated it Thus the lip is an इत्यभूत्तलचच and takes हतीया ।

3 Voice— रामेण (प्रगदे) ।

विवक्षितामर्थविदस्तत्क्षणप्रतिसङ्घताम् ।

प्रापयन् पवनव्याधेगिरमुत्तरपक्षताम् ॥ १५ ॥ ८ १७

Prah.—पवनव्याधे गिरम उत्तरपक्षतां प्रापयन् जगद् [By peaking now, Rama made Uddhava speak last and thus speak out the decision] Was Uddhava such an adept ?—अथविद पवनव्याधे [Uddhava knew how right to weigh matters however complicated they were] He should then have preceded Rama—विवक्षिता पवनव्याधे गिरम [Uddhava was going to speak out] Why did he stop then ?—तत्क्षणप्रतिसङ्घता पवनव्याधे गिरम [But when Balarama stood up Uddhava checked himself] 10

Prose.—विवक्षिता तत्क्षणप्रतिसङ्घतम अथविद पवनव्याधे गिरम उत्तर पक्षता प्रापयन् (रामो जगद्) । १५ ।

Eng.—Giving the character of the final alternative to the speech of *Patana-jakhu* the adept at counsel which was about to be said but was instantly checked 15

Beng.—दीर्घाञ्ज उद्भव ओ नैह नम्र बन्धित रेखक इहेराहिन्न । गिनि तंशान बलक शक्ति ब्रामिनेन । उहा अत्र बलब्रामन दादयन उद्भव पवन इहेरा दीडरेन । १६ ।

Expt.—Uddhava too was about to speak out But he checked himself when he saw Balarama se Thus Uddhava

speech hereafter assumed the character of a final decision. Also see *Prak.* 15.

Malli.—विचितामिति । 'विचितां' उद्धवाभिमानात् अपि वक्तुमिष्टम् [वचिन्'ओ वा सन्ननात् कर्मणि कः] 'तत्त्वये' विचितांश्चे एव इत्यविलम्बीति । 'प्रतिमं हता' राजाशुभान् चतुर्दशम् । 'अर्धविद' काव्यशस्य अतएव । 'पवनप्राधे' उद्धवस्य गिरम् उत्तरपक्षतां सिद्धानपक्षतां 'प्रापयन्' । स्वयम् असत्पक्षावसम्बिद्धादिति भावः । अनेन रामस्य व्यपता उक्ता ॥ १५ ॥

NOTES ON MALLI.

1. Checked. 2. अतएव goes with उत्तरपक्षताम्, not with पवनप्राधेः ।

Sara—उद्धवापि विचुरितानीन् किन्तु राज्ञे सायं दृष्टा स निवर्तते ।

CHAROHA

1. विचिताम्—वि+वच or वृ+सन्+ञ कर्मणि लियाम्, विचिता intended to be said. ताम् ।, He was the senior, hence he thought his was the first turn to speak.

2. अर्धविद—अर्ध is वक्ष् or विषयः । अर्धं वेति इति अर्ध + विद + क्तिप् कर्मणि अर्धवित् one who knows his work, उपपदत— । तस्य । This shows that he was the right man to speak. Hence (*Malli*'s अतएव) his speech, though now checked, became in the end the अतापच ।

3. तत्त्वय्य &c.—प्रति+मन्+उ+ञ नियाम्, प्रतिमं हता lit. withdrawn, hence checked, स एव चतः तत्त्वय्य that very instant, कर्मदा— । तत्त्वय्य प्रतिमं हता checked forthwith, चतुर्दश । ताम् । This indicates decorum in Uddhava. Balarama was as short of temper as wanting in manners in ignoring the presence of his senior in the hall; but Uddhava's coolness was equalled by his regard for etiquette. He instantly checked himself (इत्यविलम्बीति, *Malli*)

4. अतएव—अ + आ + विच् + इव leading. It is अतएव ।

5 पवनव्याधि—पवनव्याधि is a proper name of उद्धव । The derivation of proper names is uncertain । The वाचस्पय्य however says that पवन is वातरोम, and Uddhava was so called because he was afflicted with it पवनो व्याधिरस्य, षड्— । तस्य ।

6 गिरम्—चरित्रकर्म of प्रापयन् which is रन्त्यङ् । Thus चरित्रपद्यता प्राप्नोति—राम गिरम् उत्तरपद्यता प्रापयति ।

7 उत्तर &c—उद्+तरप् उत्तर later But as the सिद्धान्त (conclusion) comes last उत्तर here is सिद्धान्त conclusion पद्य alternative उत्तर पद्य उत्तरपद्य the alternative which is the conclusion कर्मधा— । तस्य भावनाया । ताम् । This is after सिद्धान्तपद्यताम् of Malli We may also say उत्तर later उत्तर, पद्य The later alternative : e, the सिद्धान्त conclusion तत्ताम् । We should then say उत्तरपद्यता सिद्धान्तताम् ।

8 Voice— प्रापयता (रामेन जगदे) ।

पूर्णयन् मदिरास्त्रादमदपाटनितयुती ।

रिवतीवदनोच्छिष्टपरिपूततटे दृगौ ॥ १६ ॥

P'ral— दृगौ पूर्णयन् रामो जगद [Rama spoke rolling his eyes] Was he drunk ?—मदिरास्त्रादमदपाटनितयुती दृगौ [His eyes were red from intoxication through imbibing liquor] 16

Prov—मदिरास्त्रादमदपाटनितयुती रिवतीवदनोच्छिष्टपरिपूततटे दृगौ जगद (रामो जगद) ॥ १६ ॥

Eng—Rolling his eyes whose tinge was turned pink by drunkenness through tasting liquor 16.

Ben—रामो जगद इहे उह भूदादेउ भूदादेउ राम रन्तिन । १६ ।

Exp—At the time Rama was tipsy His eyes were red with the fumes of liquor and rolled as he spoke 16

Mall—पूर्णयति । पुनः 'मदिरास्त्रादन मद्यपात्रेन यो 'मद' एव 'पात्रेन' इवतीवता 'दृगौ' दया ते 'रवणा' मया 'वदन' यत्

‘चच्छिष्टे’ मयसेपताम्सादि अचिपुष्पनसकानामिति भाव. तेन ‘परिपूते’ यदे पुटे (‘तटे’ पुटे) यद्यी ते दृशी ‘घूर्णयन्’ धामयन् इति मयविकारीति ।
[चच्छिष्टपरिपूतेत्यत्र—“रक्षिकाले मुखं लोचनं यद्वमाच्छिष्टके यनाम्” इति अरण्यात् ।
चच्छिष्टस्य पादिवज्रनकत्वविरोधस्य आभासत्वात् विरोधाभासोऽवहात् । “आभासते विरोधस्य विरोधाभास उच्यते” इति लक्षणात्] ॥ १६ ॥

Sara—मदेन रक्तनेत्री रानी नयने घूर्णयन् जगद ।

CHARCHA

1 घूर्णयन्—घूर्ण + चिप् + मद् कर्तरि घूर्णयन् causing to roll घूर्ण is चकर्मक । घूर्णते—घूर्णति, घुर्णते—घुर्णते, घूर्णयते—ति, अघूर्णित—अघूर्णीत् ।

2. मदिरा &c—मदिरा liquor. मद + चश् भावे माद taste. मद intoxication. पाटल red, pink. पाटला लता इति पाटल + चिप् + ल कर्मणि स्त्रियाम् पाटलिता turned red. युति tinge. मदिराया मादः, इतन्—। तेन मदः, सुस्पृष्टा । तेन पाटलिता, इतन्—। तादृशी युतिः चनयोः, वदु—। Qual. दृशी ।

3 दृशी—पश्यति आभाम् इति इङ् + क्तिप् अरवे दृशी । त । अचिकर्तृकर्म of घूर्णयन् । Thus दृशी घूर्णते (चकर्मक)—राम दृशी घूर्णयति ।

4 Force—.. घूर्णयता (रामिच जगद) ।

आग्ने पतोलुपवधूस्तनकार्कश्यमाचिणीम् ।

स्त्रापयवभिमानोष्णैर्वनमाणां सुखानिनेः ॥ १७ ॥

Prak—वन्माणां स्त्रापयन् रानी जगद [As he spoke, the garland that reached down to his knees, withered up] Why?—अभिमानोष्णैः सुखानिने स्त्रापयन् [Rama's breath was hot in anger and its touch caused the flowers in the garland to fade] 17.

From—आग्ने रानीपुष्पवधूस्तनकार्कश्यमाचिणी वनमाणाम् अभिमानोष्णैः सुखानिने स्त्रापयन् (रानी जगद) । १७ ।

Tag—With breath hot in wrath causing to fade, the land that reached down to his knees 17.

Beng.—क्रोधे तौहार मुख हहेते डेकबाय् बहिंतेहिन । तौहार
 तौहार बनमाला ज्ञान हहेरा गेल ।

Eupl—See *Prak* above

Ulls—आग्नेवेति । पुनः ? 'आग्नेवे खीसुपाया' आतिद्वन्द्वभाया 'दधा
 क्षतयो काकंयस्य' काठिन्यस्य 'सावित्रीम्' उपद्रष्टुं निर्य पीडयमानामिति भावः
 ["साधारण्ये संज्ञायाम्" इति साधारण्यत्वात् अनिप्रत्ययः] 'बनमालाम् अभि-
 मानात्' चङ्कारतरे 'मुखानिर्ले' निश्वासमाद्यते 'आपयन्' आपयन्
 [आयतस्थानात् षट् प्रत्ययः] "आदिष—" इत्यादि पुनरुक्तः । अस्मानि चान-
 मन्मादतिशयोक्तिः] ॥ १३ ॥

Sara—श्रीधीचेन मुखमाद्यतन तस्य बनमाया आना जाता ।

CHARCHA

1 आपयन्—खे+विच्+अट् causing to fade Malli's steps
 are खे+निच्=घा+विच् by the rule "आदिष उपदेशेऽप्यिति"—Root-
 ending in ष णि, खी, खी in the धातुपाठ will end in घा when about
 to take an affix, but not if the affix drops a ण । Next घा+
 निच्=घाप्+विच् the पुक् being due to the rule "अस्तिङी—" (See sl
 7, under छपिता) ।

2 अभिमान &c—अभिमानत जनेन इति अभि+भन+घञ् करणे
 भावः वा अभिमान pride, hence anger तेन उच्चा, मुपसुपा । तै ।

3 बनमालाम्—वन्द्यते सैष्यते इति वन+घञ् कर्मणि स्त्रियाम् वना
 esteemed prized संज्ञापूर्वकत्वात् न इति । वना माला बनमाला a much
 prized garland, कर्मधा— । It is a technical name for a garland
 that reaches down to the feet "आपादपत्र या माला बनमालेति सा मता"
 रश्मरटीया । ताम् । Vachaspathya quotes "आजातुमन्विनौ माला
 मयं मुकुमुमाज्जना । मध्ये ब्रह्मब्रह्मव्याख्या बनमालेति कीर्तिता ॥"

4 मुखानिले—मुखस्य अग्निस्य मुखानिलस्य the breath from the
 mouth, एतत्— । ते ।

5 Force— । आपयन्ता (एतेन जलदे) ।

दधत् सन्धारुणव्योमस्फुरत्तारागनुकारिणी ।

द्विपदेधोपरक्ताद्भस्मिनी स्वेदविपुषः ॥ १८ ॥

Praś—स्वेदविपुष दधत् रामो जगाद [So strong was his emotion that drops of perspiration stood on his body] What kind of drops ?—सन्धारुणव्योमस्फुरत्तारागनुकारिणी स्वेदविपुष [They looked like stars appearing on the pink evening sky] How so ?—द्विपदेधोपरक्ताद्भस्मिनी स्वेदविपुष [Balarama had turned red all over in anger. The drops of sweat on his huge body thus rendered pink, looked like stars on the ruddy sky at dusk] 18

Prose—सन्धारुणव्योमस्फुरत्तारागनुकारिणी द्विपदेधोपरक्ताद्भस्मिनी स्वेदविपुष दधत् (रामो जगाद) ।

Eng—Showing drops of sweat that stood on his body that was reddened by his ire at the enemy and thus resembled stars appearing in the sky reddened at dusk 18

Beng—কোনো তাঁহার বিন্দু সেহ আনন্ড হইল ও তাঁহাত
স্নেদবিন্দু সেনা বিল, যেন সন্ধ্যাবাণে বুদ্ধিত আকাশে আনন্ডাবাসি
প্রকটিত হইল। ১৮।

Frpl—See *Praś* above

Hall—दधन्ति । धन १ 'सन्धारुणम्' अरुणे व्योमि स्फुरन्ती तारा
चन्द्रकुर्वन्ति इति तद्योक्ता । कृत १ द्विपत' अत्रा 'द्विपद' लोचन 'उपरक्त'
चट्टे' यद्यपि 'भस्मिनी' मन्त्रा 'स्वेदविपुष' स्वेदविपुष ["इषन्ति विपुषयता
पुमाक्षी विपुष म्रिय" इत्यमर] 'दधत् दधान' ["साधनाच्छतु" इति
शुभभाष । उपमानद्वार] ॥ १८ ॥

Sans—क्रोधवत् तस्य यद्यपि साध्य एतन् तारका इव स्वेदविपुष गम
मिह । १८ ।

CHARCMA

,1 दधत्—धा + दध कर्त्तृत्वे । We do not get दधन् because धा 14

an *अद्यत्* root and तुम् in connection with ऋह is prohibited after such roots by the rule "नाथत्ताद्धतु" । Comp चकाशतम्, Canto I, ८ । ८

2. सध्या &c —सध्यात् ध्यायति परमात्मानम् अद्यत् इति सम् + ध्ये + अङ् अधिकरणं सध्या both *dash* and *dashu* and sometimes *noon* also Comp "करैर्मिमथ्य त्रिदशेर्दिङ् नमः"—Canto I, 1 46 Here *dust* स्फुर + शब्द कर्तरि स्फुरत् appearing, shining सध्यायाम अद्यत् सध्याद्यम् सुपसुपा (*Mall*), or सध्याया अद्यत् सुपसुपा । तादृग् व्योम कर्मधा— । सध्याद्यव्योधि स्फुरत्य सध्याद्यव्योमस्फुरत्य, सुपसुपा । तादृग् तारा, कर्मधा— । ता अनुकुर्वन्ति इति सध्याद्यव्योमस्फुरतारा + अनु + ल + णिनि कर्तरि साधु कारिणि निद्याम् सध्याद्यव्योमस्फुरतारानुकारिण्य, उपपदत— । ता । Qual स्वद्विपुष । Here सध्याया अद्यत् is in better accord with द्विपुष उपरक्तम् in the next epithet and is therefore preferable.

3. द्विषत् &c —द्विषत् enemy (see sl 1) द्विष + घञ् भावे द्वेष anger. उप + रङ् + क् कर्मणि उपरक्त reddened द्विषत् द्वेष, इतत्— । तत् उपरक्तम् द्विषद्दीपीपरक्तम् इतत्— । तादृग् अद्यत् कर्मधा— । तत् मन्त्रि इति द्विषद्दीपीपरक्ताङ् + मन्त्र + णिनि कर्तरि साधुकारिणि द्विषद्दीपीपरक्ताङ् मन्त्रिण्य, उपपदत— । ता । (*Qual*) स्वद्विपुष ।

4. स्वेद &c —स्वेद (*द्विषादि*) + घञ् भावे करदे वा स्वेद sweat. रि + पुष दाहि + क् रि कर्तरि निद्याम् विपुष drop स्वेदस्य विपुष, इतत्— । ता । Usually विपुष is जलकण ।

5. *Force*— दधता (*रामेण जयदे*) ।

प्रोक्षमत्कुण्डलप्रोतपद्मरागदलत्विषा । १८

क्षणीत्तरामङ्गरुचं विदधधोतपद्मवीम् ॥ १९ ॥

Prok —क्षणीतरामङ्गरुचं धोतपद्मवी विदधत् रामी उगाद [As Ram spoke, his shlo wrap bore the tinge of fresh mango leaf.] How १९—क्षोत्रमत्कुण्डलीतपद्मरागदलत्विषा [As he spoke the strength of emotion caused his head to sway now this way and that side again backward and forward The pendants on his ears dangled and the big pieces of ruby set in them imparted the lustre to the dark wrap which then looked neither

dark nor red but a mixture of the two and thus bore the shade of fresh mango leaves]. 19

Prose—দীপ্তস্নাতকুণ্ডলপ্রীতপদ্মরাবদলিখা লক্ষ্মীশরাসঙ্গদধ্ব চীতপদ্মবী
বিদধত্ (রানী জয়াদ) । ১৮ ।

Eng —With the tinge of the flashing clusters (or pieces)
of ruby set in his ear-drops, rendering the glow of his sable
wrap look like that of fresh mango-leaves 19

Beng —আবেগে রামের মস্তক কল্লিত হইতেছিল, কর্ণের কুণ্ডল
ছলিতছিল ও কুণ্ডলে নিবেশিত গম্বীরাগ মণিধণ্ডণির আভা তাঁহার
নীলাবশ্রে পড়িয়া উহাতে নূতন আম্রপত্রের আভা জন্মাইতেছিল । ১৯ ।

Expl —See *Prak* above

Mall —দীপ্তস্নতি । পুনঃ ‘মকর্ষেৎ সঙ্গত্যা কুণ্ডলযী প্রীতানা’
অনুগা ‘পদ্মরাবদলানা’ মাধিক্যসঙ্গত্যা ‘লিখা’ কাব্য [প্রীতিত প্রপূর্ণা-
বেশ কর্মণি স্তা । যজ্ঞাদিত্যা সন্মসারণম্] ‘লক্ষ্মীশরাসঙ্গ’ শীলীশরীষম্
[“শী শোভাশীলশরাসঙ্গী সমী ভক্তিকা তথা । সন্মাসনশূলরীষম্” ইত্যমর ।] তস্য
‘দধ্ব’ শূলপদ্মবল ইমী ‘চীতপদ্মবী বিদধত্’ লক্ষ্যসীদ্ধতিমিশ্রবশে (বশা) শূলপদ্ম
বহুনা কর্ণত্ ইত্যর্থ [“ধূমধূমসী লক্ষ্যসীদ্ধিতে” ইত্যমরবচনাত্ । অত অশ্ব-
দ্ব্যবসায়দীপ্যাদীপ্যাত্ সাহস্রাধিপাত্ নিদর্শনানুসারঃ^১] ॥ ১৮ ॥

NOTE ON MALLI

1 Here the *অনুসার* is *নিদর্শনা* because resemblance is
brought in, since the actual glow of one cannot pertain to
another

Sara—তল অ শীলমল্লবী অশ্লিতদী কুণ্ডলমর্ষ পদ্মরাবদলিখা কুণ্ডলে স্নাত্
শূলপদ্মবল জাতম্ । ১৮ ।

CHARCHA

1 *স্নাতকুণ্ডল* &c —স + তৎ + ল + ক্ত অর্থে স্নাতকুণ্ডল flashing. স +
ধ + ক্ত অর্থে স্নাত pierced বিহ; hence *set* দণ্ড piece of wood, “দণ্ডমুখং

शब्दया 'इयमरटीका । कुच्छस्यो प्रीतानि कुच्छप्रीतानि सुप्सुपा । पद्मरागस्य
दन्तानि पद्मरागदन्तानि इतत्— । कुच्छप्रीतानि पद्मरागदन्तानि, कर्मधा— ।
प्रीतमनि कुच्छप्रीतपद्मरागदन्तानि, कर्मधा— । तेषां लिट्, इतत्— । तथा ।
Here note that we have *two* कर्मधारय compounds instead of a
single निपदकर्मधा— । This a necessity कर्मधा—with more than
two constituents is irregular, सुप्सुपा इत्येकत्वस्य विवक्षितत्वात्,
अनेकमिति तु इत्यङ्गप्रतीक्षोरेव ।

2 लक्ष &c—उद+तरप् उत्तर higher उत्तरे ऊर्ध्वाभाये पूर्वकाये
इयम् आधन्यते इति उत्तर+आ+उद+घञ् कर्मणि उत्तरासङ्गं wrap
for the upper half of the body, उदपदतत्— । लक्ष उत्तरासङ्गं,
कर्मधा— । तस्य क्व इतत्— । ताम् । Balsarama used to don sable
garments

3 विदधत्—वि+धा+ञ् &c as in दधत् sl. 18

4 चोत &c—चूत mango tree चूतस्य पञ्चव चूतपञ्चव, इतत्— । तस्य
इयम् इति चूतपञ्चव+अच्+ङीप् श्रियाम् चोतपञ्चवी । ताम् । Mall's चूतपञ्चव
वङ्मा is apparently faulty because वति is attached only when
there is a क्रिया ("नेन तुभ्य क्रिया चेदति") and here no क्रिया is
seen The fact is चूत itself includes a क्रिया, its derivation being
धूम रातीति धूम प्रदीपरादि । Hence Mall's words imply चूतपञ्चववत्
धूम राति which is in perfect order

5 Voice— विदधता (गमेष जगदे) ।

1966 ककुप्त्रिकन्यावक्त्रान्तर्वासुनन्वाधिवामयत् ।

मुखामोदं मदिरया कृतानुव्याधमुदमन् ॥ २० ॥

1966 —मुखामोदम् उदमन् रानी जगदे [As he spoke the frag-
rance of his mouth pervaded the hall] What sort of frag-
rance ?—मदिरया कृतानुव्याधं मुखामोदम् [The fragrance was tainted
by the smell of liquor] Then it must have been a disagree-
able odour—ककुप्त्रिकन्यावक्त्रान्तर्वासुनन्वाधिवामया मदिरया कृतानुव्याधम्
[Not at all He did not smell of ordinary liquor His wife
tasted it first and this imparted to it the fragrance of her own
mouth] 20

Prose—ककुद्मिकन्वायकान्दासनमाधिवासया मदिरया हृतानुव्याधं मुखा मोदम् उदमन् रामो जगत् । २० ।

Eng—Giving out the fragrance of his mouth which was associated with liquor that had acquired a fragrance by stay within the mouth of the daughter of Kakudmin 20

Beng—कथा कहिते बानेर मुखेर नबेर गन्ध छारिदिके छडाहेन ।
 ऐ नम रेवटी कईक पूर्वनिष्ठ दृष्टाते तौशन मुखेर गन्ध बागित
 छिन । २० ।

Expl—While he spoke he smelt of liquor that had acquire the flavour of Revati's mouth having been first tasted by her Also see *Prat* and *Eng* above 20

Vall—ककुद्मोति । पुन १ 'ककुद्मिकन्वाया रवत्या 'बन्धुस्य अन्त
 मध्यन्तरे 'वासेन स्थित्या 'सुख अधिवास वासना यया तया तन्मुखसौम्य
 वासितया इत्यर्थं ["मन्त्रारा नवमास्याद्योरधिरासनमुच्यते"] 'मदिरया हृतानु
 व्याधं' हृतमसर्गे प्रियामन्त्रमन्त्रिनिमित्त्यर्थं ["अधश्चदीरुपसर्गे" इत्युपसृष्टात्
 अधप्रत्ययविधानात् उपसृष्टात् व्यर्थेज्ज प्रत्ययः ।] 'मुखामोदं' समुद्रगन्धविशदम्
 ['आभीर मोक्षितनिर्झारी' इत्यमरः] 'उदमन्' उद्विग्न [अत मदिरासममुखगन्धया
 (१ मुखयो) स्वगन्धतिरीधानेन रामामुखतश्चन्द्रमखगन्धस्वीकारात् तदुत्पत्ति
 (१ तदुत्पत्ति) तत्र उदमन् आत्मविश्वकलेन पूर्वसापेक्षत्वात् अत्रादिभावेन सन्दर्भ ।
 "हृदुण स्वगुणव्यागादभ्यात्त्रयगन्धादिति इति स्वप्नान् १] ॥ २० ॥

NOTES ON MALLI

1 अप् being enjoined by "अध—" when there is no उपसर्गे we have अध here after अध with an उपसर्गे preceding. 2 Her मदिरा and राममुख have acquired the गन्ध of रामामुख and तदुत्पत्ति-रमस्य respectively at the sacrifice of their own गन्ध । Hence we have two तदुत्पत्ति Anankaras. Of these again the latter depends upon the former for its own improvement Thus there is सन्दर्भ of the तदुत्पत्ति the relation being that of अह and अधिग्न ।

The definition is—"तदुद्योगः is the acquisition of the superior qualities of another at the sacrifice of one's own."

Sanskrit—तस्य सुखात् तदा रीत्या पुनर्प्रीताया मदिराया गन्धो नि सतः ।

CHAROHA

1. ककुषि &c —ककुषिन् was king of कुम्भक्षली । On a certain occasion he with his daughter रीती went to Brahmana's place to attend a musical party. There he spent a long cycle of yuga that passed unnoticed by him and made no impression on the age of himself or of his daughter. In the meantime कुम्भक्षली changed hands several times until at last it came to the possession of हज्ज who altered its name to हारवती । When at last ककुषिन् returned with his daughter, quite as young as they left, and saw the changes, he gave his daughter in marriage to Balarama and returned to the peaks of Meru for penance व्रत + घञ् भावे वास stay अधि + वास (पुरादि, अदन) + घञ् भावे अधिवास purification, improvement, scenting &c. ककुषिन् कन्या, इतन्— । तया व्रतम्, इतन्— । तस्य व्रत इतन्— । ककुषिकन्याव्रतान्न वास, सुपसुप्ता । तेन तस्यान् वा एव, सुपसुप्ता । ककुषिकन्याव्रतान्नवासश्च अधिवासो यदा, वद— । Or लब्ध अधिवास चतया लब्धाधिवासो, वद— । ककुषिकन्याव्रतान्नवासो वासाच्च लब्धाधिवासो, सुपसुप्ता । तया ।

२ मुद &c—आ समन्तात् सीदन्ने जना चनेन इति वा + मुद + घञ् कारण चामाद् fragrance, especially far reaching fragrance (चतिनिहारी —चतिदूरपाती) । मुदस्य चामोद, इतन्— । तम् ।

3 हत &c—अनु + जघ + घञ् भावे अनुयाय contact, touch हत अनुयाय चय चनेन वा हतानुयाय वद— । तम् । Qual सुखामोदम् ।

4 उदमन्—उद + वम + श्च lit vomiting, here emitting

5 Force—उदमता (रामेण उददि) ।

6 P'mark—Mallik मदिरासममुदमन्धो seems to be a copyist's slip. It is absurd to speak of मदिरासम or राममुदमन् as having lost its गन्ध (गन्धविराधान) What is दम of a दम ? The correct reading seems to be मदिरासममुदमन् । Another evident

slip, also of copyists, is तदुच्योक्तम् which disconnects तव । तव कुत्र ? No answer is available from what we have before us. I propose to read “रामामुखतद्विश्रुतमयमखीकारात् तदुच्यते । तव &c.” If we ask now “तत्र कुत्र” the answer is obvious—तत्र तद्गुणद्वये which is perfectly intelligible

१९६७ जगाद वदनच्छदपद्मपद्मन्तपातिनः ।

नयन् मधुलिहः खैत्यमुदप्रदग्नांशुभिः ॥ २१ ॥

Prak —मधुलिहः खैत्यं नयन् रामो जगाद [While he spoke the black bees were turned white] Whence came black bees there? —वदनच्छदपद्मपद्मन्तपातिनः मधुलिहः [Rama's face was a veritable lotus. Black bees were attracted by its fragrance and hovered about it These he rendered white] How could he do so? —उदप्रदग्नांशुभिः [He tinged them white by the brilliant rays of his teeth] 21

‘दशनांभि श्रेय’ धावन् ‘नयन्’ एवं जगाद [तदुष्णालङ्कारः । तस्य मधुपमस्य
धापकवदनापश्यसापेक्षत्वात् तेन सङ्गरः । कुलकम् ॥ २१ ॥

NOTES ON MALLI

1 By the word कृष्ण is introduced अपश्यत्वालङ्कार which establishes fictitiousness. 2 The चन्द्राङ्कार is तदुष्ण । It depends upon the अपश्यत्वात् वदन to attract bees. Hence there is सङ्गर of the two. 3 Thus far is the कुलक (sl. 14)

Sara—तदा कमनभाव्या ये मधुकणस्तस्य वदनप्रान्तं प्राप्ता ये तु दशनाभ्यां
मिता जाताः ॥ २१ ॥

OHAROHA

1 जगाद—जगद् + लिट् अल् । जदति, जदिष्यति, जगदीत्—जगादीत् ।

2 वदन &c.—इदम् disguise चक्षुः boundary. परिगता चक्षुः पथ्यन्
shirts प्रादितम्— । वदन इष्य अप्य वदनच्छद्य having the disguise of a
face च— तद्व पथम्, कर्मधा— । तस्य पथ्यन्, इतम्— । तन्मिन् माधु
पतन्ति इति वदनच्छद्यपथ्यन् + पत + णिनि साधुकारिणि कर्तन्ति, उपपदतम्— ।
तान् ।

3 नयन्—ना + शब्द कर्त्तरि leading The root is हिक्मन्क ।

4 मधुनिष्ठ—मधु + लिट् इति मधु + लिट् + निम् कर्त्तरि अप्य
पदतम्— । तान् । Declinⁿ मधुनिष्ठ मधुनिष्ठा &c मधुनिष्ठत्—निष्ठम् ।
प्रधानकम् of नयन् ।

5 श्रेयम्—श्रेयस्य भाव इति श्रेय + घञ् भावं । तत् । अप्रधानकम् । नयन् ।

6 उदया &c.—उदयानि अथापि एषाम् उदया pointed lances &c
mighty वर— । Or उदयानि अथापि एषाम् उदया who are
exposed वर— । दशनानाम् अथवा the brilliance of the teeth इतम्— ।
उदया अथवा the mighty lustre of the teeth कर्मधा— । Or उदया
दशना the teeth with the tips exposed कर्मधा— । उदयदशनानाम्
अथवा the brilliance of the exposed teeth, इतम्— । ॥ ॥

7 एते— नयता (रामेण) जगद् ।

8. Ram arl—Black bees in the council hall sound very
strange The propriety of the verse seems questionable ✓

यद्वासुदेवेनादीनमनादीनवमोरितम् ।

वचसस्तस्य सपदि क्रिया केवलसुत्तरम् ॥ २२ ॥

Prak.—तस्य वचसः केवलम् उत्तरं सपदि क्रिया [After that speech, the only thing to follow is the instant adoption of the policy it advocates]. Which speech do you mean ?—वासुदेवेन यत् ईरितं तस्य वचसः [Of course I mean the speech just delivered by Vasudeva]. Why are you so enamoured of it ?—अदीनम् अनादीनवम् ईरितम् [It was a bold speech, but not incautious as bold speeches usually are. On the contrary it is faultless and has everything to recommend it for instant adoption without any discussion]. 22.

Prose—वासुदेवेन अदीनम् अनादीनव यत् ईरितं तस्य वचसः सपदि क्रिया केवलम् उत्तरम् । २२ ।

Eng—Of the spirited and faultless speech delivered by the son of Vasudeva, the only sequel is instant execution. 22.

Beng.—इतिव कथां श्रुति ऐच्छन्ती उ निर्देश, एतत् आत्र विज्ञात्र कि वा एत ऐच्छत्र कि ? एतन्नात्र ऐच्छत्र अविनश्ये तन्मूर्च्छादौ कार्या ४२ । २२ ।

Trpl.—See *Prak* and *Eng.* above

Mall.—शर्मा प्रसाद प्रयुक्तम् । किं तदिव्याकाङ्क्षायाभावात् यदिति । 'वासुदेवेन' न दीनमिति 'अदीनम्' अनादीनम् न चादीनव' अन्व इति 'अनादीनव' ईरितम् ["दीनव अनादीनवो मतः" इत्यमरः] 'यत्' वचः 'ईरितम्' अतिह्रस्वमाश्रय पर इत्यादि परस्मादिन्य यदुक्तमित्यर्थे 'तस्य वचसः सपदि क्रिया केवलम्' यद्योक्तं शान्तिव 'उत्तरम्' । निहान्त्येव उत्तरान् इति भावः ॥ २२ ॥

NOTES ON MALLI.

1. मन्त्रवचम् instantly. 2. इतिवचम् answer. Or—अनुमरभावि अनादीनम् 3. Because the decision itself has been spoken.

Sara—कृद्योतम् औजसि च कनकच, किं तव विचार्यताम्, तदेव
 चरितम् न काये मनुना ।

CHARCHA

1 वामुदेवं—वमुदेव was Hari's father वमुदेवश्च अपरं पमान्
 इति वमुदेव + च वमुदेव । Some also say—वमतीति वस + उण् कर्त्तरि
 (औपादिक) वामु resident. वामुदासी ईवद, कथथा— । “सर्वतामी समन्त
 वसन्वेति वै दत्त । ततोऽगौ वामुदेवति विदति परिगोयति ॥”—*Fishku-
 juraia* तेन ।

2 चादीनम्—दीङ् चदे + ण् कर्त्तरि दीन्म् mean न दीनम् spirited,
 अजतत— । तत ।

3. अनादीनम्—आ + दीङ् चदे + ण् कर्त्तरि आदीनम् very mean आदीन
 यदा तदा याति सर्वती वहति इति आदीन् + आ + क कर्त्तरि आदीनम् fault,
 उपपद तत्— । अविदनाम् आदीनम् अचिन् अनादीनम् faultless, बहु— ।
 Qual. यत् which refers to उक्त् under-stood

4 ईरितम्—ईर (चुरादि) + णिच् आर्ध + ण् अमंषि uttered.

5 उपदि—अव्यय । Qual. म्रिया ।

6 क्रिया—कृ + ण् सारि execution अनुष्ठानम् ।

7 केवलम्—Alone. Qual. उत्तरम् ।

8 उत्तरम्—उत्तीर्यते अनेन इति उद् + तु + णप् करणे उत्तरम् reply
 Or उद् + तरण् अतिशायने उत्तरम् sequel Either sense will suit The
 statement of a question is known as पूर्वपक्ष—the first proposition
 —and its solution is called उत्तरपक्ष—the subsequent statement,
 the sequel पूर्व and उत्तर are antithetical Vasudera's statement
 is the पूर्वपक्ष । Balarama says there is no उत्तरपक्ष to it, because
 the उत्तरपक्ष discusses with a view to arrive at the solution, the
 decision. Here the decision itself is before us (सिद्धान्तमेव उक्तत्वात्
 —Mall) in the पूर्वपक्ष, how then can there be any उत्तरपक्ष to it ?
 Only act up to it at once and you have the उत्तरपक्ष ।

9 Voice—वामुदेव . ईरितम् . क्रिया केवलम् उत्तरेण (मृग्ये) ।

[S R—Shu II—4]

नैतल्लघुपि भूयस्या वचो वाचातिशय्यते ।

इन्धनौघघग्निस्त्रिषाऽनात्येति पूषणम् ॥२३॥

Prak—एतत् वच न चातिशय्यते [It is impossible to improve upon this speech] Well he said but a few words—लघु अपि भूयस्या वाचा न चातिशय्यते [His words were few yet they can not be surpassed by even a volume of words] How is that ?—अग्निं त्रिषा पूषणं न चत्येति [Can fire surpass the sun in brilliance ?] If it is a big fire ?—इन्धनौघघग्निः अपि अपि [Be it as big as it may, even burning a veritable hill of fuel fire cannot surpass the sun in brilliance] 23

Prose—लघु अपि एतत् वच भूयस्या [Or—लघु एतत् वच भूयस्या अपि] वाचा न चातिशय्यते । इन्धनौघघग्निः अपि अपि त्रिषा पूषणं न चत्येति । २३ ।

Ing—This speech though short cannot be surpassed by any longer speech Fire even if lighting an immense heap of fuel does not transcend the sun in brilliance 23

Benj—अग्निं अमरे बन्दिताह्वन । किञ्च आनक बन्दिताऽ हेहा अपेक्षा
अग्निं बन्दिता आनक वाह्वना । काठनं तुल्यं कद्रिदा ताशाते अग्निं दिव्येऽ
० अग्निं भोक्तिष्ठ दृष्ट्याद अतिरुद्र कश्चित् आने न । २३ ।

Fryd—See *Ira* and *Faj* above

NOTES ON MALLI.

1. Going to prove this very thing, he extols it by *अद्* &c. saying that it cannot be excelled by anything else. *अद्* *अतिशय* *अन्यातिशय* surpassing by another, *अविद्यमान* *अन्यातिशय* *अन्य* *अन्यातिशय* तस्य भावस्य। करणवतीया। *अन्यातिशयतामुपैत* *उपैत* *उपैति* इत्यर्थः। 2 *इयमुन्* coming in by "विचरन्—" *इ* is elided and *इ* becomes *सू* by "वहो—" (*Char*) 3 *यच्* is attached to *इ* with *सद्* is the कर्मवाच्य। *अवह* is substituted by "अवह—" (*Char*) 4 We have *अत* and *अत* after *हिप्* has been attached. The latter is *मपमाव* (*Char*) 5 *तेजस्* (sun) cannot be excelled because it is *प्रभावन* (source of a mighty lustre) so *वचन* cannot be excelled because it is *अवचन* (full of significance) 6 Here the *अवधार* is *दृष्टान* because the *प्रभावन* is reflected (it is not the *प्रभावन* in the two statements)

Para—सुखं स्वप्नमिवीकृतं तेन, इतरान् प्रपञ्चयन्नपि नापि च, च ।

CHAROHA

1 मूढस्या—अतिशयेन बहो इति *बहु* + *इयमुन्* + *होप्* *मिगान्* = *सू* + *यमुन्* + *होप्* = *भूदसो* longer, तथा। Qual वाच्य। The rule "होप्—" means that *इयमुन्* drops *इ* when after *बहु* which again becomes *सू*।

2. वाचा—अदुर्गं कर्मणि ३ या।

3 अतिशयते—अति + *ही* + *अट* ते कर्मणि। उपसर्गवान् सङ्गर्गजनन। the उपसर्ग changes the *अट* also. Comp "उपसर्गेण धातुर्" इत्यादि न्यस्यते। प्रसारणान्नसारविहारपरिहारवत्। The rule "होप्—" means that *ही* becomes *सू* if *य* of an affix that has dropped *क* or *च* follows

4 इत्यन्तं &c.—इत्यन्ते एभि इति *इत्य* + *ल्युट्* करण इत्यनानि *foam* *च* *heap*. *इत्यनानाम्* *होप्*. *इत्यन्* = *इ* + *दृष्टवैति* *इत्यनीष* = *इह* = *हिप्* कर्मणि *इत्यनीषक* burning a heap of fuel, *इत्यद्वयम्*—। The *अतिपदिक* is *इत्यनीषदह*। In the nom sing we get *इत्यनीषदह* = *इत्यनीषदह*, the *सु* disappearing by "हन्ताव्यस्यो दीर्घात् सतिमश्नन्"। Next Mallh remarks "अतश्चते"। By *अत* he means that *दृ* here

becomes दच् by the rule “दादेर्दादीर्च”—In a root beginning with द् and ending with ह् the latter becomes घ if at the end of १ पद or if an अपचम वयवर्ण follows. We have now दश्चनौघदघ। Next comes Mallis चत् २८, दच् becomes चच् by the rule “एकाचो वशी मय भयनस्य मधो”—In a चातु, the last part containing one vowel only will change its द into च (or ग to च, ङ into ङ, व into भ) if it has any, when स or ज follows or when the part is पदान्त। Now दश्चनौघदघ optionally changes च into क by the rule “वावसाने” yielding the forms चक् and चक्। The last again becomes घक् by “मन्त्रा ऋणीने”। Mallis additional remark “मयमात्र” is superfluous मयमात्र is the change of द & c into च & c by the rule “एकाचो”—as above. Hence this is already referred to by चत् in “चत्तपत्ते”। Decline चक्—चक् ददौ चक्। ददम्। चक्भ्याम् चक्भिति। चक्।

६ लिप्ता—लिप् light तथा। There is nothing corresponding to this in the first half of the verse चर्चन may be supplied. Thus वाक् corresponds to चर्चि, वचम् to पूवन्, अतिशयनक्रिया to चत्तयनक्रिया, चत् to लिप्। वाक् वच अतिशये चर्चन corresponds to चर्चि पुवन्म् चत्तेति लिप्ता।

७ चत्तेति—चत्ति + ह् + लट् तिप्।, चत्ति, चत्ताय चत्तेति, चत्तात्।

७ पुवचम्—पुवच् son तम्। Decline पुवा पूवचो & c like गुचिन्।

८ Voice—भयनी वाक् न चत्तिशत ददा चत्तिना पुवा न चत्तीयते।

मक्षिप्तव्याप्यतोऽप्येव वाक्यव्याप्यगरीयम् ।

शुविस्तृततया वाचो भाष्यभूता भवन्तु मे ॥ २४ ॥

words baffles the ordinary intellect. I shall be more prolix to make Hari's meaning intelligible to you all]. 24.

Prose.—अतः सुविस्तरतया मे वाचः संक्षिप्तस्य अपि अर्थगरीयसः अस्य एव वाक्यस्य भाष्यभूताः भवन्तु । २४ ।

Eng.—So, of this very speech, pregnant of sense though condensed, let my words, more prolix, be like a commentary. 24.

Beng.—এই বাক্য সংক্ষিপ্ত কিন্তু ইহার অর্থ অতি গুরু। আমি সুবিস্তার বর্ণিব, উহা ইহারই ভাষ্য স্বরূপ হইবে। ২৪

Expl.—I can say nothing new in my speech which will be but an elaborate commentary to the terse but pregnant words of Hari. Also see *Pril.* above. 24

Mall.—अदि इतिवची नातिशय्यते अर्थं तद्धिं तथापि वागारम्भेन वाचं संक्षिप्त-
 सेति । 'अतः' इतिवचसः अनतिशयनीयत्वादेव 'सुविस्तरतयाः' प्रपञ्चतयाः ["प्रदने
 वागश्चे" इति वज्र, प्रतिषेधे "अदीरप्" इत्यप्] 'मे वाचः संक्षिप्तस्य' अस्मादस्मै
 'अपि अर्थेन गरीयसः' श्रुतकल्पस्य इत्यर्थः ["अस्माच्चरममन्दिग्धं सारवर्जित्वातीमुखम् ।
 असीममनवद्यच्च सत्त्वं श्रुतविदी विदुः ॥" इति लक्षणात्] 'अस्य एव वाक्यस्य'
 गान्यस्य 'भाष्यभूताः' भाष्यैः समाः [निवसमासः । "आदौ जन्मी भूतं जीवं समे
 ऽतीते चिरे विदुः" इति वैश्वयन्ती] व्याख्यानरूपा 'भवन्तु' इत्यर्थः । इदमव्याख्यान-
 विमोदी भाष्यम् ["श्रुतस्य" पदमादाय वाक्यैः श्रुतानुसारिभिः । स्वपदानि च वक्ष्यन्ते
 भाष्यं भाष्यविदी विदुः ॥" इति] । तथा तु तदीयं विशेषप्रकाशनाय व्याख्यादते
 न तु अतिशयाय प्रत्याख्यायने इत्यदीव. इत्यर्थः । उपस्थासनात् ॥ २४ ॥

NOTES ON MALLI.

1. Those who know say that a Sutra is of the fewest possible words, unambiguous, weighty, with wide application, without a superfluous letter in it and faultless. 2. The informed say that a Bhashya explains the words of a Sutra in accordance with the general body of the Sutras and also explains its own words.

3 The same is being explained by me to bring out its excellence and is not being refuted with a view to excel, hence there is no harm in my speaking.

Sara—संक्षिप्तत्वात् चर्चणीयत्वाच्च दुरवनीयं हरिष्यो विस्तरेणाह विवक्षीमि ।

CHAROHA

1 संक्षिप्तम्—सन् + चिप् + ञ् कर्मणि संक्षिप्त condensed, तस्य । This is a reason why it requires amplification. The terseness prevents people of ordinary intelligence to grasp its meaning.

2 चर्चि—Implies that so much चर्चणीय is not expected in so few words.

3 चत—इद्म् + उचि (इमी) + तसि साधे hence चितौ इमी । Cons true चत भावभूता । Because so terse yet so full of meaning that it cannot be excelled, therefore (चत) I shall explain.

4 चर्च &c.—चर्चिर्गद्गद इति गृह्य + ईदृशम् शरीय very weighty चर्चम् शरीय very weighty in sense, सुस्पष्टम् । तस्य । This is another reason why amplification is necessary. Too much sense is now crowded into a few words only.

5 सुविस्तरता—सु + वि + लृ + चप् भाव सुविस्तर, great prolixity च चर्चि चर्चता इति सुविस्तर + चप् मत्वर्थे सुविस्तरा very prolix चर्चिर्गद्गद सुविस्तरा इति सुविस्तरा + तस्य सुविस्तरता very prolix. Or विस्तर prolixity. सुह, विस्तर यन्मा सुविस्तरा of commendable prolixity, बहु— । चर्चिर्गद्गद सुविस्तरा pre-eminently of commendable prolixity &c. Here द्रष्टव्य in Malli means prolix. Here Malli says that चञ् is barred by the मञ् in चर्चते hence चप् comes in by "चर्चिर्गद्गद" । The rule "इदमे—" means that with वि as an उपसर्ग the root अ takes चञ् to mean extension, but not if the extension of इद् is implied. Prolixity does indeed refer to extension in words, profusion of words. Hence चञ्चतिवच comes in as Malli remarks. So इदमे विस्तर with चञ् but चर्चते विस्तर with चप् ।

6 भावभूता—भावने चर्चने इति भाव + चर्चन् करणे भावभूता भावम् । That is to speak of or to explain—a commentary भूत

like, सम (See the lexicon quoted by Malli) Malli thinks that भूत has this meaning *only when it is final in a compound* (उत्तरपद). Commenting on the Amara “भूतत्तरपदेत्वमी । निमसदाश्रयीकामप्रतीकाशोपमादयः ॥” Bhanuji says “भादिना भूतरूपकत्वादयः” । Hence if we say भाष्येण भूता the meaning will not be भाष्येण तुल्या because भूत is not here an उत्तरपद, so cannot mean तुल्य । The शक्य with स्वपदविग्रह has to be avoided, & e., the समास is to be treated as नियत । Thus भाष्येण तुल्या भाष्यभूता, निमसमास of the सुप्सुपा class Or भाष्यस्य तुल्या भाष्यभूता, निमसमास of the इतत्—class Those who do not accept the restriction about the meaning of भूत, & e., who think भूत may mean तुल्य in a शक्य also, would say भाष्येण भाष्यस्य वा भूता भाष्यभूता, सुप्सुपा or इतत्— । The restriction is introduced by commentators Amara enunciates भूत without restriction Thus “युक्ते आदावने भूतं प्राप्यतीति समे विदुः” इत्यमरः । Malli's वैजयन्ती too has no restriction To the same effect are विन्द, मेदिनी &c

७ Voice— तरानि मे वाचि भाष्यभूताभि मूयताम् ।

विरोधिवचसो मूकान् वागीशानपि कुर्वते ।

८ जडानप्यनुलोमार्थान् प्रवाच कृतिर्ना गिरः ॥ २५ ॥

Praś.—कृतिर्ना गिरः वागीशान अपि मूकान् कुर्वते [Words of the clever strike dumb even masters of speech] How is that ? —विरोधिवचसः वागीशान् [I mean such masters of speech as speak in opposition to the clever] That is true—जडान् अपि प्रवाच कुर्वते [Now note another truth—Even fools are made eloquent by the words of the clever] How that again ?—अनुलोमार्थान् जडान् [Fools who but repeat what the clever have said pass off as eloquent speakers] 25

Prose.—कृतिर्ना गिरः विरोधिवचसः वागीशान् अपि मूकान्, अनुलोमार्थान् जडान् अपि प्रवाच कुर्वते । २५ ।

Eng.—Words of the clever strike dumb even the masters of

speech who speak in opposition, and make fluent speakers of dullards even [Or—reader eloquent even dullard,] who speak in support 25

Bang—कृती व्यक्तिर कथार विपक्षे वनिष्ठे गेले अरः वादपति ७ वाक्याहीन हम्, आत्र सङ्क्षे वनिष्ठे बाहेरा मूर्ख वादपट्ट हहेरा पडे ॥२६॥

Expl.—It is difficult to contradict an able speaker but very easy to speak in his support. It is not then unlikely that in supporting Hari I shall speak long and well. Also see *Prak* above. 20

Mall.—इत्य यान् विद्वान्वित्ता तव उद्धवप्रतिरोध इति निधाय निमि, प्रकाशये^२ विरोधीति । 'कृतिना' कुम्भजाना 'गिर' कर्त्तुः 'विरोधिवचन' प्रतिकुलवादिन 'वागीशान् अपि' वाक्पतीन् अपि ["वागीशी वाक्पति सप्त" इत्यमरः] 'मूकान्' निर्वाच 'कुर्वन्' जडयन्ति इत्याद्य । 'अनुवीक्ष' अनुकुल 'अर्थ' अभिप्रेष्ये यथा न 'अनुवीक्षणां' अनुकुलवादिन तान् 'जडान्' मन्थान् 'अपि प्रवाच' मगधमवाचः 'कुर्वन्' । अत अजडित् प्रवाच्या (१)^३ इति भाव [अत्र वागीशानां मूर्खीकरणान् जडानां प्रवाक्यकरणान् प्रवचनानुकरणवत्परी विरोधीत्युद्धार, अमन्थये सम्बन्धातिशयोक्तिप्रतिभोक्त्यापित इति सदृ^३] ॥ २६ ॥

NOTES ON MALLI.

1. Thus having declared for a march out, he, thinking of Uddhava's opposition, refutes the same by three verses. 2 The passage is obscure. It seems, the correct reading is अतो नाजडित् प्रवाच्या—Hence my words are not to be condemned. 3 Here वागीश is made मूर्ख and जड turned प्रवाच, hence there is विरोधवद्धार in the shape of the accomplishment of what can be accomplished, and it is raised by the force of the अतिशयोक्ति of the kind अमन्थये सम्बन्धः. Thus there is सदृ.

Sara.—कृतिना गिर, डेन खण्णानाम् । ता एव विद्वन् जडोऽपि प्राप्ता . २६ । मगधं मग निन्दी यव ।

CHARCHA.

1 विरोधि &c—विरोधु शीलषाम् इति वि + इध + चिनि कर्मणि ताच्छीन्धे विरोधीनि contradictory. विरोधीनि वचानि एषाम्, बहु—। तान्।

2 वागीशान्—दृग्गते इति दृग् + अच् । कर्मणि दृग्गते वागीशान् masters वाचाम् दृग्गते वागीशान् masters of speech, इतन्—। तान्। Here वाचाम् has कर्मणि लघोदा वही not श्रेष्ठे वही। Thus एते वाच दृग्गते (तिङ्योर्ग)— एते वाचाम् दृग्गते । With ऊधे वही we cannot have a इतन्—। The rule “अधोपपद्येष्टा कर्मणि” bars the समास ।

3 कुर्वते—कृ + क्त्वं चर्त्त । कर्मणिप्राये क्रियाफले आत्मनेपदम् ।

4 अनुलीन &c—अनुगतो लीनानि इति अनु लीनम् + अच् समासान् अनुलीनम् lit. in the same direction with the hair, i. e., favourable, प्रादितम्—। अनुलीन अथ एषाम् अनुलीनाया whose words are favourable, बहु—। तान्। The समासान् affix अच् is attached to सामन् and लीनम् by “अच् प्रत्ययपूर्वात् सामलीन” ।

5 प्रवाच—प्रकृष्टा वाक् एषाम् प्रवाच of fine speech, बहु—। तान्।

6 हतिनाम्—हृ + क भावे हतम् Jeet हतमस्ति एषाम् इति हत + इनि मत्वर्थे हतिन successful workers देवाम्। The temptation here is very great to say हतमेति इति हत + इनि by “इटादिभ्यश्च” । Malli, following बह्मन्, has done so elsewhere. The derivation is unsound because हत is not of the इटादि class. Neither the हतिकात् nor मदीति includes हत in the इटादि list.

7. *Voices*—वीरिणि वचस वागीशान् . मूषा . चर्षा ऊडा . क्रियन्ते ।

पङ्क्तुषाः शक्तयस्त्रिषु सिद्धयश्चोदयास्तयः । १५

अन्यानधीत्य व्याकर्तुमिति दुर्मेधसोऽप्यलम् ॥ २६ ॥

Prahl—दुर्मेधस अपि यद्वान् अधीत्य व्याकर्तुम् अलम् [Even a fool can lecture learnedly after cramming it from books] Lecture in what fashion—गुणा षट्, शक्तयः सिद्धयश्च त्रिषु, उदया वय इति व्याकर्तुम् [Merely repeating that there are six gunas, three each of the *Saktis*, *Siddhis* and *Udayas*] 26

Pros—दुर्मेधस अपि यस्यान् अधीता गुणा बद्ध, शल्य तिम सिद्धयः,
उदया वय इति व्याकथंम् चन्द्रम् । १६ ।

Eng—Even blockheads, after reading the texts, are able to repeat that the *Gunas* (measures) are six, the *Saktis* (means) and the *Siddhis* (accomplishments) are three, and the *Udayas* (success) are three as well 26

Beng — গুণ ছয়টা, শক্তি তিনটা, সিদ্ধি ৩ উদয় তিনটা তিনটা, এ
সকল কথা পুস্তকে পড়িয়া নিতান্ত আবাধেও আওড়াইতে পাবে । ২৯ ।

Expl — See *Eng* above

८ Malli.—ननु चात्मनीनेन ज्ञामिना “हुडु कलमनायड” इति न्यायेन ज्ञानस्य
वचनं प्रतिकूलमपि बाह्यमेव इत्याशङ्क्याह वक्षितं^१ । दुष्टा मेषा येषां ते ‘दुर्मेधस’
मन्दबुद्धयः ‘अपि’ [‘नितामसिष् च प्रजामेधयो’ इति समासाल्लक्ष्मिच प्रताय]
‘यस्यान् चौन्नसादीन्’ अधीताः पठित्वा ‘गुणा’ सन्निविद्ययानाद्यनर्धौभावसमा
न्याय्या ‘वट’ । ‘शक्तय’ प्रभञ्ज (१) मन्त्रोत्साहाय्या ‘तिस्रः’ । ‘सिद्धय’
पूर्वाज्ञादिसिद्धयुष्माणां पूर्ववार्थलाभात्मिकाः^२ । ताश्च ‘तिस्रः’ प्रभुसिद्धिर्मन्त्रसिद्धिदत्त
साक्षसिद्धयेति । ‘उदया’ इन्द्रियव्युत्थानानि कर्तव्यायेन उदया उच्यन्ते^३ । तत्र
इन्द्रियदीप्तिरसिद्धीः पूर्ववर्त्यानादुपचयापचयी^४, स्वार्थ (१) । ते च ‘त्रय’ ।
‘इति व्याकृतं’ व्याख्यातुम् ‘अन्तम्’ समया [‘पञ्चांशवचनेष्वन्तमये’] इति तत्तुम् ।
पञ्चाङ्गनिर्घटनप्रतिविकल्पानां सन्धादिकपर्यव्याप्त्यामात्रपाठकानाम् अशास्त्रज्ञत्वात्
उद्भादयती न बाह्यवचना इत्यादिभिः^५ [अत्रामरः—‘सन्निविद्ययानाद्यनर्धौभावसमा
न्याय्या’ इति । पञ्चगुणाः शक्तयश्चिन्म प्रभावोत्साहमन्त्रजाः । अयं व्यासश्च इन्द्रिय
निर्गमो नीतिवेदिनाम् ।’ इति । तत्र चरित्रविजिगीषोर्व्यवस्थाकरणम् ऐक्यं सन्निवि
विरीषो विदुः । विजिगीषोरिति प्रति यात्रा यात्रम् । तयोर्मध्य प्रतिवद्भादयती
ज्ञानपरीक्षया नृत्तोमवस्थानमासनम् । दुर्मेधप्रवलयोर्वीचिकमात्रसमर्पणं दौर्धभावः ।
अग्निना पीडमानस्य बलवदादयश्च संशयः । कीदृशीलं तेजः प्रभावः । कर्तव्यायेषु
अवधानं प्रपञ्च उत्साहः । चतुर्मुखिभ्यः मन्त्रः । यतमन्यत्^६ । इति
८५] १९६ ३

NOTES ON MALLI

1 By the maxim 'The result of intelligence is diffidence (*Lat.* want of persistence) the king who seeks his own good should listen to the words of those who know the texts. Apprehending this he says चर &c. 2 सिद्धिः are in the shape of the accomplishment of the object of the individual achieved by the three शक्तis mentioned above. 3 उद्भि, चय and दान are all called उद्भय just as a crowd even when some in it are not हस्तिन् (provided with an umbrella) is indiscriminately called a crowd of हस्तिन्. 4 Of these उद्भि and चय are respectively growth and decline from the previous state after the operation of the corresponding शक्ति is over (निर्द्दो is seventh case dual). The drift is that word of Uddhara and his like are not acceptable because those who can merely enumerate the expedients but are unable to rightly choose the five elements of polity, are not really grounded in the texts. 5 Of these, सन्धि is the union of the invader and his adversary by settlement of terms between them, विग्रह is war, दान is the march of the invader for the enemy, शमन is inactive stand of the two watching opportunities (biding time) with forces mutually respected. वचोपाय is verbal surrender between the weak and the strong. मदय is alliance with a strong power when pressed by the enemy. प्रभाव is power derived from money and men (fund and forces), उत्साह is persistent effort in what is to be done. मन्त्र is discussion of the six expedients. The rest are already explained.

Saru—बहुगुण इत्यादि वदेम पठितुं को न शक्नुः । ये च तेषां प्रदेयं नपि जानन्ति त एव शम्भवाः ।

OHAROHA

1 गुणः—The *gunas* are सन्धि &c., see Malli's *Amara* and *Notes on Malli*. Nom. to मन्त्रि understood.

2 शक्तय—शक्वते चामि इति शब्द+ज्ञिन् करणे शक्तय sources of strength Mall's प्रमुल should perhaps be प्रसु ।

3 सिद्धय—सिध+ज्ञिन् भावे सिद्धि success.

4 उदया—उद+इ+अच भावे उदय advancement

5 त्रय—The three advancements are उद्दि, चय, म्यान । Now चय is not an advancement how then can you call it उदय ? Mall's meets the difficulty from the analogy of calling a crowd as हविन् even when some in it have no umbrella.

6 अधीय—अधि+इ+अप having studied

7 व्याकर्तुम्—वि+आ+ज्ञ+तुमुन् to explain The तुमुन् is by the rule "पयोमि—" (तुमुन् may be attached with अनुत्पपद in the sense of चलम् implying capability)

8 दुर्बोध—दुष्टा मेधा एषाम इति दुर्बोध+असिच् समासान् दुर्बोध of weak intellect, बहु—। Mall's rule for असिच् means that a बहु with प्रजा and मेधा final and preceded by मज्ज, दुर and सु takes the समासान् affix चमिच (अस्) ।

9 Voice—दुर्बोधेभि मुखे बडभि गतिभि तिसुभि सिद्धिभि उदये भिभि (भूयते) (भूयते) !

अनिर्लोडितकार्यस्य वाग्जाल वाग्मिनो वया ।

निमित्तादपरादे योर्धानुष्कस्वेव वलितम् ॥ २७ ॥

Pral.—वाग्मिन् वाग्जालं इवा [The torrent of words let out by the orator is of no use] That is a queer opinion—अनिर्लोडित कार्यस्य वाग्मिन् [I am speaking of the orator who dilates on theory only but has seen no work] That is a different thing—निमित्तात् अपरादेवो भानुष्कस्य वलितम् इव [Such an orator cuts the sorry figure of the archer who blames his tools, the breeze or the light, after he has shot wide] 27

Pros.—अनिर्लोडितकार्यस्य वाग्मिन् वाग्जालं निमित्तात् अपरादवो भानुष्कस्य वलितमिव इवा । २७ ।

Enj.—Like the antics of an archer whose shaft has missed

the target, useless is the array of words of the orator inexperienced at work 27

Beng — वे क-न-० काखे हाँउ मेर नरि ताहाँन बागँउखर दुख।
वे मरुनवेर बाण नरु हहेते लई हईराछे ताँहाँन नरु कम्पन निरबद ॥२१॥

Expl — The oratory of one who has seen no work is nothing but useless talk. Also see *Prak* and *Enj* above

Malli — ननु शब्दीकार्यव्याख्याता एव शास्त्रज्ञ स एव वाचस्पतय इत्यादि न इत्याह अनिर्वाहितः^१ । 'अनिर्वाहित' नावीकित काव्येन तस्य काव्याकार्यमज्ञानत इत्यर्थं वाचं अयं सन्ति इति 'शब्दी' वाचकः ['वाचोयुक्तिपदुवाची वाचकौःशक्तिवक्तारि' इत्यामरः । "वाचो म्निनि" इति म्निनिप्रत्ययः] तस्य 'वाच-नाम्' वाचाइमर, 'निमित्तात्' लत्य-त ["वेद्य लत्य निमित्तञ्च शब्दञ्च समं विदुः" इति वैजयन्ती] 'अपहृयो' अजितवाणस्य धनुः प्रहरणसम्य इति 'धानुः' धन्वी ["प्रहरणम्" इति ठक् । "इमुक्तान्तात्" क^२ । "अपराहृयत्कीर्णौ लज्यादययुरतमायकः । • धन्वी धनुषान् धानुषः" इत्यामरः] तस्य 'अजितमिव' इया निष्पन्नम् । काव्यप्रश्ने नचो वाच्यं न तु वाचावच्य इति भावः ॥ २० ॥

NOTES ON MALLI.

1 Apprehending the objection that शास्त्रज्ञ is he that can explain the texts and such a man has to be listened to he says 'No 1 y अनिर्वाहित &c 2 ठक् is attached by the rule प्रहरणम् and ठक् becomes क by the rule "इन्—" (*Char*)

Sara — किमु कार्यज्ञानविक्रमस्य तादृशौ शास्त्रव्याहति विच्छेदा एव ।

OHARCHA

1 अनिर्वाहित &c — निर् + भृङ् to stir + लिच्च् स्वार्थे + त् कर्मणि निर्वाहित stirred, hence handled निनीडित काव्यमनेन निर्वीडितकाव्य one who has handled work बहु- । न तादृश नञ्त्वत्- । तस्य । Here a difficulty arises, भृङ् is भृदिगन्धीय it does not o car in the चुरादि list The form with ञ् is then जुडितः । The root being सङ्घर्भक

no good sense seems available with हेतुमद्विष । Nor can we have आदिकर्मणि क the reference being to past experience We suggest an escape—लौडनम् इति लुङ् + घञ् भावे लौड handling लौड सञ्ज्ञात यस्य इति लौड + इतच् लौडितम् handled २ Or लौडेन योजितम् इति लौड + विष् + क्त कर्मणि लौडितम् handled

१२ वाग्जालम्—जाल १८ समूह । वाचां जालम् profusion of word, रतम् ।

१३ वाग्मिन —वाच् + म्निनि मत्वर्थे वाग्मी eloquent. तस्य ।

१४ निमित्तात्—नि + मिद + क्त कर्त्तरि निमित्तम् निपातनात् target तस्मात् । अपराधने धनौ । अपराध is explained as च्युत in the Amara quoted by Malli, and च्युत implies अपाय so the rule “धुवम पायैःपादानम्” applies We do not get निमित्त because Panini himself has used the word निमित्त in the rule “सुकनीरणाकनेपद निमित्ते” ।

१५ अपराह &c.—अप + राध (आदि चक्षमक) + क्त कर्त्तरि अपराह strayed अपराह इषु यस्य अपराहेषु one whose arrow has strayed, १८, missed the mark, बहु— ।

१६ धातुकस्य—धनु प्रहरचमस्य इति धनुम + ठक् धातुक archer तस्य । Here ठक् does not become दृक् but क् instead by the rule “इम— (Malli) which means that ठक् after words ending in इम उम, उ and न becomes क् ।

१७ वञ्जितम्—वञ्ज + क्त भाव वञ्जित antics some think that the root also means to brag (अनेकार्थत्वादायनाम्) । वञ्जित then means विकृत्यम् brag, vaunt.

१८ योऽन्—वाग्जालन वञ्जितेन (भुयत) ।

(१) सर्वकार्यशरीरेषु सूक्ताद्भस्वन्यपञ्चकम् ।

मोक्षतानामिवात्मान्यो नास्ति मन्वो महोभ्यताम् ॥ २८ ॥

1st —महोभ्यताम् अन्धा मनीषासि [To kings there does not exist something else under the name Counsel] What do you mean? —मोक्षतानाम् यस्य आत्मा इव [Just as to the followers of Buddha a separate thing called Soul does not exist so to a

king, *Counsel* as a separate thing does not exist } Separate from what? — अङ्गसम्पन्नक मुक्ता न्व । [*No Counsel exists* separate from the five *Angas*, just as no soul exists beyond the five *Shanvhas*]. Exists where? — सर्वकार्यशरीरेषु [*Counsel* in all measures to be undertaken, and *Soul* in all bodies created] 28.

Prose—सर्वकार्यशरीरेषु अङ्गसम्पन्नक मुक्ता मीगतालान् आत्मा इव नदीधर्ता न्व नान् गच्छि । २८ ।

Eng.—With kings, in all measures, there is no separate *Counsel* beyond the five *essentials*, just as with the *Savgatas* there is no separate *Soul* in the body beyond the five divisions (of consciousness) 28

Beng—बौद्ध-पंथेण पञ्च वेदन शरीर न्वद्वे रूप वेदना अहृति पाँचौ न्वद्वे बाहिर 'आत्मा' नामे किछ नहि, तेनन सार्वापंथेण 'उ' दधन ने काज उपद्विष्ट इव ताहार शरीरे उपार उपद्वरण अहृति पाँचौ अरु हाज 'न' नामे पृथक् कोनउ पदार्थ नहि । २८ ।

Expt—Ask a Buddhist 'What is Atman' He will answer 'No such thing exists' To him there is (i) the external world, (ii) the ideas derived from it, (iii) the persistence of these ideas till 'death,' (iv) the nomenclature of the ideas, (v) the impressions left by the ideas He feels no necessity to postulate the existence of a sixth entity 'Atman' over and above the five enumerated. Something very similar may be said of what you call 'Counsel' with regard to the undertakings of a king. Here we have (i) the plan of operations, (ii) means to work the plan, (iii) suitable time and place, (iv) prevention of hindrance, (v) success. What is 'Counsel' beyond these five? 28

Malte—इत्येवाद्युक्त्यादिपाठमात्रेण न मन्य इति सिद्धिं श्रुत्य सम्बन्धवदमाह

(1) सर्वान् । 'सर्वान्पि कार्याणि' सम्प्रदादीनि तानि 'शरीरानि' इव । इति उपनिषत्

समाम्, व्यासे सौमतागामिव इति लिङ्गात्]। तेषु 'सर्वकार्यशरीरेषु' सर्वेषु
 (१) शरीरेषु इव सर्वकार्येषु इत्यर्थः । 'अङ्गानि स्कन्धाः' इव इत्युपमितमसाम् । तेषां
 'पञ्चकं मुक्ता' स्कन्धपञ्चकमिव चन्द्रपञ्चकं हित्वा इत्यर्थः । पञ्च परिमाणमस्य इति
 'पञ्चकम् ["संख्यायां सञ्ज्ञासंघमृताध्ययनेषु" इति कप्रताय]। सुगती भक्तिर्भज
 नीय एषा 'सौमता' बौद्धाः ["भक्ति" इत्याणुप्रमाय] तथाम् 'अन्य आत्मा इव मही
 भूताम् अन्य मन्त्रो नालि । 'कर्मचामारम्भोपाय' पुरुषद्वयसम्पत् 'द्वयकालविभाग
 विपत्तिप्रतीकार, 'कार्यसिद्धि' इति पञ्चाङ्गानि' [यथाह कामन्दक "सङ्गा
 साधनीपाया विभागो द्विकालयोः । विपत्तेय प्रतीकार, सिद्धि पञ्चाङ्गमिष्यते ॥
 इति । रूपवेदनाविज्ञानमज्ञानाङ्गाः पञ्च स्कन्धाः । तत विषयप्रपञ्ची रूपस्कन्ध
 तज्ज्ञानप्रपञ्ची वेदनास्कन्ध । आलयविज्ञान सङ्गाली विज्ञानस्कन्ध । ज्ञानप्रपञ्च
 मन्त्रारस्कन्ध । एव पञ्चधा परिवर्तमानो ज्ञानसमान एव चामा इति बौद्धाः ।
 एव यथा बौद्धानां सर्वेषु शरीरेषु स्कन्धपञ्चकातिरिक्त आत्मा नालि तथा राशाम् चन्द्र-
 पञ्चकातिरिक्ती मन्त्रो नालि इत्युपमावद्धार]। तद्वाक्याक ससयमेव इत्ययमेव
 दावाकाल इति भावः ॥ २८ ॥

NOTES ON MALLI

1 This is an उपमित समास as is indicated by the uncom-
 pounded form सौमतागामिव (Char); 2 The determination
 of the plan with which to begin work, the securing of allies,
 force, funds &c, selection of time and place, removal of hitch,
 success, these are the five limbs. 3 तव &c —Of these रूपस्कन्ध
 is the external world, वेदनास्कन्ध is the series of impressions
 produced by it; विज्ञानस्कन्ध is the continuity of the conscien-
 ness of those impressions till death, संज्ञास्कन्ध is the series of
 names corresponding to the impressions, संस्कारस्कन्ध is the series
 of recollection of experiences. Atman is knowledge appearing
 and is these five heads. So say the Bauddhas.

Sara—कार्येषु पञ्च एव अङ्गानि उपायोकरणादीनि मिलितानि मन्त्र
 इत्यादि ।

CHAROHA

1 सर्वं &c—कार्याणि शरीराणि इव कार्यशरीराणि, उपमितकर्मधा—। सर्वाणि कार्यशरीराणि, कर्मधा—। तेषु। अर्धे उभौ। Malli gives another alternative—सर्वाणि कार्याणि, कर्मधा—। तानि शरीराणीव, उपमितकर्मधा—। But सर्वं has to go with both कार्यं and शरीर, hence the first method is preferable. The अधिकरण is वैषयिक with respect to कार्यं and औपदेशिक for शरीर।

II चङ् &c—पञ्च एव इति पञ्च+कन् स्वार्थे पञ्चकम् fire. चङ्गानि स्क्वा इव अङ्गस्क्वा, उपनिषत्कर्मधा—। तेषां पञ्चकम्, इत्। Malli's rule "संज्ञाया—" means—A संज्ञावाचक word takes कन् (the affix १० ordained) to indicate परिमाण in a भञ्ज, चङ्, मूल, अर्धयन। Here, चङ् and स्क्वा are संज्ञाशब्द, so the rule applies. But then पञ्च परिमाणम् उपनिषदानाम् or स्क्वानाम् gives पञ्चकानि चङ्गानि or पञ्चकाः स्क्वा but not पञ्चकानि चङ्गानाम् or स्क्वानाम्। The परिमेय will not take षष्ठी। We therefore attach कन् स्वार्थे by the varttika "संज्ञाया स्वार्थे"।

3 सौगतानाम्—सुगत is a name of बुद्ध। सुगतं बुद्धिः पूजापादम् एषाम् इति सुगत+चष् सौगता, followers of बुद्ध। तेषाम्। The rule "भक्ति" means—चष् is attached in the sense स भक्तिरस्य। भज्यते भिद्यते इति भज्+क्तिन् कर्मणि भक्तिः पूजापादम्।

4. अन्यः—Separate. अन्यः आत्मा नास्ति a separate soul does not exist. The word seems superfluous.

5. अग्नि—वर्तते। Nom आत्मा and मनः। स्वप्नपञ्चके मुक्ता आत्मा न अग्नि—आत्मन् does not exist leaving (i. e. outside) the five elements, चद्रपञ्चकं मुक्ता। मन्वी नास्ति—मनः does not exist barring (i. e., outside) the five चङ्गः.

6. महीधरात्म—महौ विधति इति मही+ध+क्तिप् कर्तरि महीधराः sustainers of the world, kings. तेषाम्।

7. Force—...आत्मना...अन्धेन बन्धेन न म्रियते।

‘મન્ત્રો યોધ દ્વાધીરઃ સર્વાદ્વૈઃ સંહતૈરપિ ।

ચિરં ન મહતે સ્યાતું પરમ્બો મેદશદ્વયા ॥ ૨૯ ॥

Prak.—મન્ત્રઃ ચિરં સ્થાતું ન સહતે [Counsel cannot be kept long] Why not ?—પરમ્બો મેદશદ્વયા [Because there is the danger of its being divulged by others]. There is no such danger if secrecy be observed—સર્વાદ્વૈઃ સંહતૈઃ અપિ ન મહતે [Even with close secrecy in all its stages, there is danger of its being out]. How is that ?—અધીરો યોધ દવ [Counsel is like a fighter that has no courage]. Such a fighter does not stay long at fight even though guarded all over, he is constantly in dread of being hit at an unguarded spot of his body]. 29.

Pros.—સંહતે, અપિ સર્વાદ્વૈઃ (ઉપલક્ષિત) મન્ત્રઃ અધીરો યોધ દવ પરમ્બો મેદશદ્વયા ચિરં સ્યાતું ન સહતે । *Or*—અધીરો યોધ દવ મન્ત્રઃ સર્વાદ્વૈઃ સંહતૈરપિ પરમ્બો... । ૨૯ ।

Eng.—Like an unsteady fighter, counsel, though guarded in all parts, does not venture to stand long through fear of breach by others. 29

Delig.—હીરુ યોદ્ધા દેવન મર્સાએ વર્તવુંત હૈદાઉ પાછે આંહત દ્ય એ હૈ અધિકરણ મૂલક થાકિતે પાવે ના સેહે ક્રપ મથ ઓ મુઠહે ભોપને ત્રાયા મુઠેક અધિકરણ ઓથ થાકે ના । ૨૯ ।

Expl.—My counsel then is to march out. But this has to be forthwith undertaken. Delay will divulge our plans to the enemy. For it is difficult to keep counsel secret for long. Also see *Prak.* above

वैजयन्ती] 'भेद' विदारण तृतीयगामित्व (१ तृतीयगामित्वं विदारणञ्च) तस्य 'अद्या चिरं स्यात्' विलम्बितुमित्यर्थं 'न सहते' न चम ["शकृष्टय—" इत्यादिना तुमुन् प्रत्ययः] । अतो न विलम्बितव्यम् अन्यथा मन्त्रभेदं काव्यद्वयं स्यात् इति भाष ॥ १९ ॥

Sara—सहि मन्त्र निहितमात्रमेव अनुष्ठेय, न चेत् भिद्येत ।

CHARCHA

1 योध — युध्यते इति युध् + चच् कर्तरि fighter

2 अधीर — धीर steady, courageous न धीर, unsteady, timid.

नञ् तत् — ।

3 सर्वाङ्ग — चङ् has a double meaning applying to both मन्त्र and योध । For मन्त्र it means the चङ्गपञ्चक of sl 28, for योध it is the members of the body सर्वाणि चङ्गानि, कर्मधा — । यं । द्वितीया । Malli wants उपलक्षणं इत्या । See अपि below :

4 सहति — सम् + उ + त् कर्मणि सहत guarded तै ।

5 अपि — Implies गङ्गा censure — गङ्गां of अनवस्थिति । सहताणि सर्वाङ्गाणि तथापि न तिष्ठति गङ्गितमेतत् । This supposes that सर्वाङ्ग-संहतता is स्थितिहेतु । So सन्धि स्थितिहेतौ न तिष्ठति गङ्गितमेतत् । If this is the correct view, then सर्वाङ्गं has द्वितीया not उपलक्षणं । Besides उपलक्षण seems inapplicable in the present instance

6 सहत — सह + छट् ते is able गङ्गति । सह, सहिष्यत, समहित ।

7 स्यात्तुम् — स्या + तुमुन् । This also has a double meaning (मन्त्र) to remain guarded, (योध) to stay in battle Malli's rule for तुमुन् in full, is "गङ्गा भय आ स्या घट् रभ सभ क्रम-सह अह-असार्धत्वं तुमुन्" । सह is included in this list of roots Hence सह्यात्तुं being the उपपद we have तुमुन् in स्यात्तुम् ।

8 परमा — पर — a third party (for मन्त्र), enemy (for योध) । तथा । पञ्चमा by "भीतायाना भयद्यत्" in connection with गङ्गा which comes from a भयाय root See next.

9 भेद &c — भिद + चच् भाव भेद disclosure (मन्त्र), wound (योध) । गङ्गा + च भाव स्त्रियाम् गङ्गा apprehension 'भेदस्य गङ्गा इतत् — । तथा । द्वितीया ।

10. *Force*—(उपसचितेन) मन्त्रेण चधीरेण वीधेन...मघते ।

आत्मोदयः परज्यानिर्द्वयं नीतिरितीयतो ।

तदूरीकृत्य कृतिभिर्वाचस्पत्यं प्रतायते ॥ ३० ॥

Prahl.—इयती नीति । [The whole science of Polity can be summed up in two words : That much is *this*, and no more] What are those two ?—आत्मोदयः परज्यानिः इति इयम् [The two are 'Rise of self' and 'fall of the enemy'] That is true—कृतिभिः सत् ऊरीकृत्य वाचस्पत्यं प्रतायते [Masterly treatises of the clever are based on these two only] 30.

Prose—आत्मोदयः परज्यानिः इति इयम् । इयती नीतिः । सत् ऊरीकृत्य कृतिभिः वाचस्पत्यं प्रतायते । ३० ।

Eng—Here is a group of two, viz, rise of self and fall of the enemy. This much is polity. With these in view, mastery of words is displayed by the clever. 30.

Beng.—निजैर बुद्धि ओ नयन बर एहे इहेजे नाय नीतिर मूलमत्र । एहे इहे विदर अवगमने इतिगण निज निज बागुदेवठव प्रार्थन करिवाहेन । ३० ।

Expl.—See *Prahl.* 'above.

Mall.—किञ्च नीतिसर्वसंपर्यायीचनयापि न विद्यन् वाक्यं इत्याभि-
प्रेत्याह आत्मोदय इति^१ । 'आत्मन उदयः' इतिः 'परस्मै' इती 'ज्यानिः' इति
["वीज्याह्वाज्जिभ्यो नि " इत्यादिभ्यो निःप्रत्ययः] 'इति' इयम् । इदं परि-
माणमस्या इति 'इयती' एतावतो ["किमिदंभ्यां वी ध " इति वतुपो (? वतुप्)
बभू धत् । "उजितथ" इति ङीप्^२] 'नीतिः' नीतिर्ध्वज एतद्व्याप्तिरिती न
न कश्चिद्वीतिपदार्थोऽस्ति इत्यर्थः । यदन्तत् बाहुगुण्यादिवचनं सत्सर्वमर्थैव प्रपद्य
इत्याह तदिति । 'तत्' इयम् 'ऊरीकृत्य' ऊरीकृत्य ["ऊरीकृतसुररीकृतमङ्गो
कृतम्" इत्यमरः । "ऊर्यादिषुडापच" इति वतिसत्रायां "कुगतिप्रादय" इति
ममामि ङी ङीप्^३] 'कृतिभिः' कुशलेः 'वाचस्पत्यं' वाचस्पत्यम् [कस्मादित्यात्

चतुश्चले । “वद्या. पविपुत्र—” इत्यादिना सतमिति म्यामी । तत्र । तस्य
चन्दोविषयत्वात् । [‘ब्राह्मणादित्वात् भावे ष्यञ्प्रत्ययः’] ‘प्रवादते’ विसृज्यते [कर्मणि
लट् । “तनीतेर्यकि” इति शास्त्रम्] । तस्मात् चाकीदयार्षिभिः अविलम्बाच्चतु-
रद्वेक्ष्यः तत्र अन्तरोपलब्धत्वं (? अन्तर्गतत्वात्) तस्य इति भावः ॥ ३० ॥

NOTES ON MALLI.

1. Besides time must not be lost with discussions on the details of polity ; with this in view he says चाकीदय &c. We have चतुष् and च changes into च by “किमिदं—” (Char). ह्रीप् is attached by “उमित्तय” (Char.) 3. With गतिमद्वा by “अद्यादि—” (Char.) we compound by “कुगति—” and then छा becomes ल्यप् । 4. We have चतुष् and चव because the word is of the कस्मादि class. श्रीरक्षामिन् defends the च by “वद्याः—” (Char) That is not correct, because the rule has scope in the Vedas only. We get ष्यञ् भावे because the word is of the ब्राह्मणादि class. 5. Hence those who want their own advancement have to weed out their enemy, because he is a bar to that.

Sara—हावेव मिलितौ नीतिर्विषये.—सस्य उदय इत्येकः परस्य ज्ञानिः इत्यस्य ।
एतदायय एव नीतिविदा वाक्प्रपञ्चः ।

CHAROHA

1. चाकीदयः—उद्+इ+अच् भावे उदय rise. चास्मिन् उदय, (तत्—
इतिदीर्घे प्रथमा ।

2. परज्यानिः—ज्या originally means वयोहानि ; here ज्ञानिनाम् ।
ज्या+नि भावे ज्ञानि loss, fall, परस्य ज्ञानि, (तत्—
इतिदीर्घे प्रथमा ।

3. द्वयम्—द्वौ अवयवौ अस्य इति द्वि+अवच् द्वयम् a group of two.
Nom. to भवति understood इति—Refers to चाकीदयः and परज्यानिः ।
इति द्वयम्—This is a group of two. The meaning is चाकीदय and
परज्यानि constitute a group of two.

4. इयती—इदं परिमाणमस्य इति इदम्+वतुप् विज्ञायम् इयती this

much Malli's rule "किमिद—" means that किम् and इदम् take वतुम् which then becomes वतुप् (इयतुप्) । This gives इयत् निद्याम् । Now the rule "उगितय" directs डीप् to be attached in the feminine when there is an elision of उ, क or ल in the formation of the base, and as वतुप् drops उ we attach डीप् । Hence finally इयन् + डीप् इयती ।

॥ ऊरीकृत्य—ऊरी is an चय्यय implying चङीकार acceptance उरी + क + क्यप् । गवितत्—। It is a निवसमास by the rule "कुमति—" ।

6 हतिभिः—For हतिन् see sl. 25 अनुक्ते कर्त्तरि इया ।

7 वाचस्पत्यम्—वाच पति—वाचस्पति the master of speech इतत्—। तस्य भाव इति वाचस्पति + यक् वाचस्पत्यम् mastery over speech. Two points have to be noted in the इतत्—in वाचस्पति—(1) Though compounded, the चङी in वाच is not elided (अनुक्ते), (2) the विशर्ग in the compound वाचपति becom es स giving वाचस्पति (सल) । Here Malli refers to the rule "कस्मादिषु च" to explain these anomalies. In other words वाचपति becomes वाचस्पति just as कक् becomes कस् । This explains सल । Malli says it does more. He takes it that the word वाचस्पति actually occurs in the कस्मादि list as compounded. Hence अनुक्ते is implied.

This derivation is questionable. The कस्मादि list, as given by Bhattoji and the Vrittikara, does not include वाचस्पति । From वाच we see that वाचस्पति may be a compound, witness "वाच वाचस्पतेरपि" । Even if the कस्मादि list did include वाचस्पति we could not be sure that the form came from the compound and not from the uncompounded statement वाच पति । The list is not restricted to compounds only कक् itself, from which the list derives its name, is not a compound.

Hence Malli has not satisfactorily explained the अनुक्ते । Haradatta, Bhattoji &c appeal to "तत्पुनरे हति पदम्" । पदम् here is interpreted very liberally so that though the rule apparently contemplates the अनुक्ते of सुप्रती, that of other Bibhaktis also sometimes comes under its operation. Thus we get here the अनुक्ते of चङी ।

For the सत्त्व we may refer to the rule “सम्पादिय च” or after Bhattoji &c. to “पारस्करादीनि च” ।

The rule “मया पतिपुत्र पृष्ट पारपदपुत्रमृषोपेयु” means that the विभक्ति of पृष्टी becomes सृ when पति, पुत्र &c follow. Bhanuji thinks that this मत्वविधि enjoins सृप् by implication (ज्ञापक) The remark would be justified if the rule referred to compounds only But the Vritti says under this rule “पृष्टा किम्? मनु पुत्रेभ्यो दायं व्यभजत् ।” In this मनु पुत्रेभ्य is uncompoundd. So the Vritti believes that the uncompoundd मनु पुत्रेभ्यो would have come under this rule if it had सृ in the पृष्टी । The rule therefore does not necessarily refer to compounds only Bhattoji too remarks “पदकारास्तु वाचस्पतिं विश्वकर्माणम्... इत्यादौ पृथक् पदमधीयते” ।

Mall's भावे षष् is also doubtful because वाचस्पति is not found in the ब्राह्मणादि list If it were there, then षष् and सृष् could be easily explained by निपातन in that list. We have therefore attached यक् by the rule “पत्यन्तपरीहितादिभ्यो यक्” ।

8 प्रतायते—प्र+तण+णट् ते कर्मणि । तनीति सनुते, तताम तने, तनिष्यति ति, चतानीत्-चतनीत्—चतनिष्ट-चतव । प्रतव्य is an optional form by the rule “तनीति, यङि”—तव becomes ता optionally when यक् follows.

¶ Force—.. वयेन (भुयने) । इयन्ता नीयन्ता भुयने । . प्रतवन्ति ।

दक्षियोगः परिणापि महिम्ना न महोयसाम् । ३१ ।
पूर्णचन्द्रोदयाकाङ्क्षी दृष्टान्तोऽत्र महार्णवः ॥ ३१ ॥

Prak—महिम्ना महोयसा दक्षियोगी न [The great never say enough to prosperity] But why ask for more if you are already prosperous ? —परिणापि महिम्ना न [They do want more even when they are immensely prosperous already] That is not natural —अत्र महार्णवो दृष्टान्तः [The ocean furnishes an illustration of what I say] How so ?—पूर्णं महार्णवं चन्द्रोदयाकाङ्क्षी [The ocean is full to the brim, yet it wants the moon to rise to bring in the tides and give it a swell] 31.

Prose —মহীয়া পরোপাধি মদ্বিষা বসিয়োগো ন। অত্র পূর্ণ বন্দীদয়া কাঠী মহার্থবং হত্যাত ১১।

Eng —Of the great there is no sense of satiety even with supreme greatness. An instance of this is the ocean, which though full, longs for moon rise 31,

Beng —বীহারা মহাভা তাঁহারা যতই বড় হউন না কেন, আরও বড় হইতে চাহেন, ইচ্ছিতে তাঁহাদের তৃপ্তি হয় না। দৃষ্টান্ত দেখ—মহাসাগর সর্বদা পরিপূর্ণ তথাপি আরও ইচ্ছির অস্ত্র চন্দ্রোদয়ের অপেক্ষা করেন। ৩১।

Expl —See "The great &c" and "the ocean &c" in the *Prak.* above 31.

Mall —নতু সমীদয়স্য কিং পরীচ্ছিত্য হত্যাহ বসিয়োগ ইতি। 'মহীয়া' মহাভা 'পরেণাপি' প্রভূতেনাপি 'মদ্বিষা' বৈষ্যেণ বসিয়োগ' মনীষ্যাম 'ন'। 'অত্র' অত্রাভাবে 'পূর্ণ' সন্ 'বন্দীদয়াকাঠী' বন্দীদয়মিতি ভাষ্য, 'মহার্থবং' হত্যাত। হত অত্র নিদয়ী বসিন্ হত্যাত নিদর্শনম্ উপমানমিতি যাবৎ। রাশা বদী অর্ন্তবহিন্ কায্য^১। "অসমুদা বিজালতা সমুদা পাতিবা হব" ইতি শ্রীযাদিনি ভাষ্য [নায় হত্যাতাহত্যাত। বিজালতাবিষ্যভাবন খৌপল্যম্ নৃত্যে নস্য সত্যাত। কিন্তু হত্যাতাহত্যাত দ্বয় অভিধানাত উপমানত। অনর্থ হত্যাতাহত্যাতনিদর্শনরূপা শ্রদ্ধা ন প্রযোজ্যয়া খৌপল্যম্ নৃত্যে কায্য-মহত্য^২] ১১।

word दृष्टान् the चन्द्रहार is उपमा । Hence it is that the rhetor al work एकादशो says that in such cases words such as दृष्टान्, चन्द्रहार, निर्दाल &c. should not be used, because that introduces repetition.

Sara—महता अपि महाकाव्यो हृदित्वं कामयते । Or—“राजा मदी &c” as in *Ushā*

CHAROHA

1 दसि &c—दप+सिन् भावे इति satiety युक्+चञ् भाव योग attachment इति योग advent of satiety, sense of satiety इतत्—।

2 महिमा—महती भाव इति महत्+इमनिच महिमा greatness तत् । इती श्या ।

3 महीयसां—अतिमयेन महान् इति महत्+प्रयद्यन् महीयसां those who are very great तयाम् । The इयन् here implies mere *ecce* and no comparison, or, the comparison is mental only with other people that are महत् (बीहृषतियोगपरश्या) ।

4 चन्द्रो &c—चन्द्रस्य उदय चन्द्रोदय, इतत्—। तस्य चाकाङ्क्ष इति चन्द्रोदय+चा+काङ्+णिनि कर्त्तरि तावदो न्ये, उपपदवत्—। *Qaal*, महार्चन । The tides appear at moon rise

5 दृष्टान्—*Ushā* has दृष्ट चक्षु निरवय यस्मिन् &c This is obscure—It is better to take चक्षु as अवयव escape, Thou दृष्ट चक्षु अवयव यस्मिन् that in which the escape of another is seen i.e. that which is like another hence उपमान । “चक्षु अवयव निरुद्धि प्रान्ते निरवयनादयो” इति शेषः ।

6 महार्चन—अर्चयति त्वामि कस्मि यस्मिन् इति अर्चय्+व भवत्य अर्चय+तस्य महान् अर्चय, कर्मणः—। “वाचस्पति उभावाधिरारण प्रातीपयी” इति महती महामाव ।

7 *force*—दक्षिणोन्मज्ज (मृगत) । पूर्व्वेन काङ्क्षिन्ना महावदन दृष्टान् (मृगत) ।

सम्पदा सुखिरन्मन्यो भवति स्वस्ययापि यः ।

कृतकृत्यो विधिर्मन्ये न वर्धयति तस्य ताम् ॥ ३२ ॥

Pral — सन्ने विधि तस्य ता न वर्धयति [It seems to me Providence does not help him to augment it]. Augment which, and of whom ? — यः सम्पदा सुखिरन्मन्यो भवति तस्य ता न वर्धयति [Does not augment the fortune of him who feels contented with fortune] Why so ? — कृतकृत्यो विधि [Providence thinks enough has been done for him and nothing more need be done] But suppose the man has received only a slight measure of prosperity — स्वस्यया अपि कृतकृत्य [Even with that small gift, Providence does not like to give more because the man is contented] 32

N B — Malli construes स्वस्यया अपि सुखिरन्मन्यः ।

Prose — यः स्वस्यया अपि सम्पदा सुखिरन्मन्यः भवति तस्य ता कृतकृत्य विधि न वर्धयति (इति) मन्ये । ३२ ।

Eng — Of him who feels well placed (well stayed) even with a very small fortune, methinks, luck, with its work done does not augment it 32

Buty — दिनि कदा सम्पदः मध्ये हन, आशत्र मने हव, विशाडा आदेन तीशत्र सम्पद निह करुवा कदा हरेहाहे 'उ तीशत्र आत्र उक्ति करुन ना । Or — दिनि सम्पद मध्ये हन विशाडा कदा सम्पद 'उ आदेन तीशत्र .. करुन ना । ३२ ।

Fry — Set not Providence against you It is the aim of Providence to ensure contentment everywhere If then a man feels contented, Providence perhaps thinks that it has done its duty towards him and does no more think of granting him the great things of life even though the fortune of the individual be insignificant 32

Malli — कदाचि कदाचि देवमाह सम्पदनि । 'यः स्वस्यया अपि सम्पदा सुखिरन्मन्यो भवति तस्य ता कृतकृत्य विधि न वर्धयति' ['आशत्र मने हव']

इति खगप्रत्यये सुमायम्] तस्य अन्यसन्तुष्टस्य 'तां' अन्यसम्पदं 'कृतकृत्य' तावता एव कृतार्थं 'विधि' देवम् अपि 'न वदयति' अहम् इति 'मन्ये' । प्रौरुपहीनात् देवमपि जुगुप्सते । तत् प्रवृत्ते परमर्द्धिप्राप्ति इति भावः ॥ ३२ ॥

NOTES ON MALLI

1 (Though an instance is adduced) still he points to certain drawbacks by सम्पदा &c 2 Luck recoils from the man that lacks enterprise so all remarkable accession of prosperity results from enterprise—this is the sense

Sara—यस्य उदया दृश्यति तस्य पुनर्दृष्टिर्न भवति । Also see "पौरुपहीनात् &c" (Malli)

CHARCHA

1 सम्पदा—सम् + पद + कृिप भावे सम्पत् wealth fortune तया । श्या इती ।

2 सुस्थिर &c—सुहु स्थिर. सुस्थिरः quite at ease प्रादि तत्— । सुस्थिरम् आत्मानं मन्यते इति सुस्थिर + मन + खम् कर्त्तरि feels himself well placed उपपद तत्— । The rule quoted means— खम् = attached and चिनि too after मन of the दिवादि class if the thought relates to the agent himself : e where the agent thinks of himself

3 स्वल्पया—मुहु अन्या स्वल्पा very small प्रादितत्— । तया ।

4 अपि—Implies समुच्चयः । Thus— न केवलं प्रभृतया य सुस्थिरमन्यत न वदयति किन्तु स्वल्पया अपि य सुस्थिरमन्यत तं न वदयति । Or construe —य सुस्थिरमन्य भवति मन्ये स्वल्पया अपि सम्पदा कृतकृत्यो विधि तं न वदयति ।

5 कृतकृत्य—कृत + कर्त्तृ कर्मणि कृत्यम् duty कृत कृत्यमनेन He who has done his duty, बहु— ।

6 मन्ये—मन + लट् ए । This is a sign of उत्तुप्रधा । मन्यते, मने मंभ्यते, मंसंभ ।

7 वदयति—उध + विच + लट् तिप् enhances वदति वदधे, वदियते—वर्तम्यति अवर्द्धिष्ट—अउधत् ।

8 Force— येन सुस्थिरमन्यत भूयते सा कृतकृत्येन विधिना न वदति मन्यते (मया) ।

समूलघातमघ्नन्तेः परान्नोद्यन्ति मानिनः ।

प्रध्वंसितान्धतमसस्तत्रोदाहरणं रविः ॥ ३३ ॥ १. १२

Prak —मानिनः परान् अघ्नन् न उद्यन्ति [When the high-spirited advance, they do it over the carcasses of their enemies], Why so ?—समूलघातम् अघ्नन् न उद्यन्ति [They first kill their enemies and then they advance, hence the advance is over their corpses] What is this like ?—तद रवि उदाहरणम् [This is like the sun rising] How so ?—प्रध्वंसितान्धतमस रवि [The sun rises after having thoroughly dispersed gloom] 33

Prose —मानिनः परान् समूलघातम् अघ्नन् न उद्यन्ति । तद प्रध्वंसितान्धतमस रवि उदाहरणम् । ३३ ।

Eng —The spirited do not rise without killing enemies with the destruction of their root. An instance thereof is the sun that has thoroughly dispersed the blinding gloom. 33

Beng —উঠন্তি শূকর প্রভৃতি নাচ করিয়া মড়া দিহা স্বর্গকে সমূলে উচ্ছিন্ন না করিয়া পাদেন না । যেহ দ্বারা ও অন্ধকারের মূলাচ্ছেদ না করিয়া উঠিবে না । ৩৩ ।

Appl —Darkness is the enemy of the sun. The sun first kills darkness and then rises. Learn your lesson from his example. You cannot rise in life without weeding out your enemies. 33

Vali —[इति पद्यकर्ममथ एव उद्यता नाशयन्ते इत्याह समुत्थिति । 'मानिनः' अभिमानिनः 'परान्' शत्रून् समूलं हत्वा 'समूलघातम् अघ्नन्' अनुसमूलघनं इत्यादि ["समूलाघातमर्थेण अमूलमृच्छ" इति समुत्थितेऽप्ययम् । "अघादितुं यदाविध्यतुं दहति" इति हनेऽनुपयोगः] 'न उद्यन्ति' किमु हत्वा एव उद्यन्ति इत्यादि । 'तद' एतेव उद्यते । 'अथ दत्तं' इति अर्थः ग्राह्यतया 'अमृतममृतम्' ["आने ग्राहेऽमृतममृतम्" इत्यमरः । "अथममृतममृतममृतम्" इति अपवादः] 'प्रध्वंसितम्' अमृतममृतं दहनं । 'उदाहरणं' द्वाक इति भावः । 'रवि उदाहरणम्' इत्यादि

[अत्रापि “अष्टानीव मद्यार्थं” इतिवत् उपमान्दारी न दृष्टान इति ✓
द्रष्टव्यम्] ॥३३॥

NOTES ON MALLI

1 Besides उद्य is no other than what is gained by valour
2 It has to be noted that as in “अष्टानीव मद्यार्थं” (sl 31)
the अष्टद्वार here is उपमा and not दृष्टान् ।

Sara—मानी रविरिव श्वभूतिमिरापीव अगुर्विद्य प्रतलतयी न
भवति । ३३ ।

CHARCHA

1 समूलघातम्—मूलनघट समूलम्, वन—। समूलम् इति समूल+
घन+चमुन् भावे समूलघातम् by striking at the root, उपपदतम्—।
Qual The क्रिया is चञ्चल । See next.

2 चञ्चल—घ्नति इति घन+ञ्च कर्त्तरि चञ्चल those that kill न
घ्नन् नष्ट तत्—। Qual मानिनः । The rule “समूल—” means—
इत् ज्ञ and दृष्ट take चमुन् with समूलं, चञ्चल and नीव respectively
in the कर्मकारण as उपपद । The rule “कषादिबु—” means—In
examples from Pan 3 4 34 to Pan 3 4 45 the finite root must
be got from the one to which चमुन् is attached Hence समूल
घातम् चमारयन &c are inadmissible

3 उद्यमि—उद्+इ+उद् भि (अनि) । एति, इयाय, पथति, अयात् ।

4 मानिन—मननम् इति मन+चञ् भाव मान self respect, spirit
अनि एयाम् इति मान+इनि मन्वये । Mallia अमिमानिन means
नेत्रमिन् ।

5 प्रध्वंसित &c—ध्व+ध्वंस+चिप्+ञ् कर्मणि प्रध्वंसित thoroughly
extirpated ध्वंस+चिप् स्वार्थे (चुरादि)+चञ् कर्त्तरि ध्वंसम् blinding
ध्वंस तम इति ध्वंस+तमस+अप् समासान् ध्वंसतमसम् blinding darkness.
प्रध्वंसितम् ध्वंसतमसम् अनेन, वद्—। Qual इति । The rule “चव—”
means—चव is attached as समासान् after compounds ending in
तमस with चव, or सम, ध्वंस preceding समासान् affixes are attached

माहे, hence usually the gender is unaltered Here तमसः
neuter, the ततपुंस्य ending in तमस is also neuter So the final
word with अच् = अमृतममृतम् in the neuter

■ उदाहरणम्—उदाहृत्यत अनेन इति उद्+आ+उ+लुट् करण ।
Example

7 Voice—मानिभिः अग्निरिति न उदीयते तमसः एवम् उदाहरणम्
(मृषति) ।

विपक्षमखिलीकृत्य प्रतिष्ठा खलु दुर्लभा ।

अनीता पद्धता धूलिमुदकं नावतिष्ठते ॥ ३४ ॥

Praś—विपक्षम् अखिलीकृत्य प्रतिष्ठा दुर्लभा खलु [No firm footing
can be obtained without extirpating enemies] How is
that ?—धूलिः पद्धताम् अनीता उदकं न अवतिष्ठते [Water does not
collect so long as there is dust on the road. The dust is first
reduced to mud and then the streets become water logged]

Ucch—विपक्षम् अखिलीकृत्य प्रतिष्ठा दुर्लभा खलु । उदकं धूलिः पद्धताम्
अनीता न अवतिष्ठते ॥ ३४ ॥

NOTES ON MALLI

1 Moreover the very existence is unattainable by one who has not exterminated his enemies, so he says विपक्ष &c 2 The चक्षुः is दृष्टान्त which arises when the essentials are reflected, in a different way.

Sara—अनुसृष्टाते रिपौ दुर्धर्मा पुनरात्मन स्थिति । पश्ये एव चक्षुः तिष्ठति ।
यावत् भूतिः क्षुत्तमावदुदकम् । ३५ ।

CHARCHA

1 विपक्षम्—विपक्ष पक्ष यस्य विपक्ष or विपक्षपक्ष of the opposite party, antagonist, वदुः—। तम् ।

2 अखिलीकृत्य—खिल exterminated उत्तमम् (Malli.) अखिल खिल सम्पद्यमान कृत्वा इति खिल + चि + क्त + ल्यप् खिलीकृत्य having extirpated, यतितत्—। न खिलीकृत्य नञतत्—। खिल meaning उत्तमम् is rare In “खिलीभूते विमानानां तदापातमथात पथि” it means blocked.” From wh ch with some imagination we may arrive at उत्तमम् ।

3 प्रतिष्ठा—प्रति + स्था + क्त भाव existence stability

4 दुर्धर्मा—दु विन लभ्यत इति दुर् + लभ + क्त ल कर्मणि भिन्नाम् ।

5 अनीला—न नीला नञतत्—। “अनञ्पूर्वे इति निधघात न ल्यप् ।

6 पदताम्—Here Malli's अक्षरताम् has to be scrutinised तम् is not a गति । अक्षरताम् uncompounded seems better Some think that the साक्षात्प्रभृति list is आहतित्थम् । So a defence may be given by including अक्षर in the list

7 अवतिष्ठत—अव + स्था + क्त त । तिष्ठति त तद्धौ स्ते, व्याकृति त अव्यात्—व्यति । The rule for the आत्मनेपद means व्या takes the आत्मनेपद when preceded by सम् अव प्र, ति ।

8 loc— प्रतिष्ठा दुर्धर्मया (भूयन्) उदकेन चक्षुः ।

ধিয়তে যাবদেকোঽপি রিপুস্তাবত্ কৃতঃ সুখম্ ।

পুর. ক্লিষ্যতি সৌমং হি মৈহিকৈয়োঽসুরদ্রুহাম্ ॥ ৩৫ ॥

Prat.—Well, I have very few enemies—যাবত্ একোঽপি রিপু ধিয়ত
তাবত্ মুখ কৃত [Happiness is out of the question so long as there
are enemies about] What can a single enemy do ?—মৈহিকৈয়
অসুরদ্রুহাং পুর. সৌমং ক্লিষ্যতি [Rahu alone defies the whole host of
gods and oppresses the moon] ৩৫

Prose.—একোঽপি রিপু যাবত্ ধিয়তে তাবত্ সুখং কৃত ? হি মৈহিকৈয়
অসুরদ্রুহাং পুর. সৌমং ক্লিষ্যতি : ৩৫ ।

Eng.—Whence is ease so long as even a single enemy sur-
vives ? Sumbhika's son tortures the moon before (the eyes of)
the slayers of the Asuras. 35

Beng.—দটঙ্গ একটৌ রাজ ও ঝড় বাঁজিয়া আছে ততক্ষণ সুখ
কোণার ? মিহিকার পুত্র দ্রাহ একা হইলে ও অসুরগণের
সৈন্যের চক্ষু উপরে সে চক্কে আস করে । ৩৫ ।

to remain 2 The अवधार is अथान्तरव्यास in which the general is supported by the particulars.

Sara—एकौपि रिपुरनं दुग्माव । गच्छरेक एव व्यतिषु मुरिषु चन्द्र यमति ।

CHARCHA

1 प्रियत—प्र+नट ति कर्त्तरि । Exist. दग्ने, धरिष्यत, अष्टत, Malli's steps are प्र+त=प्र+न+त("तदादिभ्य न् ")=प्रि+प+त ("रिङ्—" Malli)=प्रिय्+प+त ("अधि द्रुघातुभुवा यौगियद्वङो)=प्रियते । The rule "रिङ्—" means—when म् of the तदादि roots, घक्, or a य of आर्त्तादिङ् follows च् of the root pre-eding becomes रि ।

2 पुर—पूर्वस्मिन् देशे इति पूर्व+ङि (ओमी)+असि भाव्ये । Here पूर्व becomes पुर् by "पूर्वाधारवराणामसि पुग्धवर्षाणम्" । अथयः । अधि ओमी, or समस्यस्य सङ्गत्वान् प्रातिपदिकार्थे प्रथमा ।

3 क्रियाति—क्रिञ्+नट ति । चिञ्जे, ज्ञेजिगति ज्ञेज्यति, अज्ञेजौन्—अज्ञिचत् ।

4 मानम्—Malli says "माश्व्यान् सीमयद्वयम्" : i. e., the poet speaks of the moon only because the eclipse of the moon takes place more frequently than that of sun Though the oppression of the moon is directly mentioned, that of the sun is not altogether ignored Compare "तुल्योपराधे न्यमानुभानुनन् धिरेण यत् । हिमाय माय समस तन्मदिस ऋष्टं कलम् ॥"—l 49, *infra* Hence Malli adds "मूष्यच्च इति भावः ।

5 हि—"हि हेतावधारण" इत्यमरः । Malli takes it इतौ, for he begins the second half with हि—"तथादि" &c we may have an अवधारणे construing as क्रियाति हि क्रियात्येव ।

6 मंहिकेय—मिहिका was a राक्षसी । The mother of राहु । मिहिकाया अपत्यं पुमान् इति मिहिका+टक् मंहिकेयः । The rule for टक् is "स्त्रीभ्यो टक्" स्त्रीप्रत्ययान्त words take टक् in the sense तस्य अपत्यम् । We do not get अष् by "अष्टाभ्यो नदीमानुषीयश्चश्रामिकाश्च" because मिहिका is neither a नदी nor a मानुषी ।

7 असुरद्रुहाम्—असुरेभ्यो द्रुहन्ति इति असुर+द्रुह+क्रिप् कर्त्तरि असुर-
[S. II.—Saru II.—6]

द्रु those who fight against the Asuras, उपपद्यन्— । तेषाम् । Refers to the gods . Also see under जगद्गुह्यम् Canto I sl 37.

8. Voice— एवेन विपुषा सुखेन (भूयते) सैद्धिकेदेन भोगं शिष्यते ।

सखा गरीयान् शत्रुश्च क्वचिमस्तौ हि कार्यतः ।

स्याताममित्रो मित्रे च सहजप्राकृतावपि ॥ ३६ ॥

Prak — क्वचिम सखा गरीयान् [A friend or a foe made by deeds is really what counts] Why so ?—तौ हि कार्यत [This is for the very reason that they are made so by deeds] All friends and foes are so through deeds—सहजप्राकृतौ चापि कमित्रौ मित्रे च स्याताम् [No, there are other kinds of friends and foes, such as the in born and the natural] 36

Pur — As in *Prak*.

Eng — An incidental friend or foe is of great moment because these two are made by deeds. There may be friends or foes again that are in born or natural. Malli construes the second half differently (See *Charak*) 36.

Her J — अत्र ७ मित्रश्च सखा इति सहे चरन्, नात्र ७ उदात्तं दाक्षी रीतेन इहेन दाक्ष । आदात्तं नम ७ आदात्तं अहे इहे आदात्तं नम ७ मित्र इहेन नात्र । ७५ ।

Malli.—ननु सद्रोषं चेद्यः किं नः करिष्यति इत्याशङ्क्य तस्य बलवत्तां वक्तुं मित्रामित्रवत्त्वादनविवेकं^१ तावत् करोति सन्निवि । द्वियथा उपकारापकारान्वतर-
प्यथा निर्वृत्तः 'हृदिम.' ["द्वितः मित्रः" । "येर्मन्धित्यम्"] 'सखा' सङ्गत् 'गरीयान्'
बलवान् । एकः 'शत्रुः' हृदिमो गरीयान् । कुतः ? 'हि' यच्चात् 'तौ' हृदिमभिव-
गत् 'काप्येत' उपकारापकाररूपकाप्यवगात् । निर्वृत्तौ इति शेषः । उक्त-
कार्योपाधेः यावन्मौढम् अनपायान् अनयोः मित्रामित्रभावीऽपि अनपायी इति गरीय-
स्यम्^२ इति भावः । सङ्गप्रसङ्गतो तु नैवम् इत्याह स्यातामिति । सङ्ग-
जातः 'सङ्ग' एकगरीयत्ववत्त्वान् [तत्र सङ्ग-मित्रं आद्यत्वस्यैवपितृत्वमेयादिः । सङ्ग-
गतं नु पितृव्यतत्पुत्रादि.] । उक्तव्या मित्रं. 'प्राकृतः' पूर्वोक्तसङ्गहृदिमलक्षण-
रहितः इत्यर्थः [तत्र विषयान्तरं^३ (? विषयानन्तरं) प्राकृतं. गत् 'तदनन्तरं'
(? तदन्तरं) प्राकृतं मित्रम्] । 'अपि' त्वयै । तौ 'सङ्गप्रसङ्गतौ' गत् (? 'अमित्रौ'
गत्) 'मित्रे' च स्याताम् । तौ आत्मकार्यवगात् अनियमेन उभयरूपतामापद्येति,
न हृदिमगदुमित्रे^४ । हृदिमः गत् गत् इव मित्रं मित्रमेव इति हृदिमार्थं मित्रा-
मित्रौ गरीयामी न तु सङ्गप्रो अपि प्राकृतौ इत्यर्थः । अनेन हृदिमत्वं सर्वापवादि
इति सिद्धम् ॥ ३६ ॥

NOTES ON MALLI

1. Discussion of the importance or non-importance of friends and foes. 2 The reason arising from this action lasts for life, so their friendliness or unfriendliness is permanent ; hence the importance. 3. विषय. अन्तरमस्य separated by another's land (char.) 4. तेन विषयेन अनन्तरं not separated by another's land (char.) 5. These two are not invariably friend or foe but by their acts may acquire either character ; not so the friends or foes of the हृदिम class. 6. This proves that हृदिमत्व overrules all other considerations

Sara—कार्यं न एव आधुनिकः शत्रुर्वा सखा वा जायते । सङ्गप्रो प्राकृतो वा तौ नात्यन्तं तथा ॥ ३६ ॥

CHARCHA

1 गरीयान्—अतिशयेन युक् इति युक् + ईयमुन्—ग्र+ ईयमुन् गरीयान् of great importance. The ईयमुन् implies no comparison, for, if it did we should have got गरित there being *three* things to compare—हविस्, महज्ज and ब्राह्मण. Comp महीयमाम्, sl. 31

2. हविस्—क्रिया निर्वृत्त इति ह + हि भावे + मप् (तद्धित) = हविस् rendered by act. The rule “ङित्—” means—Roots that drop ङ take क्ति to indicate भाव or any कारक except the कर्ता. The form expected is हविस् meaning क्रिया act. But हवि does not exist as an independent word, the rule “ङे—” directs the तद्धित affix मप् to be *always* attached to such forms in the sense त्व निर्वृत्तम्. Hence we say क्रिया निर्वृत्तम् instead of हविस् निर्वृत्तम्.

3 कार्यन्त—कार्यान् or कार्येष इति कार्य + डनि or टा + तसि स्वार्थे।

4. व्याताम्—अस + लिङ् याताम्। सञ्जयनाया लिङ् (Mall), see under अपि below. Or क्वि लिङ्, see under अपि below.

5. अमित्रो—मित्र friend (neuter) न मित्रम् अमित्र, नञ् तन्—। तौ। Pred. to महज्जब्राह्मणौ (Mall), see under अपि। Or nom to व्याताम् (see under अपि)। Here by the rule “परवङ्गिणं दन्तत् पुरवङ्गो” we expect अमित्रम् in the neuter. Hence Haradatta derives with इवच् attached to अम ‘to pain’ Bhattoji however thinks that the rule “आयामित्रावपुनमन्त्रावमेदोहा पुनि” (Pan Jangamnasana) specially provides for the masculine with a नञ् तन्—।

6. महज्ज ङे—मह, जात इति मह + जन + ङ कर्तरि गुणे महज्ज, अव-पदतन्—। महया मिह इति महमि + अप् शिष प्राकृतः। महज्जय प्राकृतय, इह। Nom to व्याताम् (Mall), or pred to अमित्रो and मित्रे। See under अपि। Here Malli says “विपदान्तर प्राकृत ऋषु”—kings are enemies when their kingdoms are separated by another's kingdom. This is not true. Enmity arises through clashing interests, boundary disputes &c., if the kingdoms are contiguous and not when separated. विपदान्तर seems to be a copyist's slip for विपदान्तर, and महज्जन्तर following is a slip for महज्जन्तः। This

अपकारं कविले मित्रेण सहितं गच्छिष्ये न। उपकारं च अपकारं
मित्रं च शत्रुं परिचर्ये ॥ ७१ ॥

Expl—See *Prah* and *Eng* above

Malli—एव चैतच्छ्रुत्वा पितृव्यसेव्यं शिशुपालं सहजमित्रत्वात् सम्भातय्य न
तु यातव्यं इत्यत आह उपकर्त्तॆति^१। ‘उपकर्त्ता’ उपकारकारिणा ‘अरिणा अपि
‘अरिणा’ अपि सहजेन प्राकृतेन इति शेष ‘सन्धि’ कार्यं अरित्वापवादेन कृत्रिम
मित्रताया वक्ष्यम्या यावज्जीवभाविन्या तत्र उत्पन्नत्वात् इति भावः। एवम्
‘अपकारिणा मित्रेण’ अपि सहजेन प्राकृतेन वा इति शेष सन्धि ‘न’ कार्यं
मित्रत्वापवादेन कृत्रिमशत्रुताया वक्ष्यम्या यावज्जीवभाविन्या तत्र उत्पन्नत्वात्^२ इति
भावः। अतु साक्षात् अरिणा सन्दध्यात् मित्रेण कथं विरुद्ध्यात् इत्याशङ्क्य क्रियया
तदुभयार्थपरीत्यात् अदीप इत्याह^३—‘हि यस्यात् ‘उपकारापकारी’ एव ‘तयो
मितामित्रयो ‘मच्छ’ स्वकथं ‘लक्ष्य’ द्रष्टव्यम्। उपकर्त्ता एव मित्रम् अपकर्त्ता एव
शत्रु इत्यर्थः। तस्यात् सहजमित्रत्वसिद्धिं चेद्य क्रियया शत्रुत्वात् यातव्य एव इति
भावः ॥ १०॥

NOTES ON MALLI

1 If so, it follows that our father's sister's son Sisupala has to be conciliated and not attacked. So he says उपकर्त्ता &c.
2 Because friendliness established by deed and with a stronger tie lasting for life, has appeared in him setting aside his enmity.
3 As in 2 above 4 अतु i.e.—Well how can peace be with a direct enemy and war with a friend? On this he says (by हि &c.)—This state has been reversed by deed hence no quarrel here.

Sans—उपकर्त्ता ईन अरिपि सम्भातय्य, अप मित्रमपि यातव्यं यदपकारि।

CHAROHA

1. उपकर्त्ता—उप + कृ + कर्त्तृ कर्त्तरि उपकर्त्ता benefactor श्वे।
२. १०॥

2 सन्धि—सम्+धा+क्ति भावे सन्धि peace Nom to स्यात्, or उक्त कम् of क्रियेत understood

3 अपकारिणा—अप+ह+णिनि कर्त्तरि साधुकारिणि अपकारि injurer तेन । महयोनि श्या ।

4 उपकार &c—उप+ह+घञ् भावे उपकार service अप+ह+घञ् भावे अपकार dis-service उपकारय अपकारय चम् । Same case with लक्षणम् ।

■ लक्ष्यम्—लक्ष+विच+यत् कर्मणि has to be noted Agree with लक्षणम् । विषयप्राधान्यात् स्त्रीत्वम् ।

6 लक्ष्यम्—लक्ष्यते अनेन इति लक्ष+विच+लुङ् करणे लक्ष्यम् indicator सूचकम् । Malli has मूल्यम् essence, which is rather loo ■ It seems better to say that उपकार indicates the friend than that उपकार is the essence of a friend This is predicated of उपकार and अपकार separately उपकार is the मूल्य of मित्र and अपकार of शत्रु ।

7 Force— सन्धिना (मूढित) or सन्धिना (कुप्यात्) ।

त्वया विप्रकृतयेद्यो रुक्मिणी हरता हर ।

१ वदन्मूलस्य मूलं हि महदैरतरो म्रिय ॥ ३८ ॥

Prose—इ हर त्वया चेद्यो विप्रकृत [You have injured Ssupala O Hari] How so ?—रुक्मिणीं हरता त्वया [You have injured him by seizing Rukmini who was betrothed to him] That is long पणित—म्रियो हि वदन्मूलस्य वैरतरो महत् मूलम् [Enmity is ineffaceable when a woman is at the root of it]

Prose—इ हर रुक्मिणीं हरता त्वया चेद्यो विप्रकृत । वदन्मूलस्य वैरतरो म्रिय महत् मूलं हि ॥ ३८ ॥

Eng—You seizing Rukmini O Hari, the lord of the Chedis was wronged Of a tree of enmity that has taken root, women are a strong root. 38

Beng—এই হরি, রুক্মিণীকে দখল করিয়া তুমি নিজে

पालेन अपकारी इहैवाह। अत्राक्षप नहान्क बहन्ल हदैले प्राग्रै देवा
वार भवति तांशत्र नहान्क। ७८।

Expl—If you examine the records of great enmities in the past, you will often find that a woman is at the root of it. Witness that between Sunda and Upasunda or that between Rama and Ravana. Now Rukmini was Sisupala's betrothed but you appropriated her to yourself by force. That is an injury which Sisupala can never forget. By it you have become his deadly enemy. 38

Mall—अथ चैवम्य हविमग्नत्वं अनुभिगाह स्वयेति । न 'हरे हविर्णी' हरता' अनुभिस्तथे प्रदत्ता राघवसमर्थे उद्वहता इत्यय ["राघवा युद्धहरणात्" इति याज्ञवल्क्यः । "गान्धर्वी राघवसमर्थे धर्मा चवत्य नौ गृही" इति गृह] 'तथा चैवमि विवृणुत' विवृणुत इति । अथाह 'वदमूनस्य' वदमूनस्य वैरतरी द्विय मङ्गल प्रधानं 'मूल हि निघने [उपकमलघोऽय समानेन विवृणुत] नवयोऽर्थात्तर आसः] ॥ ३८ ॥

NOTES ON MALLI

1 Caused to suffer injury. 2 The चमडाह is चमालम्बान of the kind in which the particular is supported by the normal and it is mixed up with a चरक (Char)

Sans—अथि ओ कृष्ण अपकारात् कृषिम गन्धर्वमि तं शिगुपालस्य यस्य दाम्पत्य दक्षिणी मया कता । ३८ ।

CHARCHA

1 विवृणुत—वि+वृ+णु+त कर्मणि injured, Comp "विवृणुत एव च वदत" ।

2 अथ—अथ was the kingdom of Sisupala. See under वेदम Canto I al 75 अथि+आह अथ । Refers to Sisupala

3 हरेहोम्—Rukmini was the daughter of king Dharmaka

मम् ।

4 हरता—ह+शब्द कर्त्तरि हरत् seizing तन। Krishna seized her by force This is a form of marriage—Rakshasa marriage See Malli “राक्षसी—” । There are eight forms of marriage viz, ब्राह्म, देव, श्राम, प्राजापत्य, आसुर, गान्धर्व, राक्षस, पेशाच । ‘ब्राह्मी देवमथा श्रामं प्राजापत्यमथासुर । गान्धर्वा राक्षसश्चैव पेशाचश्चाष्टमोऽयम् ।’ Manu enjoins the राक्षस and गान्धर्व for the क्षत्रिय । Dushyanta married Sakuntala under this form

5 बह &c—बह मूलम् अनेन बहमूल that which has taken root, बहु—। तस्य ।

6 वैरवृत्ति—वैरस्य भाव कर्म वा इति वीर+अण् वैरम् enmity वैरवृत्ति तद् वैरवृत्ति tree of enmity, कर्मधा—like शाकपायिव (कपकर्मधा) । तस्य । The उपमितकर्मधा—with the वाक्य “बहं तद्वृत्ति” is avoided because “स्त्रियो हि मुनयः” establishes अभेद between स्त्रिय and मूलम् । उपमितकर्मधा—recognises भेद ।

7 Remark—Malli's अयान्तरव्यास seems questionable. The first half of the verse gives the fact—Krishna seized Rukmini. The second half says—Women are as the root of mortal enmity. The two statements are not at all related as सामान्य and विशेष । The first case with no stretch of imagination be called a particular case of the second. The two are but the major and minor premise of a syllogism the conclusion of which being obvious is suppressed. Thus —(1) You stole Sisupala's wife (2) Wife-stealer is a mortal enemy (3) You are Sisupala's mortal enemy

8 Force—हरत् त चेय विप्रकृतवान् श्रीभि महता मूलैः (भूयत) ।

अभूत् त्वयि भोम गते जेतुमरौत्सीत् म पुरोमिमाम् ।

प्रोषितार्थमण् मीरोरन्धकारस्तटीमिव ॥ ३९ ॥

Prak—स इमां पुरीम् अरौत्सीत् [In retaliation he had laid siege to this city] How could he defy me thus ?—त्वयि भोमं जेतुं गते (सति) अरौत्सीत् [He besieged the city after you had marched against Naraka] How mean of him !—अन्धकार, प्रोषितार्थमण् मीरो

নটীমিব [There is no question of means here . That is policy . Look how darkness pervades the slopes of Meru . He watches for an opportunity and rushes out when the sun is away on the other side of the slopes] 39

Prose—তথি ভীমং ভেতু যবে (যতি) স ইমাং পুরীং প্রৌচিতাখ্যমৰ্শং মেবীং নটীম্
অমকার ইব অরীতুগীন্ । ১৮ ।

Eng—You having gone to subdue the son of *Bhum*, he besieged this city, like darkness veiling the slopes of Meru from which *Aryaman* is absent 39

Béng—দুৰ্য্যোয় অঙ্গুগহিতিতে অরুকাব যেনন মেৰুপৰ্শ্বভেব তী
আক্রমণ করে সেইরূপ তুমি যখন নরককে অঙ্গ করিতে গেলে তখন শিশু
পাল এই পুরীর অবরোধ করিয়াছিল । ৩৯ ।

Exl—In retaliation *Sisupala* has injured us, not openly in defiance of our prowess as you did in defiance of his, but stealthily by besieging this city when you were away on an expedition against *Narka*. He too has thus become a deadly enemy unto us . Also see *Prose* 39

Walls—অথ নৈমাঘি স বিপ্রকৃত ইত্যাহ সযীতি । 'তথি' ভূমিরপৰ্শ্ব পুমাং
'ভীমং' নরকাসুর 'ভিনু' কতে যতি 'স' খেয 'ইমাং পুরীং' দারকা 'প্রৌচিত অখ্যমা'
ম্য' যজ্ঞা তা 'মেবীং নটীং' মানুস্ 'অমকার ইব অরীতুগীন্' বহুবান্ [হথেরনিটী
ম্ভি' নিষি হি । চন্দ্রমালদার] ১৮ ১

Sara—নৈমাঘি কৃতম্ভব্যপকার : নরকবিজয়ী ভ্রাতৃনে তথি স দারকা ইতীথ ।

CHAROHA

1. যদি—ভাৰ্গবী ।

2 ভীমম্—ভূমিরপৰ্শ্ব পুমাং ইতি ভূমি + অখ্ তিবাতি ভীম the son of the earth, i. e. নরকাসুর । সন্ । The allusion is to the বরাহাবতার when Vishnu married Earth the issue of the marriage being নরক who was given the kingdom of *Pratyutishka*, which is modern

Asam. He proved to be a tyrant and Krishna killed him in open fight. Here by the rule "इतदनित्र" the form भौम्य was expected with the affix टक् । But special provision is made for च्च् after भूमि by including the word in the मित्रादि list. The rule "मित्रादिभ्योऽङ्" becomes available yielding भौम ।

3 परीत्सोत्—रध्+लुट् तिप्—अङ्गन्ट्. इयद्दि रन्ते, ररीध ररधे, परीत्सोत् चरुह-चरुधन् रोत्प्यति न । Mall's steps are रध्+लुट् तिप्—च रध्+मिच्+तिप्—चरध्+मिच्+इन् ("चमिदिषी, १३०")—परीध्+म+इन् ("वदन्नहन्लप्याच")—परीत्सोत् । The poet does not say ररीध, and Mall's gives चरुवान् avoiding चरुच because the fact is within the knowledge of Balarama and the rule "परीत्सोत्" is in the way.

4 प्रीयित् &c—प्र+वम+ल कर्त्तरि प्रीयित absent चय्यमन् sun प्रयित चय्यमा चय्या (१३०) प्रीयित्वाग्ना from which the sun is absent इह—। ताम् । Qual तटीम् । We have optionally two other forms here, thus—(2) प्रीयित्वाग्मन्+होप् स्त्रियाम्—प्रीयित्वाग्मना (चाकारान्), or (3) प्रीयित्वाग्मन्+होप् स्त्रियाम्—प्रीयित्वाग्मनी । The first is declined like लज्जितम् except चय्यमचौ चय्यमच चय्यमचम् चय्यमचौ, the second like मता, the third like गौरी ।

5 मीरी—मीरु is the golden mountain about which the sun is supposed to revolve, so that the remote side is always dark.

6 चम्भकार—चम्भ करीति इति चम्भ+कृ+चच् कर्त्तरि चम्भकार चम्भकारम् (चइचादि) ।

7 Force—तन् इयं पुरी प्रीयित्वाग्मना तन्नी चम्भकारच चरीधि ।

आलप्यालमिदं वञ्जीर्यत् स दारानपाहरत् ।

कथापि खलु पापानामन्मयेयमेव यत् ॥ ४० ॥

Prat—इदम् आलप्य चम्भ [It is fact must not be mentioned] Which fact?—स वञ्जी दारान् अपाहरत् इति यत् [The fact that he abducted the wife of Babru] Why not mention it?—यत् पापानां कदा अपि खलु अयेयमेव चम्भ [Because even the talk of sin is baneful] 40

Prose—स बभौ, दारान् अपाहरत् (इति) यत् इदम् आलप्य बलम् । यत् पापानां कथा अपि अयेयसी बलम् । ४० ।

Eng—Away with mentioning that he abducted the wife of Bahru, for, even the mention of sin is enough for mishap. 40.

Beng.—अवरोध काले शिङ्गपाल बह्वर्षी अपहरण करिशाहिन ए कथा बलिदा काज नाहे, कात्रण पापेन उमेवेठ अननन हईरा थारक । ४० ।

Expl—See *Eng.* above. 40.

Malli—अपकारान्तरमाह आलप्येति । 'म.' चैव. 'बभौ' यादवमेवम् 'दारान्' भाष्याम् ["भाष्यां जायाय धुंभुषि दाया, स्वातु कुटुम्बिनी" इत्यमर] 'अपाहरत्' इति 'यत् इदं दारापहरणम् 'आलप्य' उच्चार्य 'बल' शालपनीयमित्यर्थे ["अलं खन्वी" प्रतिषेधयो. प्राचां का" इति काप्रत्यये समासे ल्यबार्द्धः] । 'यत् पापानां' दामना 'कथा' उच्चारणम् 'अपि' ["विशिष्टपुत्रिकुयि (१ कयि) कुम्भि—" इति ५ (१ इत्यादिना अङ्) प्रत्यय] 'अयेयसी' अनयाय 'बल' समर्था खञ् ["नमस्वदि—" इत्यादिना अतुदी । अत्र निषिध्यमानास्यपननिर्दधनसमर्दनात् कार्येण कारणसमर्दकः अर्थोऽन्यत्मा १] ॥ ४० ॥

NOTE ON MALLI.

1. Here we have अर्थान्तरमास that supports the cause by the effect because mention is being prohibited and the prohibition is supportive.

Siro—अहं दुर्गहः । तदा स बभौदोगानपाहरत् ।

CHARCHA

৪ কথ্য—কথনম্ ইতি কথ + গিচ্ ভাষ্যং (বৃগাদি) + কচ্ ভাবে প্রিভাম্ ।
Note the copyists errors here in the Malli. The rule for কচ্ is full 13 "চিনিপুত্রিকদিকৃষিকর্ষণ" ।

4. কথ্যম্—কথ্যম্ laudable. কতিংগেন প্রমম্ ইতি প্রমম্ + কথ্যম্—
ক + কথম্ or ক + কথম্—কথ্যম্ welfare Used substantively
as যে কথ্যম্ mishap, ন্যতম্—1. লগে। কথ্যম্ কথ্যম্। The rule is
"নম-কথ্যম্ কথ্যম্ কথ্যম্ কথ্যম্"—কথ্যম্ 1- attached in connection
with নম, মনি, মধ্য, মধ্য, কথ্যম্ and কথ্যম্। The কথ্যম্ here is in
the sense 'capable' and include it self and its synonyms, such
as প্রম, কথ্যম্ &c.

৫ কথ্য—This gives the reason why কথ্যম্। No use
-speaking because (কথ)। কথ্যম্ কথ্যম্ কথ্যম্ কথ্যম্ কথ্যম্ কথ্যম্
কথ্যম্।

৬ Force—কথ্যম্ কথ্যম্ কথ্যম্ কথ্যম্ কথ্যম্ কথ্যম্।

বিগাহ এষ ভবতা বিগাহা বহুধা চ তু: ।

নির্বর্ত্তিতঃ কিং ক্রিয়য়া ম যুতয়ম: সুত: ৪১

Prah—যুতদবম্ ম যুত দ্বিভাষা চরি নির্বর্ত্তিত [That son of our
aunt Sruta sawas becomes an enemy by deeds] How so?—কথ
ভবতা বিগাহ ম [Because he was wronged by you in the manner
as aforesaid] That is an one sided affair—বহুধা = বিগাহা চ তু
[Wh by one-sided? He too has wronged us as I have already
said]

Pras—কথ ভবতা বিগাহ বহুধা = বিগাহা যুতদবম্ সুত ম দ্বিভাষা
চরি নির্বর্ত্তিত ৪১।

Ang—Thus wronged by thee, the wrong-doer unto us in
many ways indeed, that son of Sruta-savas is being turned into
an enemy by deeds. 41.

Bang—পিতৃদত্তা কথ্যদত্তা পুত্র নিভাষ্যদত্তা কথ্যদত্তা কথ্যদত্তা।
কথ্যদত্তা কথ্যদত্তা কথ্যদত্তা কথ্যদত্তা কথ্যদত্তা কথ্যদত্তা।
কথ্যদত্তা কথ্যদত্তা কথ্যদত্তা কথ্যদত্তা কথ্যদত্তা কথ্যদত্তা।

Expl—See *Prak* and *Eng* above 41

Valh—फलितमाह विराह इति । 'एव भवता विराह' विप्रकृत [राधे रनिद् कर्मणि ङ] 'बहुधा न' अथाक 'च विराहा' विप्रकर्षा । 'दुतश्च' नाम हरेः पित्रवसा । तस्या 'दुत' पेटवर्षयन्वात् गृह्णामिवमापि इति भावः 'स' चेद 'क्रियया' पूर्वोक्तान्योऽव्यापक्रियया 'हरिः निर्वर्ण्यते' कृमिम' शब्दु क्रियते । यदा बलीयस्त्वादनुपेक्ष्य इति भावः ॥ ४१ ॥

Sare—इत् कृतापकार शिशुपाल एकान्त एव न शब्दु ।

CHARCHA

- 1 विराह = वि + राध (भ्रादि सकर्मक) + ङ कर्मणि wronged
- 2 विराहा = वि + राध (शादि सकर्मक) + लप् कर्मणि wrong doer
- 3 बहुधा = बहु + धाच in many ways अथवा qualifying the क्रिया in विराहा ।
- 4 न = कर्मणि यत्नी owing to the कृत् in विराहा । Thus लिङ् कर्ते—विराहीति अस्मान्, कृदयाणि—विराहा न ।
- 5 निर्वर्ण्यते = निर + णत् + णिच् + लृट् ते कर्मणि is being turned into वर्णते, व्रजते, वर्तिष्यते—वर्तयति, चरति चरतम् ।
- 6 दुतश्च सुत—This reference to the mother is to show the transformation He was a मङ्गलमिव but by deeds has become an enemy Hence it furnishes an illustration of what is elucidated in SI 31
- 7 For— विराहम् विराहायम् दुते न क्रिया हरि निर्वर्ण्यति ।

। विधाय वैर मामपि नरोऽग्रे य उदामते ।

। प्रक्षिप्योदधिपं कचे शरते तंभिमारुतम् ॥ ४२ ॥

सामर्थ्यं करो वैरं विधाय उदासते ते [I mean those people who wrong a relentless enemy and then be indifferent They are just such fools on the man who fires the forest and then go to sleep to the leeward] 42

Prose— ये नर सामर्थ्यं करो वैरं विधाय उदासते ते कर्षं उदधिपं प्रविश्य अभिमानं शिरते । ४२ ।

Eng — People who sit listless after having done a wrong to an irate [Or—already angered] foe really be wind ward (leeward) after setting fire to a dry forest 42

Beng — कोपन बजाव Or—रूपित पहर अति वैवाचरण बन्धिया मांशान् निश्चित बन्धिया आछे ताहावा येन उरु बने अग्नि एवान कन्धिया बागुन दिक्क सुईया आछे । ४२ ।

Expl — See *Prak* — 'Those people who indifferent are just such leeward 42

Mall — अत्रापि उपस्थाया दीपमाह विधायति^१ । 'ये नर' पुनश्च ['यु पुनश्च यद्यजन्ता पुरुषा पुरुषा नर' इत्यमरः] 'सामर्थ्यं' प्रसिद्धं सुतीये 'करो वैरं विधाय' अत्र (१ नृ) अयंकृत इत्यर्थे 'उदासते' उपसन्ति 'ते' नर 'कल' दुग्धे ["कचन्तु गुग्गे दीर्घं नो पाप जीर्णवने लघे" इति वैजयन्ती] 'उदधिपम्' अधिलम्बालम् अग्निं 'प्रविश्य अभिमानम् [अभिमुख्येऽप्ययौभाव] 'शिरते' सपत्तिं तद्वत्प्रवृत्तिरित्यर्थः ["शीतोदरः" इति दृढागमः । अत्र "य उदासते ते शिरते" इति विशिष्टीदामौल्यग्रन्थयो (१ विशिष्टीदामनग्रन्थयो) वाक्याययी निर्दिष्टं कलां मन्वात् सादृश्यलक्षणायां अमन्वदन्तु सन्त्यर्थी वाक्याययिर्नृत्तिरिति (१ वाक्याय निर्नृत्तिरिति अमन्वदन्तुसन्त्यर्थी) निर्दग्नाभेदः । न चार्थः दृढान्न । वाक्यभेदेन प्रतिविम्बकरणाद्ये तस्य उत्पन्नात् । अत्र तु वाक्याद्ये वाक्याययमारोपात् वाक्यं कवाक्यतायां तदभाव इत्यलङ्कारसर्वभकारः ॥ ४२ ॥

NOTES ON MALLI

1 Here by विधाय &c he also points out the harm of neglect 2 Here the अमन्वदन्तु is निर्दग्ना of the kind अमन्वदन्तु

of इन्द्र was in his mother's womb, Indra through jealousy cut him up with the thunder-bolt. The boy shrieked in pain and fearing lest the cries of the child rouse the suspicions of the mother whispered the words मा इद into the ears of the boy. The child however was saved and received the name मा इद in its corrupt form माइदम्. The story is given at length in the Ramayana. माइदम् अभिलक्ष्य इति अभिमाइतम् facing the wind, च्यवी—by the rule "लक्षणेनाभिप्रेती अभिमुख्ये". Qual प्रेते. Here note that when the forest is ablaze, the danger is to the leeward (चतुर्माइत) of the fire and not to the wind-ward (अभिमाइत). To lie to the leeward of the fire means death which one will escape lying wind-ward of the fire. Leeward and windward have to be taken with reference to the fire. The proper word seems then to be चतुर्माइतम् for if the sleeper is to the windward of the fire and lies with his face to the wind (अभिमाइत) he courts no danger whatever. Could it be that the poet really wrote चतुर्माइतम् ?

II. *Voices*—यैः इभिः...चदास्यते तैः...प्रयते ।

मनागनभ्याहृत्तया वा कामं क्षाम्यतु यः क्षमी ।

क्रियासमभिहारेण विराध्यन्तं क्षमेत कः ॥ ४३ ॥

Prak.—यः क्षमी (कः) कामं क्षाम्यतु [Let those who are forgiving by nature forgive offences if they like ; I am not going to put up with them] What offences ?—मनाक् अनभ्याहृत्तया वा विराध्यन्तं क्षाम्यतु [They may overlook small wrongs or wrongs not repeated]. But suppose the offence is a grave one or oft repeated—क्रियासमभिहारेण विराध्यन्तं कः क्षमेत [Such offences no one can tolerate ; and Sisupala's offences are of that character] 43.

Prose—यः क्षमी स मनाक् अनभ्याहृत्तया वा (विराध्यन्तं) कामं क्षाम्यतु ।

क्रियासमभिहारेण विराध्यन्तं कः क्षमेत ? ४३ ।

Eng—Let one who is forbearing forgive one offending slightly or without repetition. (Who will excuse one offending gravely and repeatedly ?) 43.

[S. R.—Sisu. II.—7.]

Beng—যে অল্প অনিষ্ট ববে বা একবার মাত্র অনিষ্ট বয়ে তাহাকে
সমান্নিল পূরষ না হয় কমা করুন, কিন্তু যে বারবার গুরুতব অনিষ্ট
করিভেছে তাহাকে কে কমা ববিবে? ৪৩।

Expl—See *Li g* above

Malli—সদ্যপি বাসবনান্ সৌরম্য ইত্যাহ্বাচ্চ মন্যগিতি। ‘য যদৌ
মহল [“সমিত্যভ্যধী ঘিনুত” ইতি ঘিনুত প্রত্যয়] ম সৌতা মন্যক’ অত্যা
অভ্যাভনী অপি ইতি ভাবে অনভ্যাভত্যা সল্লভা অনন্তল্যদি ইতি ভাবে বিট
অনন্ অদকুবাণ্য কার্ণ’ ভূত্ অন্মতু অমতাম্ [সম্ভাবনাদ্যাদী টিট। “সু
মতানী দীঘ প্রসি”] জিয়াতমমিহায়ে ভূত্ পীনপুন্মল অ ইত্যদ [স
মবাব্যু অনিচ্ছার্থে দীপ্যত্] বিদ্যায়ন ক অমিত সঙ্কত সৌচক্যুদ্যাদ্
কাস্যি ইত্যদ [“সকি লিট” ইতি সফ্যাই লিট। অমু মনসসে সৈবদির্ঘ
মৌবাদিক্চ] ৪৪ ৪

NOTE ON MALLI

1 In a male speaker or a non scriptal language the
use of a word in more than one place is not a defect on

Sar—স্বামীপদ্যে, সল্লভুতী বা অল্লভুতী কিলু মুদ্রাপল্লভ ইত্য
৪৫ অমতাম্।

4 चायत्तु—चम (दिवादि)+छोद् तुप् might forgive, चायति, वचामि, चमिष्यति—चम्यति, चचमत् । Malli's rule "ग्रमा—" means that the eight roots beginning with ग्रम lengthen their vowel when यत् follows Malli has "सम्भावनायां छोद्" । This is objectionable Panini does not give any such rule We may say चिधौ माद् by the rule "विधिनिसन्धश्च—" taken with "छोद् च" ।

5 चमो—चायति इति चम+चिनुष् कर्त्तरि ताच्छील्ये । "भीदासी रदीयस्य भान्तव्यानाचमि" इति इत्युभावा ।

6 क्रिया १०—ऊ+त्र भावे क्रिया act सुम्+चभि+ह+चम् भावे समभिहार, grouping क्रियायां समभिहार क्रियासमभिहार grouping of actions or intensification of an act इत्यु— । The word, however is restricted to imply चीन पुन्य or चमय । "चीन पुन्य भग्नार्थो वा क्रिया समभिहार"—Vrittikara Here it has both these senses : तन : e repeatedly and excessively इया करणे । On the anomaly of a single word being used in two different senses in the same context Malli says "न, च पञ्चाशद्विंशति—" : e in non scriptural language is allowed such liberty

7 विराध्यन्—वि+गद्य (दिवादि चक्षर्मन्)+जट कर्त्तरि विराध्यन् one who offends तम् । Qual अनुम् understood

8 चमिन्—चम+सिह् कृत could forgive चमते, चचमि, चमिष्यत्—चम्यते चचमिष्ट—चचमत् ।

9 १०००—चीन चमिषा (भूयते) तन (विराध्यन्) चम्यताम् । विराध्यन् चीन चम्येत ।

अन्यदा भूषण पु स क्षमा मज्जेव योपित. ।

पराम्भस परिमये वेयात्यं सुरतेपिय्व ॥ ४४ ॥ ८

N. B.—Indelicate. Malli alone follows.

Malli—ननु सर्वदा क्षमा एव पुषी भूषणम् अत अपराधेऽपि चलायम् अत चाह चम्यति । 'अन्यदा' सुरतप्रतिरिक्ते कामे 'योपित क्षमा इव पुंस अन्यदा' अपरिमये 'क्षमा' ग्रम 'भूषणम्' । 'परिमये' तु योपित 'सुरतेषु वेयात्यं' धार्यम् 'इव' ["इष्टे इष्टविंशत्य" इत्यमर.] 'पराम्भस' वीर्यं भूयत चनेन इति

‘भूषणम्’ आभरणम् । एवञ्च अक्रियावचनत्वात् नियतलिङ्गत्वात् विरीध (१) र्त्वे
वक्तृभीर्त्तं प्रत्युक्तम् ॥ ४४ ॥

१. { माजीवन् यः परावघ्नादुत्खदम्भोऽपि जीवति ।
तस्याजननिरेवास्तु जननीक्लेशकारिणः ॥ ४५ ॥

Prak — अजनि एव तस्य अस्तु [May he not be born at all].
Who ? — जननीक्लेशकारिणः तस्य [The fellow who occasions to his
mother the pangs of child birth] Every one does it — यः माजीवन्
जीवति तस्य [True, but I am speaking of the man who having
pained his mother by his birth, lives a wretched life and brings
no satisfaction to his mother in return for her pains] Well
who is such a man ? — यः परावघ्नादुत्खदम्भोऽपि जीवति [Such is the
man who has to live under the insults of his enemy] 45

Prose — यः परावघ्नादुत्खदम्भोऽपि माजीवन् जीवति जननीक्लेशकारिणः
तस्य अजनि एव अस्तु । ४५ ।

Eng — May not the odious birth itself come causing but pain
to his mother unto the man who, though withered by the
misery of the slights of the enemy, would be living his wretched
life 45

Beng — अजनि अपनानेर दुःखे दग्ध हईया ओ रे व्यक्ति थुनित जीवन
धारण करै ताहार वरुं जगई बेन ना हय, कारण ताहाते ताहांव जननी
क्लेश बाज यल अछ कोनो यल नाई ।

Expl — See under *Eng* and *Prak* above. 45

Mal 1. — अथ परिमयेऽपि अपवाक्ये विभिर्निन्दामाह माजीवन्निति । ‘यः
परम’ अपवाक्यं ‘अवघ्ना’ अमानि (? अपमानि) यत् ‘दुःख’ तत्र ‘दग्ध’ तत्र
अनुपठ ‘माजीवन्’ र्हित्तजीवी सन् [“मायाजीवे” इति अट्टा मन्नादिम्] ‘जीवति’
मायान् धारयति ‘जनन्या’ क्लेशकारिणः ‘वर्धमान’ अपवाक्येऽपि विदनाकारिणः तद्यतिरिक्तार्थः
क्रियादिभ्यश्च कृत्वा ‘तस्य अजनि’ अनुत्पत्ति ‘एव अस्तु’ जननीक्लेशनिवृत्त्यर्थम्
इति भावः [“आजीवे नमानि” इति जनिवातीरनिपत्यम्] ॥ ४५ ॥

Sara—शत्रुणा परिभूतस्य यन् जीवनं तन्मरचमेव ।

OHAROHA

1. माजीवन्—Two separate words मा and जीवन्, not a compound. जीवति इति जीव+षट् स्थाने ऋह जीवन् living मा which is usually a prohibitive particle, here implies चाक्रोशं censure. Hence मा जीवन् living ill. The rule “माङि—” means—when माङ् as an उपपद implies censure, लट् may be replaced by ऋह or शानच् । उपपद here means merely a word in syntactical connection, “उप-
धारितं पदमुपपदम्” । Hence there is no उपपदतत्— । Well, how is it that an आदेश for लट् is enjoined when लट् itself is not available ? For, does not the rule “माङि ऋङ्” direct लुङ् always in connection with माङ् ? True but the Varttika has to be interpreted as first directing लट् in supercession of लुङ् and then enjoining the आदेश for लट् ।

2. परा &c—अव्+या+अङ् भावे अवज्ञा contempt. दरस्य अवज्ञा, इतत्— । तथा as तस्या दुःखम्, सुपुत्रया or इतत्— । तेन दग्ध, इतत्— ।

3. अजननिः—अजननम् इति जन्+जन्+चनि भावे अजननि. (fem.) absence of birth. उपपदतत्— । See next.

4. अस्तु—“आशिषि लिङ्खोटी” इति खोद् । The rule for चनि in अजननि “आक्रोशे—” —चनि is attached with जन् as an उपपद if imprecation is intended. चाक्रोशं is शप । “आक्रोशं शपनम्”—
Vrttilara. Now to one who pronounces a शप the शप becomes the इष्टार्थ ; hence शपप्रदानं is also आशिषि and has to be made with लिङ् or खोद् । Thus तस्य अजननिर्भूयात् or तस्य अजननिरस्तु ।

5. जननी &c—जनयति इति जन+चिच्+सुाद् कर्तरि स्त्रियाम् जननी mother तस्या क्रोधः । इतत्— । तं करोति इति जननीक्रोध+ह+चिनि कर्तरि साधुकारिणि the torturer of his mother, उपपदन्— । तस्य ।

6. Voice—येन ..दग्धेन ..जीवता जीव्यते...अजनया...भूयताम् ।

.3 अधिरोहति—अधि+रुह+लृट् ति । It has become सकर्मक through अधि । छपसर्गवशात् सकर्मकत्वम् । Dust received a kick as an insult, it got up and sat on the head of the offender and thus gave it back करोह, रोह्यति, अरुहन् ।

4 सम्यक्त—सन्धिन् तिष्ठति इति म+स्था+क कर्त्तरि क्त्वा at ease, छपपदतत् - । तथात् ।

5 एव—अभ्युद्योगव्यवच्छेदे । स्वप्नादेव ननु विज्ञातात् ।

6 अपमाने—अप+मान+घञ् भावे अपमान insult तद्धिन । भावे ३मी or अधि ३मी ।

7 दिङ्नि—दिङ्+अलि अस्य इति दिङ्+इनि मत्वर्थं दिङ्गी embodied, i. e. the आत्मन् । This implies the existence of चैतन्य and thence the naturally expected अपमानत्रोच । Yet the man is स्वप्न । दिङ्नि व्यतिरिच्य or दिङ्नि विधूय रजो वरम् । अप्रिय ईश्वरो दिङ्गी अप्रियश्च रज, तथापि तु ईश्वरं दिङ्निमतीत्य ईयत्प्रिय रज । स्वप्नोपे कर्मणि पञ्चमी ।

8 वरम्—वर rather preferable भनाकप्रिय । “देवायुते वरं येहे त्रिषु लोके भनाकप्रिये” । भनाकप्रिय is not प्रियतर, hence we take the पञ्चमी as ल्यप्तीपे । We give an alternative Eng Trans—To the embodied being who is really, at ease under insults, we rather prefer dust which rising

9 Voice—यिन रजसा इति (सता) मूर्धा अधिरुह्यते तेन वरेण (भूयते) ।

10 असम्पादयत कश्चिदर्थं जातिक्रियागुणेः ।

यदृच्छाशब्दवत् पुंस मन्त्रायै जन्म केवलम् ॥४७॥

Pral —पुंस जन्म केवल मन्त्रायै [Such a person is born merely to add to the denotation of the term Man] How so ?—कश्चित् अर्थम् असम्पादयत पुंस जन्म [I speak of the birth of such people as serve no purpose] : But as you say they do add to the denotation of the word Man—जातिक्रियागुणे असम्पादयत [But he does not add to the sum total of the world's good by his actions by his qualification or by his nature] How is that like ?—यदृच्छा

১ হৃদবৎ [His birth is like the coming of a new meaningless name to designate an object] 47

Prose—জাতিক্রিয়াগুণে কচিন্ অথব্ অসম্বাদয়ত, পুন্ লগ্ন যদৃচ্ছাহৃদবৎ
সম্বাদয়ে কবচম্ । ৪০ ।

Eng—As of whimsically formed words birth is for a name only to the man serving no end whatever by caste deed, or virtues 47

Beng—খাম খেরালী শরুগুলি বেমন অধু অভিধানের ভল্ল হইব
ধাকে, সেইরূপ যে ব্যক্তি জাতিতে, কার্যে বা গুণে কোনও প্রয়োজন
সাধন করে না তাহার জন্ম অধু নিম্ন নামের একটা পদার্থ সৃষ্টির ভল্ল ।

Expl—Four things attach to man after birth—his name (say Devadatta), his caste (Say Brahmana) his work (say study) his virtues (say amiability &c) Each of these four has its purpose—does work. But if Devadatta is incapable of doing any work as a Brahmana or as a student, or as an amiable person &c it seems he was born merely to become the possessor of the name Devadatta. The poet finds a similar case among words. A whimsically formed word such as দ্বিত্ব or দ্বিত্ব্য is not a class name (জাতিশব্দ) it is not a verbal derivative (ক্রিয়াশব্দ) nor is it an attributive (বিশেষ্যশব্দ)। দ্বিত্ব as a word is the exact parallel of Devadatta as a man working neither through জাতি, nor through ক্রিয়া nor again through গুণ । 47

Mall—অসম্বাদয়ত ইতি । কিঞ্চ 'জাতি' ব্রাহ্মণাদি । 'ক্রিয়া'—দৃষ্টি
অর্থাদি । 'গুণ'—সৌন্দর্যাদি । তে সাধনে [করণে ব্রতীয়া] 'কচিন্ অথ
মুহুর্তকীর্ণাদিপৌরুষাদম্ (১ পুৰুষাদম্)^১ । অর্থত মীলপাচকত (১ অমল)
সৌন্দর্যাদিभि সান্নিবেদমূলে করণে^২ 'কচিন্ অথ' অর্থহারাৎ প্রযোজনম্ ।
'অসম্বাদয়ত' ভগবত সাহস্জালাদ্যসম্বাদিতি^৩ আৰ্হ । 'পুণ্য জন্ম' সম্বাদাম
'যদৃচ্ছাহৃদবৎ' ইচ্ছাপ্রকল্পিতম্ জাতিদিগ্ভিতিনিমিত্তাদৃশ্য দ্বিত্বাদিশব্দে^৪

[“तव दम्पते” इति वृत्तिरस्य । “अच्छा यदच्छा खच्छद” अस्ति चेति ते स्मरन्
इति वदन्] “संज्ञाये केवन्” सप्रदमेव । एकत्र पारिभाषिक द्विविधम्मात्रम्
अनुभवितुम् अन्वयं तादृष्टानुभवितुम् इत्यत्र ॥ ३० ॥

NOTES ON MALLI.

1 Such ends of man as merit, fame, &c 2 In the other case, through the instrumentality of its own significance such a bonimity, character of a cook (? moveability), whiteness &c 3 In both cases owing to the absence of such जति &c. 4 As of a word such as हिन्दु that is whimsically coined and lack such helps to form an idea and act accordingly as जति &c 5 In one instance to receive merely a technical name, in the other case to receive the character of such a name

Sans.—श्री हि जन्मन् एव पुत्रव न च कर्णव, तस्य इवा ॥ ३० ॥

CHAROHA

1 अस्माददत्त—सम् + दत् + चिच्—अह कर्त्तरि सम्पादन् achieving तस्य ।

2 अदम्—अयम् प्रयोगः । In the case of man, the प्रयोगः
सुवृत्त, कर्त्तरि &c with reference to word, प्रयोगः ॥ अस्माददत्त usage.

3 जति &c—जन + हिच् भावे जति class In the case of man
॥ ३० ॥ अस्माददत्त &c , for word, नील &c. क्रिया ॥ effort , for man,
॥ ३० ॥ इत्या, अस्माददत्त &c , for word it is अदत्त, पादकन &c गुण ॥
quality For man it is अदत्त &c.

4 यच्छा &c—अच्छा to go + च भावे अच्छा motion, impulse वा
अच्छा दच्छा whims कर्त्तरि—। यच्छाकृत इव यच्छाकृत word
made whimsically, i. e., without reference to derivative meaning
such as abracadabra &c are in English, अस्माददत्त—like राव
पदिष्व । यच्छाकृत इव इति यच्छाकृत+वति as of whimsically
formed words. अन्वयः ॥ ३० ॥ इति विमर्शः here Qual पृष्ठः । The
rule “तव—” (Malli) means—वति may be attached without
reference to क्रिया, with a वा—like तव इव or तस्य इव ।

■ सन्नाये—सन्नायात्यनया इति सम् + णा + षच् करणे संज्ञा name. तस्ये। तादृशं चतुर्थी। For man, सन्नाये is संज्ञाप्रसिद्धये to furnish a recipient of the name “पारिभाषिक किञ्चित्प्रामादमनुभवितुम्”, for record it is संज्ञाकरणाय सन्नायरूपेण व्यवहाराय for use as a name—तादृकतामनुभवितुम्।

■ केवलम्—“निर्बोति केवलमिति।” निर्बोति is अवधारण। पश्य meaning alone / सन्नाये केवलम् for name alone

7. Force— लब्धना (भयन)।

तुङ्गत्वमितरा नादौ नेदं सिन्ध्यावगाधता।

अलङ्घनीयताहेतुरुभयं तन्मनस्त्रिनि ॥ ४८ ॥

Park—अदौ तुङ्गत्वम्, इतरा न [In a mountain the main characteristic we notice is loftiness and not the other one I am going to speak of] What is that other one?—सिन्धौ अगाधता, इदं न [The other one, viz, unfathomability exists in the sea, but not this one, i.e. loftiness] Where is the relevancy of all this?—मनस्त्रिनि सम्यक् तत् [Both these characteristics, viz. loftiness and unfathomability, are found in the strong-minded] What do you make out by it?—अलङ्घनीयताहेतु तत् सम्यक् [Either of these virtues is a source of security from insults. People respect the mountain because it is inassailable on account of its height the ocean they dread because it is so deep. The strong minded one possessing both these virtues is a veritable terror to his enemies] 48

Prose—अदौ तुङ्गत्वम्, इतरा न। सिन्धौ अगाधता, इदं न। मनस्त्रिनि अलङ्घनीयताहेतु तत् सम्यक्। *Cr*—अदौ इदं न। ‘उभयम् अलङ्घनीयता हेतु। तत् मनस्त्रिनि। ४८।

Log—In the hill there is loftiness, but not the other, in the ocean there is unfathomability, but not this one. Both these grounds for not being liable to insults exist in the strong minded. 48

Being—अलङ्घनीयता हेतु तत् सम्यक् इति अलङ्घनीयता नाम ये अद्य एव

७७ नैवेद्ये नहि । मन्त्राय अणदत्ता आह विद्म एदे दूदता ७७ नैवेद्ये ।
एदे उच्च ७७ नैवेद्ये अणदत्ताय दत्ता । उच्च नैवेद्ये नैवेद्ये
आह । ४७ ।

Expt—See *Prak* 'People respect enemies 48

Vall—एवमपौरुष दूषयित्वा पौरुष भूयति तुल्यमिति । 'दूरी' मन्त्रे
'तुल्य' चोदयम् । अस्तीति श्रुत्वा ["अनिर्भन्तरीपर अमयुज्यमानीयिपि अनि"
इत्यादि भाष्यात् । भवन्ती पूर्वाभाष्यायां लट् मन्त्राः] इत्यत्र अगाधता 'न' अनि ।
'सिन्धौ' समुद्रे अगाधता गन्धरीता अस्ति 'इदं' तुल्य 'न' अस्ति । 'मनास्मि
वीरे तु 'अलङ्घनीयतादितु' अलङ्घन्यकारण 'तत्' सम्य तुल्यम् अगाधता च ।
तस्मान् अस्तिस्मिन्भ्याम् अधिको मनस्वी इति व्यतिरेकात्कारः ॥ ४८ ॥

NOTES ON MALLI

1 From such texts of the *śāstra* as अल ending in भवन्ती (लट्) exists there though not used 'भवन्ती' is the name given to लट् by older authors

Sara—See *Vall* 'तस्यात् 'मनस्वी' ।

CHARCHA

1 तुल्यम्—तुल्य high तुल्यम् loftiness

2. अगाधता—गाध + घञ् भाग गाधः fathomability अधिकमान
गाध अस्मिन् अगाध unfathomable बहु । तस्य भावः अगाधता unfathomability

3 अलङ्घनीयतादितु—लङ् + लिङ् + अलङ्घन्य कर्मणि लङ्घनीय cro sable
न लङ्घनीय अलङ्घनीय impassible नञ् तत्— । तस्य भावः अलङ्घनीयता
impassability । तस्या दितु reason for impassability, इत्यत्— । Pred
to सम्यम् ।

4 सम्यम्—सम्य is *trio* सम्यो अत्रयी अत्र इति सम + अत्रय सम्यम्
a dual वाक्यवत् सम्य । Refers to तुल्यम् and अगाधता । सम्य is *dual*
and सम्य usually *singular* Both are सर्वनाम । We say usually

because sometimes, when the अवयवs are composite we may have plural also comp "उभये देवमनुष्या", "सुखपरस्य हरिश्चमये" कृतं तदिदं मुदृतदानवकण्टकम् । तव शरैरनुमानतपर्वधि पुरुषकेसरिणश्च पुरा नखे ॥"
—*Sakuntala*

5 तुङ्गत्वम्, इतना इदम्, अवाधता, उभयम्—These are all nom to अस्ति understood Malli quotes the *Bhashya* as authority for supposing अस्ति as understood The text of the भाष्य may be thus explained—'अप्रयुज्यमानं अपि' अनुक्तं अपि 'अस्ति' असंघातुं 'भदन्तीदृशः सद्यपरः सङ्गम् असंघातु इत्यर्थे 'अस्ति वन्दते सर्वेन इति शेषः । Hence the भाष्य implies that when we say इत्थं we mean इत्थं अस्ति । According to this view even प्रातिपदिकार्थे प्रथमा becomes कर्त्तरि प्रथमा ।

6 मनस्विनि—प्रभवं मनः अथ इति मनस् + विनि मत्वर्थे मनस्वी strong-minded प्रशंसायां नतुप । तच्चिन् । अधि ०मी ।

7 Voice — तुङ्गत्वेन (भूयते) इतरथा न (भूयते) अवाधतया (भूयते) अनेन न (भूयते) । इदुना तेन उभयेन (भूयते) ।

तुल्येऽपराधे स्वर्मानुर्भानुमन्त चिरेण यत् । १३० ?

हिमाशुमाशु वसते तन्मुदिन स्फुट फलम् ४६ ॥

Prak—स्फुटं तत् तदिदं फलम् [This is clearly the outcome of weakness] Which do you mean?—स्वर्मानु हिमाशुम् चाशु वसते (इति) यत् [Rahu swallows the moon at short intervals simply because the moon is a weak enemy]. How do you know?—आनुमन्तं चिरेण वसते [Do you not see that he bites the hot-rayed sun at longer intervals]. Perhaps he has reasons to be less angry with the sun—अपराधे तुल्ये [No the sun and the moon were wrong-doers to the same extent towards him, Yet the sun, the stronger of the two is treated with greater consideration than the moon, the weaker]. 49.

Prose.—स्वर्मानु अपराधे तुल्ये आनुमन्तं चिरेण हिमाशुम् चाशु वसते (इति) यत् तत् तदिदं फलं स्फुटम् । ४६ ।

—It is clearly the result of mildness (*Lat*—softness)

that, the guilt being the same, Rahu swallows the moon quick while the sun tardily. 49

Beng—ब्राह्मणस्यैव शरीरं चन्द्र उदयस्य तुल्य अपराधः । तथापि सैव शरीरके विनाशे किञ्च चन्द्रके महार प्राप्ति दवे । ए शरीरै चन्द्रे नृत्तान् यत् । ४९ ।

Expl.—The gods and demons, in the days of yore, churned the ocean for nectar a taste of which was to confer immortality. When the precious extract was obtained, the demons seized it and *Hari* disguised as a charming girl obtained possession of it from the demons by her wiles. The mistake was soon found out, a quarrel arose between the parties and in the tumult *Vishnu* divided the nectar among the gods. *Rahu*, one of the demons, came up as a god for a share, got one and commenced eating it. By the time the liquid reached his gullet, the sun and the moon shouted out his secret and *Hari* cut off his head. The head however, had become immortal by the taste of the nectar and swore undying enmity against the sun and the moon for the disservice. True to his word he still pursues and swallows them occasionally but they constantly escape him through his open gullet. Now see *Jag* and *Prak* above.

Malli—सम्यक् ज्ञात्वा मार्दवमनयाय इत्याह तुल्ये इति । 'समांशु' राहु 'अपराधे तुल्ये' अपि 'मातृमन' तुल्ये 'विशेष दसत विमोह' चन्द्रम् 'आय' शीघ्र 'यस्य' निर्मल इति 'यत्' ["इति विनिर्गमं शीघ्रम्" इत्यभिधानात्] 'तत्' नदिष्व 'मार्दवम्' 'स' 'अनुत्तम्' ["इत्यादिष्व इमनिष्व (१ इमनिष्व) " इति इमनिष्व प्रत्यय] । तस्मात् विपक्षे लीखेत् भवितव्यम् अथवा अनुत्तं सर्वं वाध्यते इति भावः [एतच्च प्रत्युत्तम् अथवा तत्तत्तुल्येन साध्यात् प्रतीयते । इति अप्रत्युत्तमर्थसामेदी-स्यम् । "अप्रत्युत्तम् अथवा तत्तुल्येन सर्वं वाध्यते अथवा तत्तुल्येन साध्यादिति विनिर्गमता । " इति लक्षणात्] ॥ ४९ ॥

NOTES ON MALLI.

- 1 So one has to be harsh towards an adversary, otherwise

becoming mild, one is opposed everywhere 2. And this, what is relevant here, is inferred from resemblance with irrelevant story of the sun and the moon. Thus this is a kind of अपस्तुतप्रशसा as is inferred from the definition—It is अपस्तुतप्रशसा where, through similarity, the relevant is inferred from a description of the irrelevant.

Sara — मृदुहिं चन्द्र असक्तत् परिभूयते राक्षसा तेजस्विन मृदुस्य पुनश्चाम कदाचिदेव मयति । Now see Mall: “तस्मात् विपक्षे &c.”

CHARJHA

1 तुल्ये—तीव्र्यते अमया इति तुल्य + णिच् + च करणे तुल्य निपातनात् balance तुल्यो सन्निवृत्त इति तुल्य + घञ् तुल्य measured in a balance, equal तन्निम् । तीव्र्यते was expected but तुल्य is got by निपातन in the rule “तुल्यार्थे रतुनीपमाभ्या वतीयास्तदस्याम्” ।

2. अपराधे—अप + राध + घञ् भावे अपराध offence तन्निम् । The offence is disclosure of secret (See Expl also महाभारत आदिपर्व अध्याय १८) ।

3 स्वभातु—स्व् is an अव्यय meaning आकाश । भातीति भा + तु कर्तरि औषादिक भातु resplendent स्व् भातु, सुंपसुपा । This is a name of राहु । “तमस्तु राहु स्वभातु संहिकेयो विधुत्तु” इत्यमर । स्वभातु was expected with a cerebral The word is शुभादि hence no change

4 भातुमलम्—भातु ray, light भातुव अव्य सन्नि प्रगल्भा भगमा वा इति भातु + मत्तुप् भातुमान् the sun तम् ।

5 चिरैष—चिर a long time तेन । अपरार्थे इत्य । The fact is there may be as few as two eclipses of the sun in the year Hence चिरैष ।

6 हिमाशुम्—हिम cold हिमा अश्व अव्य हिमाश्च cold rayed च्छु— । Refers to the moon तम् । हिम points to च्छुता ।

7. चाप—Eclipses of the moon may be as many as five in the year, hence चाप ।

— रमन्—रस + लट् । Swallows अवने, दसिपते, चरसिष्ट ।

Reference is to eclipse which is spoken of as *याम* by राहू । *Exp* above. Solar eclipses are fewer in the year than lunar eclipses. This fact is here explained saying that Rahu = afraid of the hot rayed sun while he defies the cold rayed moon. He approaches the one more cautiously, but the other whenever he like.

9 यदिष्ट—यद्दु mild, gentle तस्य भाव इति यद्दु + इमनिच् = यद्दु इमन्—यदिमा mildness तस्य ।

10 स्फुटम्—स्फुटति इति स्फुट + क्त्वा स्फुटम् open clear

11. फलम्—Consequence, result Noun to कलि or भवति understood

12 Force—स्वभावाना भावमान् हिमाय यस्तत ईन (भूयते) । तत्र फलेन (भूयते) ।

13 Remark—Note that the poet does not mean to say that the tardy swallowing of the sun is introduced only to point out the difference in the treatment and thus emphasize the drawbacks of a mild policy

स्वयं प्रणमतेऽप्येति परवायावप्येति ।

निदर्शनममाराणां मधुर्वृद्धस्य नरः ॥ ५० ॥

Prob—मधु नर स्वयं प्रणमते [A worthless person falls prostrate of his own accord] When इ—अप्ये अपि परवायी अप्येति प्रणमते [He falls at the slightest breeze in the shape of an enemy] Why so इ—मधुर्वृद्धस्य अमाराणां निदर्शनं नरः [Because like straw he is one without a back bone], 50

Pros—अमाराणां निदर्शनं मधुर्वृद्धस्य मधु नर अप्ये अपि परवायी अप्येति स्वयं प्रणमते । ५० ।

Enj—The blast like enemy, though insignificant, having approached, the straw like person mean and the exemplar of the thblers, falls prostrate of himself. 50

Beng—तूष् बलिं तूणेर ज्ञाय अमायेर म्हाळ अरूप । तांशर
पल् नरु वायुर ज्ञाय अन्न आसिलेउ से आपनिई अणठ हर । ८० ।

Expl—See *Eng* and *Pral* above 50

Malli—एतदेव मङ्गान्तराद्यैः नयमिति । ‘असायथा’ दुर्बलानां ‘निदर्शनं
दृष्टान् अतएव ईषदसमाप्तं तर्था ‘बहुवचं’ यच्चकल्प इत्यर्थः [“विभाषा सुपी बहुव
पुरनातु” इति बहुव प्रचय । प्रकृतं पूर्वच भवति । “सादीपदसमाप्ती तु बहुव
प्रकृतिलिङ्गक ” इति वचनात् प्रकृतिलिङ्गता] ‘लङ्’ निधौ ह्य ‘नर. अस्ते अर्धे’ ।
‘यनी वायु’ इव इत्युपमितसमाप्तः [बहुवचमिति अटीपमामाहव्यात् । “कस्य
बद्धेन्द्रदेवीयादि” इति दृष्टिना कल्पसादीनामीपमवाचकेषु अभिधानात्]¹ । तस्मिन्
‘उपवृद्धि’ प्राप्ते सति ‘सर्वं प्रचमते’ स्वयमेव प्रवृत्तिभवति [“कर्मवत् कर्मणा तुल्यक्रिय”
इति कर्मवद्भावात् “भावकर्मणी” इत्याकनेपदम् । “न दुहन्तुनां यक्ष्चिषी
इति यक्षप्रतिषेधः] । वायुना त्वमिव अन्योयमापि रिपुषा लघुरस्तेन परिभूयते
इत्यर्थः । उपमासङ्गात् ॥ १० ॥

NOTE ON MALLI.

1 Because it is associated with लङ् इत्यर्थे in which the उपमा is
obvious, for दृष्टिम् says कल्प &c. indicate उपमा ।

Sara—See *Malli*—“वायुना त्वमिव परिभूयते” ।

CHARCHA

1 प्रचमते—प्र + चम + लट् से कर्मकर्मादि becomes prostrate. The
root is चमर्भाङितवर्धे । The sense then is to cause to bow The
कर्मकर्मादि नरः । Thus पर. (प्रवात्रक) नरं (प्रयोज्य) प्रचमति—Enemy
causes the man to bow If we want to say that the man is so
weak that he requires very little urging to prostrate himself
we may ignore the प्रयोज्य (चर्मव्यापारस्य अविषया) । The कर्म, i. e.
नरम् itself now becomes चर्मा, the sense being—the man bows
down of his own accord. Thus we have चर्मविरिष्या in नरम्;
then we expect लट् प्रचमति just like अस्तिभिरन, स्वाधी पचति &c

But the rule "कर्मवत्—" (Malli) interferes. The rule means—The कर्मा, having the same व्यापार as the कर्म, has to be treated with the same sort of नकार as the कर्म. The मृट् has thus to be in the कर्मवाच्य. This should yield मरः प्रथमते with चाकनेपद by the rule "भावकर्मणीः" and यक् by "सार्वधानुक्ति यक्". But the rule "न दुह—" prohibits दक् and चिच् after दुह, ख् and नम in the कर्मकर्मवाच्य. Hence lastly मरः प्रथमते। नमति, नमाम, नम्यति, कर्मणीत्।

2. परवायी—पर (enem) पर वायुर्वि, उपमित कर्मधा। तन्मिन्। भावे णी। The कर्मत्व is ignored (see note) Malli avoids a कपञ्च with the वायु परवायी वायुः। The reason is the poet says नह दहन्—man like a straw—with an उपमा।

3. उपेयिनि—उप + इ + कप् for निद् उपेयिनि that which has come तन्मिन्। See उपेयिनी, Canto I. sl. 24.

4. निदग्मन्—नितरा दग्मते चनेन इति नि + डम + चिच् + ण्यट् काश्चि example.

5. चमाराचाम्—च + चम् भावे चार core, चरिचमानः चारः एवम् चमारा without grit, नज्जन्—। निषाम्, Adjective used substantively.

6. बह्वक्षम्—ईषदमनात् दक्षम् इति दक्ष + बह्वक्ष्—बह्वक्षम् like straw. The affix is peculiar, it *precedes* like a *prefix*, the rule is "विभाषा—" which means that—बह्वक्ष् is attached in the sense ईषदमनात् optionally with कश्चप् &c. but it is prefixed. The gender is that of the stem to which it is attached. Hence बह्वक्षम् in the neuter, though it qualifies मरः in the masculine.

7. *Voic*—...निदग्मतेन बह्वक्षेन नज्जन् मरेण...दक्ष्यते (भावे)। The कर्म having become कर्मा the root is चक्षम्, hence the change is in the भाववाच्य।

तेजस्विमध्ये तेजस्वी देवीयानपि गच्छते ।

पञ्चमः पञ्चतपमस्तपनी ज्ञातव्यदमाम् ॥ ३१ ।

Prak.—दक्षिणदिशि तेजस्वी तेजस्विमध्ये दक्षते [The really spirited are counted as such though they be at a considerable distance from the enumerator]. Can you cite an instance?—दक्षतपः

{ B. R.—Saa. II.—8. }

तपन, जातवेदसां पञ्चम् [Have you not noticed people practising penance with five fires? Well, what are his fires? There are four on four sides, but the fifth is the sun overhead. To him the sun, though at an immense distance, has not ceased to be a fire]. 51.

Prose—As in *Prak.*

Eng.—The spirited are counted among the spirited though far away. Of one practising penance with five fires, the fifth of the fires is the sun. 51.

Beng.—बाह्य तैज आछे से दूबे থাকিলেও লোকে তাহাকে তৈজস্বীর দলে বেলিয়া গাবে। বাহ্যের পঞ্চায়িত মধ্যে উপাসা করে দ্বীপাই তাহাদের পঞ্চম অগ্নি। ৫১।

Expl.—See *Prak.* and *Eng* above

Malli—पुन, व्रीहये गुणमाह तैजसीति । 'दवीयान् अग्निं दूरसीद्वि' ["स्वूपदूर—"] इत्यादिना पूर्वगुणव्यादिपरलोपी 'तैजसी तैजस्मिनां मध्ये गच्छी संछायते । तथाहि—पञ्चाग्निमार्धं तपो यूय स तथा, तस्य 'पञ्चतपसः' पञ्चाग्नि-मध्ये तपस्यत 'तपन,' अर्क, 'जातवेदसाम्' अवीनां 'पञ्चम,' पञ्चानां पूरणः । पञ्चमी जातवेदा भवति इत्यर्थः [विज्ञेय सामान्यसमर्थनव्योपानिरन्त्यासः] ॥ ५१ ॥

NOTE ON MALLI.

1. By "स्वूपदूर—" the last portion beginning with a य, न, र or ल glide and there is गुण of the first vowel (*Char*).

Saru.—तैजसी तु दूरसीद्वि जतुया नमश्चियते ।

CHARCHA.

1. तैजस्वि &c—तैज, अग्नि एवाम् इति तैजस् + विनि मत्वर्थे तैजस्मिन्; the spirited. तैजाम् मध्यम among the spirited, ६तम्—। तस्मिन् । अग्निं मजगी ।

2. दवीयान्—अतिदूरीय दूर इति दूर + ईयन्—इ + ईयन्—दी +

इदमुन्—दशोयान् very distant The rule for the changes is “म्यन्तद्वयवृत्तमन्त्रिप्रवृत्तार्था यथादिपरपूर्वस्य च गुणः”—Of म्यन्त &c. the latter portion beginning with a वृण् elides and the preceding vowel takes गुणः ।

३ गणयते—गण + क्तिन् भाषे (पुरादि) + लट् ते कर्मणि is reckoned गणयति, गणयामास &c., गणयिष्यति, गणयिष्यत् अत्रगणयत् ।

४ पचन्—पच + णि पुरण इति पचन् + उट् । by the rule “हस्य पूरये उट्” । Next by the rule “जानादमुभ्यादेर्मट्” the उट् is changed into मट् इट् by prefixing मट् to it Thus we get पचम् + मट् इट् = पचम. the fifth

५ पच &c—पचन् here by लघुणा (transference of epithets means पचादिपञ्चाश्रमम् (Malla) Hence पच तप अथ पचतप one whose penance is achieved with five fires, बहु—। Or—पचन् तप अथ पचतप, व्यधिकरणबहु—। The five fires are four on four sides and the sun over head Comp. “गृध्री चतुर्था ज्वलती यच्चिन्द्रिता इक्षिभुंजा मध्यगता सुमध्वना । विजिह्व नैव शतिघातिनी प्रभामनन्दहि सवितारमैवत”—Kumara.

६ तपन्—तपति इति तप + ण्यु कर्मणि that which heats, i.e. the sun This name explains the propriety of calling it an अग्निः ।

७ जातवेदसाम्—जन् + ण कर्मणि जन्त anything born जातान् वेदि जातं जातं विन्दते इति वा जात + विद् + चसुन् कर्मणि योषादिश्च जातवेदा fire, चपचतत्—। तेषाम् । निहारणे बह्वी । Both तपन् जातवेदसा पचम and तपन् जातवेदसु पचम are correct See वाङ्मयजातवेदसु Canto I, sl 22 comp. “जन्दन् जन्दन् निहितो जातवेदा” &c.

८ Pacer—दशोयसम् अथ तेजमिनेम्...गणयति (श्लोक) १...तपनेन .. पचनेन (भूयते) ।

अकृत्वा ज्ञेयया पादमुद्ये मूर्धसु विदिषाम् ।

.. कथं द्वारमनान्मया कीर्त्तित्यामधिरोहति ॥ ५२ ॥

Prod.—कथं कथं द्वारं याम अधिरोहति [How can I rise up to heaven] Where is the deity?—विदिषा मूर्धसु पादम् चरता

अनालम्बा कीर्तिं [She is propless if she has not placed her foot on the head of enemies, hence she cannot reach such a high place as heaven] But how if the head of the enemies be also high ?—
उच्ये. मूर्धसु हस्तया पादम् अक्षता अनालम्बा [She must first be able to place her feet with ease on the heads of the enemies even if the heads are high] 52

Prose—उच्ये विविधां मूर्धसु हस्तया पादम् अक्षता कथङ्कारम् अनालम्बा कीर्तिं यान् अचिरीदति । ५२ ।

Eng—How can propless fame ascend the heavens without having easily placed a foot on the high heads of enemies 52

Beng—कीर्ति अर्गेण गीत हर । किञ्च अर्गोरोहणं नोपान्वह्य उक्त मत्तक, ताहाते अनालम्बा पद्वेप करिते ना पादिले अवगवन् मूर्ध हस्तया कीर्ति कि रूपे अर्गे दाहेवे ? ५२ ।

Expl—Weed out your enemies if you want your fame to spread far and wide Also see *Prak* and *Eng* above

Malli—गुणानुरक्त व्यतिरेक आह अक्षवतिः । 'उच्ये' उच्यते 'विविधां मूर्धसु हस्तया पादम् अक्षता' अनिधाय ["—अननपूर्व—" इति निवेद्यात् सना सीपि न कदादिः^१] 'कीर्तिं कथङ्कारं कथमित्यर्थ' ["अन्यैर्वकथमित्यर्थ" इति प्रयोगश्चेत्^२] इत्यनर्थकादिव करोति कथपूर्वात् यमुल्] 'अनालम्बा' निराधारा 'कीर्तिं यान्' दिवम् 'अचिरीदति' न कथचिदिदित्यर्थः । किञ्चित् निश्चय्यादिकम् अनालम्बा उच्यसीत्यत्र दुपरीक्षता^३ इति भावः । तस्मात् कीर्तिं मिच्छत पीदयमेव आश्रयसीदम् इति शीघ्रतात्पर्यम् [कीर्तिं तद्विरोधमिदीपयित्वा तज्जगत्कुर्वता निर्वीहः^४] अत्र प्रस्तुताया कीर्ते विषयमहिम्ना अमरुतप्राप्तादासीद्व्यवहास्यतीति सम्यक्-
सीदति^५ ॥ ५२ ॥

NOTES ON MALLI

1. By अक्षता &c. he speaks of another advantage through negation
2. Owing to the prohibition अन्पूर्वे, there is no
3. there is समासः ।
4. Because of the impossibility of

ascending a lofty mansion without resting on some sort of steps.
4 The same nominative is secured by treating *jama* and *famous* as identical. 5 The चक्रदार = समासेन्द्रि because by virtue of the subject matter through कौत्ति, which is the matter in hand, we are reminded of the feminine style of ascending the top of a mansion which is a foreign matter.

Sara — यो हि शत्रून् पराजयते तस्य कौत्तिं शत्रोऽपि गीयते । Also see Malli: "तच्छात् तात्पर्यम्" ।

CHARAḬA

6

1 चक्रता—चक्र+त+ता without planting ता is not changed into लप् owing to the prohibition चक्रपूर्वे । The rule in full is "समासेऽनङ्पूर्वे लो लप्" ।

2 द्वेष्टा—द्वेष्टा case तदा । प्रकृत्यादि श्य or करणे श्य ।

3 चर्च—An चर्च meaning चर्चत । तिप् । Qual मूर्धसु ।

4 विद्विषाम्—विद्विषामि इति वि+द्विष+हिप् कर्तरि विद्विष enemies निराम् ।

5 कयदारम्—कयम् इति कयम्+त+चमुन् भावे कयदारम् how, उपपदतम्— । Qual चपिरोदति । Here कयदारम् and कयम् mean the same, i. e., त = superfluous. The rule "चन्ददा—" means—If suppression of त is justifiable (i. e. does not matter), चमुन् may be attached to त with चन्ददा, एवम्, कयम्, इत्यम् = उपपद ।

6 चानाम्—चा+चान्+चम् भावे चानाम् support. चपिरोदतम् चानाम् चाना without support, चपु— । Qual शीर्षे ।

7 द्याम् चपिरोदति—दिव्+चम् second case as श्य or दिवम् । Goes up to heaven. The fame of heric *shy* goes up to heaven. So do that of all meritorious acts (चपिरोदति) "मर्मे दीर्घचन्दः" उपपत्तिमिति शब्दिकानां चर्च पाता "मर्मे दीर्घचन्दः" चपिरोदति कौत्तिम् । &c

F. V. — — — — —

the head of his enemies, we suppose here that *jame* itself places the foot. Hence *jame* places the foot and *jame* ascends heaven, i.e., placing and ascending have the same nominative. Thus the rule "समानकचूकयो पूर्वकाले" applies to the case चक्रमा अधिरोपित — the चा = regular

अङ्गाधिरोपितमृगचन्द्रमा मृगनाञ्छन ।

केसरी निहुरक्षितमृगयूथो मृगाधिप ॥ ५३ ॥

Prak — चक्रमा मृगनाञ्छन [The moon is called *stag stainer* !] Why so? — अङ्गाधिरोपितस्य चन्द्रमा [Because he holds the stag on his lap. This is a piece of weakness in him and it has branded him as *stag stainer* !] Well what should he have done? — केसरी मृगाधिप [He could have seen what was necessary from the fact that the lion is called the *king of stags* !] What procured him that proud title? — निहुरक्षितमृगयूथ केसरी [See how the lion treats the stags. At times he kills a whole herd of them, but very ferocity entitles him to that epithet while mildness brands the moon.] 53

Prose — अङ्गाधिरोपितस्य चन्द्रमा मृगनाञ्छन, निहुरक्षितमृगयूथ केसरी मृगाधिप । ५३ ।

Eng — The moon becomes 'stained by the deer' with the deer placed on his lap, while the lion is 'king of the deer' for having ruthlessly routed herds of deer. 53

Beng — চক্রে কুই বঙাল কুই কালে করিয়া 'মৃগনাশন' নামে নিখিল হইতেছেন, আর সিং নির্ভর প্রকারে মৃগকুল নিমূল করিয়া 'মৃগাধিপ' নামে পুজিত হইয়াছেন । ৫৩ ।

Fuzl — See *Eng* as in *Prak* above

Mall — वीरधमेव चाययन्तीयम् इत्यत्र चन्द्रमसिदिक्कट्टामो आचट चरति । 'चक्रम्' लक्ष्मणम् 'अधिरोपित मृग' इति स 'चन्द्रमा मृगनाञ्छन' । । तथा निहुर' यदा यदा चित' इति 'मृगयूथ' मृगसमूहो इति स

‘कैमरी’ सिद्ध भगवत्पि । उभयत्रापि “प्यात” इति शेषः । तथा च वी
मादुर्वं दुष्कीर्णं यो रूपां ॥ कीर्णं यो इति भावः [अत्र अप्रमत्तकथनात् प्रमत्तायप्रतीते
अप्रमत्तप्रगल्भाः] । ५३ ।

NOTES ON MALLI

1. By चट्ट &c he furnishes affirmative and negative illustrations of the fact that strong measures have to be adopted (towards an enemy) 2. प्यात has to be supplied in both (lines) 3. The अलङ्कार here is अप्रमत्तप्रगल्भा because from a description of foreign matter, the matter in hand is inferred

Saru — हृदया भगवन्ते हृता चन्द्रसौम्याम्भितोऽमुन्मिष पुनस्तानि
हृता निपां रागा वसूः । अत्र प्राप्तीदतां तजो मा भूत् चमा । Also see
Mall: “तथाचक्षुः कीर्णं” ।

CHARCHA

1. चट्ट &c — चषि + चट्ट + विच + कर्मणि चधिरापित (r अधिरोहित
causal to mount चट्टे चट्ट + वा अधिरोपित, सुप्सुपा । अदाधिरोपित
भगवन्नेन चष्य या चट्ट — Or — चधिरापित भगवन्नेन, चट्ट — । चट्टे अधि
रापित भगवन् सुप्सुपा ।

2. अष्टमा — the m + u + &c under “चषुचुरचन्द्रमसीभिराभताम्”
— Canto I ॥ 16

3. भगवन् — भगवन् चट्ट न चनेन इति भगवन् + चट्टु करण भगवन्
mark stain भगवन् भगवन्, चट्ट — । This implies that the beauty
of the moon suffered thereby. This is the penalty he had to
pay by his evilness towards the deer

4. कैमरी — कर्मण्ये कैमर चष्य चषि इति कैमर + चषि मन्त्रे
the mired heart i.e., the lion. The usual reading is कैमरी
with a palatal. We reject the dental because the palatal means
परम पालेन “मृदायां कैमरी दन्त्य” इति मन्त्रिषु ।

5. निवृत्त &c — निवृत्त + चट्ट कर्मणि चित्तं दूषितं, Malli has इत
killed चनेन चट्टादन्त्यम् । सुदलद, the deer is killed & mired,

comp “যুযানি সমার্থ্য রনিপ্রতঃ”—*Sakuntala*, Act V যুযানি যুযানি সমযুযানি, ইত্যৎ—। নিহুরং চিত্তানি নিহুরং চিত্তানি, সুদৃশ্য। নিহুরং চিত্তানি সমযুযানি অনেন, বহু—।

৪। মনোবিদ্যা—অধিপাতি ইতি অধি+পা+ক কৰ্ম্মরি অধিপ lord paramount মনোবিদ্যাম্ অধিপ, ইত্যৎ—। This enviable epithet the lion earns by his prowess. The difference in the result as is seen in the moon and the lion shows the advantage of adopting strong measures as well as the disadvantage and not adopting them. সম may also mean any beast “সম পশৌ কুরং ই”।

৭। Force— নগিষ অন্মনসা নাশ্বেনে (মুঘত) মুঘেন কৈচিৎসা মনোবিদ্যেন (মুঘতে)।

চতুর্যোপায়সাধ্যে তু রিপৌ সান্ত্বনমপক্ৰিয়া ।

স্বৈদ্যমামজুরং প্রাপ্ত কোঽশ্বসা পরিষিচ্ছতি ॥ ৫৪ ॥

Prat—রিপৌ সান্ত্বন তু অপক্ৰিয়া [It is bad policy to adopt conciliation towards an enemy] Not always—চতুর্যোপায়সাধ্যে রিপৌ [Not always, but towards an enemy that is obviously to be reduced by force] That may be true—ক প্রাপ্ত স্বৈদ্যম্ আমজুরম্ অশ্বসা পরিষিচ্ছতি [Only a fool will order a bath for an acute fever that has to be cured by promoting perspiration] 54

Pros—চতুর্যোপায়সাধ্যে রিপৌ তু সান্ত্বনম্ অপক্ৰিয়া। স্বৈদ্যম্ আমজুরম্ ক প্রাপ্ত অশ্বসা পরিষিচ্ছতি। ৫৪।

Eng—Conciliation is bad policy in an enemy reduceable by the fourth expedient alone. Who ever, that knows, bathes in water an acute fever that has to be sweated! 54

Beng—যে শিগু মণ্ডনামক চতুর্ভ উগারে বশ হইবে তাহার প্রতি সান্ত্বনামক প্রথমোক্ত প্রদোশ করিলে অনিষ্টে পড়িবে। নবদ্বারে ঘর্ম্মই পায়, তাহাতে কোন্ বুদ্ধিমান জলসেকের ব্যবস্থা করে? ৫৪।

Expl—See *Eng* and *Prat* above

, *Malli* —ननु सामादिं युक्तीपायमुपेक्ष्य किं पाक्षिकमिद्विना दृश्येन ? यथाह
 मनु —“सामा भेदेन दानेन समसेवत वा पृथक् । विभेत्तु प्रयत्नेनारीन् न युद्धेन
 कदाचन ॥” इति । तस्मात् सान्त्वमेव युद्धमित्याशङ्क्य दार्ढ्या निरापद्यते चतुर्थो
 पायेति^१ । ‘चतुर्थोपायसार्धे’ दण्डसार्धे ‘रिपौ सान्त्व’ साम [“सामसान्त्वमुभे
 रुमे” इत्यमरः] ‘अपक्रिया’ अपकारः । तथाहि ‘स्वेद्य’ स्वेदाहे स्वेदनकार्यम्
 (१ कार्याहम्) इत्यर्थे [“स्वेदन्तु स्वेदने घर्मे” इति विश्व] ‘आमज्वरम्’ अपक्व
 ज्वरं प्राप्य [“आमो रोगे रोगभेदि आमोऽपक्वे तु नाचवत्” इति विश्व] ‘क’ प्राप्य
 पण्डित ‘अभसा’ जलेन ‘परिविधत्ति’ न कोऽपि इत्यर्थे । ज्वरितस्य अभसेकवत्
 मृदुस्य सान्त्वम् उद्दीपकं ज्ञात् अतो दण्डा (१२४) एव इति भावः । वाक्य-
 भेदेन प्रतिनिव्यकरणापत्तौ वृत्तान्ताद्यद्वारः^३ ॥ १३ ॥

NOTES ON MALLI

1 Well what is the use of दण्ड, with which the success is partial, disregarding सामम् &c which are easier means? Manu says—Attempt should be made to overcome the enemy with सामम् दान and भेद, separately or simultaneously applied, but never with युद्ध । So सामम् (conciliation) is the proper thing here. This he refutes in two verses beginning with चतुर्थे &c.

2 Like sprinkling of water to fever patient, conciliation is an aggravator to the incensed, hence repression is the thing.

3 The अलङ्कार is वृत्तान्त which depends upon raising a comparison in a different sentence.

Sizs—See Malli —“ज्वरितस्य दण्ड एव” ।

OHAROHA

1 चतुर्थे &c—चतुर्थो पुरय इति चतुर् + चट् - चतुश्चट् + चट् - चतुर्थे
 the fourth उद्देश्येन or उपायने चतुर्थेन चट् + च + चट् कारये or चट् +
 चट् कारये उपाय means. These are four—सामम् दान, भेद, दण्ड ।
 साम् or मित्र + मित्र + दत् + or दत् चर्मणि साम् reducible. चतुर्थे उपाय
 चतुर्थोपाय the fourth means, i.e. दण्ड, कर्मणा— । तत्र काव्यः, इत्यन्तः ।
 तद्वन् । See under दण्ड, sl. 55

२ अपक्रिया—अप+कृ+ञ भावे mismanagement Pred. to गान्धम् ।

३ श्वेदम्—मिद+श्वत् कर्मणि श्वेद to be sweated तम् ।

४ चाम &c—चाम ज्वर acute fever, कर्मधा—तम् । कर्म of परिपिचति ।

५ प्राज्ञ—प्रज्ञानाति इति प्र+ज्ञा+क कर्तरि प्रज्ञ well informed प्रज्ञ एव इति प्रज्ञ+अथ स्वार्थे प्राज्ञ । An चप्राज्ञ might but a प्राज्ञ won't

६ परिपिचति—परि+मिष्+लट तिप् thoroughly sprinkles परि implies सर्वतोभाष thoroughness सिञ्चति त निमिषमिषि चै सिञ्चति त चमिषत्-चमिषत् चमिषत् । स becomes य by “उपसर्गात् सुनोतिमुचतिभ्यति सौति सौमति स्या सेनय भव सिच स्वप्नस्वप्नाम्” ।

७ Voice— सामानेन अपक्रियया (सूयत) श्वेद ज्वर लेन प्राज्ञेन परिपिचते ।

८ Remark—सिञ्चन can be of the patient only Here however by चारोप the परिपचन of the ज्वरित is taken as the परिपचन of the ज्वर ।

सामवादा मकोपस्य तस्य प्रत्युत दीपका ।

प्रतप्तस्यैव महसा सर्पिपस्तोयविन्दव ॥ ५५ ॥

Prak—सामवादा तस्य प्रत्युत दीपका [Instead of mollifying conciliation will only inflame him the more] Why so?—सकोपस्य तस्य महसा दीपका [as he is already inflamed against you peace overtures will forthwith set him ablaze] If he is inflamed that is the more reason that he should be pacified—प्रतप्तस्यसर्पिष तोयविन्दव इव [No Water is the case of unduly lit Oil which becomes all in flames no sooner water sprinkled upon it] 55

Prose—सकोपस्य तस्य सामवादा महसा प्रतप्तस्य सर्पिष तोयविन्दव इव प्रत्युत दीपका । Or place सहसा before दीपका ।

Eng—On the contrary, host be as he is conciliatory word would forthwith become inflaming unto him (Or—set him ablaze) drops of water are unto overrated (As 55

stood and construe सहसा पिना दीयविन्दव — Drops of water suddenly thrown in. But both these lack uniformity, because they detach सहसा from the first half of the verse. Better say सहसा दीपका forthwith set ablaze. This may be taken with both सामवादा in the first half and दीयविन्दव in the second. Thus सामवादा दस सहसा दीपका as are दीयविन्दव सर्पिषः सहसा दीपका । Our Eng is in accord with this construction.

8 दीय &c — दीयस्य विन्दवः, इतत् — The counterpart of this is सामवादा, of सकीपस्य it is प्रतप्तस्य, of सस्य it is सर्पिषः ।

9 Voice — सामवादे विन्दुभिः दीपकैः (भूयति) ।

10 Remark — Prose in verse 54 he says सान्त्वं चपक्रिया । Here he explains what that चपक्रिया is. Verse 55 elucidates verse 54. सकीपं तु रिपुं सान्त्वं न जमयति प्रयुतं दीपयति इति सान्त्वादपक्राट् ।

गुणानामाययात्प्यादयं विज्ञावयन्ति ये ।

अमात्यव्यञ्जना राज्ञा दूयास्ते शत्रुमन्त्रिता ॥ ५६ ॥

Pra. — ते राज्ञा दूया [Those people have to be condemned by the kings] Which people ? — अमात्यव्यञ्जना शत्रुमन्त्रिता [People who are in the garb of ministers but really deserve to be branded as enemies] Why ? — ये अयं विज्ञावयन्ति ते [Because they spoil the king's cause] How so ? — गुणानाम् आययात्प्यात् विज्ञावयन्ति [They spoil the cause through ignorance by a misapplication of the expedients employed] 56

Prose. — गुणानाम् आययात्प्यात् अयं ये विज्ञावयन्ति अमात्यव्यञ्जना शत्रु-मन्त्रिता ते राज्ञा दूया । ५६ ।

Eng — Those who, passing as ministers subvert the end by the unsuitability of the means (employed) become branded as enemies and are to be condemned by the king 56

Beng — উপায়গুলি যেখানে যেমন প্রয়োগ করা উচিত তাহা না করিয়া বাদ্যাদি ভ্রান্ত্যে তাহাদের মতি করে তাহাদের অমাত্যের মতে ৫৬ ও ৫৭ ।

Expl—See *Eng* and *Prak* above

Malli.—एवं स्थिते केचित् उद्भवदयः प्रत्याचक्षीरन् तान् प्रत्याह गुणानामिति^१। सभ्यादीनां (? 'गुणानां' सभ्यादीनाम्) 'आययातप्यात्' ययातयत्वम् अनतिक्रम्य (? अतिक्रम्य) । ययातयं ययायोम्यम् इति यावत् ["ययाये (? यं) तु ययातयम् इत्यमरः । ययायेऽप्ययोमाव "स नपुसकम्" इति नपुसकत्वम् । "इन्मीनपुसके —" इति ऋस्तत्वम्^२] । ततो नञ् समासे अययातयम् । अस्य भावः, आययातयम् [ब्राह्मणादित्वात् व्यञ्प्रत्ययः । "ययातयययापुरयी पयायेन" इति विकल्पात् नञ्पूर्वपदद्वि^३] । तस्मात् 'आययातप्यात्' अययायोम्यात् (? योगात्) अन्त्यकाक्षि अन्त्यप्रयोगात् इत्यर्थः 'ये अष्टौ' प्रयोगेन विज्ञातव्यं निश्चिन्ति कार्यहानिं कुर्वन्ति इत्यर्थः 'अमात्यानां व्यस्रम्' चिह्नं येषां ते तयोक्ता तद्वेषधारिणः इत्यर्थः ["अवर्ग्यां बहुव्रीहि व्यधिकरण्यो जन्माद्युत्तरपद" इति वामन^४] वस्तुतस्तु श्रुतिरिति सद्वा एषां सद्वाता 'श्रुतसंज्ञिता' शब्द एव 'ते' कूटनमिषो 'राज्ञां दृष्टयितुमर्हा' 'दृष्ट्वा' गच्छां, त्याग्या, इति यावत् ["हत्यानां कर्त्तरि वा" इति कर्त्तरि वही] । अतः स्त्रीकं न प्रति-
रीक्ष्यम्^५ इति भावः ।

NOTES ON MALLI.

1. Such being the case some, with Uddhava at their head might oppose ; to them he says गुणानाम् &c. 2. अन्त्यदीभाव with an अन्त्य in the sense of यदा (*Char*). Neuter by the rule "स नपुसकम्" । Shortening of the final vowel by "इन्मी—". 3. The affix व्यञ् is attached because the word is of the ब्राह्मणादि class. नञ् which is the पूर्वपद is lengthened by "ययातय—" (*Char*) 4. Vamana says—A व्यधिकरण्यबहुव्रीहि with जन्मन् &c. as उत्तरपद cannot be avoided. 5. Hence what I have said should not be opposed.

Sara—एवमिह प्रदीक्ष्ये अन्तः प्रदुष्य ये सामिनः कार्ये नाभ्यर्त्तन्, अभिवा एव ते भविष्येय चरन्ति ।

OHARCHA.

1. आश्रयतप्यात्—यदा ■ an अवयव meaning यदादीनितिशि non-

transgression तदा is also an अव्यय meaning सत्य true, truth, the proper thing तथा, : c, सत्यमनतिक्रम यथातथम् non transgression of the correct thing अव्ययो—। तन् अन्ति अग्निन् इति यथातथ + अच् सत्वर्थे यथातथम् that in which there is no transgression of what is right : c, यथाय the right thing न यथातथम् अयथातथम् नञ्त्—। तस्यभाव इति अयथातथ + अच् not right : a wrong भावे अयथातथम् incorrectness तथात् । हेतौ प्रो । Note that there is a material difference between our explanation and that of Malli. The latter has यथातथत्वं अनतिक्रम्य which should be तथात्वमनतिक्रम्य । Allowing this the idea of पदार्थानतिक्रमि or, as Malli puts it, पदार्थानतिक्रमः is prominent in the compound यथातथ because an अव्ययीभावः is पूर्वपदार्थप्रधान, : c, here it has the sense of यथा prominent and पदार्थानतिक्रमि is a sense of यथा । But अनतिक्रमि or अनतिक्रमः is भावप्रधान both ज्ञिन् and अच् being भावे । Hence अयथातथ is also भावप्रधान, because a तत्पुरुषः is उत्तरपदार्थप्रधान and the उत्तरपद here is यथातथ which is just now shown to be भावप्रधान । But if अयथातथ is भावप्रधान, it cannot take a भावप्रत्यय । प्रत्ययार्थस्य उक्तत्वात् न प्रत्यय उक्तार्थानामप्रयोग इति । Hence अच् cannot be attached to अयथातथ if we derive it after Malli. This is the reason why we attach अच् सत्वर्थे to यथातथ above. In short Malli's derivation makes यथातथ—यथातथा, we make it mean यथाय which agrees with the अन्तर quoted by Malli. The Bhasya expounds the compound differently, thus—“न यथातथा अयथातथाः अयथातथाभावः अयथातथम्” । this implies that यथातथा is first attained as a सुपुसुपा compound यथा तथा यथातथा as truth is, or as is true, hence correct. Next अयथातथाया भावः इति अयथातथा + अच् भावे । For तथा in the sense सत्य compare “आयुधतः किञ्च लवम्य भरिन्द्रसैन्येराधीयते ननु किमात्य सन्ति तदेति” “यदात्य राजन्वकुमार तत्तथा” &c. This text of the भाष्य shows that पतञ्जलि reads “यथातथायथापुरथो पव्यायेच” and not “यथातथयथापुरथो —” । The latter is the Vrttikara's reading which Malli adopts.

The rules noticed by Malli are—(1) “स नपुंसकम्”—an अव्ययी—compound is in the neuter, (2) “इत्थो नपुंसके प्रातिपदिकस्य”—

—nal of a word in the neuter gender is shortened if it is a

vowel (3) “यदात्त—” —यदात्तदा and यदात्तु (or, after the Vritti, यदात्तय and यदात्तु) with नञ् preceding take इटि in the vowel of नञ् and य by turn when ज्ञेय is attached (yielding यदायत्तय, यदायत्तु &c

2 शिवावर्त्ति—वि+यु+क्लि+लुट् इति सूत्रेण इवत्, पुत्रे, शीघ्रत्, चर्षत् ।

3 यमाय &c—यमाः सः यम्यं भेदोक्तं इह । यमा, &c इह, जात इति यमा+लप् यमाय (no lora, &c seen with the king A king must have a minister : kingdom and ministry are inseparable, hence we may say in a rarer that one is born with the other व्यञ्जनं यम्यं इति वि+यम्य+लुट् करणं ऽङ्गम् sign यमायाना व्यञ्जनम् यम्यं in the garb of minister बहु—। The बहु—here is not regular. The भाष्य expressly declares “व्यधिकरणानां मा ऽङ्गम्”—No बहु—should have its constituent such as do not attach to the same द्रव्य । Here यमाय and व्यञ्जनं are व्यधिकरण । Now Panini makes an exception in the case of यम्यं by ruling “यम्यं-विचरणं बहुव्रीहौ । For this reason if flowers of यम्यं avoid व्यधिकरणं बहु—in general Now Yama the Rhetorician has noticed a few other instances in which व्यधिकरणं बहु—with a पूर्वपद other than यम्यं cannot be avoided चवर्त्त । To these he refers saying “चवर्त्तौ बहु—” । Malli thinks that the present is also an instance in which व्यधिकरणं बहु—cannot be avoided—चवर्त्त । But a बहु—with a यम्यं-पूर्वपद is extremely unusual, we offer a different solution,—यमाया व्यञ्जने ऽभि इति यमाय+वि+यम्य+लुट् करणं यमायव्यञ्जना शब्दे who direct the minister : & who themselves pass as minister, उपपदतम्—by the rule “करणव्यधिकरणयोः” ।

4 रात्राम्—चतुर्धे कर्त्तव्यं इदोऽङ्गं यदी by the rule “हत्याङ्ग—” (Malli) रात्रभि दृष्टा is also correct

5 दृष्टा—दृष्ट+विच+वत् ऽङ्गं यम्यं to be condemned. By the rule “दोषो षी” दुष+वि becomes द्विष । Next वत् by “वदी यत” । If the वत् here refers to the वपुन्वावत्ता then say “वद्वदीयत्” इति वद्वत् ।

8. शत्रु &c—शत्रुणां संज्ञा शत्रुसंज्ञा the designation of an enemy, इतत्—। सा संज्ञाता एषाम् इति शत्रुसंज्ञा + इतत् to whom the appellation of an enemy attaches. They have become enemies by their conduct (by injuring the king's interests.)

7. Force.—... चर्यः येः विज्ञान्यते... व्यञ्जनान्... सञ्चितान् तान् राजा दूषयेयुः (Or व्यञ्जने... सञ्चितेः तैः... दूष्येः (भूयते) ।

समस्तपुत्रपचये केचित् परस्व व्यसनेऽपरे ।

यानमाहुस्तदासीनं त्वामुत्थापयति ह्ययम् ॥ ५७ ॥

Prat.—तत् इदम् आसीनं त्वाम् उत्थापयति [You are bidding time. But just now two considerations have presented themselves each of which tempt you to march out]. What are those considerations please ?—केचित् समस्तपुत्रपचये यानमाहुः [Some advise a raid when there is an accession to one's strength. We were never stronger than we are now. So let us go out]. What else pray !—अपरे परस्व व्यसने यानम् आहुः [Other again say that it is best to attack an enemy when he is in distress. Now then is the time to march, for Sisupala is in dire straits] 57.

Prose.—केचित् समस्तपुत्रपचये यानम् आहुः । अपरे परस्व व्यसने (यानमाहुः) । तत् इदम् आसीनं त्वाम् उत्थापयति ।

Eng.—Some advise an expedition at the waxing of one's own strength, others at the wane of the enemy. Both these now prompt you lying in wait as you are. 57.

Beng.—नयन विरह दारु काशर उ मते निष दनेर इतिउदे कर्षरा, कारादु उ मते नयन विरह एनउ । पुनि नयन एति नका द्रापिदा रजिदा आह, निविडे रदेदा वेध उठर मटेदे तोमार उठोगेर मर आदिदाह । ५१ ।

Exd.—See *Eug.* and *Prat.* above.

Malli.—अनु यातव्योऽपि काले यातव्य इत्याशयः अयमेव काल इत्याह स्वगच्छति । 'केचित्' इहाः 'सर्वे मनुष्यपक्षे' सामर्थ्याविरहे 'यानं' यात्राम् 'आह.' [यथाह कामन्दकः—“प्रविश सन्तो व्यसने रिपूणां यातव्यमित्येव समादिशति । तत्रेव पक्षो व्यसनं ज्ञानिह” चमत्तु मन्त्रभृदिहः प्रतोयात्^१ इति] ; 'अपरे' इहाः 'परस्य' शब्दोः 'व्यसने' [“व्यसनं विपदि भजे” इत्यमरः] 'यानमाहः' [अथ मनु.—“तदा यायाद्विपद्येव व्यसने चीन्धिने रिपोः”^२ इति] ; 'तत् इयं' उत्तमपक्षस्य कर्तुं 'शमीनम्' अनुद्वयुच्चारणम् [“इंदाधः” इति गणनाकारस्य ईकारादेशः] 'त्वाम्' उत्थापयति' प्रेरयति । तदुभयपक्षानाम् ईदृक्कावो न कदापि लक्ष्यते (? लक्ष्यते) इत्यर्थः ॥ १० ॥

NOTES ON MALLI.

1. As Kamandaka says—Almost all the wise men say that war should be declared when the enemy is in straits. Calamity to the enemy is not desirable, so this is not the right course ; but one should march out joyfully when one is sufficiently strong. 2. On this Manu says—Then go out declaring war when calamity has befallen the enemy.

Sura.—अथ मनुष्यां वयं प्रियपालदामनर्कः । अती यातव्यमेव ।

CHAROHA

1. अशक्ति &c.—अशक्तजनया इति शक्त+क्तिन् करणे शक्तिः strength. उप+वि+अच् भावे उपचय, growth. स्वयं शक्तिः, इतत्— । सर्वशक्तिः उपचय, इतत्— । तद्विन् । भावे सप्तमी or अर्धे षष्ठी उपचय pointing to उपचयकाल ।

2. अचित्—चित् is an अव्यय implying indefiniteness, अ and चित् are separate words uncompoanded. 3 व्यसने—व्यसते अस्ती शोयते अनेन इति वि+अच् (चेषे दिशदि) +ल्युट् करणे व्यसनम् disaster. तन्निन् । भावे सप्तमी, or अर्धे षष्ठी व्यसन denoting व्यसनकाल ।

3. आह.—आ+उम् (लट् अनि) they say. This is by the rule “हुव. पञ्चानामादिव आहो हुव.”—Optionally the first five लट् विभक्तिस

after *तू* are changed into *बल्*, *असम्*, *सम्*, *यत्* *अद्युस्* and then *तू* becomes *चाह* । *ब्रवीति ब्रूते*, *उवाच उक्ते*, *वक्ष्यति ते*, *ब्रवीषत्-त* ।

४ आसीदम्—आस+आनञ् कर्त्तरि आसीन् seated, & c, watching in armed neutrality तम् । The rule “ईदास” means that आ of आनञ् becomes ई when after आम् ।

५ उवापयति—उद्+धा+विच्+लट् तिप् urges to action तिष्ठति—ते, तस्यौ, अस्यान्—अस्थित, स्थासति ते ।

६ द्वयम्—द्वौ अवयवौ भव्य इति द्वि+तयप्—द्वि+अवयव optionally—द्वयम् or द्वितयम् । The group of two is composed of स्तोपचय and परचयम् । Both conditions are satisfied now

७ Voice—कैचित् उच्यते । अपरै । तेन वदीन् आसीन् तम् उवाचसे ।

८ Remark—The कामन्दak in Malli generally read (in the latter half)—“तदा विपक्षे व्यसन्नानपेक्षी चमी विपक्ष मुदित प्रतीयान्” । This means—Also, to the contrary, they say that when one is sufficiently strong then without waiting for a disaster, one should joyfully march out against the enemy The entire verse then becomes a statement of two different views—attack when the enemy is in straits (first half), attack when you are strong (second half) . The author shows no leaning towards either view But Malli quotes him in support of the view स्वयङ्मुपपदे दायान् । Hence Malli could not have quoted the second half in the form “तदा विपक्ष &c” as above. We have therefore adopted the reading “तत्रैव पक्षी—” which Bombay editions note only in *rec^{te}*

निनद्धयिषतो भोक्कानन्दहाननघोषमः ।

यादवाभ्योनिधोन् रुन्धे येनेव भवतः क्षमा ॥ ५८ ॥

Prak—How are we stronger now ?—भवतः क्षमा वहा इ यादवाभ्योनिधोन् रुन्धे [Your vast body of kinsmen is like a veritable sea kept in check by your forbearance which acts like the lid to that sea Backed by them we are indeed strong]

Do they count much?—अवहगान् यादवाभ्रीनिधीन् [They are invincible]. But how many are they?—अनघौयसः यादवाभ्रीनिधीन् [They are an immense body]. But they have not much enterprise—दीकान् लिङ्गद्विष्यत. यादवाभ्रीनिधीन् [They are longing to over-run the worlds but are being restrained by your forbearance]. 58.

Prose—दीकान् लिङ्गद्विष्यतः अवहगान् अनघौयसः यादवाभ्रीनिधीन् भवतः यमा वेत्ता इव हन्ते । ५८ ।

Eng.—Your beach-like forbearance curbs the sea-like Yadavas—insurmountable, by no means insignificant, and eager to over-run the worlds. 58

Beng.—समुद्रेण त्वारं विवृत्तं महाश्रमानं यामव सैद्य अपरेण अनङ्ग्या उ यद्वाः सन्तु अगतेन नन्दने उद्भूय । त्वोनां कमा वेत्ता इव एते माग्नये निवृत्तिं कृत्वा शक्तिराहे । ५८ ।

Expl.—The vast army of Yadava warriors longs for the conquest of the worlds and only awaits your orders. Also see *Eng.* and *Pra.* above.

Mall.—तत्र अवहगान् पश्यतः तावद्दृश्यति लिङ्गद्विष्यत इति । 'दीकान्' लङ्-यितुमिच्छतः 'लिङ्गद्विष्यतः' [अद्वयते महान्ताम् लटः भवति यम्] 'अवहगान्' स्वयं दुर्बहगान् । कुतः ? 'अनघौयसः' अतिशुक्लं पतएव 'यादवा अभ्रीनिधीन्'—इव-इत्युपमितरुत्ताम् । देहिब इति लिङ्गात् । तम् 'यादवाभ्रीनिधीन् भवतः यमा' तिविचा 'देहिब' ब्रूयमिव ["देवा कुम्भप्रियारिधेः" इति विश्वः] 'हन्ते' प्रतिबुद्धातिः । अन्यथा प्रादेव सर्वे संहरिषुः इति भावः ॥ ५८ ॥

Sans.—यदुकीराय सीमायाः केवलं ज्ञानपेक्ष्य उदासते ।

CHARCHA.

1. लिङ्गद्विष्यतः—महयितुमिच्छतः इति लङ् + शिप् + अन् + प्रत्यय-संनिहितद्विष्यतः eager to overrun, तान् । This shows the presence of 'will'.

2. अलङ्घ्यान्—लङ्घयितुं शक्या इति लङ्+णिच्+यत् or एत् कर्मणि लङ्गा capable of being overcome न लङ्गा, नञ् तत्—। तान्। This shows that the agents are 'capable'

3 अलघीयांस—अतिशयेन लघव इति लघु+ईयसुन् लघीयांस very small, insignificant, न लघीयांस अलघीयांस by no means insignificant, नञ् तत्—। : e, very vast, तान्। This with the two above shows a large backing, of capable and willing fights

4 यादव &c.—निघीयन् एषु इति नि+धा+क्ति अधिकरणे निघा receptacles अन्धसो निघय, इतत्—। यादवा अन्धोनिघय इव, उपनिध कर्मधा—। तान्। It is difficult to see why plural

5 दधे—दध+लट् ते check दधति—दधे, दरीष—दधे, रीक्षति—ते, अरीक्षीत्—अदधत्—अदध ।

6 Force—। लिङ्गलियमान अलङ्गा अलघीयांस निघयः समस्त वेषया ... दध्यन्ते ।

१२०, विजयस्त्वयि सेनायाः साक्षिमात्रेऽपदिश्यताम् ।

। फलभाजि समोद्योक्षे बुद्धेर्मोग इवात्मनि ॥ ५८ ॥

Prak—Suppose I let them loose—सेनाया विजय त्वयि अपदिश्यताम् [Then they will surely subdue Sisupala, and you will gain a victory without effort on your part] But I shall have to exert myself—साक्षिमात्रे त्वयि अपदिश्यताम् [You will stand as a mere spectator] Why then should the victory be mine—समीक्ष्योक्ते फलभाजि आत्मनि बुद्धेर्भोग इव [This is because the fruit of the victory goes to you This is like the Atman of the Samkhya which enjoys the benefit of consciousness and to which are assigned experiences which really belong to consciousness]

Prase—सेनायाः विजयः साक्षिमात्रे फलभाजि त्वयि समीक्ष्योक्ते आत्मनि बुद्धेर्भोग इव अपदिश्यताम् । ५८ ।

Ang—Be the success of your army assigned to you who is but a watcher enjoying the consequences as the experiences of life are to the Atman described by the Samkhya 59

CHAROHA

1 विजय — वि + जि + चच् भावे विजय victory

2 साचिमात्रे—साचात् is an चञ्चय meaning प्रत्यक्ष । “साचात् प्रत्यक्षतुल्ययो ” । साचात् द्रष्टा इति साचात् + इति द्रष्टरि साची one having direct perception an eye-witness (द्रष्टा) । Originally the reference was to lending and borrowing The lender, and the borrower and the witness are all द्रष्टा, but साचिन् is restricted to mean the witness only The rule is “साचात् द्रष्टरि भक्षायाम्”—साचात् takes इति to be used as a संज्ञा of the द्रष्टा । साची एव इति साचिमात्रम् mere witness तत्पुरुष of the मयूरव्यंसकादि class तस्मिन् । This is a नित्यसमास of साचिन् and मात । “मात कार्त्तव्यधारणे”, here अवधारणे । Qual त्वि and चात्मनि ।

3 अपदिश्यताम्—अप + दिग् + लोट् ताम् कर्मणि let it be attributed दिगति—ते, दिदिग्—दिदिगे दीत्यति—ते, अपदिचत् अपदिचत ।

4. फलभाजि—फलं भजत इति फल + भज + वि कर्त्तृणि ताच्छीर्षं फलभाक् the reaper of the fruit, उपपदतम्— । तस्मिन् । Qual त्वि and चात्मनि ।

5. समीक्ष्योक्तं—समीक्ष्येण उक्तं समीक्ष्योक्त described by the Sankhya system of Philosophy, अतत्— । तस्मिन् ।

6 बुद्धि—बुध्यत चतया इति बुध + क्तिन् कर्त्तृणि बुद्धि conscious- बुद्धि and भूना are contrasted तथा । बुद्धि, consciousness मद्यत् is the first outcome of the union of Prakriti and Purusha Con- part—“महतर्मेष्टानतादृष्टार —Initial : m 11

7 भाग—भृज + चञ्च भाव भोजन) yment experience भाग is contrasted with विजय ।

8 चात्मनि—आत्मन् soul तस्मिन् । This is contrasted with त्वि ।

9 विजयम् भजम् अपदिश्य (जग) (Or—चरन्ति मम् see Preface)

10 Jaland—The victory belongs to the मय, but it is to be attributed to द्रष्टरि as फलभाज् । Here a question arises as to द्रष्टरि the फलभाज because victory is attributed to him, it is the

victory attributed to him because **हृदि** is **फलभाजः** ? The answer has to be gathered from the contrast—The **भोग** of **बुद्धि** is attributed to **आत्मन्** who is **फलभाजः** । The **भोग** belongs to **बुद्धि** । It is **आत्मन्** himself that fancies the **भोग** to be his. This is an illusion and is wholly of **Atman's** own making. Owing to this illusion **आत्मन्** suffers he becomes **फलभाजः** । Hence to keep up the contrast with **आत्मन्** we have to construe, **तस्य अपदिशन्ती तया** । **हृदि** is **फलभाजः** owing to this his own **अपदिशन्ती** ।

हृते हिडम्बरिपुण्ड्रा राज्ञि दैमातुरे युधि । ५२५ ॥
चिरस्य मित्रव्यसनो सुदमो दमघोषज ॥ ६० ॥

Prak—Granted we are strong how is Sisupala in straits ?
—चिरस्य मित्रजयन्ती दमयोधज सुदम [Sisupala has long been helped
by powerful ally backed by whom he has defied us so long
That ally luckily is now no more] How is that ?—राजि
रैमाहुरे युधि विजयविरुषा इने (मति) मित्रजयन्ती (That ally was no
other than the formidable king Jarasandha of Magadha. He
is now dead killed at fight by Bhima] 69

Proo—द्विजैरपुण्यं मातुरं रात्रिं बुधिं हतं चिरम् निवस्यन्तो हन्-
धोऽपि सुदमः । ६० ।

Fig—The king born of two mothers having been slain in battle by the slayer of Hilmib, Damagh, he's son bereft of friends after a long time is easily repressed. 60

Bong — ব্রাহ্ম চরাস্থান যুদ্ধ ভীম নিহত করিয়াছেন। বহুকালের পর সন্মানের পুত্র ঐ উপাধি বিত্ত হাঙ্গ হইয়াছে। এখন তাহাকে ভদ্র কর্তৃক সহ্য। ৩০।

Expt—This is the best time to attack Sicupala. His formidable ally Jeyasundha king of Magalla is now no more being killed at fight by Bhima. Thus weakened he can be easily subdued. 6)

Mall.—अथ परम व्यसुनमाह इति इति । 'हृदिम्बरिपुष्पा' भौनेन ।
 द्वयोर्मातारपथ पुमान् 'द्वैमातुरः' ["मातुरत् सञ्जासंमद्रपूर्वाया " इत्यण्प्रत्यय उक्ता
 रथ चनादीय] । तस्मिन् 'रात्रि' जरासन्धे (स हि ?) संहितायां पद्मोक्तान्
 चरैः प्रसूत जराया नाम पिशाचा सन्धितय इति कथयन्ति । 'युधि इत' इति
 'चिरस्य' चिरकालेन ["चिराय चिररात्राव चिरस्याद्यादिरार्थका " इत्यमरः]
 'मित्रव्यसनी' मित्रव्यसनवान् मित्रमश्वान् इति यावत् ["व्यसन विपदि धृष्टे"
 इत्यमरः] दमघोषाज्जातो 'दमघोषज' चैव 'सुदम' एकाकित्वान् सुताम्
 इत्यर्थः ॥ ६० ॥

NOTE ON MALLI.

1 They say he was given birth to simultaneously by the two wives (of king Briha bratha) in halves and then united by a demoness named Jara

Sara—आसीदस्य द्विपो परमं मित्रं मयधेवरां जरासन्धः । स च भौनेन
 इतः । तन् हृदिम्बरिपुष्पं प्रविशताम् ॥ ६० ॥

CHAROHA

1 हृदिम्बरः ६०—हृदिम्बर was a Rakshasa whom Bhima killed and married his sister हृदिम्बा the issue of the union being चरीतकच । हृदिम्बरस्य त्रिपु, इतम्—नमः । An attributive used as a substance.

2. द्वैमातुरः—द्वयोर्मातारपथं पुमान् इति द्वि + मातृ + पथ - द्विमातृ + पथ
 - द्विमातुर + पथ - द्वैमातुरः born of two mothers Refers to Jara as the (See Mall, "संहितायाम्") तस्मिन् । Here द्वि
 and मातृ are compounded, though द्विमातृ is not a संज्ञा
 ("द्विकर्मणे संज्ञायाम्") । This is because the object of compo-
 sition is to attach the नञि affix पथ (सहिताय) । The
 rule is "ह्रस्वादिनिरपन्ममाहारे च" । Next द्विमातृ becomes द्वैमातुर
 by the rule "मातृ—" (Mall) —मातृ meaning 'mother' becomes
 मातृ when पथ is attached if preceded by a सन्त, or by मन् or
 ल्य अच् । Lastly द्वैमातुर becomes द्वैमातुर by "अथ पथः" ।

3 युधि—योधनम् or युध्यते अस्याम् इति युध+क्तिप् भावे अधिकरणे वा युध fight (भावे) or battle-field (अधिकरणे) । तस्याम् ।

4. चिरस्य—An अव्यय meaning चिर । तेन । अपवर्गे द्या । अव्ययत्वात् विभक्तिलोपः ।

5 मित्रं &c.—वि+अम् (चेपे दिवादि) +ल्युट् भावे अमृण loss. मित्रस्य अमृणम्, (तत्—) । तत् अस्ति अस्य इति मित्रव्यसन + इति सत्वधे ।

6. सुदम—सुखेन दम्यते इति सु+दम्+खल् कर्मणि, उपपदतत्—;

7. दम &c—दमघोष was Sisupala's father. तस्मात् जात इति दम-घोष+जन+उ कर्त्तरि भूते, उपपदतत्—; Adjective used substantively,

8. Place—व्यसनिना...घोषजेन सुदमेन (भुज्यते) ।

नोतिरापदि यद्दम्यः परस्तन्मानिनो ह्रिये ।

विधुर्विधुस्तुदम्येव पूर्णस्तस्योत्सवाय सः ॥ ६१ ॥

Prak—एतच्चापदि दम्यः (इति) यत् तत् मानिनो ह्रिये नोतिः [A certain stereotyped formula passes under the name of Polity. It is to the effect that an enemy should be attacked when in straits. This ought to be a source of shame to an warrior with self respect] Then what should you have instead ?—पूर्णः सः तस्मात्सुदमवाय [Nothing pleases a true hero more than an enemy at the height of his power. A contest with such an enemy is indeed fair fight] Who ever heard of such strange doctrines ?—विधुस्तुदम्य विधुर्वि [How strange ! Why don't you learn by example ! Witness the Rahu' When does he attack his adversary the moon ? It is when the latter is in full glory and never at its wane] 61.

Prak—एतच्चापदि दम्यः नोतिः (इति) यत् तत्मानिनो ह्रिये । पूर्णः सः तस्मात्सुदमवाय विधुस्तुदम्य इव सुदमवाय । Or—एतच्चापदि दम्यः (इति) ..ह्रिये नोतिः ॥ ६१ ॥

Eng—An enemy has to be attacked when in straits is a

policy that is to the shame of the chivalrous. He is to his joy when full, like the moon to that of his oppressor Rahu ॥

Bong—शक्र विपन्न इहैवे तांशक आक्रमण करिउ ह्य ए बाँछि नीति अभिमानी शीशुपाल लज्जाकर । छत्र येमन पूर्ण इहैलेई राह्य आनन्द सेरैरूप मनीरुण शक्र पनतार छत्रन मीमार धाँकिलेई आनन्द ॥७॥

Expl—See *Ing* and *Prak* above

Mall—कटवाय पय अमरुपलवादेन उग्र । बलुननु श्यायामधिमघ पय इट मालमवादी (अ १) । यथाह कामन्दक—“यदा समस्त (१ समस्त) समस्त निहन्तु यथाक्रमानुजितमयमिनम् । तदामियावाद्दितानि कुर्वन् उपायान् कर्षयवीर्यानि ॥” इत्यभिनेत्याह नीतिरिति । ‘पर’ शब्दु, ‘आपदि कम’ ममनाह ‘नीति’ इति ‘यन्तम्’ आपदि कमर् ‘मानिन’ शीश्यानिमानिन ‘विद्ये’ शत्राकरमित्यह । किञ्च ‘पूय’ उपधितगत ‘य’ शब्दु, ‘तस्य मानिन’ ‘विद्ये’ अन्तु विद्युत्पदति द्विजुतीति—विद्युत्पदु—वाहु [“विद्युत्पदु” इति त्रयप्रत्ययै सुमासत] तस्य ‘इय’ लृप्तवाय । अमुपय बलिना यन्त्राविष यातव्य मल्लिषयम् इति भाव ॥ ६१ ॥

NOTE ON MALLI

1 The alternative is undoubtedly an incorrect one only for arguments sake. The fact is the first alternative is the favorite of the valorous. It is in a corollary with the Sistras also, it is Kamasaka says—If by your prowess you are able to crush your enemy even though he is at the zenith of his greatness then he is for him coming and going in the very heart of his kingdom. What else in view he says केशव

Stra—बलुननु विट्ट मटर्पयमिनि रर्षमाणो नीति । यद्यपि यन्त्राविष यातव्य इति हि मल्लिषयम् ॥ ६१ ॥

CHARCHA

1 नीति—नीयते अथवा इति नी+क्तिन करण polity Pred. to the वाक्यात्—“पर आपदि गत्य” (Valli) “पर आपदि गत्य” is Polity Or—Pred. to तत् in the alternative Pros^a above

2 आपदि—आ+पद+ङिप् भावे आपद distress तस्याम् । भावे ०मी, or अधि ०मी आपद meaning आपत्काष्ठ ।

3 गत्य—गम+यत् कर्मणि to be marched against

4 पर—पर आपदि गत्य नीति —The three words पर आपदि गत्य constitute the essence of the whole science of Poetry

5 मानिग—मननम् इति मन+घङ् भावे मान । मान 13 चित्तसमुद्रति chivalry स चित्त चत्य इति मान+इनि मन्त्र्ये मानिन् chivalrous तस्य ।

6 द्विदि—द्विदि कर्तुं भवति is the construction Hence “क्रियाद्येप पदस्य च कर्मणि ध्यानिग” इति कर्मणि चतुर्थी । Or say द्वीपयोजना नीति इति तादर्थ्ये चतुर्थी ।

7 विधुमुदस्य—विधु मुदतीति विधु+मुद+खञ् कर्तरि विधुमुद the oppressor of विधु उपपदतत्—। तस्य । The rule विधु & ~ means that मुद takes खञ् in the कर्तृवाच्य with विधु and अहम् as उपपद in the कर्मकारक ।

8 पूर्ण—पूर+ञ् कर्मणि fill Or पूर+णिच+ञ् कर्मणि पूर्ण or पूरित filled For the moon कलासामयीपूषता, in the case of a king मन्त्रमुक्तापूषता । पूर्ण as from पू पालनपूरययी ।

9 उत्सव—उद्+नृचप भावे उत्सव 107 तस्ये । चतुर्थी as in द्विदि । उत्सवार्थे न like उत्सवद्वीपना नीति seems to be a bit far fetched । चतुर्थी by “क्रियाद्ये—” is preferable

10 नृ—Refers to पर no^t to पर under all conditions. The पूषता of an enemy cannot be a source of pleasure to one always it is so only when the enemy has to be attacked

11 पदम्—परस्य मन्त्र (मन्त्र) नृश (मन्त्र) दैव (मन्त्र) नृश द्विदि (मन्त्र) । पदेष तत्र विपना (मन्त्र) ।

अन्यदुच्छृङ्खलं सत्त्वमन्यच्छास्त्रनियन्तितम् ।

सामानाधिकरण्यां हि तेजस्तिमिरयोः कुतः ॥ ६२ ॥

Prak.—But the Sastras advocate the use of force with great caution—उच्छृङ्खलं सत्त्वम् च यत्, शास्त्रनियन्तितम् च यत् [They do. The fact is they treat or strength as is common. That has to be used with caution. But when the strength is immense it is no longer the subject matter of the Sastras, it forms an exception..] How is that ?—तेजस्तिमिरयोः कुतो हि सामानाधिकरण्याम् [Unlimited power may proceed as it likes. Power limited and unlimited are as light and darkness] 62.

Prose.—उच्छृङ्खलं सत्त्वम् च यत् शास्त्रनियन्तितं (सत्त्वम्) च यत् । तेजस्तिमिरयोः सामानाधिकरण्यां कुतः हि । ६२ ।

Eng.—Unbounded strength is one thing and that checked by the Sastras is another. How can there be coextension of light and darkness ? 62

Beng.—উদ্বেল শক্তি এক বস্তু, আর শাস্ত্রে নিয়ন্ত্রিত শক্তি পৃথক্ ভাবার্থ । আলোক ও অন্ধকার কখনও এক আধারে এক সময়ে থাকে না । ৬২ ।

Expl.—See *Prak.* By this I am not going against the Sastras that put restrictions to the use of force. The Sastras are for those only that are of ordinary strength. But strength that is extraordinary is not the subject matter of the Sastras. It has no laws and may proceed as it likes 62.

Melli.—तर्हि पूर्वोदाहृतमन्वादिशास्त्रविरोधः स्यादित्याशङ्क्य चयदिति । 'चयत् उच्छृङ्खलम्' (?) उच्छृङ्खलम् चयत् नर्त्तनं प्रसङ्गपौदनचयम् इति भावः 'सत्त्व' चयम् 'चयत्' । 'शास्त्रे च' मन्वादिशास्त्रे 'नियन्तितम्' उदाहृतं परममनकाक्षि (परममनकाक्षि उदाहृतं) सत्त्वम् 'चयत्' । तयोः सापेक्षत्वविरुद्धत्वात् मिथो । न एकाक्षरं सत्त्वमिति इत्यर्थः । अत्र उदाहरणमाह—तेजस्तिमिरयोः

समानम् अधिकरणं यदीत्ययोर्भावे 'सामानाधिकरण्यम्' एकाग्रत्वं 'कुत' न कुत-
यित् । तयो सङ्गावस्थानविरोधात् (? सङ्गानवस्थानविरोधात्) इति भावः ।
तस्मादुभयो उद्दितामुद्दिष्टोभयन् भिन्नविषयत्वात् इतरंतरास्त्रविरोधा न बाधकः^६
(? बाध) इति भावः ॥ ६१ ॥

NOTES ON MALLI

1 That can overpower by sheer strength ॥ Spoken of
as to be used when the enemy is in straits ? Of these one
is dependent the other independent, hence the two are mutu-
ally contradictory (exclusive) and cannot come under the
same regulation 4 सङ्गानवस्थानरूपात् विरोधान् इत्यर्थः यदा सङ्गानवस्था
नात् यो विरोधः तस्मात् । Because they are mutually exclusive since
they cannot co exist 5 Like sacrifice before and after sur-
prise they relate to different things, and the difference in their
respective injunctions is no contradiction of each other
(Charcha)

Sara—न स्त्रीतावता शास्त्रविरोधः । शास्त्रं हि भित्तयते भित्तयते पुन
किं शास्त्रम् ?

CHARCHA

1 उच्छृङ्खलम्—उच्छिन्न यङ्घ्रमस्य whose curb is gone, वयु—
(?)—उच्छृङ्खलं यङ्घ्र्यात् freed from curb, प्रादितम्—1 Unbounded
तम् ।

2 अनदुच्छृङ्खलं मत्तम्—Unbounded strength is a different
matter, 1 & 2 does not form the subject matter of such regu-
lations as advocate caution kamandaka speaks of उच्छृङ्खलमन्त्र
in "प्रादितं मन्त्री पश्यते विपुषाम् &c quoted under sl. 57

3 शास्त्र—&c—शास्त्रं चनेन इति शास्त्र + दन् न करणं शास्त्रम् injunc-
tion नि + दत्त + वि + त्त स्वर्गसि नियमितं restrained शास्त्रेण निय-
मितम् । १तम्—1 Manu refers to such मत्त in "नदा दायारिमृष्टेय"
&c quoted under Sl. 57

4 चदन् चदन्—That is to say kamandaka and

speak of *different* things, hence they do not contradict each other

5. सामानाधिकरणम्—अधिक्रियते अस्मिन् इति अधि + क्त + ल्युट् अधि करणे अधिकरणम् receptacle समानम् अधिकरणम् अनयो सामानाधिकरणे having the same receptacle, co-existent तयो भाव इति सामानाधिकरण + चञ् co-existence

6. तैजसिमिरयो—तैजसतिमिरश्च तैजसिमिरे, इन् । तयो । तैजम् is the counterpart of उच्छृङ्खलश्च and तिमिर of शास्त्रनियमितश्च ।

7. Voice—उच्छृङ्खलेन सत्त्वेन अग्नेः (भूयते) यस्मिन्नेन सत्त्वेन अग्नेः (भूयते) - करण्येन (भूयते) ।

8. Remarks—The remark “तस्मादुभयो—” may be thus paraphrased—तस्मान् उदितानुदित होमयोरिव उभयोर्भिन्नविषयत्वात् इतरतर शान्तयोर्विरोधो न वाच्यः । वाच्यः in Malli is evidently a misreading, वाच्य is a good substitute The whole of the Malli on this verse is corrupt We have suggested emendations according to our lights.

इन्द्रप्रस्थगमस्तावत् कारि मां सन्तु चेदयः ।

आस्माकदन्तिसान्निध्याद्दामनोभूतभूरुहः ॥ ६३ ॥

* *Prak*—इन्द्रप्रस्थगमं तावत् मा कारि [So drop the idea of going to Indraprastha] Then do you want forthwith to march against Sushupala ?—चेदयं दामनीभूतभूरुहं सन्तु [Lit—the trees in Chedi be all dwarfed] How so ?—आस्माकदन्तिसान्निध्यात् [Lit—our mighty tuskers enter the land of the Chedis and by the side of those beasts of gigantic proportions let the tall trees there appear as mere saplings] 53

A B—Malli interprets दामनीभूतभूरुहं differently

Pras—इन्द्रप्रस्थगमं तावत् मा कारि । चेदयं आस्माकदन्तिसान्निध्यात् दामनीभूतभूरुहं सन्तु । ६३ ।

U—Let not the journey to Indraprastha be undertaken

now, let the Cheda land have its trees dwarfed through the proximity of our tuskers 63

Beng —आमि बनि इन्द्रप्रस्ते रहैरा कांछ नाई, छनून चेदिदाकाई रांछरा रांडेद । आनादेन नराप्रनाण इती अनिर गोर्षे से सेनेर इन्नु अनिर खरीदार बनिरा नने इडेद । ७० ।

Expl.—See *Prel* "So drop Indraprastha' also "Let our mighty saplings'

Malli —तहिं न किमिदानीं कायम् अत चाह इन्द्रप्रस्थं त्रि । 'इन्द्रप्रस्थस्य' पायनमस्य 'गम' गमनम् ["यइइइतिविगमय" इत्युपपत्त्यम्] 'मा कारि दावत्' न क्रियतामिव इत्यय ["दावत्तावत् परिच्छेदे कातृत्वे" मानेवधारय" इति विश्व । क्तावत्तमं वि लुङ् । ("माडि लुङ्") इत्याहोर्षे लुङ्, "न माह्योने" इत्यद प्रतिपद्य] किन्तु चेदय चेदिदंश (१ देश) अस्माकमिति 'आकाका' ["युपद कदीरव्यतरस्यां खञ् च" इति विक्रियात् अणप्रत्ययः । "तस्मिन्विषिष युष्माकाकाहो" इत्यकाकादय] सन्निधिरय 'सन्निध्यम्' [सार्धे व्यञ् प्रत्ययः] । 'आकाकाणां दक्षिणां सन्निध्यात् कामनीभूता' मायाभङ्गात् खर्वीभूता 'भूवद्वा' इत्यादिना ते तथाका 'मनु' । 'अद्विषातेव क्रियतामिव' [सा च प्रत्युता प्रत्युतेनैव स्वकार्येण गम्यते इति पद्याशीलावधारः । "कारण गम्यते यत्र प्रत्युतात् कार्यवर्धनात् । प्रत्युतत्वेन सम्बन्धात् पद्याधीनं स लभ्यते" इति लक्षणात्^१] ॥ ६३ ॥

NOTES ON MALLI

1 That is प्रत्युत (under discussion) and is inferred by its effect which is also प्रत्युत, thus the अवधार is पद्याधीन । This follows from the definition—पद्याधीन is that in which the cause is inferred from the effect both being प्रत्युत ।

Sar :—आमा दोषविहिन यत्र वयमस्य चदीन् याम् । गजा वस्तव द्रुमभङ्ग भयम् (० आसीद्व्या वचान् व्यतिरिचन्) ।

CHARCHA

1 इन्द्र &c.—इन्द्रप्रस्थ was Yudhishthira's capital गमनम् इति गम + अप् भाव गम journey इन्द्रप्रस्थं गम इत्यतः ।

2. कारि—क्रियताम् इति कृ + भृङ् त कर्मणि चाशिधि । करोति—कुरुते, चकार—चक्रे, करिष्यति—ते, चकार्षीत्—चकृत । सुङ् is enjoined in the भूतकाल । But “माङि सुङ्” makes an exception when माङ् is an उपपद, we have then सुङ् under all circumstances. Hence here सुङ् though चाशिष् implies मविध्यत्काल । We do not get चकारि because चट् is prohibited by “न माङ् योने” ।

3. सन्तु—चम् + लोट् सन्तु “चाशिधि लिङ् लोट्” इति चाशौर्ये लोट् ।

4. वेदय—वेदि was a चमिय clan वेदीनां निवासी जनपद इति वेदि + चष् । The चष् however disappears by “जनपदे सुप्” । Next by सुप् युक्त्वद्यति चक्षणे” we have plural Al-o see under वेदयम्, Canto I, ॥ १५.

5. आत्माक—अत्माकम् इमे इति, अकट् + चष् = अत्माक + चष् = आत्माकाः ours. दन्तौ एषां च प्रश्लो इति दन्त + इति दन्तिन tuskers. सम् + नि + घा + चि नावे सन्निधि proximity. स एव इति सन्निधि + चष् स्वार्थे सान्निध्यम् (चातुर्वर्णादि) । This is neuter though सन्निधि is masculine. “कचित् स्वार्थिका प्रकृतिसी लिङ्चक्षणावतिवर्त्तन्ते” । आत्माकीना दन्तिन आत्माकदन्तिन, इतत्— । तेषां सान्निध्यम्, इतत्— । The rule “युष्मद्—” means that युष्मद् and अकट् take चष् also as a श्रैष्टिक affix. The ‘also’ (अन्यतरस्याम्) implies that छ् and चष् too are available. Thus अत्माकीन with खङ्, अकट्दीय with छ् and आत्माक with चष् । The rule तन्निम्—” means that युष्मद् with खङ् and चष् following, become युष्माक and अत्माक ।

6. वामनो &c—वामनं dwarf, भुवि रीहन्ति इति भू + रुह् + क्तिप् कर्त्तरि भूरुहः trees, उपपदतत्— । अवामनाः वामनाः सन्वयमाना भूता इति वामन + चि + भू + क्त् कर्त्तरि वामनोभूता dwarfed, वतितत्— । वामनोभूताः भूरुहं येषां येषु वा, चट्— । Decline भूचट् भूरुही &c Malli thinks the tuskers would break off branches and actually make the trees smaller than before It seems better to say that this is an eulogy of the height of the tuskers With Malli’s explanation वामनोन्नत with कर्मणि क्त् is better. The कर्त्तरि क्त् supports our explanation Besides, the branches are demolished, the trees would look taller not shorter.

Voice.—...ग्मम् ..कार्षी. । वेदिनि....भूचट्भि. भूयताम् ।

‘उपदम्भन्तु ब्रजे मा इव माहिषत्याम् अरीन् आउन्वन्तु इत्ययं [“दुहियाविदधि-”
इति द्विकर्मकत्वम् । तत्र पुरीत्रजौ अकथित कर्म ‘अवदीक्षितं कर्म’] ॥ ६४ ॥

Sara—ब्रजे मा इव माहिषत्यां यादवा रिपून् दम्भन्तु ।

CHARCHA

1. निरुद्ध &c—नि+रुध+लृ कर्मणि निरुद्ध closed इन गतौ+रु
भाव रुध गति प्राप्तिरित्यर्थः । “वत्यथा प्राप्तिर्याय” । विगिटी वध वीर्य
good influx मादितम्— । “अन्य धामपि दृश्यते” इति दीर्घः । आ+रु+रु
करणे आमार < ७७ प्र+रु+रु भावे प्रसार supply of fuel वीर्यधार
आमाराय प्रसाराय वीर्यधामारप्रसारा, इत्यम् । निरुद्धा वीर्यधामारप्रसारा एभि
रुद्ध— । Qual दायाहो ! The siege is to be a close one The
epithet has reference to ब्रज and यो also Thus—विगिटी वध
गमनम् एभि वीर्यधा thesē from which results a peculiar sort of
motion, & yokes आ+रु+रु भावे आमार entry प्र+रु+रु
भाव प्रसार exit आमाराय प्रसाराय आमारायमारो इत्यम् । वीर्यधामाम् आमार
प्रसारी वीर्यधामारप्रसारी इत्यम्— । निरुद्धो वीर्यधामारप्रसारी ये । Qual
दायाहो !

2 रा—प्रधानकर्म of उपदम्भन्तु । Malla calls it इमित कर्म ।

3 ब्रजन्तु—ब्रज इ मोहः वीर्यधामस्थानः & तम् । अरुधान कर्म ।
अकथितं कर्म of उपदम्भन्तु ।

4 उपदम्भन्तु—उप+दम्भ+लृ कर्मणि उपदम्भन्तु आशङ्कामावात् । The root is
द्विकर्मक (1) ॥ ५९, where then is अविशया of the अरुधान कर्म । By
“दुहियाविदधि-” Malla refers to the karaka—“दुहियाविदधिरिति
निप्राप्तुमयं” निमित्तमपुत्रविधौ । कुविशमिगुम्भ च यन् मयम् तद्वीर्यधाम
धर्मः कर्म ॥—दुहियन्तु मां धाम्ना उपदम्भन्तु इमितम् उपदम्भन्ते इति
निमित्तम् इति दत्तं ‘कुविशमिगुम्भं यन्म दुहियन्तु धामादिदधेन’ ‘यन्’ पुनर्दिष्टं
मयते मयत् ॥ ‘यन्’ कविना स्वकारित्वं धामिनिना ‘अरीन्तितम्’ अकथितम्
च धामादिना यदम्भन्तु आशङ्काम् अकथम् ।

তাপ বিতরণ করিতেছেন, কেহ বাধা জন্মাইতেছে না, সেইরূপ
বজ্র করুন, কেহ বাধা দিতে পারিব না। ইঁহারা নিম্ন কার্য্য করিতে
ছেন। নিম্ন কার্য্য সকলেই করিতেছে, এস আমরাও শত্রু হইন
করি। ৬৫।

Exp^t—All workers in the world are urged by self interest. Indra guards heaven Sun lights up the world, self interest is the motive of both. Yudhishthira is celebrating his Rajasuya not to serve our interests but his own. Why then should we too not attend to our own interest and much against our enemy? [Or—Indra rules over heaven, Sun lights up the world. We never think of them they do not concern us. Every one here is busy with his own affairs. Yudhishthira is doing his work, let us do ours]

Mall:—নভিঁ দার্যদার্যদাভা ভা নতিবিত্যগত ভবেষেব নতিবিত্যভ
মিতি। ‘দাভব’ ভুবিভিট ‘যজ্ঞতা’ যাম করীত। ‘ইন্দ্র’ ভগীন্ অবত’ এবং
‘হন’ অর্থে [“হন দম্বী দ্যদার্যদী” ইতি মিদিদী] ‘নপত’ প্রকাশ্যতাম্।
বিবত’ অরীন্ ‘ভদ্রাম’ নার্যাম [“বাহুগমল্য বিব” ইত্যাকারম।
আদি ভীদ]। নদ্যভি—‘দর্প’ জন্ ‘দ্যর্প’ স্বয়যৌগন ‘সমীক্কে’ অদুভবত।
ইন্দ্রাদিমমানযৌগযেমা ন দাভ^২ ইত্যর্থে। অর্থাৎনদ্যভ।

NOTES ON MALLI

1. We have *ভাট* as an augment by “বাহু—”. In all these
ভীদ is to indicate the right moment for action. We deem
দাভ, like *বজ্র* &c quite able to gain his ends and maintain
them.

Sira—হন আদিবিত্যমি, নব ইন্দ্র যজ্ঞ এবং, অদুভব যজ্ঞা ভুবিভিট।
নার্যেব এবং দলর্বা প্রভি। অদ্যাকারমি দর্পেবাসু খী দীপ। ইতি ৬৫ম
দম।

OHARCHA

1. यज्ञताम्—यज्ञ+शीद् ताम् let him offer sacrifice. शीद् indicates प्रासकालता, i. e. it shows that the time for the यज्ञ has come. He finds this is the best time for his sacrifice, and he engages in it, & does not consult other's convenience. The rule is प्रेषातिमर्गप्राप्तकालेषु कृत्याय"—Both कृञ् and शीद् may be used to signify command, option, or right moment. यज्ञति ते, इयाञ्—इंजि, त्यति ते, अयाचीन्—अयत् ।

2. पाशुवः—पाशु+अव् अवये तस्यायमिति वा । Refers to Yuddhisthira

3. 'अवतु—अव्+शीद् तुम् let him guard. प्रासकालि शीद् as in जताम् । अवति, आव, अविष्यति, आवीत् ।

4. तपतु—तप्+शीद् तुम् let him heat. प्रासकालि शीद् as in जताम् । तपति तताप, तप्सति, अतापीत् ।

5. हनाम्—हन्+शीद् आम् let us kill. शीद् as in यज्ञताम् । हन्ति तपान्, हनिष्यति, अवधीत् । Malli's rule "आह—" means that आह is the augment in the लृट्मणुरूप of शीद्, i. e. the विभक्ति become गति, आव, आम् ।

6. दिपतः—दिप+अट् कर्भंरि दिपन् (See under विपन्दुस्, Sl. 1.) तम् ।

7. मारयन्—मः अयं मारयं, कर्मधा— । तम् ।

8. ममोदते—मम्+इङ्+लट् ते attempts, desires ईदते, ईहायते (c., ईद्विषते, ईद्विह ।

9. Voice—पाशुरेव इत्यताम्, इन्द्रेण गर्भः अय्यताम्, इनेन तप्यताम्, अयमिति दिपन् इत्यताम् । सर्वेषु मारयः ममोदते ।

प्राप्यतां विद्युतां सम्यत् सम्यकादकरोचिषाम् ।

गर्भे दिपच्चिरन्ते दमोच्छलच्छोणितोद्यतेः ॥ ६६ ॥

Prat.—इमे विद्युतां सम्यत् प्राप्यताम् [Let our sabres glitter like lightning] That cannot be—अर्कं विदितां सम्यन्तां प्राप्यताम् [That is quite possible if the sabres flash against the rays of the sun].

Still the glow will not be like that of lightning—*विपश्चिररुद्धेऽ-
प्रोच्छलच्छीषितोचितैः शस्त्रैः प्राप्यताम्* ['The sabres will cut off the heads
of enemies, blood will come out gushing and wet the blades
which will then glitter like lightning against the sun'], 66.

Prose.—*विपश्चिररुद्धेऽप्रोच्छलच्छीषितोचितैः शस्त्रैः अकरोषिषां सम्प्रकांत्
विद्युतां सम्प्रत् प्राप्यताम्* । ६६ ।

Eng.—By our weapons, washed in the blood gushing out at
the severance of the heads of our enemies, let the glory of
lightning be attained through the touch of sun-light, 66.

Beng.—शस्त्राणेर द्रव्यच्छेदनेन द्रव्य उद्गमिष्या उद्गमिष्या आमानिगेर
शस्त्रो नम इडैक ओ सेई नमरे आहांते अर्थावधि सम्प्राप्त विद्युतेर
शोभा मेधा शोभे । ६६ ।

Exp.—See *Prak.* and *Eng.* above.

Malli.—प्राप्यतामिति । किञ्च 'विपश्चिररुद्धेऽप्रोच्छलच्छीषिता' अत्र अत्र
'शीषितेन उचितैः' मिते 'शस्त्रैः अकरोषिषां सम्प्रकांत्' सम्प्रकांत् 'विद्युतां सम्प्रत्
शस्त्रैः 'प्राप्यताम्' इति निदर्शनात् । ६६ ।

NOTES ON MALLI.

1. शस्त्राणाम् । 2. मलककर्मणेन । 3. उद्विक्तताम् ।

Sara.—सर्वत्र, न. शब्दमिरासि नुमन्तु रविरोचितेषु च तेषु रविकरसम्प्रकांत्
द्रव्यता विद्युदग्नेयशस्त्रैः ।

CHARCHA.

1. प्राप्यताम्—प्र+आप+शीट् ताम् कर्त्तुं let it be attained.
आपति आप, आमाति, आपत् ।

2. विद्युताम्—वि+द्युत+क्विप् कर्त्तरि विद्युन् lightning. आत्ताम् ।

3. सम्प्रत्—सम्+प्रत्+क्विप् भावि lustre, beauty.

4. सम्प्रकांत्—सम्+प्र+क्विप् भावि सम्प्रकां touch. सम्प्रत् । शीतो
पत्नी ।

5. अकं &c—रोचिष light (neuter). अकं रोचिषि अकंरोचिय,
इवत्—। तेषाम्।

6 दिपत् &c—दिपत् enemy (Sl 1) प्र+उद+इन्+शब्द मोच्छत्
gushing उद+ल कर्मणि उचित washed दिपता गिरासि दिपन्दितासि,
इवत्। तेषां हिंसा, इवत्—। तेन मोच्छत् अतत्—। दिपन्दिता-
शब्द-
शेषितम्, कर्म-
तत्—। ते ।

7. Voice— उचितानि शब्दानि सम्पद प्राप्नुवन्।

इति मंत्रभिषो वाणीर्वनम्यालेख्यदेवता । ६७ ॥

समाभिक्तिप्रतिध्वानेभयादन्ववदन्निव ॥ ६७ ॥

Prak—इति बलदेव वाणी आलेख्यदेवता अन्ववदन्निव [It seemed as if the deities painted inside the council hall reiterated the words of Lalarama] How could they ?—समाभिक्तिप्रतिध्वाने अन्ववदन्निव [Echoes proceeded from the walls, methinks, these were not echoes but repetition uttered by the deities] Why should they be so eager to repeat ?—भयात् [They were frightened, and repeated lest their silence be construed as a disapproval of the views expressed and re-ented] Why should his resentment frighten them ?—मंत्रभिषो बलदेव वाणी [Baladeva was short tempered and mighty at the same time, hence the fright] 67

Prase—इति मंत्रभिष बलदेव वाणी आलेख्यदेवता समाभिक्तिप्रतिध्वाने
भयात् अन्ववदन् इव । ६७ ।

Eng—The deities in paintings as if repeated through fear these words of the excited Lalarama by echoes of the walls of the council hall 67

Beng.—ক্লাব দরান এই কথাগুলি বলিলেন। তিনি ধানিলে
সত্যগুহের চিত্রি হইতে প্রতিধ্বনি হইতে লাগিল। মনে হইল যেন যে
সকল দেবতা ভদ্রায় চিত্রিত ছিলেন তাঁহারা বালদেবের ভয়ে সেই কথা
গুলির পুনরুক্তি করিয়া অশ্রুদান করিলেন। ৬৭।

Expl—see *Prak.* and *Eng* above

Vallu—इतीति । 'इति' इत्थं 'सरस्व' चामित्य वलमद्रस्य (? 'वलस्य वलमद्रस्य) 'वाची' 'आलिख्यदेवता' चितलिखितदेवता 'सभाया' सदोदइस्य भित्तीनां प्रतिभाने' प्रतिभनित्यात्वेन इत्यथ 'मयात्' 'अन्वदन्' 'अवमोदयन्' 'इव' इत्युत्पत्त्या । ६७ ।

Sara—अथैव विरतो बलदेव सभामितिभ्यश्च तस्य विरामुद्धता प्रतिभनय ।

CHAROHA

1 इति—Thus Construct इति सरस्व thus angered, : s with wrath worked up in this manner Or—इति वाची these word- 2 सरस्व—सम्+रम्+चञ् भावे सरस्व wrath सरस्व चति चस्य इति सरस्व+इति मत्वर्थे सरस्वो wrathful तस्य । This frightened the deities,

2 आलिख्य {c—आ+लिख्+णत् कर्मणि आलिख्यम् that which has to be painted : c, painting देवा एव इति देव+तल् स्वार्थे श्रियाम् देवता deities आलिख्यानां देवता, इतत्—। Representations of deities were painted on the walls

3 सभा &c—सह भाणि चस्याम् इति सह+भा+ञ् चक्षिहरणि सभा council house भित्ति wall प्रति+चन+चञ् भावे प्रतिभान echo सभायां भित्तय, इतत्—। तासां प्रतिभानां, इतत्—। ते । इथा करणे ।

4 अन्वदन्—अनु+वद+लट् अन् Repeated वदति, उवाच,

5 Voice—वाच्य देवताभिः अवमोदयन् ।

निगम्य ता शिशुपतेरभिधातुमधोचज ।

शिश्याय हृष्टता पत्यु प्रस्तावमदिगहृशा ॥ ६८ ॥

Prak—अधीक्ष्य इया प्रस्तावम् अदिगम् [With a glance Hari offered a chance] . Chance for what ?—अभिधातुम् [A chance to speak] . Chance unto whom ?—हृष्टता पत्यु शिश्याय [A chance Uddhata who was the disciple of Vrihaspati] When was that ?—ता उपपत्तो निगम्य [Uddhata was interrupted by Balarama.

Hari noticed it and having heard Balarama to the end, gave Uddhava a chance to speak] 68

Prose—अधोक्ष्ज ता शेषश्रीं निश्रम्य ब्रह्मतां पशुः शिष्याय अभिधातुं दृष्ट्वा प्रस्तावम् अदिशत् । ६८ ।

Eng—Having heard these words of Sesha (Balarama), Adhokshaja (Hari), with a twinkle of his eye, gave the pupil of Vrihaspati a chance to speak 68

Beng—इति वल्गवेष्वेव कथां श्रुत्वा उद्भवेष्वेव दिक्छेदांश्चैव शिष्येण वनिवाव उद्धवः प्रस्तावः प्रदानं कर्तुं । ६८ ।

Enpl—See *Eng* and *Pral.* above

Mull—निश्रम्येति । ‘अधोक्ष्जम्’ ‘अधोक्ष्जम्’ इन्द्रियार्जं शानं द्वि-सः ‘अधोक्ष्ज’ इति ‘ता शेषश्रीं शिष्यायतारक्ष्य बलमद्वयं ‘मा’ वाच ‘शिष्यश्री’ [“गीतविद्वत्पुत्रि” इति टच् । टिन्वात् ङीप्] ‘निश्रम्य’ श्रुत्वा [“निश्रम्यतीति श्रवणे तथा निश्रम्यत्ययि” इति भट्टमल्लः । तत्र श्रम्यतेरिदं रूपम् । अन्यथा ‘निश्रम्य’ इति स्यात् । अतएव वामन—“निश्रम्यनिश्रम्यशब्दौ प्रकृतिभेदान्” । इति] ‘ब्रह्मतां’ वाचां ‘पशुः’ ब्रह्मते ‘शिष्याय’ उद्धवाय ‘अभिधातुं’ वक्तुं ‘दृष्ट्वा’ दृक्कर्मशब्दात् ‘प्रस्तावम्’ अवसरम् ‘अदिशत्’ अतिसूचकान् [“प्रस्तावः व्यावसरः” इत्यमरः] ॥ ६८ ॥

NOTES ON MALLI

1 Bhattamallā says both निश्रम्यति (१०, the root नि+श्म दिवादि) and निश्रमयति (१०, the root नि+श्म चुरादि) mean ‘to listen’. Of these, this is a derivative of निश्रम्यति, or the form would have been निश्रमय । Hence it is that Vamana says—The words निश्रम्य and निश्रमय are from different roots. 2 By a hint with the eyes

Sara—नती इति उद्धवाय वचनावसर्गं ददौ ।

OHAROH

1 निश्चय—नि+जम् (दिवादि)+ञ्यप् having listened to
निश्चय also means the same but is derived differently
(See Malli)

2 शेषगवी—शेष is the snake चण्डल। Balarama was an
incarnation of शेष so he too is called here शेष। गो speech
“स्वर्गेषु पद्माङ्गुलिद्विजनेवष्टुभिर्भूतले। खल्वदृष्ट्वा शिरसां पतिं गौ—॥”
शेषस्य नात्र इति, शेषगो+टच् समासान्तः। But समासान्त affixes are all
स्त्रीर्थे, hence the लिङ्ग must be that of शेषगौ which is feminine,
because गो meaning वाक is feminine Thus शेषगौ+टच्+ङोप्
स्त्रियाम्—शेषगौ+ञ+ङ् शेषगव्य (1st case plural of शेषगौ)। ता।
Malli's rule “गौरतद्धित—” means that a तत्पुरुष with गो final
takes the समासान्त affix टच् but not when a तद्धित attached to it
has disappeared. There is no room for a तद्धित in the present
instance. But in पञ्चभिर्गीभिः क्रीतम् we get पञ्चगौ+टञ् from which
टच् disappears by the rule “अधर्हपूर्वाङ्गिगोस्तुक्तमत्रायाम्”। Hence
no टच् the final form being पञ्चगौ।

3 अभिधातुम्—अभि+धा+तुमुन् भवि अभिधातुम् to speak. The
तुमुन् here is connected with अदिशत्। But अभिधान relates to उद्घट
and दिशन् to अधोवज्रः। i.e. the तुमुन् verb and the finite verb have
different nominatives. This is irregular.

4 अधोवज्र—अधरक्षिन् दृष्टे इति अधर+ङि अनी+असिस्त्रायें अध
below, i.e. placed below, trampled over, discarded &c. अध
senses इन्द्रिय। अधोऽज्ञानम् इति अध+जन्+ङ कर्तरि अधजन् derived
from the senses उपपदतत्—। अध अधजन् चनेन, नद—। A name
of विष्णु। He does not depend upon the senses for his knowledge
of the world.

5 शिष्याय—शास+ञ्यप् कर्मणि शिष्य disciple तस्ये। चतुर्थो
सम्प्रदाने because दिश् here means to give comp “दिदेश कौत्साय
यमसमेव” “जन्मन्दि दिशति दिग्मगुर्वित्तमार्गं द्वितीये” &c.

~ ॥ उच्यतां पत्यु—This is the uncompounded form of उच्यते।

7 प्रस्तावम्—प्रसूतिं यदिन् इति प्र+भु+घञ् अधिकरणे प्रस्ताव-
opportunity तम् ।

8 अदिशत्—दिश+लट् विप । दिशति—त दिदिश—दिदिशे दैत्यति
—ते, अदिशत्—त ।

■ दृष्टा—दृश्+क्षिप् कर्षणि दृक् । तत्रा । श्या करसि । He turned
towards Uddhava and with a twinkle of the eye asked him to
speak Hari had noticed how Uddhava was interrupted by
Balarama

10 Voice—अवाचनेन प्रस्ताव अदिशत् ।

भारतीमाहितभरामग्रानुवृत्तमुद्धवः ।

तथ्यामुत्थ्यानुजवज्जगादाथे गदाग्रजम् ॥ ६८ ॥

Prak—अथ उद्धव गदाग्रजं जगात् [Thus urged Uddhava
addressed Hari] What did he say?—आहितभराम तथ्या भारती
जगात् [He spoke words that were true and weighty] How did
he deliver himself?—उत्थ्यानुजवत् अनुवृत्तम् अथ जगात् [He stood in
front of Hari and then spoke without the least show of brag or
insolence as if it was Vrihaspati himself that was
speaking] 69

Pros—अथ उद्धव आहितभराम तथ्या भारतीम् अनुवृत्तं गदाग्रजम् अथ
उत्थ्यानुजवत् जगात् । ६८ ।

Eng—Now Uddhava standing in front inaggressively
delivered unto the elder brother of Gada (Hari) a true and
weighty speech (*lit*—speech with weight attached) like the
younger brother of *Utathya* (Vrihaspati) 69

Beng—अथ उद्धव भारतीमाहितभरामग्रानुवृत्तमुद्धवः
जगात् तथ्यामुत्थ्यानुजवत् जगात् । ६८ ।

Expl—See *Prak* and *Eng* above

Mean—भारतीर्माति । 'अथ' कृतानुग्रहान्तरम् उद्धव 'आहित' भराम

अर्धगौरवं यस्या सा (?) या 'तस्या' यथायं 'भारवो' वाचम् 'अनुव्रतम्' अर्धवितं-
 मया तथा 'गदस्य' अथर्वं रूपम् 'अथे' पुरतः । इति प्रागल्भ्योक्तिः । 'उत्तम्यस्य'
 मन्त्र्यः 'अनुजः' उद्भवति । ["उत्तम्यावरजो जीव." इति विश्वः] 'तदत्' तेन तुल्यं
 'जगद्' ["तेन तुल्यं क्रिया चेदति." इति शक्तिः । 'तद्वितमेयमुपमा] ॥ ६८ ॥

Sara—उदय इरेरभिमुखीभूय इमामर्धवर्ती वाचमाददे ।

CHAROHA

1. आहित &c.—आ+वा+ञ् कर्मणि आहित placed, अर weight
 आहितः भर अस्याम्, वइ—। ताम् ।

2. अनुव्रतम्—उद्+इन् गती+ञ् कर्मणि उव्रत ; न उव्रतम् अनुव्रतम्
 mild. तत्पथा तथा । Qual. जगद् ।

3 उत्तम्य &c.—उत्तम्य was a sage, the elder brother of Brihas-
 pati. अनु पथात् जातः इति अनु+जन+ञ् कर्मणि सूते अनुजः younger
 brother उत्तम्यस्य अनुजः, इतत्—। उत्तम्यानुजेन तुल्यम् इति उत्तम्यानुज+वति ।
 अथय qual. जगद् । He was such a powerful speaker yet he
 spoke with humility—उत्तम्यानुजवत् जगद् अपिच अनुव्रतं जगद् ।
 Contrast with the haughty and self-reliant Baladeva.

* 4. जगद्—गद्+धिङ् अन् । See sl. 21.

* 5 अथे—Construe अथे स्थितं यदायं जगद्, or अथेस्थितः अन्
 जगद् । Malli remarks इति प्रागल्भ्योक्तिः, i.e., he did not feel
 nervous. This is superfluous, there was no occasion for
 Uddhara's nervousness. The fact is अथे serves no purpose here
 except that of securing alliteration with यदायंम् ।

6. गदायजम्—अथे जात इति अथ+जन+ञ् कर्मणि अयजः elder
 brother. गदस्य अयजः इतत्—। तम् । This epithet too is meaningless.
 It is added for alliteration,

7. Vowce—... उव्रतेन भरा तथा भारतो जगदे ।

मम्यत्यसाम्प्रतं वक्तुमुक्ते सुपन्नपाणिना ।

निर्दोरितेऽर्थे लेखेन खलुक्ता खलु वाचिकम् ॥ ७० ॥

Pral—उपमति वक्तुम् अस्मान्मतम् [It is useless to speak now].

Why so ?—मुषलपाणिना उक्ते सति असाम्प्रतम् [Balaram is your principal fighter. He has made up his mind to fight. He has said so and said it defiantly. What then is good of sounding, a discordant note now.] He might change his mind after hearing you—लेखेन अर्थे निर्द्धारिते खलु वाचिकम् उक्त्वा खलु [Verbal communications to the contrary are of no avail after the decision is put on paper. Balarama has spoken out the decision]. 70.

Prose—सम्प्रति मुषलपाणिना उक्ते (सति) बलुम् असाम्प्रतम् । लेखेन अर्थे निर्द्धारिते (सति) वाचिकं खलु उक्त्वा खलु । ७० ।

Eng.—*Mushalpanin* (Balarama) having Spoken, it is inopportune now to speak. Verbal message is indeed not spoken when a matter has been determined by writing. 70.

Beng.—मुषलपाणि बलराम बधन बगिरा केगिराहेन उधन आर आमार बला उचित नर । विवरतो निनिबद्ध इहेरा गेले आर वाचनिक कथा ठले ना । १० ।

Expl.—See *Prak* and *Eng.* above.

Malli.—किं जगद् इत्याह सम्प्रतीति । सम्प्रति 'मुषलपाणिना' बलभद्रेण । किवलं गुरीय इति ध्वनिः । 'उक्ते' सति 'बलुम् असाम्प्रतम्' अश्रुतम् [साधूकृतान् अभ्याससमानयोगुत्तमप्रसङ्गात् इति ध्वनिः^१ (१)] । साम्प्रतशब्दस्य अर्थापेक्षात् सङ्गीते "शकृभृद—" इत्यादिना मुमुज् [इत्यादि—'लेखेन' पक्षेण 'अर्थे' वाच्ये 'निर्द्धारिते' निर्धिति सति 'वाचिकं' व्याहृताद्यो वाचं सन्देहवचनमित्यर्थः ["सन्देह-वाक्वाचिकं स्यात्" इत्यमरः । "वाची व्याहृतायांयाम्" इति ठक्] 'उक्त्वा खलु' (१ 'खलु खलु') न वाच्यं खलु इत्यर्थः । खलुपदयः प्रतिषेधे अर्थो वाक्यालङ्कारे ["निषेधवाक्यालङ्कारे जिज्ञासानुनये खलु" इत्युभयवाच्यमरः । "अलंखल्लोः प्रतिषेधयोः प्राप्ता जा" इति जा प्रत्ययः । इह "न यादादौ खल्लादयः" इति निषेधस्य उद्देशकाभिप्रायत्वान् नवर्थखलुशब्दस्य अनर्थेन खलत्वात् नञ्पूर्वदेव पादादौ प्रयोगे न दूषति इत्यनुसन्धेयम्^२ ।] लिखितार्थे वाचिकमिव बलोक्ते मदुक्तिरनव-

काश इति वाक्यार्थप्रतिविम्बकरणात् अष्टमावद्वयान् । श्रुतिव्यानेन निन्दाप्रगमात्
व्यानश्रुतिश्च । लक्षणादेव व्यत्यते] ॥ ७० ॥

NOTES ON MALLI

1 The passage is obscure. It seems to mean वल्लभमेव
साधुहतात् अभासे पुनश्चो मनुजे इत्यथ समानयोगवेनप्रमदात् । वलीनिवाह
विशिदपि मे वल्लभ्य भासि इति श्रुति (If cause being well said the
utility and efficiency will be the same in my speech too)

2- इह &c —The prohibition “न पादा—” implies that it gives a
shock to the listener (by observing the sense) But खनु in
the sense of नञ् gives no such shock, hence there is no harm
in its leading in a पाद like नञ् ।

Sara—यदा च व्यानेवाङ्गीकृतं वल्लभेन तदा किं मनुजेन ? इदं अपि व्यान
गद्येवाद्य समीकरिष्यते ।

CHARCHA

1 असाध्यतम्—साध्यतम् is an अव्यय meaning अविन । “साध्यत-
नूचिनेष्टुता” । न साध्यतम्, अजतम् ।

2. वहुम्—There is no क्रियावृत्ति in the verse, How then
is the तुमुन् to be defended? Malli cites the rule “इह धृक्—”
which in full is—“नहृधृक्प्राप्त्यर्थमत्रमन्त्रमहाईत्याद्येषु तुमुन्”—तुमुन्
may be attached in connection with the roots इह, धृक् &c and with
roots having the sense of अह । The rule is applied by saying
that साध्यतम् is अर्थात् (See Malli) The rule says अहं only not
अह्नात् । The अय at the end goes with अहं only according to
all commentators. Even if अयं attached to अहं also we could
not appeal to the rule here, because अर्थात् would then mean
अर्थात् roots with a तिङ् attached असाध्यतम् cannot be taken as
अहं. Another defence may be given—The Bhasya says
अव्ययहती भावः । So तुमुन् is attached in the भाववाच्य । वहुम् then
means वचनम् । Thus वहुम् असाध्यतम्—वचनम् असाध्यतम् with अव्यय
understand

[It is the fact that you have regard for my opinion and have asked me to speak. So I shall speak out Balarama's opinion to the contrary notwithstanding] 71

Prose—तथापि ते मयि अपि गुरु इति यत् गौरवम् अस्ति तत् जल्यत मम प्रयोजककर्मत्वम् संपेति । ७१ ।

Eng—Yet it is your regard for me as a senior that acts the part (assumes the character) of a directing agent to me speaking 71

Beng—उत्थानि बन्दिउ उन्नाउ हईसाहि । करिण तूमि आमाके उरु बनिना आनन कर, ऐ आनन कहुँक आमि प्रबोधित हईतेहि । ७१ ।

Expl—See *Eng* and *Prak* above

Malli—तर्हि किं तूष्णीभूतेन भाष्यम् ? न इत्याह तथापीति । 'तथापि बलेन निर्णेत्यपि' 'ते' तत्र 'मयि अपि' । बलभद्रे इव इत्यपिमन्त्रार्थः । 'गुरु इति' एव 'यत् गौरवम्' आदर, 'अस्ति तत्' गौरव 'जल्यत' जल्यने प्रयोजककर्मणः ('मम') मे 'प्रयोजककर्मत्वम्' प्रेरकत्वम् 'संपेति' अतो बल्वानि इत्यर्थः । तर्हि पण्डितो आदरं दृष्ट्वा निश्चिन्तयन् अस्मत् तूष्णीभावी युक्त इति भावः ॥७१॥

NOTES ON MALLI

1 It is certainly not proper for a specialist to keep quiet like a fool when eagerly questioned by the learned

Sara—तथापि गुरुविरति नदधने सादरोति इत्यर्थः इत्ये ।

CHARCHA

1 तथापि—Malli says बलेन निर्णेत्यपि । It seems better to say मयाभ्यस्तमपि—though speech is useless, अपि यद्वाक्यम् ।

2 मयि अपि—Malli adds 'as in Balabhadra' : c, अपि here is समुच्चये, समुच्चय of एम and सद्म in the class गुरु ।

3 गुरु—The प्रदत्ता may be explained differently See under इति ।

4 इति—Thus—गौरवम् अस्ति । कः पुनर्गौरवप्रकाशः ? गुरु इति । गुरुरयं मे इति गौरवम् । This supposes गुरु to have पदमाद्यं कर्त्तरि with अवति understood Or—गौरवम् अस्ति । को हतुस्तस्य ? गुरु इति इति । This gives इति दोषे १. ८. प्रातिपदिकार्थे प्रथमा to गुरु ।

5. गौरवम्—गुरोर्भाव इति गुरु + चच् regard, esteem &c.

6 प्रयोजककर्तृत्वम्—प्रयोजक इति प्र + युज् + णिच् + श्रुच् कर्त्तरि प्रयोजक prompter स चासी कता च प्रयोजककर्ता deputing agent, employer तस्य भाव इति लभ्यते ।

7. उपैति—उप + इ + लट् तिप् attains उति, उजाय, एषति, चगन् । The root being गन्ध ३३ here used as प्रात्ययः ।

8. नम—शिवे यही ! नमः प्रयोजककर्तृत्वम् sounds harsh, because there can be a प्रयोजककर्तृ to a क्रिया only. See next.

9 जल्पत—जल्प + कृत् कर्त्तरि जल्पन् talking. तस्य । जल्पत नमः—जल्पनक्रियायां प्रयोजककर्तृत्वं नमः भवत्येव &c. The क्रिया ३३ जल्पन, the प्रयोजक कर्तृ of this ३३ गौरवः ।

10. Force—...देन गौरवेण भूयते तन उपेयते ।

11. Remarks—प्रयोजन the व्यापार of the प्रयोजककर्तृ precedes the action of the प्रयोज्य । Hence जल्पत being in the present tense, उपैति seems irregular उपैत् in the past ३३ better. Comp. “रघुनामस्य वक्ष्ये तनुवाग्निभक्तीषि मन् । तदुपे कथंभायन चापशाय प्रधी दित ॥” Where प्रयोदन (१. ८ प्रयोजन) is spoken of with त in the past

वर्णः कतिपरैरेव यत्नितस्य स्वरैरिव ।

अनन्ता वाङ्मयस्याहो गेयस्यैव विचित्रता ॥ ७२ ॥

Pral.—अहो वाङ्मयस्य अनन्ता विचित्रता [The same subject is viewed in different lights by different persons. The variety of ways in which a topic may be dealt ३३ indeed wonderful] That is true—देवस्य एव वाङ्मयस्य विचित्रता [The variety is as strange as that of vocal music] Can you say wherein lies the strangeness ?—भवेरिव कतिपरैरेव वपे दयितस्य वाङ्मयस्य विचित्रता [Look at the components of speech. They are very few, only

[S. R.—Sūtra II.—11.]

the letters of the alphabet Yet with but these few letters what a variety of books have been written The strangeness of it is not less striking than that of vocal music which employs but seven notes and yet differs with each individual It is not therefore strange that it may have my own way of dealing with the subject under discussion differing widely from Balarama] 72.

Prose — कतिपये एव वर्णे नरे इव यदितस्य बाह्मयस्य गीयस्य इव विचित्रता अनन्ता भवति । ७१ ।

Eng — Of speech as of vocal music : composed of but few letters as of a few notes, endless, O, is the diversity.

Beng — किं आश्चर्य । भारती कल्लेकतौनात्र वर्णे अविठ, किन्तु कतई विचित्र । कतिपय अत्रे अविठ गानेर जार ईशार वैचित्र्य अनन्त । ७२ ।

Frgl — Baladeva has said the right thing, I too shall say which is right, yet I shall not inflict upon you a repetition of Balaramas speech : There are infinite varieties in the mode of the presentation of a subject The same thing may be said over and over again by skilful speakers and each time keep the audience spell bound 72

Mall — ननु रामेश्वरस्यै प्रपञ्चेनोक्तं सम्प्रति न वाच्यं दिशन्ति (१) किमप्यनि इत्यामया इषामपञ्चोऽयम् इति वृद्धिं निधाय सुवन्नाह वर्णैरित्यादिवयेत् ['कतिपये' परिमिते 'वर्णे' पञ्चाशता 'एव' मात्रकापटैः 'कतिपये' सप्तभि एव (१ 'इव') 'नरे' निपादादिभि 'यदितस्य' शुद्धितस्य 'बाह्मयस्य' शब्दान्तस्य (१ जगत्स्य) ["एकाधासि (१ एकाधो) निचं मयट्मिच्छन्ति" इति आधे मयट्] गीयते इति 'गीदे' तस्य गानस्य 'इव विचित्रता' रचनानेदात् 'अनन्ता' अपरिमिता भवति इत्यर्थः । 'अहो' । अतस्तेन साधून्नेषि विमोघान्न्यात् अमादि वक्तव्यमस्ति इत्येको भावः । तस्य दृष्टत्वात् तद्वैव अस्ति इत्यर्थः । प्रत्ययवयम् इषापादानात् अनेकता इत्युपमा ॥ ७१ ॥

NOTES ON MALLI

1 Well, Rama has said all in detail, nothing more can be

said now Apprehending this he says, in three verses beginning with वर्षे &c, apparently in praise but with the thought in his mind that all this is false detail 2 So, though he has spoken well I too may have a say because there are infinite ways of special presentation, this is one idea. Another is—The speech being bad in substance I have certainly room to speak 3 This is an उपमा of the चनेदिवा kind, because एव is mentioned with each member

Sara — एकमेव वस्तु बहुधा वर्षयितुं प्रचरति, तत् पक्षदेवं एतेऽपि, मदुक्तौ नैव वा स्यात् पुनरुक्तिप्रसङ्गः । ७२ ।

CHARCHA.

1 कतिपयै—कतिपय is a primitive word (च्युत्पन्नं प्रातिपदिकम्) meaning 'a few' see Qual वर्षे and स्मरे । The वाचस्पत्य attempts a derivation with तयप् (अयच्) and पुगाग्नम् । This is unsound as is obvious from the rule "प्रथमचरमतस्यान्त्याश्चतिपयनेमाद्य" । This rule directs that all तयप्प्रत्ययान्त words should be optionally treated as सुबन्तान् in the 1st case plural Yet the rule separately mentions कतिपय also, showing clearly that कतिपय is not तयप्प्रत्ययान्त at all.

2 दयितव्य—दय + क्त कर्मणि दयित्, composed तस्य । Qual वाङ्मयस्य and दीयस्य ।

3 स्मरे—Mallī has निषादादिभिः । It is difficult to see why he avoids पङ्कादिभिः । पङ्क is the first and पङ्कादिभिः occurs to one naturally, निषाद् being the last निषादाद्ये might do not निषादादिभिः ।

4 अनन्त—अन्त end अविद्यमान अन्त अस्या अनन्त endless, बहु— ।

5 वाङ्मय—वाङ्मि इति वाष् + मयट् स्यात् वाङ्मयम् speech तय । "एकाक्षी—" is a quotation from the इति and is based upon the भाव्य । Perhaps Mallī thinks that 'नित्य' here being apparently superfluous—being deducible from the rule "नित्यं बहुवचनस्य"—

we have to take it as sanctioning मय after एकाच् words in sense *other than those* enunciated in "निर्बं ब्रह्मपादिकम्". But as these senses are not distinctly mentioned, we have the affix स्थाये । प्रकरणादेव निवृत्ते सिद्धे' नित्यद्वयम् चन्द्रार्थेऽपि विधानादम् । स चार्थं अनिर्दिष्टम् । तत् अनिर्दिष्टायां प्रत्ययां स्थाये भवति इत्येकाच् स्थायेऽपि मयट् । Or we may argue that since वाङ्मय is described here as दक्षित (composed) it is a विकार and then मयट् need not be स्थाये । Thus वाचां विकार इति वाच + मयट् वाचयम् । तस्य ।

6 नियम—ने + यत् कर्मणि नियम् song तस्य । We may attach यत् here कर्त्तरि also but then तस्य means *singer*

7 विचित्रता—विचित्र spotted विशेष विचित्रम्, प्रावितम्— । तस्य भाव इति विचित्र + तल् त्रियाम् विचित्रता variety विचित्रता also means wonder We avoid that meaning because wonder is already expressed by चक्षी ।

8. Voice — विचित्रतया चन्द्रार्थ (भूयते) ।

9 Remark—The verse justifies Uddhavas speaking Malli recognises this in his introduction to the verse ("ननु रामसेव &c.") Yet he says "चतसेन इत्येको भावः" and "तस्य दुर्बलत्वान् इत्यन्तः" । It seems better to stick to the first भाव *only* and treat the verse merely as a justification of the जलन spoken of in Sl 71

वह्निपि स्तेच्छया कामं प्रकीर्णमभिधीयते ।

अनुजम्भितार्थसम्बन्धं प्रवन्धो दुर्बलाहुर ॥ ७३ ॥

Prak—If such is the diversity we shall be at a loss to know whether to accept your advice or that of Balarama—कामं बहु अपि प्रकीर्णं स्तेच्छया अभिधीयते [Even in the midst of this diversity it is easy to choose because a lot of it is random speech having no reference to the subject] How do you mean ?—अनुजम्भितार्थसम्बन्धं प्रवन्धं दुर्बलाहुर [It is rare to find speech that is not irrelevant Let then relevancy be your guide reject the irrelevant and accept the advice that is relevant] 73

Prose—‘मेच्छया प्रकीर्णं बहु अपि कामम् अभिधीयते । अनुश्रुतिार्थ-
सम्बन्धं प्रवक्ष्यः दुबदाहृतः । ७२ ।

Eng.—Much that is irrelevant is often spoken impulsively ;
it is difficult to cite a composition that has not left connection
with the subject matter. 73.

Being—संसारं असद्वत् कथं अर्थात् नाई, निजैर प्रतिलि
अनुसारे अनेके अनेक असंगत कथा बलिताहै । किन्तु ठिक प्रस-
देव सम्भव राखिना कथा बनी कठिन । ७३ ।

Expl—I do not know if all I am going to say would be
relevant or not, it is so difficult to observe strict relevancy in
speeches. Also see *Eng.* and *Prak.* above.

Malli—बहुपीति, ‘मेच्छया’ स्वप्रतिभासुमारोच ‘प्रकीर्णम्’ असद्वत् ‘बहु
अपि कामं’ यद्येदम् अभिधीयते । किन्तु ‘अनुश्रुति’ ‘असम्बन्ध’ ‘पदार्थसङ्गतिः’
यदिन स, ‘प्रवक्ष्य’ ‘सद्वत्’ ‘दुबदाहृतः’ दुर्बलः [हरतिः यद् प्रवक्ष्यः] । रामेण
तु सङ्गतमेवोक्तमिति श्रुति, असङ्गतमेवोक्तमिति निश्चयः यमते ॥ ७२ ॥

NOTES ON MALLI.

1. As much as liked. 2. Coherence of the meanings of
the words. 3. Difficult to say.

Sara—सुखमा किञ्च असम्बन्धस्य यत्तत् सन्बन्धं तु कदाचिदेव उच्यते ।

CHARJHA

1. मेच्छया—इष + श भावे इच्छा wish. सुख इच्छा, इत्यन्— । यथा ।
इथा करणे ।

2. कामम्—अव्यय meaning अव्ययम् । Qual अभिधीयते । Malli's
यद्येदम् comes to the something

■ प्रकीर्णम्—प्र + कृ + ञ कर्मणि lit scattered, hence असङ्ग, i.e.,
असद्वत् as in Malli.

4. अभिधीयते—अभि + धा + लट् ते कर्मणि = said. दधाति धत्ते,
—धे, धास्यति—ते, अधात्—अधिव ।

5. अनुज्ञित &c—सज्ज+ज् कर्मणि सज्जित forsaken . अयं subject विषय । सम्+बन्ध+घञ् भावे सम्बन्ध connexion. न सज्जितः अनुज्ञितः, नष्टवत्—। अर्थेन सम्बन्धः, अर्थसम्बन्धः, सुस्पृष्टः । अनुज्ञितः अर्थसम्बन्धः यस्मिन् विन वा स, नष्ट—। That in which connexion with the subject matter is not forsaken . Malli takes it differently thus :—अयं sense सम्बन्ध relevancy, coherence अर्थानां सम्बन्धः coherency of sense, इत्यतः—। &c.

6 प्रवच—प्रवच्यते च्यते इति प्र+वच+घञ् कर्मणि प्रवच essay, speech.

7. दुर्वाहकः—दु खेन उदाह्रियते इति दुर्+उह+वा+ह+खल कर्मणि difficult to say (Malli), difficult to cite

8. Voice—... अभिदधति । . सम्बन्धेन प्रवचनेन दुर्वाहकरीण मूयते ।

9. Remark—It is not easy to be relevant. Malli takes this in two ways—(1) Yet Rama has been relevant throughout, which is in praise ; (2) hence no wonder that Rama has not been relevant . There is yet a third way of taking it—So you will excuse me if I appear to be irrelevant at times . This is humility and is in keeping with the character of Uddhava as depicted in sl 69

अदोयसीमपि घनामनस्यगुणकल्पिताम् ।

प्रसारयन्ति कुगलायिवा वाचं मटीमिव ॥ ७४ ॥

Prak—Whence then to expect relevancy ?—कुगलायिवा विवा

मटीमिव विवा वाचं प्रसारयन्ति [That may be expected from those who are really clever . They display oratory like a piece of brocade] . How is that ?—अदोयसीमपि घना वाचं प्रसारयन्ति [Their speech sounds simple, but it is mighty in its import, just like the turn out of the clever weaver feeling soft to the touch but heavy in texture] . Indeed !—अनन्यगुणकल्पिता वाचं प्रसारयन्ति [Their speech is endowed with all the polish that scholarship can impart like high class drapery containing a large number

Prose—कुशला मदीयसीम् अपि धनाम् अनन्यगुणकल्पितां चित्वा वाचं पटोमिव प्रसारयन्ति । ७४ ।

Eng—The clever exhibit speech which like a garment is very soft yet weighty, endowed with not a few merits (Also—woven of not a few threads) and wonderful (Also—of rich pattern) 74

Beng—बौद्धा निगूण, तीहादा बिछिज बद्धेन छान बिछिज बाक्याबन्धो बिछार करिछे पावैन । सद्ध बदन प्पार्श्वे न्हइ हईलेओ वन हइ तीहालेन बाक्यओ अवणे न्हइ हईलेओ अर्थे 'उत्र हईरा पाके, आद सद्धेन छान सेई बाक्य ओ बहउणसप्पन्न हइ । १४ ।

Frpl —See *Eng.* and *Prat* above

Malls —मदीयसीमिति । 'कुशला' वच्चाट् 'मदीयसीम्' अतिमुकुमापचरात् अक्षतराच्च तथापि 'धनाम्' अर्धगुर्वीम् । अन्यत्र सान्द्रा कद्वीदक्षकन्यामित्यर्थः । 'अनन्ये' बहुभि 'गुणै' द्वयादिभि तन्मुनिष्य 'कल्पिता' रचिता निर्मिताश्च 'चित्वा' शब्दादिविचित्रा विचित्ररूपाश्च 'वाचं पटो' शाटीम् 'इव प्रसारयन्ति' । रामशान्-त्यैर्विधा इति मृतिः, रामवाक् तु नैवविधा इति निन्दा च गम्यते । [अन-दीप्य गृहविषयमश्विन सर्वाङ्गहारबाधकत्वान् उपमाप्रतिभोत्थापितं प्रहताप्रहत द्वयोऽयम् इत्यङ्गहारसर्वमङ्काटः^१ । एवञ्च पूर्वापमाना निर्विषयत्वप्रसङ्गात् द्वेय प्रतिमोन्नायिता इयमुपमा एव इत्यन्वे^२] ॥ ७४ ॥

NOTES ON MALLI

1 Here after the author of the अङ्गहारसर्वम, we have द्वेय, relating to the relevant and the irrelevant, raised by the genius of the उपमा, because द्वेय, not being possible in the pure (i.e., without an admixture of some other Alamkara), super-sedes all Alamkaras. 2 Others say that in that case the पूर्वापमा here has no scope, hence this is really उपमा raised 'by the genius of द्वेय ।

Sara — निपुणा एव गुर्वी गुणवती मित्रं कल्पितं समर्था न पुनर्माह्वता ।

CHAROḌA

1 सदीयसीम्—Applies to both वाचम् and पटौम् । अतिशयेन मृदो इति मृदु + ईयसुन् सदीयसी very mild (वाच्), also very soft (पटौ) । ताम् । For derivation see under मृदिष, sl 49

2 घनाम्—This also is applied to both वाचम् and पटौम् । घना weighty in sense (वाच्), also dense in texture (पटौ) । ताम् ।

3 अनस्य &c.—अस्य a few न अस्या not a few, नमूतम्— । गुण refers to शब्दगुण and अर्थगुण (वाच्), also thread (पटौ) । लूप + णिच् + क्त कर्मणि कथित composed (वाच्), also made (पटौ) । अनस्या गुणा अनस्यगुणा, कर्मणा— । ते कथिता, इतम्— । ताम् । Qual. वाचम् and पटौम् ।

4. प्रसारयति—प्र + छ + णिच् + लट् चति । Refers to both वाचम् and पटौम् । It means delivers (वाचम्) also spreads (पटौम्) । Spins out might do for both वाचम् and पटौम् । सरति, ससार, सरिष्यति, ससारिष्यत् ।

॥ चिदाम्—Refers to both वाचम् and पटौम् । चिदा wonderful (वाच्), also patterned (पटौ) । ताम् । This is after Mall. We may take it as meaning wonderful in both cases

॥ Voice—कुण्ठै सदीयसी घना कथिता चिदा वाक् पटौ । प्रसारयति ।

7. Remark —Here again Malli takes it as (1) an appreciation, and also as (2) a depreciation of Balarama's speech. It seems better to take it as an instance of self effacement. The कुण्ठय can do it, I can't, so I crave indulgence.

विगीपविदुषः शास्त्रं यत्तवोद्गाह्यते पुरः ।

हेतुः परिचयस्यैव यत्तुर्गुणनिकेय सा ॥ ७५ ॥ ✓

Prak.—Well, then proceed—सा वत् गुणनिष्ठा एव [What I

am going to do now = only a recitation] To what do you refer ?—तव पुरः शास्त्रम् उदयाद्यते (इति) यत् सा [I shall quote texts in your presence My object is not to give you information but to test my own memory] You flatter me—विशेषविदुष तव पुरः [You are an expert in these matters The texts cannot be for your enlightenment] What is the good of testing your memory ?—परिषदस्यैवे हेतु गुणनिका [This ensures retention of the texts in the memory] 75

Pros.—विशेषविदुष तव पुरः शास्त्रम् उदयाद्यते (इति) यत् सा बहु परिषदस्यैवे हेतु गुणनिका एव । ७५ ।

Eng.—That texts are placed before thee that art specially informed in them is, on the part of the speaker a more repetition that ensures retentiveness of insight

Beng.—तुमि वि श्वज्ञ, তোমার সমুদে শাস্ত্রবচন উপস্থাপিত করিতেছি। সে কেবল আমারই শাস্ত্র পরিচর বাহাতে থাকিয়া যার সেই উদ্দেশ্যে অভ্যাসের জ্ঞ, আর কিছুই নহে।

Expl.—I shall quote from the Sastras. But do not misunderstand me, these will not be to enlight you that art an expert in them but only to refresh my own memory that I may not forget them. Also see *Praś.*

Mall.—अथ उदय समिद्धान् वर्षविधान् नुत्या मरे परिहृतं इतिमि मुक्तीकरीति विरूपति । विगर्ष वति निशेषनिदान् । तस्य 'विशेषविदुष' विशे पन्नस्य [गम्यादिपाठात् द्वितीयासमास] 'तव पुरः' अथे 'शास्त्र' नीतिशास्त्रम् 'उद-याद्यते' उदयस्युत्ति इति 'यत्' ["उदयाद्यतमुपन्यसम्" इति वैजयन्ती] 'सा' तत् उदयाद्यतमित्यथ [विशेषप्राधान्यात् स्मोदिद्वलम्] 'बहु' उदयाद्यतित 'परिषद-स्यैवे' अस्यासदाशे 'हेतु' गुणनिका आमेदितम् 'एव' इति यावत् । न तु 'विदुषप्रकटन'मिति भावः [गुण आमेदने धौरादिक । "आसदाशे युष्" । ततः संज्ञायां कन् । कान्पूर्वस्य इकारः । "अस्यासि गुणनी योग्या" इति निष्कार-शेष (११), १२, १३, १४ ।

NOTES ON MALLI.

1. Not indeed a display of erudition. 2 गुह्य is of the कुरादि class meaning 'to repeat'. The rule "व्यास—" applies, next the rule "संज्ञायाम्"। इ is substituted for what precedes क (Char.)

Sara—अभिज्ञोऽसि, अतस्तत्समं ज्ञानं त्वया न हि तत्रावसीदाय किन्तु ममैव अभ्यासाय ।

CHAROHA.

1. विशेष &c.—वि+शिव+चञ् भावे विशेष speciality इति इति विद् + शतृ स्याने वसु विद्स् knowing. विशेषं विद्वान् विशेषविद्वान् one having special knowledge, an expert; रतन्—। तस्य। There is no rule for a रतन्—with विद्स्, Malli's remark "गम्यादिपाठान्—" means that a रतन्—is available if विद्स् is included in the गम्यादि list. This refers to the Vartika "वितादिषु गमिनागम्यादीनामुपसंख्यानम्"—गमि, गामिन् &c are to be included with वित, अतीत, पतित, गत, चयत्त, प्राप्त, आपन्नः। गमि गामिन् &c are चारुतिगण, so let us suppose विद्स् too is included. Malli's विशेष इति is not a वाक्य but only the meaning of the compound. The rule for विद्स् is "विद्ः प्रतुर्वद्"—शतृ after विद् is optionally changed into वसु। Hence विद्+शतृ—विद्वन् or विद्स्।

2. उद्गाद्यते—उद्+यद्+विच्+लट् ते यमं चि presented. यज्जति यज्जीते, यदाह—यजदे, यद्दीप्यति—ते, ययहीन् ययहीष्ट ।

3. पुट—पूर्वभिन् दिशे इति पूर्व++ङि (०मी)+चदि सार्धे in presence. अथय। Comp. "पुरोऽयं यावत् सुवि व्यलौक्यत", Canto I, Sl. 12.

4. हेतु—Pred. to गुह्यिका। नियतविज्ञप्तात् पुंसम् ।

5. परिचय &c—परि+चि+चश् भावे परिचय practice, insight स्थिरsteady; तस्य भावः इति स्थिर+चश् स्थाय्यं steadiness. परिचयश्च स्थाय्यं retentiveness of insight, इतन्—। तच्चिन् चचि ०मी। परिचय-स्थाय्यं हेतुः expresses the same.

6 गुणनिका—गुण to repeat + विच् भावे (बुद्धिदि) + युच् भावे गुणना
 not नोचना because the root is चदन । इत्या गुणना इति गुणना +
 कन् मन्त्रायाम् + चाप् म्त्रियाम् गुणनिका a short repetition Malli's rules
 are—(1) “एराट्—” चाट्, यत् and यन्त roots take युच् भावे in the
 feminine, (2) “संज्ञायाम् कन्”—कन् may be attached when the
 resulting word is a संज्ञा of something short, (3) “प्रत्ययान् कान्
 पूर्वस्य चत् इत् पापि अमुप”—क being in a प्रत्यय, if चाप् follows the
 च preced ng क becomes ट्, but not if the चाप् is added to some-
 thing that was सुबन्त before the addition The derivation is
 open to objections—(a) “संज्ञायाम् कन्” is available when there is
 physically evident इत्यन्त । That is not so here (b) इकार is
 substituted of च not of चा also . The rule “इत्” will not help
 in this use The following is proposed instead—गुण + ल्युट्
 भावे गुणनम् repetition तदेव इति गुणन + कन् भावे गुणनकम् । द्वियाम्
 गुणनक + टाप् गुणनिका । Or—गुणन + म्त्रियाम् डीप् गुणनो in the
Trikandakesha quoted in Malli सा एव इति गुणनो + कन् भावे + टाप्
 गुणनिका । The त्रिकान्दशेष seems to be an interpolation in the
 Malli Also see next

7 एव—अवधारणे, अवधारण्यवच्छेदे । गुणनिका एव मान्यम् किञ्चित् ।
 Every repetition is a गुणनिका । Even if the object be उद्वाह्य
 the repetition does not cease to be a गुणनिका । एव implies
 that the गुणनिका here is for its own sake and not to serve
 the further purpose of उद्वाह्य । Hence the विधेय = prominent
 I repeat because the repetition helps me by refreshing my
 memory

8 मा—यत् सा seems queer But the disagreement is due
 to the prominence given to the विधेय which is गुणनिका । नेदम् उद्वा
 ह्यम् किन्तु गुणनिका इयम् । ‘उद्वाह्यम् इति यत् सा गुणनिका । मा agrees
 with गुणनिका ।

9 Force— उद्वाहयामि (इति) देव (मूर्धने) तेन .. उद्वा
 हयनिका (मूर्धने) ।

प्रज्ञोत्साहावतं स्वामी यतेताधातुमात्मनि ।

तौ हि मूलमुद्देयस्या जिगोपोरात्मसम्पदः ॥ ७६ ॥

Prak—प्रज्ञोत्साहौ हि जिगीषी आत्मसम्पदं मूलम् [To counsel and enterprise is due the fortune of the ambitious] Which for
tune ?—उद्देयस्या आत्मसम्पदः [The fortune that remains yet
unattained] Well what then ?—यतः स्वामी आत्मनि तौ आधातु
यतेत [If you admit that, then it must be clear to you that
the king should try to secure good counsel and then must be
enterprising]

Pros—यतः स्वामी प्रज्ञोत्साहौ आत्मनि आधातु यतेत । हि तौ उद्देयस्या
जिगीषी आत्मसम्पदं मूलम् । ७६ ।

Eng—The king should try to secure for himself counsel
and enterprise for the reason that these two are the source of
the future advancement of the ambitious (Or—one bent upon
victory, one seeking success) 76

Beng—राजा यत्र बुद्धिमान् ७ ईशान् इहेते मर्कता छेदो
करिवेन । दिनि उन्नतिव कामना करेन उद्देशं तद्विवाते उन्नतिव मूल
एहे इहेतो । ७६ ।

Ery!—See *Prak* and *Eng* above

Malli—मम्यति स्वयमुपनययति प्रप्तेति । 'यतः' अद्यात् कारणात् स्वमहा
वर्त्ततेति 'स्वामी' प्रभु ["स्वामिन्नेत्यर्थः" इति निपातः] 'प्रज्ञोत्साहौ' मन्त्रोत्साह
शक्ती 'आत्मनि' स्वयम् 'आधातु' सम्पादयितुं 'यतेत' स्वयमुपनययतिमान् भवन्
इत्यर्थः । कुतः ? 'हि' यस्यात् 'तौ' प्रज्ञोत्साहौ 'उद्देयस्या' वर्त्तमानस्या 'जिगीषी
आत्मसम्पदं' प्रसुगते 'मूलं' निदानम् । यत्र उक्ताहमर्थं दृष्टान्तरम् ।
यथा उत्तमाहमया मन्त्रार्थि याद्य न न केवलीत्याहुः इति मल्लभट्टाववादः ॥ ७६ ॥

NOTE ON MALLI

1 Here उक्ताह is mentioned for illustration : Counsel too

■ to be secured like enterprise not enterprise alone : This is a fling at Balarama

✓ *Sīra*—प्रज्ञावता उत्साहवता च राज्ञा भाव्यम् तत एव मन्वत् ।

CHAROHA

1 प्रज्ञोत्साहौ—प्रज्ञानात्यन्तया इति प्र+ज्ञा+चङ् करणे प्रज्ञा intellect counsel सङ्+सङ्+चञ् भावे उत्साह enterprise प्रज्ञा च उत्साहय चङ् । प्रज्ञा ■ usually intellect here it means counsel (Malli)
Sis 77—79 which extol प्रज्ञा are however, applicable to intellect also

2 स्वामी—स्व power ऐश्वर्य । स्वम् चख चक्षीति स्व+चामिन् निपातनात् स्वामिन् master king Without the निपातन we should have got स्वाम् with मनुप् because च्नि is prohibited after words containing a single vowel only “एकाचरात् क्तो जाते सप्तम्याश्च न क्षीयन्ती” ।

3 यतेत—यत्+लिट् ईत should try यतने येते यतिष्यते चयतिष्ट ।

4 उदयन्ता—उद्+ङ्+लट् स्थाने गढ (खड्ग) क्षियाम् उदयन्ती that which will appear तस्या ।

5 जितौघी—जि to prosper + सङ्+उ कर्त्तरि जितौघु ambitious तस्य ।

6 चाकम् &c—चम्+पद+क्लिप् भावे सम्पत् prosperity चाकम् सम्पत्, इतत्— । तस्या ।

7 लोके—स्वामिना धन्यत । ताभ्याम् मूखन (मूयते) ।

सौपधाना धिय धीरा स्थेयसी खट्वयन्ति ये । ८८

तत्रानिय निपन्थास्ते जानते जातु न शुभम् ॥ ८९ ॥

Prak—त जातु यः न जानते [those people never know what fatigue is] Which people ?—ये धीरा स्वयसौ धिय खट्वयन्ति ते [Those wise people who rest on (make a bed stead of) steady resolve] If the resolve is a fool sh one ?—सौपधाना धिय खट्वयन्ति [That won't do the resolve must be based on reason] But

every steady pursuit brings fatigue in its trial—अनिर्गं तत्र निपद्या
(सन्) न जानते [That is true, but this pursuit involves no
running about, the people are resting always] 77

Prose—ये धीरा सोपधानां श्रेयसीं विधेः सहायिनि ते तत्र अनिर्गं निपद्या
(सन्) जानु यमं न जानते । ७७ ।

Fng—The wise who make a bedstead of their steady
resolve backed by reason, do never know fatigue lying cons-
tantly on it 77

Fng—यैश्वरा धीव तांशवा वृत्तिवारा कर्तवा हिर करेन उ तांश
हरेते विचलित हुन ना । ये कर्तव्ये तांशवा उपाधान समवित यथा
करिषा नैषा नर्कना तांशते अगौन थाकिरा वधनउ प्रम अहृतव
करेन ना । ७७ ।

Expl—Counsel by thoroughly sifting the matter determines
the course of procedure. If the king is wise he will never
deviate from that course. By steadily keeping the right track
before his eyes, he never feels fatigue though progressing
rapidly towards his goal. Indeed while thus at work he is as
if lying in a richly upholstered couch and enjoying rest.

Mall—उत्साहवत् प्रज्ञा अपि बाह्या इन्दुक्तम् । तस्या प्रयोजनमाह
सोपधानमिति । 'ये धीरा' धीमन् 'सोपधानां' सविशेषां 'युक्तियुक्तानिष्यर्थः' ।
अथ 'सर्गश्लोका' सोपधानमिति । ["उपधानं विशेषेण स्यात् इन्दुके प्रयोजने च"
इति विश्व] "अयमीं धिरतया च वपुर्वा इदोयसौ च [विरम्यमानं ईदमुनि "प्रिय
स्मिन्—" इत्यादिना स्याद्] 'विधेः सहायिनि' सहायं पश्येत् कुर्वन्ति आशयानि
इत्यर्थः ["इयं मन्त्रपर्यङ्गमप्यहं सहाय समान" इत्यमरः । "तत् करोति
तदाचष्टे" इति विश्व] 'त' धीरा 'तत्र सोपधानायाम्' 'अनिर्गम्' 'अद्यात्' 'निपद्या'
विद्यायां सन् 'जानु कदाविदपि 'यमं ईदं' न जानते न विदन्ति ["इमं ईदो
इत्यादि" इति छान्दोग्यम्] धीपूर्वक एव उत्साहः सौम्य न केवल इति सर्वथा धीरा
इत्युच्यते । [अत्र विधेः आराध्यमाणाया (सहाय्या) प्रकृतप्रमाणनीद

रूपोपकारपर्यन्तया परिणामालङ्कारः । “आरोप्यमाणस्य प्रकृतोपवीगित्वे परिणाम इति लक्षणात्” ॥ ७७ ॥

NOTE ON MALLI

I Furnished with particulars that which does not omit the consideration of particulars reasonable 2 Provided with bolsters 3 And in 2 4 Incessantly 5 Here the character of a couch attributed to the ends in removing the fatigue which is प्रकृत, hence the अलङ्कार is परिणामः । The definition is—It is a परिणाम when what is attributed serves the ends of the प्रकृत ।

Sara — See Malli “धीपूर्वक एव आशयसौघा” ;

CHAROHA

1 सीपधानाम्—Applies to धी and खड्ग both उपवीद्यो अनेन इति उप+धा+ल्युट् करने उपधानम् धी reason उपधीयते अग्निन् इति उप+धा+ल्युट् अधिकरणे उपधानम् bolster (खड्ग) । उपधानेव सह वर्तमाना सीपधाना, वच— । ताम् ।

2 स्थयसीम्—Applies to धी and खड्ग both स्थिर not changed (धी), strong (खड्ग), *steady* is a good synonym for both अतिशयेन स्थिरा इति स्थिर+ईयसुन् स्थिराम् स्थयसी very steady ताम् । The rule “प्रियस्थिर—” in full is “प्रियस्थिरस्मिरीरुपहृल्लगुच्छदप्रदीर्घान्दार जायां प्रम्यन्तववेदिगर्वपितृपदाधिगन्ता ।

3 खड्गस्थिति—खड्ग be । stand खड्गं कुर्वन्ति इति खड्ग+विप्+लट् अस्ति ।

4 अनिशम्—अविद्यमाना निशा यच्छिन् तत् यथा तथा, बहु— । Quasi the क्रिया in निषद्या । निशा is night, it is too time for rest Hence by लक्षणा (transference of epithets) निशा is here taken to mean rest

5 निषणा—नि+सट्+ञ् कर्त्तरि—निषन्न—निषण्—निषण् seated

6 जानते—जा+लट् अने they know जानाति—जानीते, जज्ञौ—अज्ञासति—ते, अज्ञासीत् अज्ञासत् ।

7 জাতু—An अव्यय meaning कदाचित्।

8. Voice—যে ঘোঁটে সোপচানা খেঁয়সো ঘোঁ ময়তে, সেই নিয়মে (মতি) যম ন হয়তে।

सृशन्ति शरवत् तीक्ष्णास्तोकमन्तर्विशन्ति च । ७८ ॥

बहुस्युग्रापि स्थूलेन स्वीयते वहिरश्मवत् ॥ ७८ ॥ २३५४०

Prak—तीक्ष्णा शीक शृशन्ति च [The keen touch lightly, but nevertheless they dive deep into their subject] How is that like 1—शरवत् [That is like an arrow] The blunt too might do it—स्थूलिन चमवत् वहि स्वीयते [The blunt are like stones, they cannot get in] But wait till they have hit the mark—बहुस्युग्रा अपि वहि स्वीयते [They might cover say extent of ground still they would stay outside] 78

Prose—तीक्ष्णा शरवत् तावत् সৃশন্ति চক্ৰং ব বিশন্তি। बहुस्युग्रा अपि स्थूलिन चमवत् वहि स्वीयते। ७८।

Eng—The keen like an arrow, touch a small spot but get in, the blunt though covering much, stay outside like a stone 78

Beng—বাহাদরে অজ্ঞা ভীত, তাহার ভীরে বড় অসহান স্পর্শ করিয়াও অস্তরে প্রবেশ করে। বাহাদ্রা বুলপ্রজ, তাহার বিতীর্ণ হান স্পর্শ করিয়াও প্রস্তরের মত বাহিরেই থাকিয়া যায়। ৭৮।

Expl—See *Fng* and *Prak* above

N B—This verse gives an additional advantage of having keen people about as counsellor

Mall—অতঃ পরামর্শদাতাভ্যাং বেবন্দ্যমিহ সৃশন্তীতি। 'বীক্ষা' নিগিতা পরা 'শরবৎ' তদেব তুল্য 'শীকম্' অন্তর্নিহ সৃশন্তি 'চক্ৰং' কার্যস্য চ 'বিশন্তি' অন্তঃপ্রবেশে বহুকার্যে সাধ্যম্ভি ইত্যর্থঃ। 'বহুসুগ্ৰা' অপিচা 'স্থূলিন' মন্দৈঃ বহুতা চ 'অমাতা' উপলব্ধ তুল্যম্ 'চমবৎ' ["নেত তুল্য ক্রিয়া চেহতি "] 'বহি' এব কার্যস্য চ 'অস্বীয়তে' ইতি ভাব 'স্বীয়তে' স্থিতি ক্রিয়তে। মূর্খী চি

अन्यस्य हेतोः बहुश्रयात् कथेति । मूषकबहुश्रयाय शिखरिखननं परिचासात्पदं भवतीति भावः । तद्विषया इयमुपमा ॥ ७८ ॥

Sara — प्राज्ञा अन्यायासेन बहु साधयन्ति, जडवियो बहु श्रयतन्ते किञ्चिदपि न कुर्वन्ति ।

CHARCHA.

1. मृशति—मृश+लट् भति touch, मृशति, पश्यति, स्पर्शति—स्पर्शति, अस्पर्शति—अस्पर्शति—अमृशति ।

2. शरवत्—शरेण तुल्यम् इति शर+वति like an arrow. अव्यय qual मृशति ।

3. लोकात्—लोकः a little. तन् । Or लोकात् is an अव्यय meaning the same तन् ।

4. विमति—विम+लट् भति enter. विमति, विवेच, वैश्यति, अविचत् ।

5. Remarks.—The first half of the verse speaks of those who work with good counsel. They do much work with little effort.

6. बहुश्रया—बहु मृशति इति बहु+मृश+क्विप् कर्तरि बहुश्रम् One who covers much, उपपदत— । तेन ।

7. स्वीयते—स्वा+लट् ते भावे station is being taken up. तिष्ठति ते, तस्मी—स्ते, स्वाभ्यति—ते, अस्मात्—अस्मित ।

8. वदि—अव्यय meaning Outside. अर्थि ७मी । विदेवदिः स्वीयते भीषप्रयत्नी भवति इत्यर्थः ।

9. अग्रवत्—अग्रम् stone. तेन तुल्यम् इति अग्रम्+वति like a stone. अव्यय qual. स्वीयते ।

10. Remarks —The second half speaks of the अग्रवत् । He makes great effort but accomplishes little.

11. Voice —तौष्ठीः... लोकाः (or लोकात्) स्रज्जते...विमते । बहुश्रक ...स्वल्पः...तिष्ठति ।

‘આરમ્ભન્તે’ત્વમેવાજ્ઞાઃ કામં વ્યગ્રા ભવન્તિ ચ ।

મહારથાઃ કૃતધિયસ્તિષ્ઠન્તિ ચ નિરાકુલાઃ ॥ ૭૯ ॥

Prak—અજ્ઞાઃ અત્યમેવ આરમ્ભન્તે [The uninformed take up but little in hand]. That is no discredit—કામં વ્યગ્રા ભવન્તિ [No, but with that little they become nervous, which is bad]. How do the informed differ ?—કૃતધિયઃ મહારથાઃ [Of the informed, the undertakings are on a vast scale]. And then ?—નિરાકુલાઃ તિષ્ઠન્તિ [Note the difference ; they stand calm under the weight of their heavy responsibility]. 79.

Prose—અજ્ઞાઃ અત્યમ્ એવ આરમ્ભન્તે, કામં વ્યગ્રા ભવન્તિ । કૃતધિયઃ મહારથાઃ નિરાકુલાઃ તિષ્ઠન્તિ । ૭૯ ।

Eng.—The uninformed undertake trifles (Or—little) yet become nervous ; those of trained intellect take up big enterprises yet stand unmoved. 79.

Beng—સાદારણેર અગ્ર પગલું વૉધ નાઈ તાહારા સામાજી કાર્યોઈ આરંભ કરે, અર્થતઃ તાહાં નિશ્ચિ અત્યલ્પ વ્યગ્ર હોઈરા પડે । કિન્તુ સાદારણ વિશેષ વિવેચના કરિશ્શા કર્તવ્ય નિષ્ઠર કરે તાહારા મહત્ કાર્યોરહે અશૂંચન કવિશ્શા થોવે, અર્થતઃ તાહારે વાકુલ હર ના । ૧૨ ।

Expl.—See *Eng.* and *Prak.* above.

Malli.—આરમ્ભન્તે इति । किञ्च ‘अज्ञाः अत्य’ तुच्छम् ‘एव आरमन्ते’ प्रसङ्ग-मन्ते ‘कामम्’ अत्यन्तं ‘व्यग्राः त्वरिताः’ ‘च भवन्ति’ न च पारं गच्छन्ति इति भावः । ‘कृतधियः’ शिक्षितबुद्धयस्तु ‘महारथाः’ महोद्योगाः भवन्ति ‘निराकुलाः’ अव्यग्राः ‘च तिष्ठन्ति’ पारं गच्छन्ति इति भावः ॥ ७८ ॥

Singh.—અજ્ઞાઃ મહારથે અધિ નિરાકુલાઃ, અજ્ઞાઃ અન્વેષ્યારમ્ભે વ્યાકુલાઃ ।

CHARCHA.

1 આરમ્ભન્તે—આ + રમ + લટ અને take up. રમતિ, રમિ, રમતે, રમ ।

2 अज्ञा—ज्ञानि इति ज्ञा+अ खर्गदि ज्ञा those who know, the enlightened न ज्ञा नञ् वत् ।

॥ अथा—दिग्गतम् अपाम् एषाम् अथा those who have lost their keenness, अथ—। Here in its secondary sense it means disturbed.

4 सहायार्था—धारिभ्यस्ते वा + रत्न + घञ् कर्मणि चार्था under
takings सहाय चार्था एवम् नञ्—। Pred to कृतविद् ।

5 कृतधियः—कृता जिविता (Malla) कृतनिधया वा भी एवाम्, नञ्—।
The contrast is between कृतधिय and अज्ञा । Hence कृतधिय प्राज्ञा ।

४ निराकुशा—आकुल disturbed. निर्गता आकुल निराकुशा
undisturbed प्रादित्त—।

7 *Paic*—चत्वारिंशत् चारभवे च्यवे भूयते । तत्तुषीमि महारम्भे (भूयते) निराकुले स्थीयते ।

उपायमास्थितस्यापि नञ्जनन्त्यर्था प्रमाद्यत ।

हन्ति नोपशयस्योऽपि शयालुमंगयुमंगान् ॥ ८० ॥ ७५

१ *Prak*—उपायम् आश्रितस्य अपि यदा नश्यति [Objects slip through the fingers even when means are adopted to retain them] How can that be!—प्रमादतः यदा नश्यति [That happens when one is careless], He has gone too far to be careless—मयासु चतुर्षु उपमन्यन् अपि वनान् न हति [Look at the sleepy hunter, he does not kill deer even when lying in wait in the very track of the game] 80

Proof—उपायम् चास्ति तस्य अपि शमायतं यदा भवति । अयम् यदा
उपायस्य अपि यत्नान् न इति ।

Tag—Of the intentions, the ends fail though the means be adopted. The sleepy hunter does not kill deer though lying in a hole on the track. 80

Bany — ਘਨਰਾਜਨ ਰਾਜਿ ਤੇਜਿਤ ਭੇਜਾਓ ਘਨਰਾਜਨ ਰਾਜਿਓ ਰਾਜਿਓ
ਰਾਜਿਓ ਜਾਨਨਾ । ਰਾਜਿ ਰਾਜਿਓ ਰਾਜਿ ਰਾਜਿਓ ਰਾਜਿ ਰਾਜਿਓ
ਰਾਜਿ ਰਾਜਿ ਰਾਜਿ ਰਾਜਿ ਰਾਜਿ ਰਾਜਿ । ੨੦੩

Expl —Counsel alone will not do It has to be followed by persistent effort with great watchfulness. Now See Eng and Prak. above

N. B —He has done with मर्या and now takes up उत्साह in this verse (see sl 73)

Mall —अथ मर्याभानपि न प्रमायेत् इत्याह उपायमिति । 'उपायम् चास्ति तस्य' प्राप्तस्य 'अपि' उपायेनैव कार्ये साधयतीति इत्यर्थः किमुत अथतया इति भावः 'मुमादात' नमबधानस्य ["प्रमादोऽनबधानता" इत्यमरः] 'अर्था', प्रयोजनानि 'नयन्ति' । तथाहि 'मयात्' निद्रासुः [आकुचि शौडो वक्रव्यत्यादानुषः] मृगान् प्राप्ति इति 'मयसु' व्याघ्रं ["मृगयादयस्य" इत्यौचादिकं कुप्रत्ययान्ती निपातः । "व्याघ्रो नमबधानोवी नमयुर्लुभकश्च स" इत्यमरः] । उपश्रुते चक्षिन् इति 'उपश्य' मृगमार्गस्याभिनी व्याघस्य आत्मगुहिस्यार्गं गर्तविशेष ["परश्च" इत्यच्-प्रत्ययः] । तत्र तिष्ठतीति 'उपश्यस्य' अपि मृगान् न इति । विमेषे च सामान्य-समर्पणकपः अयोभरत्वात् ॥ ८० ॥

NOTE ON MALLI.

1. शौड् is mentioned in connection with आकुच, hence आकुचः ।

Sara—प्राप्तीति न सिध्यति यद्यपि उत्साहं विहाय प्रमायति ।

CHAROHA

उपायम्—उप + अय + चञ् करणे उपाय means. तम् । The उपाय is determined by मर्या । Next, the उपाय has to be applied and pushed on until success In other words उत्साह comes in to carry out the उपाय ।

2. आश्रितस्य—आ + श्र + च् अर्त्ति आश्रित one who has adopted. तस्य । आ + श्र is सकर्मक ।

8. नश्यति—नश् + लट् अणि disappear. नश्यति, नशाम्, नश्यति-चनेम्—चनश्च ।

4. चर्चा:—चर्चा is the *object in view*. प्रयोजनानि is the same as कार्याणि ।

5. प्रमादत.—प्र + मद + लट् स्थाने शब्द प्रमादत् erring. तस्य । This is *lack of enterprise*. Qual. भ्रामिनः understood; or adjective used substantively.

6. हन्ति—अद्यान्, हन्तिष्यति, चक्षरीत् ।

7. उपपश्यन्.—उप + श्रो + पश् पश्चिक्वरणे उपपश्य cover, hole. उपपश्येति ङिति इति उपपश्य + ल्या + क् कर्त्तरि, उपपदतन्— । This shows that the भगवु is उपायमाश्रित ।

8. भयानुः—श्री + आनुच् ताच्छीत्ये कर्त्तरि । Malli here refers to the Varttika “आनुषि शीङी ददृच कर्त्तव्यम्” । The भगवु is प्रमादवान् ।

9. भगवुः—अद्यान् याति चापति इति भग + या + कु कर्त्तरि ।

10. Voice—... चर्चे, भगवने । भयानुना भगवुषा भगवः न हन्त्यने ।

उदेतुमत्यजन्नेहां राजसु द्वादशस्त्रपि ।

जिगीषुरेको दिनकृदादित्येविव कल्पते ॥ ८१ ॥

Pral.—एकः जिगीषुः उदेतुं कल्पते [The ambitious alone can hope to prosper]. Mere ambition cannot make a man rise—ईदाम् चमजन् कल्पते [No, he must persist and make constant effort to rise and then rise he must]. But he will be put down by other kings—राजसु द्वादशसु अपि कल्पते [He alone will rise and the rest of the circle of twelve kings will but look on]. How is that?—आदित्येव दिनकृत् एव [There are twelve Adityas altogether, but the day maker alone rises because he persists in his ambition to make the day. The other Adityas are not at all seen to rise. So too fares the ambitious one among the twelve kings that make the royal circle] 81.

Prose—जिगीषुः एकः द्वादशसु अपि राजसु आदित्येव दिनकृत् एव ईदाम् चमजन् उदेतुं कल्पते । ८१ ।

Eng.—Of all the twelve classes of kings, as of the twelve

Adityas, the ambitious one alone, like the daymaker (Sun), not relinquishing his aim, is able to rise. 81.

Beng.—शशिन राजगणेश मध्ये विनि वृद्धिर् अतिनाशी तिमिहै यदि
उत्साह परिभाग ना कदेन तवे सम्पत्तिर अधिकारी हहेते पात्रेन ।
शशिन आदिभ्यो मध्ये विनकरहै उदित हहेते समर्थ हन । ८१ ।

Expl.—See *Eng.* and *Prak.* above.

Malli.—एवं प्रजाया आवग्गच्छन्नुत्तमम् । तथा उत्साहस्याप्याह उदितमिति ।
कीदृशम्भुः 'मिनीषुः एकः एव 'हादमसु अपि राजसु' मध्ये 'हादमसु आदित्ये
'दिनज्ञान्' यी दिनकरये व्याप्तिमात्रः आदित्यः स 'एव ईदाम्' उत्साहम् 'अवजन्'
प्रयुज्जान एव न तु निवर्तयति इति भावः ; 'उदितुं वल्यते' उदयाय प्रभवति, उत्साह-
शक्तिरेव प्रयुज्जतेत्यपि सूत्रम् इत्यर्थः ["नामापिङ्गलादेर्ना नामान्तर्यत्वम्" इति
श्रुतिः प्रतिपाद्यम् आदित्यमिदम् हादमसम् । "हादमासा दिवाकरः" इत्यभिधानम् ।
ते च अयमादयः पुराणोक्ता द्रष्टव्याः^१ । राजानसु—“अतिर्मित्रमरिर्मित्रं मित्रमिव-
मतः परम् । तपारिनिर्मित्रमिव विजिगीषीः पुटसराः^२ ।” पञ्च इति शेषः ।
“पार्श्विणाहसतः पञ्चालाहसदन्तरम् । आसारावन्तयोश्च विजिगीषीसु पुटतः^३ ।”
पार्श्विणाहसतः आसारावन्त इत्यर्थः । अत्र अन्तर इति शेषः । एवं नव भवन्ति ।
विजिगीषुर्दमनः । “अरिष विजिगीषीष मध्यमी भूयन्तः । अनुपेक्षे संवत्तयोः
समर्थो अस्त्योर्वधे । मध्यमाहविरेतेषामुदासीना नवाविकाः^४ ।” इति मध्यमोदा-
सीनार्था उह हादम् विदितव्याः । पूर्वोपमा] ८१ । १/१/

NOTES ON MALLI.

1. The Sṛuti says—“The indications being different, the suns are different.” Hence there is a different sun each month ; thus the suns are twelve, as is seen from the lexicon “हादम्” । These are अदमन् &c. as is stated in the Puranas . 2. In front of the विजिगीषु are अरि, मित्र, the मित्र of अरि, the मित्र of मित्र, the मित्र of the मित्र of the अरि । 3. In the rear are पार्श्विणाह, आसराह, the आसराह of पार्श्विणाह, the आसराह. of आसराह । 4. The king

whose lands are immediately adjoining these of the चरि and the विजिगीषु ॥ मध्यम् if of such strength as to depend on the favour of these when united, -but able to kill both if disunited Such kings of superior strength as are outside this circle are called उदासीन ।

Sara—उदये प्रति सोमसाह पर चखिर्ल राजमन्त्रम् अध्यासे ।

CHAROHA

1 उदितम्—उद+इ+तुमुन् to rise Goes with both जिगीषु and दिनहन् । उदय means prosperity (जिगीषु), also rise ! The latter (rise) has also a double meaning to suit both

2 चयजन्—चय+यञ् कर्त्तरि यजत् giving up न यजन् चयजन् persuing, नमृतम्— ।

3 ईदाम्—ईद+च भावे जियाम् ईदा enterprise ताम् । See under जिगीषु

4 राजसु—निहारणे ऽभी । राजसु is also correct.

5 द्वादशम्—द्वौ च दश च द्वादश twelve तेषु । For the twelve kings see Malli. पार्श्वसाह is immediately behind, next behind ॥ चासुर ॥ चासुर is an ally

6 जिगीषु—जिगुमिषु इति जिगीषु (see जिगीषो., sl 76) In जिगीषु ईदं न त्यजति the ईदा is जयाय ईदा perseverance after the attainment of prosperity

7 दिनहन्—दिनं करोति इति दिन+ह+णिप् कर्त्तरि दिनहन् day-maker (sun), उपवदतम्— । As he bent upon day-making he too may be described as उदितम् ईदामन्त्रम् ।

8 चादित्येषु—चदितेरपत्यानि पुमांस इति चदिति+ष्व चादित्या the suns तेषु । निहारणे ऽभी । चादित्यानाम् is also correct. The twelve चादित्याः are—“चाता मित्रेऽयमा बहो बहव ह्य एव च । धर्मो विवर्धन पूष च सविता दशम कृतः । एकादशमदा तदा विष्णुर्दशम उच्यते ॥”

9 चयने—यूप + चट् ते succeeds. चयने, चदित्यने—चयनति, चदित्यति—चयन्ते—चयन्ते ।

10 Force.—जिगीषुया एवेन दिनहता चयजता कृतते ।

11 *Remark*—This verse and the previous are a related pair Verse 80 condemns प्रमाद this one extols चममाद । यदामुंयु is contrasted with इहामथग्रन् जिगीषु । Also compare ज्येष्ठो धिर् खड्गनि (sl. 77)

बुद्धिश्च प्रकृत्यङ्गो घनसंहतिकचुक ।
चारिचणो दूतमुखं पुरुष कोऽपि पार्थिव ॥ ८२ ॥ ✓

Prat.—पार्थिव कोऽपि पुरुष [मन्त्रा and सन्साह combined make an extraordinary being of this one you call King] Why do you think so ?—प्रकृत्यङ्ग पार्थिव [In the first place, you do not see his person as you do of ordinary individuals His person is composed of seven members—स्वामिन् चमात् &c] You have a fine fancy—दूतमुखं चारिचण पार्थिव [Messengers are the mouth of this being and his eyes are the spies he employs] Nice indeed !—घनसंहतिकचुक पार्थिव [He wears no coat of mail like an ordinary warrior, his armour is close secrecy] What else ?—बुद्धिश्च पार्थिव [Thus armoured this wonderful warrior wields weapons that are also of an uncommon kind He strikes his adversaries mortal blows with his intellect]. 82

Prose—बुद्धिश्च प्रकृत्यङ्ग घनसंहतिकचुक चारिचण दूतमुखं पार्थिव कोऽपि पुरुष ॥ ८२ ॥

Eng—A wonderful being is this king with departments of state for his person messengers for mouth spies for eyes, close secrecy for armour intellect for weapon 82

Beng—बोला एक आन्तर्य पुरुष । मात अङ्गति हेहार अन्न, दूत हेहार मुख, चार हेहार चक्षु, मङ्गलति हेहार दन्, बुद्धि हेहार अन्न । ८२ ।

Expl—See *Eng* and *Prat* above

Malh—“सपायनाम्यित्तव” इत्यत्र रात्रा न प्रमादेन इत्युक्तम् । चममाद प्रकाशमाद बुद्धिश्च इति । बुद्धिश्च इत्यत्र यच्च न बुद्धिश्च । अमोघपाति-
नान् तथा इति भावः । “प्रकृत्यङ्ग” आभ्यादिवाक्याङ्गानि । “रात्राङ्गानि प्रकृत्यङ्ग”

इत्यमरः] । ता एव 'अज्ञानि' यस्य सः । तदेकस्ये राक्षो धेकस्य स्यादिति भावः । 'घना' दुर्भेदा 'संगति' मन्त्रगुप्तिरेव 'कचुक' कवची यस्य स तथोक्तः । मन्त्रभेदे राज्यभेदादिति भावः । चरतीति चर [पचादप् । स एव 'चार' गुटपुरुषः [प्रज्ञादिनात् स्वार्थिक अथप्रत्ययः । "चारय गुटपुरुषः" इत्यमरः] । स एव 'ईक्ष' अचुयंश्च स 'चारक्ष' । अन्यथा स्वपरमखलवृत्तान्मादगंतात् "अथस्ते बान्धवप्रत्य विनिपात पदे पदे" इति भावः । 'दूत' सन्देशकः ["स्यात् सन्देशकरी दूतः" इत्यमरः] । स एव 'मुख' वाक् यस्य असी 'दूतमुख' । अन्यथा मूकस्येव बान्धववृत्तानामिहौ तत्साध्यासाध्यकार्यप्रतिबन्ध (१) स्यात् इति भावः । एवभूत 'पार्थिव' च अपि पुरुषः अन्य एवाय सांके विलक्ष्य पुमानित्ययः । अतो राज्ञा बुद्ध्यादिसम्पन्ने न भवितव्यम् । एतदेव अग्रमन्त्रम् । अन्यथा स्वपक्षानि स्यादिति भावः । अथ 'कीदृषि' इति राज्ञो लोकसम्बन्धेऽपि सदसम्बन्धोक्ता तदुपातिमयीति । सा च 'बुद्धिमान्' इत्यादिरूपकनिर्वूढा इति तेन सह अज्ञानिभावेन सदृशः । ८२ ।

NOTE ON MALLI

1 In the verse commencing उपायमान्यितस्य (sl 80) he has said that the king should not be careless. Now by बुद्धिमान् &c he describes the character of vigilance. 2 Because she hits unerringly. 3 Because the kingdom is endangered if counsel is disclosed. 4 Otherwise through ignorance of the state affairs of self and the enemy, there is fall at every step as of the blind led by the blind. 5 Otherwise, use of speech failing as with the dumb, all business will be obstructed. 6 He is an altogether different person in this world. 7 Here by 'कीदृषि' the king is said not to be of this world, though he is of the world. The अलक्षार is thus अतिमयीति of that type (यन्मन्त्रेऽसम्बन्धेन) । And this अतिमयीति is sustained by the रूपक in बुद्धिमान् &c. Hence there is commingling with it as of the body with its limbs.

Sara—राज्ञा नाम सन्निधौ प्रकृतिभिर्देहशान् । सततमग्रमाद स मन्त्रगुप्ति-
रूपकवचनं तं देहं रचयति । उन्मूलकशान् पुनरारोहेत्येव प्रतीकं सावर्धं विष्टाय बुद्ध्या
चरति ।

CHARCHA

1 बुद्धि &c—बुद्ध्+क्तिन् करणे बुद्धि intellect अस+ष्टन् करणे
शस्त्र weapon बुद्धि शस्त्रमस्य, बहु—। Malli explains why बुद्धि is
preferred to ordinary weapons—असौष &c Other weapons often
miss the mark but बुद्धि does not

2 प्रकृति &c—प्र+कृ+क्तिन् करणे material In state craft
there are seven in number—“साप्तमासमुद्भूतकीचराष्ट्रदुर्गैकलानि च ।
राज्याङ्गानि प्रकृतयः—” इत्यमरः । प्रकृतयः अङ्गानि यस्य, बहु—। These
have to be perfect otherwise misgovernment follows (Malli)

3. घन &c—घन+अप् भावे घन compact, close सम्+ठ+क्तिन्
भावे संवृति secrecy guarding कच्छु, क armour घना संवृति घनसंवृति,
कर्मधा—। सा कच्छु, क यस्य । बहु—।

4 चार &c—चर+अप् कर्तरि चर, an emissary स एव इति चर
+अप् स्वार्थे चार । ईक्ष्यते चनेन इति ईक्ष+ल्युट् करणे ईक्षयन् eye चाप
ईक्षयमस्य, बहु—।

5 दूत &c—दूत मुखमस्य, बहु—। Others talk with their own
mouth the king speaks through his messengers

॥ कौडिपि—क implies a question, but with अपि added the
implication may be of wonder, indescribability &c Thus किमपि
किमपि मन्दं मन्दमासन्नियोगात्, “किमपि कामिन तपयचार” &c

7 पार्थिव—पृथिव्या ईश्वरः इति पृथिवी+अञ् पार्थिव ।

8 Foico—बुद्धिमत्तेश्च प्रकृत्यङ्गेन कच्छुकिन चारैश्चैन दूतमुपेन-पार्थिवेन
केन पुरुषेण (भूयते) ।

तेजः क्षमा वा नैकान्तं कालञ्चस्य महीपते ।

नैकमोजः प्रसादो वा रसभावविदः कवेः ॥ ८३ ॥

Prak—‘कालञ्चस्य महीपते एकान्तं तेजः क्षमा वा न [He strikes mor-
tal blows with his intellect, but he bides his time. He neither
keeps on waiting for ever, nor does he strike whenever he
likes] How is that ?—रसभावविदः कवेः एकम् भीजं प्रसादो वा न [The
poet who understands sentiments and emotions does not adopt
a smooth or a grating style exclusively] 83

Prose—काव्यस्य महीपतेः तेजः चमा वा एकान् न । रसभावविदः कवेः एकम् चीजः प्रसादः वा न । ८२ ।

Eng.—Severity or mildness (forbearance), exclusively, is not for the king that understands occasions. With the poet that knows sentiments and emotions, the diction is not uniformly heavy or light. 83.

Beng.—वे ब्राह्म सन्न दूबेन त्रिनि श्रुतेष्व वा श्रुतेष्व अवनयन करेन ना । वे कवि रस उ ताव दूबेन त्रिनि एकमात्र उच्यः वा केवलं द्वैतान् उच्य अवनयन करेन ना । ८३ ।

Expl.—See *Prak.* above.

Malli.—“चतुर्थोपायसाधे” इत्यादिना यन् चात्रमेव कर्तव्यमुक्तं तत्र उदाहरणं तैज इति । काव्यं जानातीति ‘काव्यः’ तस्य अर्थं काव्यः इति विदुषः इत्यर्थः [“जातीःपदसर्वे कः” । न तु “इत्युप—” इत्यादिना कविभिः । समासि कर्मोपपदसौ च बहुवचभावात्] तस्य ‘महीपतेः तेजः’ चात्रमेव इति वा ‘चमा’ एव ‘वा एकान्’ नियमो ‘न’ अस्ति किन्तु यदाकाव्यम् उभयमप्याश्रयदीपमित्यर्थः । तथा हि ‘रसान्’ यद्वासादीन् ‘भाषान्’ निर्वेदादीन् इति यत्तस्य रसभावविदः । भावदृष्टं सम्पत्तायातम् । ‘कवेः’ कवितुः ‘एक’ द्वैतम् ‘चीजः’ प्रौढप्रत्ययत्वं वा ‘एकः प्रसादः’ सुकुमारप्रत्ययत्वं ‘वा न’ किन्तु तत्र हि रसाश्रयत्वेन यदादीप्यम् उभयमप्युपादियम् । इत्याकाव्यदा ॥ ८२ ॥

NOTES ON MALLI

1. By तेजः &c. he gives a reply to the statement that force alone has to be applied as enunciated in चतुर्थो—(sl. 54).
2. च ॥ by “जाती—”, not by “इत्यु—” because it is ruled that in a समास the कर्मोपपद affix (i.e., चच्) prevails (char.)
3. The mention of भाव has followed from association (char.)
4. From suitability to the रस embodied

Sans.—तादृशो हि रसपरिचयस्य राज्ञा काव्ये एव तेजो वा चमा वा श्रुतेष्वेवास्ति ।

CHARCHA

1. एकान्तम्—चल is स्वरूप form. एकः चलः यस्मिन् कर्मणि तत् यथा तथा एकान्तम् invariably, चङ्—। Qual. मवति understood. “चलः स्वरूपे निवृत्ते” इति हेमः ।

2. कालग्रह—कालं जानातीति काल + ग्रा + क कर्तरि कालग्र one who understands opportunity, उपपदयत्—। तस्य। The क is by “बाढी”—With a कर्म as उपपद, no उपसर्ग preceding, चाकारान्त roots take क not चप् । Malli guards against appealing to the rule “रूपध-चाप्रीकितः कः”—क is attached to the roots डा, घ्री, ह and roots having an इक् (इ, उ, ए, औ) for the penultimate, with or without an उपपद । His “समासे &c” may be thus explained—‘समासे’ उपपदसमासे ‘कर्म उपपदं’ यस्मिन् प्रत्यये तस्य प्रत्ययस्य चत्प्रत्ययस्य इत्यर्थः वलवत्तस्य रूपधत्तवत्तान् कप्रत्ययान् प्रवृत्तस्य भाषयान् भाष्ये कयान् ईतीः । The reference is to the भाष्य—“इह, उभयं प्राप्नोति चर्ययः । कर्मोपपदी मवति किरतिपिधेयम्” (P 3.2.1.)

3. महीपतिः—मह्यः पतिः, इवत्—। तस्य। “पतिः समासे एव” इति चिन्ता । Decline like मुनि ।

4. बीजः—बीजम् is a variety of style in which hard letters words and long compounds figure largely. “बीजः समासभूयस्तं मासवं पदडम्बरम्” ।

5. प्रसादः—This is the opposite of बीजम् with compounds few and far between, the flow being sweet and the sense clear.

6. रस &c.—रस आस्वादने बुभुक्षयद्वयः । रसते इति रस + लिप् + चच् कर्मणि रसः that which is enjoyed. Or रसयति इति रस + लिप् + चच् कर्तरि रसः that which provides enjoyment. The enjoyment is to the reader and to the audience. It is the sentiment in a piece of composition. These are nine—“ग्रन्थारवीरकव्यादुत्तमास्वभावाः । रोमान्तरौघे शान्तिरसो नव प्रकीर्तिताः ॥ Also see Malli on sl. 87. infra. मवतीति मृ + च कर्तरि भावः the emotion engendered in the mind of the reader or listener रसाय मावाय रसभावः इव । तान् वेति इति रसभाववित् उपपदयत्—। तस्य । Malli's हन्यात् means एकतपनम्, महीपल्लितिः &c. रस and भाव are spoken of together ; the two words

are inseparably connected. - The poet wants to speak of रस only but भाव also has come in (आयात) owing to its association with रस (संवात) : We are concerned with रस alone, so रसविदः would have served our purpose.

7. कवेः—कु मध्ये + इ (औषादिक) कर्त्तरि कविः poet. तस्य : Malli has कवितुः which is all right. Elsewhere, however, he has कवेः कवयितुः (Kumara, II). कवयितुः may be defended with तत्करोति चिन् ।

8 Voice—...विजसा चमया .. (भूयते) । ... एकेन बीजसा प्रसादेन ... (भूयते) ।

ज्ञतापचारोऽपि परेरनाविष्कृतविक्रियः ।

असाध्यः कुर्वते कोपं प्राप्ते काले गदो यथा ॥८४॥

Prak.—काले प्राप्ते असाध्यः सन् कोपं कुर्वते [When time for it comes he strikes with irresistible force]. But suppose an unbearable insult is offered—परैः ज्ञतापचारः अपि अनाविष्कृतविक्रियः [The insult has to be pocketed and an unruffled countenance assumed]. How is that?—यदः दया [This is like some deep seated malady that seems to tolerate serious errors of diet and regimen, but really gathers strength for a sudden aggravation that prostrates its victim]. 84.

Prose.—परैः ज्ञतापचारः अपि अनाविष्कृतविक्रियः असाध्यः गदो यथा काले प्राप्ते कोपं कुर्वते । ८४ ।

Eng.—He, with perturbation undisclosed though wronged by enemies (*Also*—with mischief undetected by others though errors are committed), resents (*Also*—shows aggravation) when time has come, irresistible (*Also*—irremediable) like some fell disease. 84.

Beng.—अकाले शत्रु अपमान करिलेও मनोविकार গোপন करिवে 'ও' কাল আসিলে কঠিন রোগের দ্বায় অসাড় হইয়া কোপ প্রকাশ করিব।

Expl.—Bide your time, do nothing in haste, you will then become irresistible. Also see *Prak.* and *Eng.*

Malli—यदुक्त्वा “क्षिया सममिहारेष विराध्यन्” सहेत (। चमेत) कः” इति तन्नोत्तरमाह हतापचार इति^१। ‘परैः’ शत्रुभिः ‘हृतः अपचारः’ अपकारः अपपद्य यस्य सः तथा ‘अपि अनाविष्कृतविक्रियः’ अन्तर्गूढविकारः अतएव ‘असाध्यः’ अप्रतिसमाधेयः सन् ‘गदी यथा’ रोह इव [“इववशाथयामन्दः” इति दण्डी] ‘काशे’ बलघयावसरे ‘प्राप्ते’ सति ‘कोपं कुर्वते’ प्रकुप्यति इत्यर्थः [तदुक्तम्—“वहीदमित्रं स्त्रान्येन यावत् कालविपर्ययः। तमेव चापते काशे मिथ्यादृढमिवाग्रमा^२। इति] ॥ ८३ ॥

NOTE ON MALLI.

1. By हतापचार &c he replies to what is said in “क्षियासममिहारेष” (sl 43). 2. So it is said—“Carry your enemy on your shoulders so long as the times are unfavorable, but when time comes smash him as you would an earthen jar with a stone.

Sara—सोऽसौ परिभूतीऽपि मनीविकारे निगूहति यद्यकाशः, काशे तु अप्रतिकारे प्रहरति ।

CHAROHA

1. हत &c—Applies to both महीपति and मद । अप + चर + चञ् भ्राते अपचारः disservice wrong (महीपति), also errors of diet and regimen (मद) । हतः अपचारः बल, बहू—। Unto whom injury has been done (महीपति), also towards which errors have been constituted (मद) । Qual. महीपति understood, also मदः ।

2. परैः—Has to be taken with reference to महीपति and also मद । पर enemy (महीपति), also others (मद) । Construe परैः हतापचारः wronged by enemies (महीपति), also परैः अनाविष्कृतविक्रियः with mischief undetected by others (मद) । इय in the अनुग्रहार्थं of हत (महीपति) also अनाविष्कृत (मद) ।

3. अनाविष्कृत &c—Reference to both महीपति and मद । आविष् is

an अन्य meaning प्रकार । आविस् + क्त + क्त कर्मणि आदिभूत *disclosed* (महोपति), also *detected* (यद्), गति तत्—। वि + क्त + य भावे विक्रिया *perturbation* (महोपति), also *barl effect* (यद्) । अनाविष्कृता विक्रिया अनेन by whom *perturbation* is *undisclosed* (महोपति) also अनाविष्कृता विक्रिया यस्य of whom the mischief is *undetected*, बहु—। Qual महोपति understood also यद् ।

४ असाध्य —साध + क्त कर्मणि साध्य *manageable* (महोपति) and यद् both) । न साध्य नञ् तत्—। Qual महोपति understood and यद् ।

५ कुर्वते—कर्मणि प्राये क्रियाकृते चामनेपदम् ।

६ Voice — चारेण विक्रिये च साध्य न यद् न कोप द्वियते ।

मृदुव्यवहित तेजो भोक्तृमर्यान् प्रकल्पते । ८५

प्रदीपः खेहमादत्ते दग्ध्याभ्यन्तरस्थया ॥ ८५ ॥

Pral —मृदुव्यवहित तेज चर्यान् भोक्तृ प्रकल्पते [Spirit unless tempered by mildness does not succeed in gaining its ends] . Why not ?—प्रदीपः चभ्यन्तरस्थया दग्धया खेहम् आदत्ते [The fierce flame of the lamp sucks oil not by its own ferocity, but by the mild wick which it hides within itself] 85

Prose —As in *Pral*

Eng—Ferocity screened by mildness succeeds in gaining ends . The lamp sucks oil by the wick that is within 85.

Beng—উভয় ক্ষমার অধরাণে থাকিলেই কার্য সিদ্ধি করিতে পারিবে । বড়িছে অভ্যন্তরে রাখিয়াই অগ্নি তৈল গ্রহণ করে । ৮৫ ।

Fap —See *Pral* and *Eng* above

Mall —इत्यत्र अलक्ष्यमिदानीमित्याह मृदु इति । 'मृदुना' मृदुबल्लना 'अव्यवहितम्' अव्यवहितं 'तेजो' चर्यान् भोक्तृ प्रकल्पयत' प्रभवति । तथाहि—'प्रदीपः चभ्यन्तरस्थया' मध्यस्थया 'दग्धया' दग्धा ['दग्धा' वर्णावबल्लयायां खेहमेवादिवे रसे' इति विश्व] 'खेह' मीलादिकम् चर्याम् 'आदत्ते' । अन्धया स्वबलेन निर्वायान्

इति (? इति भावः) । ततः चानिपूर्वमेव चाधं फलति इति सर्वथा प्रथमं चालयम्
इति भावः । विशेषश्च सामान्यसमर्थनान् अर्थात्तरत्यासः ॥ ८५ ॥

NOTES ON MALLI.

1 By मदु &c. he says that there is another reason for forbearance

Sara—समया उपरुक्तं तेजः शोभते जयशायइति ।

CHARUCHA

1. मदु &c—मदु mild ; hence that which is mild ; adjective used substantively. वि + च + वा + कर्त्तृणि व्यवहित screened. मदुना व्यवहितम्, इतत् ।

2. अर्थान्—विषयान् objects. “अर्थे प्रकारे विषये वित्तकारणवस्तुषु । अभिधेये च शब्दानां इत्यादि प्रयोगे ॥”

3. प्रकल्पते—Succeeds Conj. sl. 81.

4. प्रदीपः—प्रदीप्यते इति प्र + दीप् + च् चर्त्तरि ; or प्रदीपयति इति, प्र + दीप् + पिच् + च् चर्त्तरि प्रदीपः flame of a lamp.

5. आदत्ते—आ + दा + लट् ते draw &c कर्त्तृभिर्नायि त्रियाफले आत्मनेपदम् । “आदौ दोःनासविहरणे” is for cases where there is no कर्त्तृभिर्नायि । ददाति—दत्ते, ददौ—ददे, दास्यति—ते, अदात्—अदित ।

6. अभ्यन्तर &c—अभिगतम् अन्तरम् अभ्यन्तरम् interior, प्रादितम्—। तन्निम् तिष्ठति इति अभ्यन्तर + स्वा + क् कर्त्तरि अभ्यन्तरस्या staying within, उपपदतम्—। शय ।

7. Voies—.. व्यवहितेन तेजसा...प्रकल्पते । प्रदीपेन ..अर्थः आदीयते ।

नालम्बते दैष्टिकतां न निषीदति पीरुषे ।

गम्यार्थं सत्कविरिव ह्यं विद्वानपेक्षते ॥ ८६ ॥

Prak.—विद्वान् दैष्टिकतां न नालम्बते [But all your efforts will be vain unless you have luck with you ; yet a wise man does not leave all with luck alone—he is not a fatalist]. Does he believe in personal exertion ?—विद्वान् पीरुषे न निषीदति [Or the other

hand he does not depend solely upon human exertion]. What then is his creed ?—विद्वान् ह्यम् अवेद्यते [He neither ignores nor embraces exclusively either luck or enterprise. Though trusting on luck, he all the while puts forth his best efforts]. How is that ?—शब्दार्थं सत्कविरिव [A good poet depends upon words and their import both. A mere array of words produces no effect just as thought clothed in bad language fails to make an impression. Noble thoughts in attractive language is the end of the poet ; so best effort with best luck is what pleases the wise]. 86.

Prose.—विद्वान् दैष्टिकता न आसन्नते, पीरये न निषेदति, सत्कविः शब्दार्थं ह्य ह्यम् अवेद्यते । ८६ ।

Eng.—The wise neither embraces fatalism, nor relies on enterprise, but depends on both as a good poet does on words and their import. 86.

Beng.—विद्वान् ह्यम् सैबेर उपर निर्भर करेन ना वा केवल प्रयत्नकारेणै अपेक्षा करेन ना सत्कवि देवन शब्द ए अर्थ ए उभयद्वयै अपेक्षा करेन तेवन द्विनिष्ठ सैब ए प्रयत्नकार द्वयद्वयै तुल्यरूपे आश्रय करेन । ८६ ।

Expl.—The wise know that nothing can be gained by luck or enterprise exclusively. Hence they do not relax enterprise, nor are over sanguine of the result even with best efforts put forth. . Also see *Prak.* above.

Mallī—तर्हि पीरय मा भू । निर्लभमनाशय दैवमेव देवो विवासति ह्यमाश्रयात् नासन्नते इति । 'विद्वान्' अभिप्रायः । दिष्टे मतिर्दृश्य इति 'दैष्टिकः' देवप्रमाणक इत्यर्थः ["दैर् दिष्ट" भावधेयम् "इत्यमरः । "अस्तिनामिदिष्ट" मतिः " इति ठक्] । तद्वर्ग 'दैष्टिकताम्' एव 'न आसन्नते' । सर्वथा यद्विषय्य विनाया दिति भावः । तथा 'पीरये' केवलप्रयत्नकारेणै [शुवादित्यादयमर्थः] 'न निषेदति' न निवृत्ति । देवप्रतिहन्त्ये त्वत्वं वैकल्यादिति भावः । विद्वान् 'सत्कवि' ।

सत्कविता 'शब्दार्थौ द्वयम्' । तयोः काव्यशरीरत्वादिति भावः [यदाह वामनः—
“वदीषी सगुणी शालङ्कारी शब्दार्थौ काव्यम्” इति] ‘द्वयं’ पीरय देवस्य ‘अपि-
चते’ । अतः पीरयमप्युपसर्गकं किन्तु काले कर्मव्यम् इति विशेषः । पीरयादृष्टयोः
परस्परसापेक्षत्वादिति भावः ॥ ८६ ॥

NOTES ON MALLI

1. Well then away with enterprise, luck will secure blessings unto one who always adopts forbearance. Apprehending this retort he says नास्त्यन्ते &c. 2. Because that man is lost who always depends upon destiny. 3. As is said by Vamana—
“Kavya is words and their import, free from blemish, enriched by excellence, provided with embellishments.”

Sara.—शब्दः पीरयमिव देवमप्युपसर्गते । Also see Malli “अतः पीर-
यम् सापेक्षत्वात्” ।

CHARĀCHA.

1. नास्त्यन्ते—ना + अन्त + लट् ने adopts. लक्षणम्, लभियते, अस्त्यन्ते ।
2. दैष्टिकताम्—दिष्ट + क्त कर्मणि दिष्टम् what is ordained, destiny. दिष्टम् इति नतिरस्य इति दिष्ट + ठक् दैष्टिकः a predestinarian, a fatalist, तस्य भावः दैष्टिकता fatalism. ताम् । Malli has दिष्टे नतिर्पक्षः । The सप्तमी in दिष्टे is objectionable. The rule “अदिनास्ति—” means that अस्ति &c in the प्रथमा, and referring to नति, take चत्वार्ये ठक् । Hence दिष्ट should be in the प्रथमा and not in the सप्तमी । “प्रथमा-
सप्तम्येभ्यः अदिनास्ति दिष्ट इत्येतेभ्यः शब्देभ्यः अस्ति इति चत्वार्ये ठक् प्रथमो भवति”
Vrittisara, “अस्मादिभ्यः प्रथमासप्तम्येभ्यः प्रथमः”—Nagasa.
3. निशेदति—नि + लट् + लट् तिप् rests, relies. “अदिरयते.” इति
वक्तुम् । सीदति, उसाद, सत्सति, असदत् ।
4. पीरये—पुलकय कर्म इति पुलक + लक् पीरयन् enterpriseपुलकाकारः ।
नकिन् ।
5. शब्दार्थौ—शब्दस्य अर्थस्य शब्दार्थौ word and its import. द्वयं तौ ।
6. सगुणीदः—सगुं शीदः a good poet, कर्मेश— ।

7. वयम्—वि + वय वय or वितय (See ante). तत् ।

8. विद्वान्—विद + शब्द विदस् or विदन् (See ante).

9. अपेक्षते—अप + ईक्ष + लट् ते needs ईक्षते, ईक्षामास &c, ईक्षिष्यते, ऐक्षित ।

10. Voice.—विदुषा देष्टव्यतो न चासम्भ्यते...निषद्यते सन्तुष्टविना... अपेक्ष्यते ।

11. Remarks.—Mall's तर्हि पौरवम् &c seems to be out of place. The verse preceding does not discard वैजम् altogether, it advocates चतुष्टयवहितं वैजः । Hence there is no room for the retort. It seems better to take this verse as a reply, in a general manner to Balarama the tenor of whose speech is to rely on पुरुषकार alone.

स्यायिनोऽयं प्रवर्त्तन्ते भावाः सञ्चारिणो यथा ।

रसस्यैकस्य भूयांसस्तथा नेतुर्महोदधतः ॥ ८७ ॥

Prak. स्यायिनः नेतुः अयं भूयांसः महोदधतः प्रवर्त्तन्ते [By Forbearance the leader wins the good will of the other kings and then they vie with each other to further his cause]. But it seems unnatural for the kings to discard rivalry—यथा भूयांसः सञ्चारिणो भावाः एकस्य रसस्य अयं तथा [Such things do happen. In a poetical work fleeting emotions often occur in different passages ; these all serve to enhance the effect of the one sentiment that runs through the whole work.]. 87.

Prose.—रसस्य एकस्य अयं भूयांसः सञ्चारिणः भावाः यथा प्रवर्त्तन्ते तथा स्यायिनः नेतुः (अयं) महोदधतः । or स्यायिनः एकस्य रसस्य अयं &c । ८७ ।

Eng.—Just as a host of fleeting emotions work for one sentiment (persistent emotion) so do other kings for the forbearing leader. 87.

Beng.—येनन एक रसের প্রয়োজনে বহু সকারী ভাব কার্য করে সেইরূপ এক ধীর (সমানীল) নেতার কার্যে অনার রাজগণ প্রবৃত্ত হয় । ৮৭ ।

Expl —See *Prak.* and *Eng.* above.

Expl.—See *Prak.* and *Eng.* above.

Malli.—यद्यप्यन्तेः कलमाह स्यायिन इति । रसते स्यादने इति 'रसः' प्रकाशदि ["रसते आदनायत्वाद्रसने इति ते रसाः" इति निर्वचनम्]-तस्य 'रसस्य' रसोभयतः स्यायिभावस्य रसादेः ["रतिर्ज्ञांष्य श्रीष्य श्रीकोत्साहमयानि च । जुगुप्साविषययमाः स्यायिभावाः प्रकीर्तिताः ॥" इत्युक्तत्वात्] 'एकस्य' एव 'चर्चे' सादुभाषणै प्रयोजने 'भूयांसः सञ्चारिणः' अभिचारिणः 'भावाः' निर्वदादयः । विभावादीनामुपलक्षणेन । 'यदा प्रवर्तने' [तदुक्तम्—"विभावेऽप्यभावे चोत्तिष्ठेयमभिचारिणि" (१)] कानीयमानः सादुष्यः स्यायिभावी रसः कृतः ॥ इति] 'तदा स्यायिनः' स्थिरस्य चास्या कार्यं प्रतीक्षमाणस्य इत्यर्थः 'एकस्य' एव 'नेतुः' विजिगीषोः नायकस्य 'चर्चे' प्रयोजने 'भूयांसः' महीभूतः राजानः 'प्रवर्तने' स्वदेशात् कार्ये साधयति इत्यर्थः । ततः चक्षुष्यमिति भावः ॥ केषिणु भाषणद्वयादि रसपरतमादिभ्यः—'यदा सञ्चारिणः' प्रसङ्गात् चागन्तुका कार्ये रसाः 'स्यायिनः' स्थिरस्य 'एकस्य' मुख्यस्य 'चर्चे' प्रवर्तने', यदा चक्षुषोरेव कार्ये कोरस्य प्रकाशदयः—इति व्याचक्षते । उपमासङ्गात् ॥ ८७ ॥

NOTES ON MALLI

1. This is from the exposition—"As the root रस means 'to enjoy', so रस्य are those that are enjoyed". 2. स्यायिभावाः are enumerated as रति, दास, शीष, श्रीष, उन्मत्त, भय, जुगुप्सा, विषय, शन । 3. Towards the end of becoming enjoyable. 4. That persistent emotion which is rendered pleasurable by विभावा, चदुभावा and अभिचारभावा is known as रस । 5. Some however take भाव here in the sense of रस and thus construe the verse—"यदा सञ्चारिणः" &c.

Sand.—इति प्रतीत्य उदेदमान्मा राजः इति चान्ताः सङ्गायता इति ।

CHARCHA

1. अन्तिम—यद्यप्यन्तेः लिखितं चक्षुषोरेव इति स्यात् इति कर्मादि चान्ताः

स्यायो listless, forbearing तस्य। Qoal नेतु (Mall.) This is a very unusual sense. Others take it as *steady, persistent*, qualifying रसस्य (See Mall., "केतुनु &c"). Mall. rejects this because रस itself implies स्यायित्व as will be seen from "स्यायिभावो रसश्चतः" (Mall.), hence स्यायित्व रसस्य is tautologous. If however instead of "रसस्यैकस्य" we read "भावस्यैकस्य" in the text, the unusual interpretation of Mall. may be dispensed with and the alternative exposition accepted.

२ चर्ये—प्रयोजने। विषये लभो। The प्रयोजन is to render the स्यायिभाव (i. e. रस) enjoyable.

३ प्रवर्तन्ते—प्र+वृत्+लट् प्रवर्ते। वृत्तंते, वृत्ते वसिंषते—वर्तुंशति, प्रवृत्तं—प्रवर्तिष्यति।

४. सञ्चारिण—सम्+चर+णिनि सञ्चारिणः ताच्छब्दोन्मेषे fleeting विभाव, अनुभाव and सञ्चारिण go together. Hence by सञ्चारिण all the three are intended. This is what Mall. means by "विभावादीनाम्—". विभाव is the cause of emotion, अनुभाव is the indication from which the presence of the emotion is inferred. Thus the presence of दुःशासन excites anger (क्रोध) in भीम is the विभाव of क्रोध in भीम। Bhima's wide nostrils, fiery eyes, deep breathing &c are the अनुभाव of this क्रोध। The अनुभव of द्रौपदी and भीम, reminding of the pitiable state of the old king दुर्योधन momentarily tends to excite pity in भीम and act as a damper to the urgings of his क्रोध। They bring in a fleeting emotion—a व्यभिचारि भाव or सञ्चारि भाव that only emphasises the क्रोध which attains स्यायिभाव and is well on its way to acquire स्थायित्व and to present the full manifestation of रौद्ररस। The सल्लोके in Mall.'s quotation is suspicious. It may however be explained as सत्तनुषोद्रेकात् आनन्ददायके qualifying विभावे, अनुभावे and व्यभिचारिभिः (i. e. सञ्चारिभिः)।

५ रसस्य -रस (अदम्य प्रसङ्गः)+णिच्+अच कर्मणि रस a steady emotion स्यायिभाव। तस्य। Mall.'s रसोन्मेषः &c mean—a स्यायिभाव which is attaining permanency. Compare the list of स्यायिभावस्य with the usual list of रसस्य, thus—रति (यद्भार), हास (हास्य),

कोष (रौद्र), शोक (कष्ट), उत्साह (वीर), मय (भयानक), लुपता (बोधतृप्त), विस्मय (अद्भुत), शम (शान्ति) ।

6. एकसा—एक is मुख्य leading i. e. स्वायिन् । This is perhaps another reason why Malli takes स्वायिन् with भेत्तुः only. The purpose of स्वायिन् as qualifying. एकसा is served by एकसा ।

7. सूर्याद्यः—अतिशयिन पद्वयः इति ॥ + ईयसुन् several.

8. भेत्तुः—भी + क्त्वा साधुकारिणि कर्त्तरि नेता a good leader. तथा ।

9. महीभक्तः—मही विधति इति मही + भ + क्तिप् कर्त्तरि ।

10. Voice.—...सूचीभिः सञ्चारिभिः मार्गैः...प्रवृत्तैः...महीभक्तिः (प्रवृत्तैः) ।

तन्वावापविदा योगैर्मण्डलान्यधितिष्ठता ।

सुनिग्रहा नरेन्द्रेण कपीन्द्रा इव शत्रवः ॥ ८८ ॥

Prak.—नरेन्द्रेण शत्रवः सुनिग्रहाः [A king can easily keep his enemies in check] How so ?—तन्वावापविदा नरेन्द्रेण सुनिग्रहाः [Not all kings, but only those who are wide awake to what happens in the dominions of themselves and their enemies] But who can do that again ?—योगैः मण्डलानि अधितिष्ठता नरेन्द्रेण [Such kings as by proper application of the four expedients controls the territories of their own as well as of other kings] How is that like ३—नरेन्द्रेण कपीन्द्रा इव [This is like a snake-charmer keeping mighty snakes in check by herbs and magic circles]. 88.

• *Pras.*—तन्वावापविदा योगैः मण्डलानि अधितिष्ठता नरेन्द्रेण शत्रवः कपीन्द्रा इव सुनिग्रहाः । ८८ ।

Eng.—Enemies like mighty snakes are easily taken by the king (Also—by the snake charmer) that knows his own kingdom and that of his enemies (Also—knows the application of texts and herbs) and controls the kingdoms of kings by expedients (Also—occupies magic circles by meditation). 88.

Beng.—इन्द्रेण शत्रवः सुनिग्रहा इव कपीन्द्रा इव शत्रवः । ८८ ।

NOTES ON MALLI.

1. In the verse "प्रज्ञोत्साही—" (sl. 76) those very two have said to be basis of प्रभुशक्तिः। This is what is said again by कर &c.

Sara—See Malli "मन्त्रपूर्वक" ।

CHAROHA.

1. कर &c—कर tribute; also hand. प्र+वि+यत् कर्मणि प्रवेद्य to be hoarded; also to be plucked. करेण प्रवेद्या करप्रवेद्या, इतत्—। To be increased with tributes; also to be plucked with the hand (i.e., within reach). The first meaning—to be increased with tributes—is not quite intelligible. प्रभुशक्तिः, which is much the same as prestige, may exact tribute from any particular king, but the trouble can hardly be said to increase it. Besides, it is here represented as a fruit of a certain tree and it seems absurd to say that tributes can increase it. The second exposition is therefore to be preferred.

2. प्रभुशक्तिम्—प्र+भू+कु कर्त्तरि प्रभुः lord. तस्य शक्तिः, प्रभुशक्तिः the power of the lord, i.e., प्रभाव, इतत्—। ताम् ।

3. प्रयौवसीम्—पृष्ठ big. अतिप्रथमेन पृथ्वी इति पृष्ठ+ईयसुन्+डौप् स्त्रियाम् प्रयौवसी very big. ताम् । Here पृ becomes प्र । The rule "रसती—" means light च preceded by a हल् becomes र when इहन्, इमनिच् or ईयसुन् follows. The fruit is very big, so it comes down within reach by its own weight and becomes करप्रवेद्या ।

4. प्रज्ञा &c.—प्रज्ञा counsel मन्त्र । प्रज्ञाया वचनम्, इतत्—। इहन् भूयम्, कर्मधा—। प्रज्ञावत् इहन्भूयम् अस्त, वहु—। Or प्रज्ञावत् इहन् भूयमस्य, विपद वहु—।

5. फलति—फल is निष्पत्ती as Malli remarks. Now निष्पत्ति may mean निष्पत्तितामात्र, then फल is अकर्मक as in "वतपास फलेभ्युहां" । निष्पत्ति may also mean निष्पत्तिफल the root is then सकर्मक as here. Also compare "फलानि न पणानि निवदुमा." &c.

6. उत्साह &c.—उत्+सह+यत् भावे उत्साह enterprise, energy.

पादेन पिवति 'इति पाद+पा+क कर्चरि पादप tree चतुर्मास्यपादप',
कर्मधा—likeशाकपार्थिवः ।

7 *Voice*—उगुडेन मूलेन पादपेन कप्रचेया प्रदीयसी प्रमुषति
प्रस्यते ।

अनल्पत्वात् प्रधानत्वाद्दमस्येवेतरे स्वराः ।

विजिगीषोर्नृपतयः प्रयान्ति परिवारताम् ॥ ६० ॥

Prak—नृपतय विजिगीषो परिवारता प्रयान्ति [Of the ambitious the other kings become like servants] Why so ?—विजिगीषो अनल्पत्वात् [Because necessarily the ambitious king is not inferior to the rest in forces, funds &c] That is no reason why the others should serve him like menials—विजिगीषो प्रधानत्वात् [Because, besides being powerful the ambitious king is well acquainted with the affairs of all the rest and owing to the power acquired from this knowledge, he naturally leads] What is that like ?—इतरे स्वर वयस इव [This is like all other notes following the notes of the flute in a concert] 90

Prose—अनल्पत्वात् प्रधानत्वात् वयस इतरे स्वर इव विजिगीषो नृपतय परिवारता प्रयान्ति । ६० ।

Eng—Other kings play the part of the retinue of the ambitious king owing to his fulness (non inferiority) and pre-eminence (Also lead) just as other musical instruments do of the flute 90

Beng—छुतिकाम राजा अतावे अपर राजगण अपेक्षा नून नहेन, अथ अपर राजेय तावत् बृहत्त जानिते पारिया त्रिनिई प्रधान इहेराहेन, ताई वेमन अत्र बाहेर अर वन्द्यवेर अहमरण करे, সেইरुप अत्र राजाग परिवारवर्गेर ऊपर ताहार अहमरण करिया থাকे । २० ।

Expl—See *Eng* and *Prak.* above

Malls—विजिगीषो (? म) कारिष्यन् विजिगीषो विजेत इति वदयात्

अन्यत्वादिति^१ । 'अन्यत्वात्' प्रतीत्साहाधिकत्वात् अतएव 'प्रधानत्वात्' मण्डला-
भिन्नत्वात् । अन्यत्वं 'अन्यत्वात्' उच्चैस्तरत्वात्^२ 'प्रधानत्वात्' नायकस्वरत्वाच्च^३ ।
'वंशस्य' वंशवाद्यस्वरस्य 'इतरे स्तरा' वीणागाथादिग्रन्था 'इव' । अथवा वाद्ययत्वात्
वंशइव वंशसत्कालविहित (?) स्वर उच्यते^४ । तस्य स्वरस्य 'इतरे' बह्विजादयः ।
'विजिगीषी नृपतय' अन्ये मण्डलपरिवर्तिनो राजान 'परिवारतां' पीथतां 'प्रधानि'
तत्कार्यमेव साधयन्ति इत्यर्थः । तस्माद्विशेष (? यः) कर्त्तव्यमित्यर्थः ॥ ८० ॥

NOTES ON MALLI

1 By the three verses अन्यत्वात् &c he says that the whole world obeys the king that acts with due deliberation 2 Being of a higher pitch 3 Being the leading note 4 Or वंश here the note sounded at the time, because it is the source of that note

Sara — See Malli "विशेषकारिणी स्यात्" and "तस्यात् कर्त्तव्यम् ।"

CHAROHA

1. अन्यत्वात्—अन्व inferior च अन्य अन्यत्वं not inferior नञ्
तत्— । This is made to mean "than whom none superior
exists" Comp अन्यति for मह्यति in "तदनन्दमतेर्वचः अरत्"—
Dhashya as used for पाणिनि । तस्य भावः अन्यत्वं great superiority,
तस्मात् । श्रुती ५मी ।

2 प्रधानत्वात्—प्रधान leader (next sing) तस्य भावः प्रधानत्वम् ।
तस्यात् । श्रुती ५मी ।

3 वंशस्य—वंश is वंशी flute, here note of the flute तस्य ।

4 स्वरा—स्वरयन्ति इति स्वर + चिच् + अच् कर्त्तरि स्वरा notes वंशस्वर
leads in a concert. Comp "नाता यं यं स्वरे गच्छन् तं तं वंशेन गानयेत्" ।

5 विजिगीषा—वि + जि + श्च् + च कर्त्तरि विजिगीषु ambitious

6 नृपतय—नृपा यतयः, इतत्— । The other kings that are
included in the circle of 12 kings enumerated in the *Malli*
on sl 81.

7. प्रयानि—प्र + या + छद् चन्ति undergo.

8. परिवारताम्—परिती त्रियते एभिः इति परि + इ + वञ् करणे परिवाराः or परीवाराः attendants. परिवाराणां भावः इति परिवार + तल् स्त्रियाम् परिवारता । ताम् ।

9. Voice—...इतरे स्वरे...परिवारता प्रयायते ।

अप्यनारभमाणस्य विभोरुत्पादिताः परैः ।

व्रजन्ति गुणतामर्थाः शब्दा इव विहायसः ॥ ८१ ॥ .

Pral.—चर्माः विभोः गुणतां व्रजन्ति [Results are attributed to the master]. That is natural—अनारभमाणस्य अपि विभोः [This happens even when the Master does not work]. How then are the results produced ?—परैः उत्पादिताः चर्माः [That is the beauty of it. The results are attained by others, but they are attributed to the Master]. Can you cite a parallel ?—शब्दा इव विहायसः [Take the case of sound. There are thousands of agents producing sound, but these agents are all ignored and sound is attributed to ether which does not move an inch to make the sound.] 91. .

Prose.—अनारभमाणस्य अपि विभोः परैः उत्पादिताः चर्माः विहायसः शब्दा इव गुणतां व्रजन्ति । ८१ ।

Eng —Of the Master (*Also*—Of the allpervading), though not exerting, ends achieved by others take the character of attributives (i.e., are attributed to the Master) as sounds do of ether. 91.

Beng.—शक्तिमान् त्विनि निष्कृष्टे बनिद्या धाकिले ३ गद्रेर ददा काइ उीशते आदोपित ह्य । आकाशे ३ नै उथापि यथ वे थय ह्येतेछे ताइ आकाशे आदोपित ह्येतेछे । २१ ।

Expl —Even when the Master does not work and ends are achieved by servants, people see the Master's agency in them. Also see *Pral.* and *Eng.* above. .

Malli.—अपौति । विश्वं 'अनारभमाद्यस्य' अयम् अकिञ्चित्कुर्वाणस्य 'अपि विभीः' प्रभोः । व्यापकस्य च । 'यरे' अन्यैर्नृपतिभिः । गङ्गभिर्षादिभिश्च । 'उत्पादिताः' सम्पादिताः । अनिताय । 'अर्षाः' प्रयोजनानि 'विहायस्' आकाशस्य 'अन्दा इव गुणता' विशेषणता कारयत्वात् गुणत्वं 'व्रजति' । शक्ती हि राजा अय-
मुदासीन एव आकाशवत् समद्विषैव कार्यदेवं व्याकुलम् अन्दागिव सर्वार्थानपि
स्वकीयतां नयति इत्यर्थः [गुणस्तावन्निगन्दादिष्वेन्द्रियामुप्यतनुषु इति
वैजयन्ती] ॥ ८१ ॥

Sara—See *Malli* "अन्दीहि...नयति" ।

CHARCHA

1. अनारभमाद्यस्य—आर्भ+अन+शानच् कर्त्तरि आरभमाद्यः exerting.
न आरभमाद्यः नञ् तत्— । तथा ।

2. विभीः—विभवति इति वि+भू+ङु कर्त्तरि विभुः master तथा ।
Refers to the king who has become the नेता leader. In the case
of विहायस्, विभु is अपक all pervading (*Malli*). But विभु is the
counter part of विहायस् ; it is better not to have a double mean-
ing in it.

3. उत्पादिताः—उद्+पद+विप्+क्त कर्मणि उत्पादित achieved
(विभु) also generated (विहायस्) ।

4. यरेः—आत्मव्यतिथिरे. i. e. by other kings who are now the
परिवार of नेता (विभु), also by गङ्ग मेरी &c (विहायस्) ।

5. व्रजति—व्रज+ञट् कनि undergo. व्रजति, व्रजन्, व्रजिष्यति,
व्रजसीत् ।

6. गुणताम्—गुण ॥ attributive (विभु), also कर्म (विहायस्) ।
Comp. "अन्द्गुणः आकाशः" । तथा भावः गुणता । ताम् । गुणतां व्रजति
assume the character of an attributive, i. e. are attributed.

7. विहायस्—विजहाति भुवम् इति वि+हा+अङ् कर्त्तरि पुमान्तः
विहायस् sky, ether. तथा ।

8. Voice—..उत्पादितैः अर्थैः...अन्दीः इव गुणता व्रजते ।

যাতব্যপাশি'গ্রাহাদিমালায়ামধিক্যুতিঃ ।

একায়তন্তুম্রীতায়াং নায়কো নায়কায়তে ॥ ৮২ ॥

Prak.—নায়কঃ নায়কায়তে [The leader appears like the central gem]. Where does he so appear?—যাতব্যপাশি'গ্রাহাদিমালায়াম্ [He appears like the central gem in a necklace in which the king warred upon, the king that attacks in the rear and others are the gems]. But how are these strung together?—একায়তন্তুম্রীতায়াং নায়কায়াম্ [The object of all these kings is to become the leader; this common object is the string that binds these gems of kings together into a necklace]. Why is the leader the central gem?—অধিক্যুতিঃ নায়কঃ [Because he must presumably be of greater power than the rest, otherwise his ambition is ridiculous]. 92.

Prose—একায়তন্তুম্রীতায়াং যাতব্যপাশি'গ্রাহাদিমালায়াম্ অধিক্যুতিঃ নায়কঃ নায়কায়তে ॥ ৮২ ॥

Eng.—In the necklace made of the king to be warred upon, the enemy in the rear, and such like, strung on the thread of a common aim, the leader, outshining the rest, appears as the central gem. 92.

Beng.—অরি, পার্শ্বগ্রাহ প্রভৃতি দ্বাদশ রাজমণ্ডল যেন এক একটা মণি। সকলের উপদ্রোহাধিকি এ অভিনাব ইহাদের সকলেরই আছে। সেই সামান্য অভিনাবই যজ্ঞে ই'হারা মালার আকারে প্রদিত রহিয়াছেন। ইহাদের মধ্যে যখন যিনি ভেঙ্গে সকলকে অতিক্রম করিয়া নায়ক রূপে উপস্থিত হইবেন তিনিই মধ্যমণি। ৯২।

Exp.—The twelve in the well-known circle of kings are like so many gems. All wish to transcend the rest; this common wish is what strings them up together like a necklace. 'Who ever attains the position of the leader at any time, becomes, for the time, the central gem of this necklace.

Malli.—यातव्येति । किञ्च 'एकार्यः' एकप्रयीजनं च, एव 'तनुः' मूर्धं तत्र 'प्रीतायाम्' एकाभोटामिलादिस्त्वानिवर्गः । [प्रपूर्वान् वैज. कर्मणि. ऋः । "वधि-
सपि—" इत्यादिना सम्प्रसारणम्] 'यातव्यः' अभिवेषयितव्यः अरिः । पाणिं
रुद्रातीति 'पाणिं' साह. पुष्टानुधातो ["कर्मण्यच्"] यौ 'यादौ' येषां ते पूर्वाङ्गाः
पङ्क्तिभ्यः म्यताः । ते एव 'माला' रत्नमालिका । तस्याम् 'अधिकश्रुतिः' महा-
तीक्षाः 'नायकः' शक्तिसम्पन्नो जिगीषु 'नायकायते' मध्यमणिरिव आचरति स्वयमेव
सर्वोत्कर्षेण वर्तते इत्यर्थः । तस्मादिच्छ्य (?) कर्तव्यमिति भावः । ["नायकौ
नेतरि त्रेहे हारमध्यमणावपि" इति विश्वः । "उपमानादाचारि" इति .क्यङ् ।
"चक्रत्सार्वधातुक—" इति शीघ्रः ॥ 'नायकायते' इत्युपमा, अन्यथा चतुर्थासुन-
विरोधात् । 'एकार्यतनु' इत्यत्र तु रूपकम्, अधिष्ठानतिरोधानेन आरीयमाच-
तनुत्वस्यैव उद्घटत्वान् (? उच्छटत्वान्) प्रीतत्वविधेः तदेव युक्तम् । तद्वद्वात्
'पाणिं' साह.दिमात्रायाम् इत्यत्रापि रूपकमेव । तदनुमायिता च इत्युपमा
इत्यङ्गादिभावेन तयो. उद्घट. ॥ २१ ॥

NOTES ON MALLI

1. The affix is क्यङ् by "उपमाना—" (*char*). The long vowel is substituted by "चक्रत्—" (*char*)

2. नायकायते is an instance of उपमा, otherwise the rule is violated (*char*); but in एकार्यतनु there is रूपक because the अधिष्ठान (motive—अर्थ) being hidden, the तनुत्व which is attributed is indeed prominent, therefore the प्रीतत्व becomes possible, and रूपक alone is reasonable. On the strength of this, in 'पाणिं—' we also have a रूपक । Enlivened by the रूपक is this उपमा, hence it is a मृदुर of the two as of अर्थ and अङ्गिम् ।

Sara—इटा उक्तु नायकता अधिविज्ञात् मा नश्यतु, तस्यान् विमर्श कर्तव्यम् ।

CHARCHA

1. यातव्य &c—यातव्य to be marched against. Malli's अभि-
वेषयितव्य. means मेनदा अभिवर्णय. । पाणिं sides, back वृद्ध । पाणिं

यज्जाति इति पाणि^१ + दृङ् + चच् कर्त्तरि पाणि^२ दाह an enemy in the rear, उपपदतत्—(see Malli on sl. 81) यातव्यं पाणि^३ दाहय यातव्यपाणि^४ दाही, दह । तो आदी एषाम् यातव्यपाणि^५ दाहादय^६ बहु—। ते एव (तद्रूपा) माला, कर्मधा—like शाकपादि^७ (रूपककर्मधा—), or तेषां माला इतत्—। तस्याम् । अधि ०मी ।

२. अधिकपुति—अधिका पुति अस्त्र बहु—। This may mean *Of great glory* (Malli), or *Of glory greater than that of the rest*. Qual. नायकः ।

३. एकाय &c —प्र+वेञ् to weave+ह कर्मणि प्रोत strong, एक same अर्थे object तन्नु string एक अर्थे एकार्य, कर्मधा—। स एव (तद्रूप) तन्नु, बहु—। तत्र प्रोता, सुपुष्पा, or तत्र प्रोता, इतत्—। तस्याम् । The rule for प्रोत, “अचिन्विपि—” means that the roots दृच् and स्त्रप् and roots of the यज्जादि class change their य into ह and ह into छ when an affix that drops क follows वेञ् is of the यज्जादि class. The steps are प्र+वेञ्+ह—प्र+वे+त—प्र+उए+त—प्र+उ (by पूर्वङ्ग) +त—प्रोत ।

४. नायक—नी+ञ्चुल् कर्त्तरि नायक leader It does not refer to any particular king, but to whoever is नायक at the time

५. नायकायते—Here नायक means मध्यमणि । नायक इव आचरति इति नायक+अङ्+छट्ते—नायक+य+ते—नायकायते acts like the central gem. The rules are—(1) “कर्तुं कङ् सञ्जीपद”—कङ् is affixed when the उपमान is the कर्ता and आचरण (आचार behaviour) is implied. The rule “उपमानादाचारे” is quoted through oversight It is strange this oversight is seen in Malli's other works also as had occasion to notice elsewhere The latter rule has कर्म for उपमान and attaches कङ् । Thus नायक इव आचरति नायकायते by the former but नायकमिव आचरति नायकीयति by the latter Next नायक becomes नायका by “अहत्सर्वधातुकयोर्दधि”—The final vowel is lengthened when य, in an affix that has dropped क or छ, follows, but not when it is a ह्रस्व or a सर्वधातुक । “नायकाय is here a नामधातु ।

६. Force— अधिकपुतिना नायकेन नायकायते ।

पाङ्गुखमुपयुञ्जीत शक्त्यपेक्षो रसायनम् ।

भवन्त्यस्यैवमङ्गानि स्वाङ्गूनि बलवन्ति च ॥ ८३ ॥

Pral.—पाङ्गुखं रसायनम् उपयुञ्जीत [The king should use the tonic known as the six expedients]. What are the directions for use?—शक्त्यपेक्षं चम् उपयुञ्जीत [Use as much at a time as the strength permits] What is the good?—एवम् चक्ष चङ्गानि स्वाङ्गूनि बलवन्ति च भवन्ति [Only thus do the seven limbs of the king wax strong and last a long time. If taken beyond one's strength, disaster is bound to follow] 93

Prose—शक्त्यपेक्ष (चम्) पाङ्गुखं रसायनम् उपयुञ्जीत । एवम् चक्ष चङ्गानि स्वाङ्गूनि बलवन्ति च ।

Eng—The restorative of the six expedients should be employed suiting one's strength. Thus do one's members become strong and enduring 93

Beng.—रामार पक्षे गति दिग्दृष्टि ह्य चक्ष एकटी एकटी ब्रह्मद्वन । एहे ब्रह्मद्वन निखेर वग बुक्तिरा वादहार रुद्रिदे । तांश हहेनेहे चक्ष चलि दृष्ट उ द्वाद्रो हहेदे । २० ।

Frnl.—Balarama is advocating विरह without making a comparative estimate of his own and the enemy's strength. This will end in disaster Also see *Prak. Eng* 93

Malh.—अथ विमथ (१ इय) करच प्रकार माह पाङ्गुखमिति । शक्ति प्रमाणादिबर्ध बलस्य अपेक्षत इति 'शक्त्यपेक्ष' चम् [यथायथम् । "शक्तिर्बर्धे प्रमाणादी" इति विश्व] । पाङ्गुखं च 'पाङ्गुखं' मन्त्रिविरहादिषट्कम् [पाङ्गुखं पाङ्गुखं आये चक्ष प्रमथ] । तदेव 'रसायनम्' औषधविशेषम् 'उपयुञ्जीत' शिरेत [“रसायनं विरहोऽपि कथमप्यधिभक्ष्यते” इति विश्व] । 'चक्ष' इति 'चक्ष' प्रदीप्त 'चङ्गानि' सामान्यादीनि सामानि च 'स्वाङ्गूनि' व्यिषयि सामान्यरचनादि इत्यर्थे [“आङ्गुलस्य दृष्टुः”] 'बलवन्ति च' परवीणाचमादि च 'भवन्ति' ।

Sara—चात्वनो रिपीय बलावल विज्ञाय संख्यादीन् गुणान् प्रयुञ्जीत । सर्वया रिपीबलावलम् न जानाति बलमद्री यदय विग्रहमेवाद्विधते । ८२ ।

GHARCHA

1. वाङ्गुणम्—यद् गुणा षड्गुणा the six expedients, कर्मधा—to obtain a संज्ञा of the six expedients सन्धि, विग्रह, यान, चासन, द्वेष, चायय । The rule is “दिक् सख्ये सज्ञायाम्” । षड्गुणा एव इति षड्गुण + षञ् स्तार्थे वाङ्गुणम् in the neuter, because “इच्चित् स्तार्थिका प्रकृतितो लिङ्गवचनात्यतिवर्त्तते” । Hence both gender and number are changed Those who do not accept षड्गुण as a संज्ञा of सन्धि &c. may expound as यद् गुणा एव इति षड् + गुण + षञ् वाङ्गुणम् the six expedients, the विगु and तद्धित arising together The rule is “तद्धितार्थोत्तरपद समाहारि च” । The present is a तद्धितार्थविगु—विगु for the sake of a तद्धित (षञ्) ।

2 उपयुञ्जीत—उप + युज् + लिङ् ईत should take विधौ लिङ् । युनक्ति—युङ्क्ते, युपीज—युयुजे, यीत्यति—यीत्यते, अयुनक्—अयुङ्क्त । Nom is नायक of the preceding sloka

3 शक्तपेच—शक्तिम् अपेक्षते इति शक्ति + अप + ईच + च कर्त्तरि having regard to one's strength, उपपदत— । Malli's एवाद्यच् seems to be an interpolation अच् is barred by the Vartika “इच्चित्तिभ्याश्च” which attaches च to ईच and चन with a कर्त्तृपद ।

4 रसायनम्—रस a constituent fluid of the body अयते इति वा चनेन इति अय or इ + लुट् अरये अयनम् that by which one reaches, means. रसानाम् अयनम् means of getting back the lost fluids of the body, इत— ।

5 स्थावृनि—स्था + गृन् कर्त्तरि enduring तानि । See under मृच, sl 9

6 बलवनि—बलम् अस्ति प्रयत्नम् एयाम् इति बल + भनुप् प्रयत्नायाम् strong The implication that otherwise the members of the body politic wither and perish Balarama is courting that risk.

7. Force—शक्तपेक्षे (सता) ... उपयुज्यते ... अर्धे स्थावृनि बलवनि च मृदते ।

৪ *Remark*—*তপ+যুজ* usually means 'to eat' It is not possible to eat *ষাটগুণ*। Hence *ষাটগুণ* is spoken of as *রসায়ন* which is a medicine eaten (taken) by the exhausted & feeble to regain their strength। *অহং* carries a *ভ্রূষ* it means the departments of state (for *নায়ক*) and limbs (for the convalescent) that require *রসায়ন*। Hence it is that *Mall.* remarks *শ্রিষ্টপদম্পরিতকপকম্*।

স্থানে শমবতা শক্ত্যা ব্যায়ামে হৃদ্বিরঞ্জিনাম্।

অযথাবলমারম্ভো নিদান অযসম্পদ ॥ ৮৪ ॥

Prat.—*স্থানে শমবতাম্ অশ্রিতা, শক্ত্যা ব্যায়ামে হৃদ্বি* [If the seven limbed (kings) observe forbearance at the right moment, and then exert according to their strength, they will prosper] If not, what then?—*অযথাবলম্ আরম্ভ অযসম্পদ নিদানম্* [If they exert without reference to their strength well they will advance, but towards decay not towards prosperity]

Prose.—As in *Prat.*

Eng.—Of the seven limbed (kings) who observe quietude in the right place prosperity lies in effort according to strength. Exertion unsuited to strength is the root of the access (advance) of decay 94

Beng.—শাসন দেবীর চার দ্বারার ও অদ আছে সেগুলি দ্বারার। যে দ্বারার দ্বারার দ্বারার ও শক্তি অশক্তির উচ্চ প্রাধান্য বহির্ভূত জানিন উদ্বার দৃষ্টি হয়। শক্তির বাহিরে অদ্বার দ্বারার আদিভাবের মূল। ৯৪

Esyl.—See *Prat.* and *Eng.* above

Mall.—স্থানে হৃদ্বি; কিন্তু 'স্থানে' স্থানবিশেষ (১ অশ্রিতবিশেষ) 'শমবতা' শমবতাম্ 'অশ্রিতা' শমবতিনা শাসন দ্বারারিচাষ 'শক্ত্যা' শক্ত্যবানুভাবের বস্তু অ 'অযথা' অযথারি আদ্যুপপাদে? অশক্ত্যে অ 'অসম্পদ' 'হৃদ্বি' অযথায় অযথায় হৃদ্বির অ হৃদ্বি অর্থ। বিদ্যে অযথায়—'অযথাবল' অযথাক্রমে ['অযথাবল' অযথাক্রমে অযথাক্রমে] 'আরম্ভ' অযথায় 'অযসম্পদ' অযসম্পদে 'নিদানম্' আদিভাবম্। অযথাক্রমে অর্থ। অযথাক্রমে

अकस्माद्येद्यास्तन्दनम् अग्रेयस्करम् इति भावः [यत्र विशेषस्यापि क्षिप्तत्वात् शब्द-
शक्तिमूलो वस्तुना वस्तुध्वनिः । अतो हयानाम् अङ्गिनाम् औपम्यस्य गम्यते इति
सङ्केपः^१] ॥ २४ ॥

NOTES ON MALLI

1 Hence it is to our advantage suddenly to attack the king
of chedi. 2 Here the word expressing the द्वितीय also carries
a pun, hence through the force of the import of a word, we
have here a वस्तु (अङ्गिन् as दंष्ट्रिन्) hinted at by another वस्तु (अङ्गिन्
as सप्ताङ्गिन्) । Hence comparison of the two अङ्गिन् is also guessed.
This is the whole thing in brief

Sara—अशक्तौ चमत् शक्तौ च तेज इति हि उद्वेगौजम् । विपरीते च ध्रुवी
विनाशः ।

CHAROHA

1 स्थाने—स्थान place, i.e. right place शब्दविषये in Malli is
really अश्वविषये । The text sh. uld have been written स्थानेशब्द-
विषये and not स्थाने शब्दविषये ।

2 शमयताम्—शम is the same as चमत् here शम अस्ति एषाम् इति
शम + मनुप् शमयन् । तेषाम् । Qual अङ्गिनाम् । शम = rest when अङ्गिन्
is दंष्ट्रिन् ।

3 शक्त्या—In accordance with strength शक्त्या व्यायाम is
elliptical for शक्त्या परिच्छिद्य व्यायाम (क्रियाप्रधान) । Hence शक्त्या has
कारणे श्या being कारण of the क्रिया in व्यायाम (= व्यायमनम्) । In all
cases of प्रहत्यादि हतोया the Bhasya explains as above with either
a कारण हतोया or a हेतु हतोया । Thus समेन चावति in समेन पया चावति,
मीनेष मार्ग्यं is मीनेष कृतं मार्ग्यं &c

4 व्यायामे—वि + च् + यम + चञ् भावे व्यायाम exertion तदङ्गिन् ।
भावः ७मौ । व्यायाम here is तेजप्रयोग (सप्ताङ्गिन्), also exercises
(दंष्ट्रिन्) ।

5. इति—Growth of the seven departments (सप्ताङ्गिन्), also
growth of the limbs (दंष्ट्रिन्) ।

6. अङ्गिनाम्—अङ्ग is सङ्गाङ्ग (for नायक), also अवयव (for देहिन्) अङ्गानि सन्ति एवाम् अङ्गिन वङ्—। तेषाम्। Means नायकानाम् also देहिनाम्। Mall refers to this pun (श्लेष) in अङ्गिन् when he says विशेषस्यापि श्रितत्वात् ।

7. यथा &c—वज्रस्य अनतिक्रम यथाबलम् accordance with strength, अव्ययी—। न यथाबलम्, not suiting the strength, नश्रुतम्—। तत् यथा तथा। Qual the क्रिया in चारम्भ (—चारम्भनम्)।

8 चारम्भ—आ+रम्+ञ् भावे चारम्भ exertion Applies to both senses of अङ्गिनाम् ।

9. निदानम्—नितरां दौषते चनेन इति नि+दा+ल्युट् करणे निदानम् that which causes it, the cause

10. अयस्यमादा—अि+अच् भावे अय loss (सङ्गाङ्गिन्)। also Phthisis (देहिन्) सम्+पठ्+क्किप् भावे सम्पद growth, accession सम्पत् अयस्यमात् accession of decay, इति—। तथा ।

11 Force— . इहा (भूयते) ... चारम्भे . निदानेन (भूयते) ।

12. Remark—Here warfare is compared to exercise Undue exercise causes great disorders such as Phthisis nervousness &c Judicious rest is very necessary to get any benefit out of exercise. So also active measures to be effective demand judicious breaks (स्वप्ने श्रम) । The verse implies this सम्यग् between the warrior and the athlete,

तदीशितारं चेदीनां भवाम्भमवमंस्त मा ।

निहन्त्यरोनेकपदे य उदात्तः स्वरातिव ॥ ८५ ॥

Prak—तत् भवान् त मा अवमंस्त [So don't you despise him] Whom ?—चेदीनाम् ईशितारम् [The lord of the land of the Chedis] Why should you think much of him ?—य चरीन् एकपदे निहन्ति [He promptly kills his enemies] What is that like ?—उदात्तः स्वरातिव [This is the Udata pitch effacing all other pitches in the same word] 95

Prose—तत् तं चेदीनाम् ईशितारं भवान् मा अवमंस्त य उदात्तः स्वरात् इव चरीन् एकपदे निहन्ति । ८५ ।

Eng.—So do you not despise the lord of the Chedis who instantly kills enemies as Udata does the other *Svaras*. 95.

Beng.—अतएव चेदिराजके अवज्ञा करिओ ना। उदात्त श्वर
वेमन एकपदे अछ श्वरके विनाश करे सेइरूप तिनो शङ्खगणके
कणमात्रे नाश करिते पावैन। २६।

Expl.—See *Eng.* and *Pra.* above.

Malli.—कश्चित्माह तदिति। 'तत्' तज्जान् अग्रकार्यस्य अकार्यत्वात् 'तं
वेदीनाम् ईशितारं' श्रियपार्श्वं 'भवान् मा अवमंस' [मन्वते: "माडिनुइ"। अनु-
दात्तत्वात् न इडादसः]। कृतः १ 'य' चैद्यः 'उदात्तः' स्वरात् अनुदात्तान् 'इव'
शरीन् एकपदे' एकस्मिन् पदस्यासौ सुप्तिङन्तस्य च 'निहन्ति' द्विनिति लोचैः
करोति च [अतिशयेनात् "अनुदात्त" पदम् एकवर्जम्] इति परिभाषाप्रत्याय इति
भावः] ॥ २५ ॥

Sra.—एवं सति अतिवचनमभिप्रायति चेदिपार्श्वं प्रति विरुद्धं सादृशी मा भूः।

CHARCHA

1. ईशितारम्—ईश + कृत् कर्त्तरि ईशिता the lord तत्।

2. वेदीनाम्—See under चैद्यं प्रति Canto I, Sl 75; also supra,
Sl. 1, अग्नि चैद्यम्, चैद्यः, Sl. 13९, and वेदयः, Sl. 63. कर्मणि शिपे षष्ठौ।

3. भवान्—भातीति भा + क्वत् भवान् (See ante). This takes
प्रथमपुरुष by "शिपे प्रथमः"।

4. अवमंस—अव + मन + लृङ् do despise मन्वते, मेने, मंसते, अवमंस।
Here लृङ् is due to the rule "माडिनुइ"—लृङ् is attached in all
tenses in connection with the prohibitive particle माइ। No
षट् because of the prohibition "न माड्योनि"। No इट् because मन
is अनुदात्त।

5. निहन्ति—नि + हन + णट् तिप् kills (चैद्य), also lowers (उदात्त)
हन्ति, जघान, हनियति, अवघात्।

6. शरीन्—कर्मणः कर्मत्वविशेषायां "जासिनिश्चय—" इति न षष्ठौ (See
under "निजौजसौजासयित्" Canto I, sl. 37.

7. एकपदे—पद step (चैद्य), also a सुबन्त or a तिङन्त word

(उदात्त) । एकं पदम् एकपदम्, चर्मधा— । A single step (चैद्य), also the same सुवन or तिङन्त word (उदात्त) तद्धिन् । अर्थो ७३ । In the case of चैद्य we may also say एकपदम् instantly तत्त्वम् । “स्यात् तत्त्वम् एकपदम्” इति विद् । Mallis rule “चनुदात्त—” means—If a certain vowel is declared as उदात्त or स्वरित in a certain पद, the remaining vowels there all become चनुदात्त ।

8 उदात्त —Higher region of the space from where the letter is pronounced । कण्ठ, तालु &c are not mere points of contact, but regions of contact with a definite extent. As such they may be divided into higher, middle and lower

9 स्वरान्—for deriv of स्वर see स्वर, sl 72, and स्वर, sl 99 Also we may say स्वयं राजन्ने इति स्वयम् + राज + क्तिप् कर्त्तृणि स्वरा प्रदीदरादि । Comp “चच स्वयं विराजन्ने” । But this is for vowels (चच) only for द्वितीया see under चरोम् above

10 Voice—स ईक्षिता भवता मा चवमानि येन उदात्तेन स्वरा चरय । निवृत्त्यने ।

मा वेदि यदसावेको जेतव्यचेदिराडिति ।

राजयस्मेव रोगाणां समूहः स महीभृताम् ॥ ८६ ॥

Prak —वेदिराट् जेतव्यं यत् चसी एक इति मा वेदि [Do not think that Sisupala is alone and therefore easily overcome] That is a fact—स महीभृतां समूहः [He is backed by a host of other kings] What is that like ?—राजयस्मा इव रोगाणाम् [Just as Phthisis is a lot of other diseases] 96

Prose —चसी वेदिराट् एक (चसी) जेतव्य इति मा वेदि । यत् स राजयस्मा रोगाणामिव महीभृतां समूहः । Or—वेदिराट् जेतव्यं यत् चसी एक इति मा वेदि । स &c. ८६ ।

Tray —He is not thought that the king of Chedi is alone and easily overcome He is an assemblage of kings as Phthisis is of diseases 95.

Beng — चेदिब्राह्म विज्जपान एवम एका, अतएवमहमेदे छत्र करिसे पारि एरुप मने करिओ ना । येनन ब्राह्मदम्मा सकल योगेन आधार, सेहेरुप उंशाते वह ब्राह्म समदेक जानिओ । २७ ।

Expl.—It is a mistake to think as Balarama does that Jarasandha having been killed, Sisupala is now alone and helpless and can be easily subdued. Also see *Eng* and *Prak.* above. 96.

Malli.—अ चायमेकाको किं नः करिष्यति इति मनस्यम् इत्याह मा वेदीति । ‘असौ चेदिराद् एहः’ एकाको अतः, ‘जितय्य’ सुजयः ‘इति मा वेदि’ मा ज्ञायि [विनोः कर्मणि “माडिगुह्”] । ‘यत्’ यस्मात् ‘सः’ चेदिराद् राज्ञः चन्द्रस्य यस्मा, राजाचासौ यस्मा इति वा ‘राजयस्मा’ चयरोगः ‘रीयाथासिब महीभता समूहः’ समष्टिरूप [तथाह बाष्पटः—“अनेकरीयाजुगती बहुरोगपुरःसरः । राजयस्मा चयः प्रीथी रोगगतिरिति च अतः । नक्षत्राणां विज्ञानाच्च राज्ञोऽमूह यदयं पुरा । यच्च राजा च यस्मा च राजयस्मा ततोमतः ॥” इति^१] । अतो दुर्जय इति भावः । एतेन “चिरस्य मित्रव्यसनी सुदमो दमघोषजः” इति निरस्तम्^२ ॥ २६ ॥

NOTES ON MALLI

1. राजयस्मा is preceded and followed by many diseases. It is also known as चयः, प्रीथः, रोगराद् । It first appeared in the past in the king of the stars and the Brahmins so it is called राजयस्मा । 2. This disposes of the argument in “चिरस्य”—(sl. 60)

Sara.—मित्रगामेति भासौ एकाको बहवो हि राजानसस्य वपसाः ।

CHARCHA .

1. वेदि—विद+ङिङ् स कर्मणि । विनि, विवेद—विदायकार, वेत्त्यति, अवेदीत् । For rules see under चयमस, sl. 95.

२ यत्—यस्य implying हेतु । Construe यत् स समूहः (Malli). But this involves दूराजय । The alternative construction is यत् असौ एहः (See *Prak* above and also remark below). ३ जितय्यः—जि

+तत्र कर्मणि easily conquered : The reference is to Balarama's speech ("चिरसं—", Malli)

3 चेदिराट्—चेदिवु राजते इति चेदि+राज+क्तिप् कर्त्तरि the kings of the land of the Chedis उपपदतत्—।

4 Remarks—With the alternative Prose as given above we explain—'चेदिराट्' शिशुपाल 'चेदिव' सुजय 'यत्' यथात् 'यस्यै' निज मायात् भवति 'एक' एकाकी 'इति मा चेदि' &c

6 राजयक्षा—राजन् king The moon is supposed to be the king of Brahman. Comp "तथात् सोमी राजा नी ब्राह्मणानाम्", also note the name हिरराज for the moon Phthisis first appeared in the moon Hence राज चन्द्रस यक्षा &c. Again राजन् may mean 'great' 'mighty' &c by सचवा। Hence राजा वासी यक्षा च राजयक्षा Phthisis the mighty

7. रोगायाम्—वजति एमि इति वज+घञ् करणे रोगा diseases तेषाम्।

8 समूह—समूहणे चकिन् इति सम्+ऊह+घञ् अधिकरणे समूह assemblage

9 महीधरताम्—मही विधति इति मही+ध+क्तिप् कर्त्तरि the upholders of the earth उपपदतत्—। तेषाम्।

10 Force—चमुना चदिराजा एकेन वीर्येण (भूयते) . वेदीत् (मवान्) . तेन राजयक्षणा समूहेन (भूयते) ।

सम्पादितफलस्तेन मपक्षः परभेदन ।

कामुकेष्य गुणिना बाण सन्धानमेथति ॥ ८७ ॥

Prak—बाणः तेन सन्धानम् पथति [Bana the redoubtable Aura will unite with him] Bana does not count much—उपच परभेदन बाण [He has a large following, besides he himself is a valiant warrior, the terror of his enemies] Very good but after all he may unite with Sisupala—सन्धादितकन बाण [Sisupala had turned Bana a good turn, and the Aaura has not forgotten it] What is this like?—कामुकेष्य गुणिना बाणः सन्धानमेथति बाण इव [This is like an arrow with the tip attached, and fear-

thers formed, and capable of rending enemies uniting with the bow that is strong] 97

Prose—সম্পাদিতফল সপক্ষ পরমেদন বাহু গুণিবা তেন কামুকৈব দ্ব
সম্মানম্ এষ্যতি । ২০ ।

Eng—Bana, the cleaver of enemies with service rendered (Also—furnished with feathers) will effect union (enter into a compact) with him the gifted (Also—the strong) as with a bow 97

Beng.—শিঙপাল গুণবান্, সে পূর্বে বাণের সহায়তা করিয়াছে ।
বাণ শত্রুহতা, তাহার পক্ষে অনেক লোক সে শিঙপাল হইতে ফল পাইয়া
বাণ বেমন গুণযুক্ত ধরুর সহিত মিলিত হুই সেইরূপ শিঙপালের সহিত
মিলিত হইবে । ২১ ।

Fapt—Sisupala will miss Jarasandha it is true but Bana the redoubtable Asura will more than make up for his absence. He is a terror to his enemies and has a large following, besides he gratefully remembers the service rendered by Sisupala in the past and will certainly take up his cause against you. Really you will not have to fight Sisupala alone

Mall: অযাসসর্বরাজসমহিতামিব হামস্যা ব্যাঘটে সম্পাদিতৈতি । সম্মা
দিতৈ পক্ষ' নাম্ বাহ্যবহ যস্য চ [“কল্য সাভয়বায়মি” ইতি শাস্তা] ‘সপক্ষ’
সমুদ্ভূত কহাদিপদযুগল ‘পরিবা মিদক’ (? মিদন’) মনুবিদারণ ‘বাহু’ বাহ্যমুদ
মরয় ‘গুণিবা’ সৌখ্যাদিগুণবতা অধিষ্ঠোন অ ‘তেন’ অর্থেন কর্মণে প্রদর্শতি ইতি
‘কামুকম্’ [কর্মণ চক্ৰজ্] তেন এব (?) সম্মান সন্নিম্ এষ্যতি অতো ন একাকী
ইতি ভাব [অত্রাপি সপক্ষা দ্রোণো বা মতমেদান্^১] ॥ ২০ ॥

NOTES ON MALLI

1 By the two meanings with সম্পাদিত he shows how he is

an assemblage of all kings 2 Is competent. 3. Hereto we have सप्तमा or श्रेष्ठ owing to difference of opinion

Sara — प्रथमं तावदस्मद्विपुर्वापत्तेन संयत्यते ।

CHARCNA

1 सप्त्यादित् &c—सम्+पद+चित्+ञ् कर्मणि सप्त्यादितम् achieved (बाणामुह, also fitted (बाण arrow) पक्ष cause, end (बाण Asura) also the frontip (बाण arrow) सप्त्यादितं पक्षमस्य सप्त्यादितपक्ष with end served (बाण Asura), also fitted with a tip (बाण arrow) Qual. बाण ।

2 तेन—सहाये श्या । Construe तेन सह सुभानमेत्यति ।

3 सप्त्य—पक्ष partisan, backing (बाण Asura), also feather (बाण arrow) पक्षे सह कर्ममाणं बद्ध— । With a backing (बाण Asura, also, feathered (बाण arrow))

4 पर &c—पर energy भिन्नति इति मिद+ञ् कर्तरि भिदन् piercer परस्य भिदन्, इतत्— । Qual बाण ।

5 कर्तुंकेच—कर्मणि प्रभवति इति कर्मण्य+चकञ् कर्तुंकेचम् bow तेन । सहाये श्या ।

6 गुचिना—गुच accomplishments, parts (Sisupala), also string (कर्तुंकेच) । गुचाः अयं सन्ति इति गुच+इति भवत्ये गुचिन् talented (Sisupala) also गुच, दत्तं चलि इति गुच+इति भवत्ये गुचिन् string तेन which refers to Sisupala, also कर्तुंकेच ।

7. बाण—Refers to the Asura described as भौम in sl. 39. also it means arrow.

8—सुभानम्—सम्+वा+ञ्चुट् भावे सुभानम् union, compact. तत् ।

9 एत्यति—इ+ञ्चुट् कर्ति will enter एति इदाय, एत्यति, अगाम् ।

10. Voice — . पक्षेन सप्त्यस्य ... भिदमेन बाणेन ... एत्यते ।

11 Remark—By अपि in "चक्राणि"—Malla refers to what he has said under sl. 33, here also &c

ये चान्ये कालयवनशाल्वरुक्मिद्रुमादयः ।

तमःस्वभावास्तप्येन प्रदीपमनुयायिनः ॥ ९७ ॥ ॐ

Prak.—ते यदि एनम् अनुयायिनः [And those others also will follow this Sisupala]. Whom do you mean?—ये च अन्ये तमःस्वभावाः [I mean those who are criminally disposed]. Name them please—कालयवन शाल्वरुक्मिद्रुमादयः [Say, KalaYavans, Salva, Rukmin, Druma and those of that ilk]. Can you say why they should follow him?—प्रदीपम् एनम् अनुयायिनः [He is as evilly disposed as they are, hence has their sympathy]. 98.

Prose—ये अन्ये कालयवनशाल्वरुक्मिद्रुमादयः तमःस्वभावाः ते यदि प्रदीपम् एनम् अनुयायिनः । ९८ ।

Eng—And those also, such as KalaYavana, Salva, Druma who are of dark propensities, will follow this one of many sins. 98.

Beng.—তা ছাড়া কালযবন, শাল্ব, রুক্মিন, ড্রুম প্রভৃতি দুরাত্মর কতগুলি রাজা আছে। নিতপান দুরাত্মর। কাজেই তাহারা সকলে নিতপানের দলভুক্ত হইবে। ৯৮ ।

Expl.—See *Eng.* and *Prak.* above.

Malli—ये चेति । 'ये च अन्ये कालयवनशाल्वरुक्मिद्रुमादयः' राजानः 'तमः-स्वभावाः' तमोगुणान्विताः अतएव 'ते यदि प्रदीपं' प्रदीपदीपम् [“प्रदीपी दुष्टरात्रांशौ” इति वैजयन्ती] तामसमेव 'एनं' चैवम् 'अनुयायिनः' अनुयायिनि सादृश्यादिति भावः [“अविध्यति वध्यादयः” इति विनिर्भविष्यदर्पे । “अकेनो-भविष्यदाधमर्षादयोः” इति षष्ठो प्रतिषेधात् द्वितीया^१] । यदा धामं रजनीमुख-मनुयाति तदन् इति वस्तुना अलङ्कारेण^२ ॥ ९८ ॥

NOTE ON MALLI

1. The विनि here implies fatality by the rule “अविध्यति—” We have द्वितीया because षष्ठो is barred by “अके—”(Char.)

(sinful) Thus a comparison inferred—As darkness follows night-fall, so these kings will follow Sisupala. Thus is Malli's **অলঙ্কার** **অনি**। The comparison is sustained by the **ত্রেয়** in **প্রদীপ** and **তমঃ** **স্বभाव**।

৪ *Force*—যে **অ** **অন্যে** .. **দুশমাদিহি** **স্বমাবে** (মুখ্যে) **হে** .
অনুযায়িহি (মবিশ্যতে)।

৭ *Remark*—যে **অ** **অন্যে** **তম** **স্বমাবে** implies that **অ** too is **তমঃ** **স্বমাবে**। Yet he is given a verse to himself and not spoken of along with the rest. This is because of the importance of **অ**। He is head and shoulder above those kings

৫৫. **উপজাপ: ক্রতস্তেন তানাকোপবতস্বয়ি । ৯৭ ।**

আশু দীপয়িতাখ্যোঃপি সাগ্নীন্ এধানিবানিল: ॥ ৯৮ ॥

Prak—**তেন** **ক্রতঃ** **অন্য** **অপি** **উপজাপ** **তান্** **আশু** **দীপয়িতা** [Even a slight amount of intrigue by Sisupala will unite them against you] Why?—**ত্বয়ি** **আকোপবত** **তান্** **দীপয়িতা** [They bear grudge against you and will gladly embrace this opportunity for revenge] What is this like?—**অনিলঃ** **সাগ্নীন্** **এধান্** **ইব** (this is like breeze setting ablaze dry wood to which fire is applied) 99.

Pros—**তেন** **ক্রতঃ** **অন্য** **অপি** **উপজাপ** **ত্বয়ি** **আকোপবত** **তান্** **অনিলঃ** **সাগ্নীন্** **এধান্** **ইব** **আশু** **দীপয়িতা**। ৯৮।

Eng—Full of resentment as they are towards you, even a very little intrigue (back biting) done by him will quickly in flame them, as the breeze does the smouldering fuel 99

Beng—এরা সকলে আপনাদের উপর অত্যন্ত ক্রোধ। অমিত্র কাঁচি যেমন সানান্ন বায়ুতেই অগ্নির উঠে সেইরূপ শিশুপাল অম্ন হই এক কথা বলিয়াই ইহাদিগকে সহস্র আপনাদের বিরুদ্ধে বহুপরিচর্য করিয়া তুলিবে। ৯৯

Expl—See *Eng* and *Prak* above

Mall:—**অনু** **আশাদয়** **অন্য** **অপি** **ক্রতঃ** **অন্য** **ইদানী** **ম** **বিরাজয়ি** **ইব** **তমঃ**

आह उदेति^१ । 'तेन' चेदेषां [कृतः अन्यः अपि उपजाय, भेद ["मदीपजापो" इत्यमरः] 'त्वयि आकीपवतः तान्' वाचादौन् 'अग्निः साग्रीन् एषान्' इत्यनेन 'इव' ["काष्ठं दाविंशने त्वेध इष्टमेधः समिन् त्वियाम्" इत्यमरः] आह दीपयिता सद्यः प्रज्वलयिष्यति [दीपेष्ट्यात् चट] । अन्तर्वेदाः संज्ञिताः आपदि मति रन्ध्रे सद्यो विद्रिष्यन्ति^२ इति भावः ॥ ९९ ॥

NOTES ON MALLI.

1. By उप &c, he anticipates the objection that वाह &c, being in peace with us cannot commit hostilities 2: Though in peace they cherish enmity, and in straits they will forthwith secede.

Sara—एते खलु सकीपान्त्वयि खल्वेनेव उपजायेन अन्तर्वेदाः भिष्यन्ति । Also see Malli "अन्तर्वेदाः...विद्रिष्यन्ति" ।

CHARJHA

1. उपजायः—उपाय अपनम् इति उप+जय+घञ् भावे intrigue.

2. आकीपवतः—आ+कृप+घञ् भावे आकीपः great anger. आकीपः अस्ति एषाम् इति आकीप+अतुप् आकीपवतः very angry तान् ।

3. दीपयिता—दीप+विच्+भुट् ता will inflame. दीपयते, दिदीपे, दीपयते, अदीपिष्ट । This may also be taken as साधुदीपयिष्यन्ति इति दीप+विच्+टन् साधुकारिणि कर्त्तरि । तान् is in the त्रितया because चट्टी is barred by "न लोकाव्ययनिष्ठाखल्यवदनाम्" ।

4. साग्रीन्—अग्निना सह वर्तमानाः साग्रयः, बहु— । तान् ।

5. एषान्—एषम् and एष both mean fuel. The former is neuter, the latter masculine. इध्यते एभिः इति इध्य+घञ् करणे निपातनात् एषाः fuel. "इत्येर्घञि भक्षोपो युष्य निपात्यते"—*Pratikara*. Or एषते वङ्ते अपि. एभिः इति एष+घञ् करणे सञ्ज्ञायाम् एषाः ।

6. Voice—...कृतेन अन्तेन ..जायेन...आकीपवत. ते अनिलेन साग्रयः एषाः...दीपयितारः ।

१००] ब्रह्महायः कार्यान्सं चोदीयानपि गच्छति ।

[सम्भूयाभ्योधिमभ्येति महानद्या नगापगा ॥ १०० ॥

Prak.—चोदीयान् अपि कार्यान् गच्छति [Even the meanest accomplish their end]. How?—ब्रह्महायः (सन्) [They do it on being backed by the great]. That is true—नगापगा अभ्योधिम् अभ्येति [The tiny hill-stream too reaches the sea]. How so?—सहानद्या सम्भूय [By joining with some big river]. 100.

Prose.—ब्रह्महायः चोदीयान् अपि कार्यान् गच्छति । नगापगा सहानद्या सम्भूय अभ्योधिम् अभ्येति । १०० ।

Eng.—With the great as helpers, even the meanest reach the end of their work. The hill-stream approaches the ocean by joining with a big river. 100.

Beng.—यति कुछ कक्तिं महत्तर गाहास्य कार्या निह कर्तिते पात्रे । पर्वतेर कुछ नदी महानदीर गहिं विनिठ हरेरा नागद्वेर नदीपह ह । १०० ।

Expl.—See *Eng.* and *Prak.* above.

Malli.—ततः किमत चाह ब्रह्महायः । 'ब्रह्महायः' महासहायवान् 'चोदीयान्' चद्रतः 'अपि' ["सूक्ष्मदूर—" इत्यादिना यथादिपरन्धीयः पूर्वगुणः] 'कार्यस्य चान्' धारं 'गच्छति' । तथाहि—अपां समुद्रः 'वापम्' ["तस्य समुद्रः" इत्यच्] । तन् गच्छति इति 'वापगा' । 'नगापगा' निरिन्दी 'महानद्या' महादिकया 'सम्भूय' मिलिता 'अभ्योधिम् अभ्येति' । 'उदीप्येवम्, तादृक् महावीर-येद्यन्तु विमु वन्नय इत्यपिप्रत्ययः' [निरिन्देव सामान्य समर्पणरूपः अर्थान्तर-व्यासः] ॥ १०० ॥

NOTES ON MALLI.

1. The last portion beginning with an *अच्* disappears and the preceding portion takes up by "सूक्ष्म"—; 2. Even a humble person succeeds thus; what need be said of such a mighty warrior as वेद्य ? This is the sense given by *अपि* ।

Sara—सहाया हि मित्रेभ्यः । अर्देव संसहायः स सिद्धिमेवयेन ।

OHAROHA

1. इहन् &c.—इह चयते एति वा इति इह + चय or इ + चच् कर्त्तरि
सहायः companion, उपपदतत्—[' इहन् सहायः ' चय बहु— ।

2. कार्यान्वम्—कार्यान् चयः कार्यान्, इतत्— । तम् ।

3. चीदीयान्—चतिमयेन चद्रः इति चद्र + ईयन्—चद्र + ईयन् (this
is यथादिपरवीप) = चीद + ईयन् (this is पूर्वगुण) = चीदीयान् very
insignificant.

4. सन्ध्—सम् together + सृ + स्यप् having joined.

5. चक्षोधिम्—चक्षोधि वीर्यो चक्षिन् इति चक्ष् + धा + कि चक्षिन् इति
चक्षोधिः the receptacle of waters, i. e. the sea उपपदतत्— । तम् ।

6. चक्षेति—चक्षि + इ + लट् तिप् approaches. Conj. ante.

7. महानद्या—महती नदी महानदी, वर्मणा— । इया । सहाये इया ।
महती becomes महन् by पुंवशाव, and then महन् becomes महा by
“वाचस्पत्य समानाधिकरणज्ञातीययोः” ।

8. नगापना—न नष्टतीति नञ् + नञ् + क कर्त्तरि नञः a mountain.
नञ् is optionally changed to चच् by the rule “नञः अपादिभ्यश्चत्तर-
स्याम्” । Hence चयः is also correct. But in the case of a
द्राक्षिन् we must have चय । चयः समूहः इति चप् + चच् चापम् a mass of
waters. चापेन नष्टतीति चाप + नञ् + क कर्त्तरि क्षियाम् चापना stream,
उपपदतत्—(“चक्षे चयि दृश्यते”) । नयस चापना, इतत्— । Mall's गिरि
नदी admits of the form गिरिचदी also with a cerebral च by “वा
प्रवरदि गिरिचदीनामुपसंख्यानम्” ।

9. *Forco*— .. सहायेन चीदीयस्य...कार्यान् चयः । नगापना...
चक्षोधिः चक्षोयेति ।

तस्य मित्राण्यमित्रास्तु ये च येचोभये नृपाः ।

अभियुक्तं त्वयैर्न ते गन्तारस्त्वामतः परे ॥ १०१ ॥

Prat. उभये ते दृष्यः एनं दृष्यः [Both sets of kings will back
Sisupala?] Which sets ?—ये च तस्य मित्राणि ये च ते चमित्राः [The
last set is of course Sisupala's friends, the next set is your

enemies]. 'Have they already declared for him?—तथा अभि-
युक्तम् एनं गन्तारः [It is as good as a declaration already made
for, the moment you attack him, they will rush up in a body].
Do you think I shall have to fight it out alone?—अतः परं त्वं
गन्तारः [Not quite, but you will have only those that are out-
side these two sets, to rely on] 101.

Prose.—ये च तस्य मित्राणि, ये च ते अनित्राः, ते उभये तथा अभियुक्तम् एनं
गन्तारः अतः परं त्वं (गन्तारः) । १०१ ।

Eng.—Kings that are his friends, and that are your enemies
'both these sets' will join him when attacked by you. 'Those
who are beyond these will join you.' 101.

Beng.—तुमि तांहाके आक्रमण करिगेई रीहात्रा तांहात्र मित्र, ও
रीहात्रा তোমার শত্রু এ উভয় দলই তাহার পক্ষে সাহেবে । এ ছাড়া
অপরে তোমার পক্ষে আসিবে । ১০১ ।

Expl.—See *Eng.* and *Prak.* above.

Malli.—किञ्च न ईदृशं शत्रोरसाध्यत्वं मित्रविपक्षे च विना; अनर्दकत इत्याह
मल्लोपादि इति । 'ये च तस्य' चैवस्य 'मित्राणि नृपाः ये च ते' तत्र 'अनित्राः'
नृपाः ते, 'उभये तथा अभियुक्तम्' अभिप्रायम् 'एनं चैव' 'गन्तारः' यमिष्यन्ति
[ममैः कर्त्तरि लुट्] । अतः परं उन्नीमयस्यतिरिक्तः तत्र मित्राणि तस्मामित्राण
इत्यर्थः 'त्वं' गन्तारः ॥ १०१ ॥

NOTE ON MALLI.

1. Besides not only is the enemy rendered invincible, but
in addition there is breach with friends, which is a source of
mischiefe.

Sara—सति विदहे बहव एव तं यमिष्यन्ति मन्त्रान्मु इत्यास्ताम् ।

CHARCHA

1. अनित्राः—अनित्र for is masculine. See under अनित्रो, Sl. 36.

॥ समये—सभी अवयवों बल इति सम+अयच् समयम् a group of two, a pair. This is usually singular, but if each of the two components is itself made up of several members, the plural is admissible. Thus “समये दिवमनुया”, “सुखपरस हरिदमयेः ज्ञतम्”, &c.

3. वृषा—वृन् पानि इति वृ+पा+क् कर्षरि वृषाः kings, उपपद तत्—।

4. अभियुक्तम्—अभि+युज्+क्त कर्षणि attacked तम्।

5. एनम्—अन्वादिषे एनादिभ्यः। Refers to शिशुपालः।

6. गन्तारः—गन्+गुट् गारस् will go. गच्छति, जगाम, गमिष्यति, गमनम्।

7. अतः—एत्थ इति इदम्+अत् (इत्थी) तसि सार्धे। अय्यय। अन्वादि-परमध्वनीनात् ५मी।

8. परे—Others अन्ये। Qual. वृषाः।

9. Voice—ये . निजैः (भूयते) ये...अमित्रे. (भूयते) ते. समये... अभियुक्त, अयं गन्ता...परेः त्वं (गन्तासे)।

मखविघ्नाय सकलमिथ्यमुत्थाप्य राजकम्।

॥ १०२ ॥ इत्थं जातमजातारिः प्रथमेन त्वयारिणा ॥ १०२ ॥

Prak—इत्थं त्वया अजातारि. प्रथमेन अरिणा जातम् [Also! It is extremely to be regretted that you are the first to become an enemy unto that gentle soul that knows no enemy yet]. What do you mean?—इत्थं सर्वस्य राजकम् उत्थाप्य [I know you will not listen to me being led by the impetuous Dalarama I can see already that the kings all over the earth are in arms and you the cause of it. This is the worst turn you could serve Yudhishtira] But how does that affect Yudhishtira?—मख-विघ्नाय राजकम् उत्थाप्य [In the midst of all this carnage who will have time to think of Yudhishtira's Rajasuya? The sacrificial grounds will show empty dances and the whole ceremony will end in a fiasco] 102.

Prose.—इत्थं मखविघ्नाय सर्वस्य राजकम् उत्थाप्य इत्थं अजातारिः त्वया प्रथ-

6. जातम्—जन + ज + भावे । This is in the neuter by “नपुंसके भावे ज.” Here Uddhara is anticipating future events. He is led by emotion to think that events have already come to pass as portrayed by him, and speaks of future events as past.

7. अजादारे—न जात अजात; un-born. अजात अरि यस्य अजातारि unto whom no enemy is born, वद— । तस्य । This refers to दुषिष्ठिर who is also called अजातशत्रु ।

8. प्रथमेन—प्रथमे इति प्रथ + यमच् कर्तरि प्रथमः the first time ।

9. तया—अनुते कर्तरि इया । कर्ता of the क्रिया in जातम् ।

10. Voice— .. त्वं प्रथमः अरि जातः ।

सम्भाव्य त्वामतिभरयमस्कन्धं स बान्धवः ।

सहायमध्वरधुरा धर्मराजो विवक्षते ॥ १०३ ॥

Prak.—I am sure he will not take it in that light—धर्मराजः अध्वरधुरा विवक्षते [Why not ? He surely wishes his sacrifice to be a success, and you are going to make a farce of it]. But what does that matter ?—बान्धवः स [He is your kinsman and you are going to disappoint him]. What does he expect of me ?—त्वां सहायं सहाय्य स अध्वरधुरा विवक्षते [He counts upon your help for his success] My help ! That cannot count much—अतिभरयमस्कन्धं त्वम् [You do not know how stout your shoulders are. You can easily bear the burden of a hundred such sacrifices]. 103.

Prose.—बान्धवः सः धर्मराजः अतिभरयमस्कन्धं त्वां सहायं सहाय्य अध्वरधुरा विवक्षते । १०३ [

Eng.—He, your kin Dharmaraja, reckoning on you as an ally with shoulders capable of bearing a great burden, hopes to sustain the weight of the sacrifice. - 103.

Beng.—टोमार अह दज्जावित्र अहकार दारने मयई । तारि टोमारक म्हाइ यने करिहो टोमार राहुव हईदाज दुसिष्ठिर दामरुहरेर तार दारने डेहह हईहाछे । १०३ ।

Expl—Yudhisthira has launched in a very arduous work. For success he relies on you, and you are able to help him materially. As a kinsman he has every right to count upon your active sympathy. But you are going to leave him in the lurch and desert him in his hour of need. Think of that. 103.

Malli.—अन्तु सोऽपि मनुः को दीपः तवाह सन्नाथेति । अन्तुरेव वाक्चः स वनराजः अतिमरत्नं चमः मन्त्रः यस्तु स सं चमस्तन्मित्रार्थः (१) 'तां सहायं सन्नाथं' अतिसन्नाथं अन्तरमधुरम् 'अन्तरधुरम्' ["सकृत्पुः—" इत्यादिना समा-
सान्ताः अच् (१ अ) प्रत्ययः । समासान्ताणां प्रकृतिलिङ्त्वात् तत्पुरुषे परबन्धिद्वये
टाप् । 'विरचते' वीदुमिच्छति [वदतेः स्वरितेनः सप्रकात् छट्] । तथाहि विरोधे
विनाशघातो अन्तुदोह्य स्याताम् इति भावः [विरोधसाम्यात् अन्तुतयागधर्मं (१धुरा)
प्रतीतिः समासीति. ३] ॥ १०१ ॥

NOTES ON MALLI.

1. Words with समासान्ता affixes retain the gender of the original, and as अन्तुपुरुष has the gender of the last member, we get टाप् । 2. Thus breach of faith and injury to friend result from going into war. 3. There is समासीति because the idea of actual weight of the sacrifice occurs from a similarity in the attributive (Char.).

Sara—See Malli "विरोधे...स्याताम्" ।

CHAROHA

1. सन्नाथ—सङ् + धृ + चिच् + क्तप् having reckoned. Comp. 'सन्नाथानुचमवेहि तमीशराचाम्' ।

2. अतिमर &c.—अर weight, चम + अच् कर्त्तरि चमः able, suitable अतिप्रक्षिती अट् अतिमर great weight, प्रदितत्— । तस्य चमः, इतत्— । तादृक् मन्त्रः चमः, वहु— । Stout shoulders do indicate great strength and capacity to carry a heavy burden.

3. वाक्चः—अन्तु kinsman. अन्तुरेव इति अन्तु + अच् भावे

4. सहायम्—See अङ्गसहाय, sl. 100.

5. अक्षर—अयं कुटिली भवति इति अक्षर + अच् कर्त्तरि अक्षर । न अक्षर, अक्षरः । Or अक्षरं स्वर्गमाये राति ददाति इति अक्षर + रा + क कर्त्तरि अक्षर that which leads one to heaven, a sacrifice उपपदतम्— । अक्षरम् अक्षर इति अक्षरपुर + च समासान् + टाप् छिदाम् अक्षरपुरा the burden of sacrifice. अक्षरम्— । ताम् । The rule for च is “अक्षरपुरम् पद्या-मानवे”—च is attached to compounds ending in अक्षर पुरम्, अप् पुरम् पदिन् but not if पुर refers to an axle. The टाप् is justified because the समास is a तत्पुरुष and in a तत्पुरुष the gender is that of the last member—“परवर्तिष्ठं अक्षरतत्पुरुषयोः” । Hence the last member is पुरम् which is feminine ; hence अक्षरपुरम् is feminine. Now the समासान् affixes are स्तार्थे so no change of gender is expected consequently अक्षरपुरम् with च attached, should be in the feminine. Lastly “अक्षरपुरताप्” attaches टाप् ।

6. धर्मराजः—Yudhisthira was an incarnation of धर्म । Hence he was धर्मः । धर्मराजो राजा च धर्मराजम् + टच् समासान् धर्मराजः, धर्मराजः— । The टच् is by “राजाश्चः सखिष्यटच्” ।

7. विवक्षते—वीतुम् इच्छति इति वक्ष् + क्तृ + कट् ते—विवक्ष (समासान् पाठ) + कट् ते—विवक्षते wishes to carry. कर्त्तृनिपायि क्रियाकर्मणि चाकर्मिपदम् by the rule “स्वरितमित् कर्त्तृनिपायि क्रियाकर्मणि” and वक्ष् is स्वरितम् (that which drops a स्वरित vowel). वक्षति—ते, वक्षति—ते, वक्षति—ते, वक्षति—ते ।

8. Voice—वाक्येन तेन धर्मराजेन...पुरा विवक्षति ।

महात्मानोऽनुगृह्णन्ति भजमानान् रिपूनपि ।

मपद्वीः प्रापयन्त्यस्मिं सिन्धवो नगनिम्नगाः ॥ १०४ ॥

Prak—But I am otherwise engaged—महात्मान् भजमानान् रिपून् अपि अनुगृह्णन्ति [Those who are high-souled will abandon all engagements to oblige even an enemy when he asks for favour ; and Yudhisthira is not only not an enemy but your closest friend]. You make me think—सिन्धवः सपद्वीः नगनिम्नगाः अस्मिं प्रापयन्ति [Look at the mighty rivers such as Ganga, Godavari and others. Will-atoms approach them for a safe conduct

to the 'sea,' they 'do not hesitate for a moment but take them up and bend them all the way to the sea]- 104.

Prase—As in *Prak.*

Eng—The high-minded help even enemies who seek favour. Rivers lead up to the ocean their co-wives, the hill-streams. 104.

Beng.—त्रिगुण यदि उन्नता करे उबे महापुरुषेरा उहाके अग्रह करेन । गिरिनदीगुलि नपरी हहेलेउ महानदीगण ताहानिगके नमुज्जे नहेरा बाय । १०४ ।

Expl—See *Eng. Prak.*

Malli.—तन् प्रतिशुभ्य चकारणे दीवः प्रायेव परिहारी तु की दीवः इत्यत आह महात्मान इति । 'महात्मानः' नियन्त्रायकसमर्थाः 'मजमानान्' मर्यादाताम् रिपून् अपि अनुस्रज्ज्वालि' किमुत बन्धू इति भावः । अर्थानरं भवति—'सिन्धवः' महालयः समान ऋक्ः पतिर्योहा ताः 'सपत्नीः' ["निर्व्व सपत्न्यादिषु" इति ङीप् लकारेण] 'नमनिषदाः' निरिनिर्भरिणीः 'अभि' आपयन्ति । 'सुसौभाग्य' लाभः प्रयच्छन्ति इति भावः । अतः परिहारीऽप्यनर्थः इति भावः ॥ १०४ ॥

NOTES ON MALLI.

1. Well, it is bad to avoid after having promised ; but there is no harm if declined at the outset. Apprehending this he says महात्मान &c. 2. Hence to decline too is reprehensible.

Sans—रिपावपि याचके सता पक्षपातः किं पुनस्तादृशे वाच्ये । तन् शुभस्य योषिष्ठिरं यागम् ।

OHAROHA

1. महात्मानः—महान् आत्मा एषा महात्मानः the high-souled &c. Qual. जनाः understood. It may be taken also with 'सिन्धवः,' thus :—महान् आत्मा दीवः आत्मान् महात्मानः of broad expanse, &c.—'आत्मा अर्द्धरी एव' अभावे परमात्मनि ।

2. * अनुग्रहनि—अनु+रह+लट् अणि they favour. गृह्णाति—गृह्णेते जदाह—जयहे, दहोयति ते, अयहोत्—अयहोत् ।

3. मज्जमानान्—मज्ज+मानच् अर्चरि मज्जमान seeking favour. Malli has seeking shelter. तान् ।

4. सपत्नीः—समानः पतिराद्याम् इति समान + पति स्त्रियाम्—सपति स्त्रियाम्—सपत्स्त्रियाम्—सपत्+डोप्—सपत्वाः co-wives, बहु—। ताः । Here पति becomes पत् by the rule "नित्—". (Malli). Then डोप् comes in by "सुप्तेष्वी डोप्" । समान becomes स by निपातन in this very rule. "समानादिषु इति वक्तव्ये समानस्य सभावाये वचनम्"—Vitti-kara. Malli's remark "नित्"—इति डोप् नकारश्च means—डोप् and नकार are by the rule "नित्—". This is misleading. The नकार alone is due to this rule ; then डोप् follows as a matter of course.

5. प्रापयति—प्रा+पाप्+चिप्+लट् अणि leads. आहोति, आप, आहति, आपत् । The root is वस्ये hence सपत्वाः अणि प्रापयति (चिचिप्)—सपत्नीः अणि प्रापयति with चिचिचर्तुः समसंज्ञा ।

6. अस्मिन्—आप्+धीयन्ते अस्मिन् इति अप्+धा+चि अस्मिन् अस्मिन् sea. तम् ।

7. नद &c.—निध् नद्यति इति निध्+नध+ङ् अर्चरि निधमाः rivers ; उपपदतम्—। Now see नादापत्तः sl. 100.

8. Voice—नदात्मनिः मज्जमानाः रिपवः अपि अनुग्रहन्ते । मित्रभूमिः सपत्वाः...प्रापयन्ते ।

चिरादपि यन्तात्कारी यन्निनः मिहयेऽरिषु ।

१. इन्द्रागुहतिदुःसाध्याः सुहृदो विमनीलताः ॥ १०५ ॥

Prak.—But would it not lead to mischief if Sisupala be overlooked now ?—अस्मिन् अरिषु यथाचारः चिरादपि मिहये [Those who are really strong may afford to wait in chastising an enemy. A little delay will not make any difference of the result] But on the other hand I can pacify Yudhishthira with excuse—विमनीलताः सुहृदः इन्द्रागुहतिदुःसाध्याः [You are mis-

taken ; a friend once estranged cannot be won back with any amount of humouring]. 105.

Prose.—As in *Prak.*

Eng.—With the strong, coercion in the 'matter of enemies, though late, is for success. Friends rendered cold-hearted are hardly won back by yielding to their mood. 105.

Beng.—যে বন্ধু বনবান্ সে শত্রুর প্রতি বিলম্বে বন প্রয়োগ করিলেও তাহার কার্য নিষ্ফল হইবে। কিন্তু শত্রুদের মন মলিন হইলে অসুস্থতা দ্বারা তাহা আর প্রসন্ন হয় না। ১০৫।

Expl.—See *Prak.* "Those who are.. the result" also "a friend.. humouring."

Mall.—तर्हि सम्प्रत्युपेक्षायामपि यथात् प्रार्थयथा प्रार्थम् आवर्जयितुम् इत्यत आह चिरादिति, । 'बलिनः' स्वयं ननुवत् अपि (?) 'अरिषु' विषये 'बलात्कारः' दृष्टः, 'चिरात्' चिरकास्मिन् 'अपि' । अथो मा भूत् इति भावः । 'सिद्धये' वर्धयत्वसिद्धये । भवतीति शेषः । अविमनसी विमनसः सम्पद्यमाना, ज्ञाताः 'विमनीज्ञता' विमनसं प्रापिता इत्यर्थः ["अवर्जनयद्यप्येतोरहीरजसा सीपय" इति त्रिप्रत्ययसलोपी । "अस्य श्री" इति ईकारः] शीमनं हृदयं येषां ते 'सुहृदः' निम्नापि तु ["सुहृद्, हृदी निम्नामिमयीः" इति निपातः] 'हृदय' अमित्रायस्य 'अनुज्ञप्ता' विज्ञानुरीधेन अपि 'दुःसाध्या' आर्जवयितुमशक्या इत्यर्थः, ["अमित्राय हृदयप्रयः" इत्यमरः] । अनेः शत्रुहृदयेनापि वशी भवति मित्रं विमनसे न साध्यापि इति भावः ॥ १०५ ॥

NOTES ON MALLI.

1. Then in spite of present neglect, later I shall pacify Partha by entreaties—on this he says चिरात् &c. 2. Need not be immediately. 3. Impossible to make straight (It seems the reading is आवर्जयितुम्—to make favourably inclined. 4. If done in stages an enemy may be reduced by force too ; but a friend, once there is estrangement, not even by conciliation.

Sara—बलवता सदेव सुजयो विपुः किन्तु भद्रा सुहृत्प्रोतिदुःसम्माना एव ।

CHARCHA

1. चिरात्—An अव्यय meaning चिर । अपवर्गे इया । अव्ययत्वात् निमज्जिष्योपः ।

2. बलात्कारः—बलात् is an अव्यय meaning इष्ट force. बलात् इष्टेन करणम् इति बलात् + कृ + कर्त्तृ भावे application of force, उपपदतत्— ।

3. विद्ये—तादर्थ्यं चतुर्थी । Or सिद्धिं कर्तुं भवति इति “क्षिपार्थोप-पद—” इति चतुर्थी ।

4. अरिपु—विषयाधिकारवे ३मी ।

5. हृद & c—चतु + हृत् + क्तिन् भावे चतुर्गतिः falling in with. साध + चिच् + यत् कर्मणि साध capable of being won back दुःखिन साध्याः दुःसाध्याः, सुसुधा । हृदस्य चतुर्गतिः हृदचतुर्गतिः, इतत्— । तथा दुःसाध्याः, इतत्— । Possibly the poet wrote दुःसाधाः which means दुःखिन साध्यान् (दुर् + साध + चिच् + यत् कर्मणि) ।

6. सुहृदः—मित्रान् हृदयमेषां सुहृदः friends, बहु—by निपातन । The rule is “सुहृद्—” —हृदय becomes हृद् resulting in सुहृद् and दुहृद् in the sense मित्र and अमित्र respectively. If meaning ‘one with a good heart’ not a friend necessarily, the form is सुहृदय ।

7. विमनीकृताः—विषयं मनः एषां विमनसः down hearted, disappointed & c वृत्— । अविमनसः विमनसः सम्प्रथमानाः कृताः इति विमनस् + चि + कृ + कर्मणि । विमनम् becomes विमन by “अवर्जनम्—” —In connection with चि the words चरन्, मनम् & c become चर, मन & c. Next विमन becomes विमनी by “अस्य णी” —च becomes ई when चि follows.

8. Foie—...बलात्कारिण... (भूयते).. ततोः सुहृदिः.. दुःसाधोः (भूयते) ।

मन्यमिदं विषयः श्रेयान् प्रीतये नाकिनामिति ।

पुरोडाशमुज्जामिष्टमिष्टं कर्त्तुमनुत्तराम् ॥ १०६ ॥

Prak—नाकिना प्रीतये अविषयः श्रेयान् [I admit what you say, but I kill my enemy Sisupala, that will please the gods more

than if I attend the sacrifice]. इति मन्त्रे चेत् पुरोडाशमुजाम् इदं कर्तुम् इदं अन्नतराम् [If you think so, then I say nothing pleases the gods more than a sacrifice well conducted] 106.

Prose—As in *Prak.*

Eng.—You think that the slaying of the enemy is better for the satisfaction of the gods]. Sacrifice is more suited to further the wish of those who eat the offerings in fire 106.

Beng.—তুমি হয়তো মনে করিতেছ সেবগণ তুষ্ট হইবেন অতএব যজ্ঞে বাগদা অপেক্ষা অগ্নিবহই অধিকতর প্রশস্ত। কিন্তু যজ্ঞ হইতে সেবগণ যত তুষ্ট হন তত আর কিছুতেই নহে। ১০৬।

Expl—It is true the gods will be gratified if Sisupala's is killed; but nothing can equal the satisfaction they derive from a sacrifice well performed. Also see *Prak.*

Malli.—নবু যুজন্তুর্কাথ্যান্ সুব্রহ্মাণ্যে বর্ষীয়ঃ ইত্যমাত্ মন্त्रসে ইতি^১। 'নাভিনাম্' ইদানী 'দ্রৌতয়ৈ' অগ্নিবহঃ সৌম্যান্ ব্রহ্মসত্ত্বঃ ["ব্রহ্মসত্ত্বঃ" ইতি দ্রৌতয়ঃ] 'ইতি মন্त्रসে' চেতুর্ভিঃ 'পুৰোডাশমুজাম্' ইতিভীজিনাম্। অতএব নাভিনাম্^২। 'ইদম্' অমীশিতং কৰ্ত্তুন্ [ইদে. কৰ্ত্তব্যি জঃ] 'ইদম্' ইতি: যামঃ ইতি যাবন্ [যজীর্মাণে জঃ] "অগ্নিবহঃ"— ইত্যাদিনা সম্প্রসারয়ন্ ['অন্নতরাম্' অতিপৰ্য্যায়ম্ [অন্নযাদামুপব্রহ্মণঃ] : শ্রুত্বাভ্যাত্ অতিমিয়ন্তরী যাম এব নাভিনা মুহ্যপি (১) যদুপব্রহ্ম যুজন্তুর্কাথ্যান্ ইতি ভাষ: ॥ ১০৬ ॥

NOTES ON MALLI.

1. Well, the cause of the gods has preference over the cause of a friend—on this he says মন্त्रসে &c. 2. Hence নাভিনাম্ (He means to say that পুৰোডাশমুজাম্ means নাভিনাম্)। 3. This is obscure. The correct readings are difficult to get at.

Sara.—ত্রিষপাংস্ত্ব আশ্বদমনং দেবানাং দ্রৌতয়ৈ সত্যং, কিন্তু যামঃ যদুপব্রহ্মণো-
যামধিকাং দ্রৌতী কৰিষ্যতি।

सन्तः मन्त्रजिह्वेयु यन् लुहति [They do indeed ; for that it is which goes by the name Amrita. This much coveted Amrita has no separate existence from what the sages offer in fire at sacrifices]. You forget that Amrita was got from the ocean by churning—मन्दरचुम्बदुमिताभोधिवर्षेणा श्रीमा एव [True, the Puranas say so, but that is a mere fancy of the poets. It makes a grand story to say that the Mandara was made into a churning rod, the ocean itself being the churning pot and the poet in Vyasa got the better of the historian in him with the result that this fine story has been foisted upon a credulous public]. 167.

Prose—As in *Prāl*.

Eng.—What the wise cast into the fire is known as *Amrita*. The description of the sea agitated by the *Mandara* as a churning rod is but a charm (i. e. a charming piece of poetry). 417.

Beng.—साधुरा अग्निं ते अहति एवेप करेन तांश्रहे नाम अमृत । मनस्येकं नृप करिष्या माग्नयेकं महन करा हृद्देशिणि । एहं रूपं वर्णना केवल एहेर शोभांर मत्त सन्देश नाई । १०१ ।

Expl.—See *Eng.* and *Prāk* above.

Malli—तथापि अमृतानिना दीपा दीवानां किमेभिः पिष्टममृतमस्मीमने, अत आह अमृतमिति^१ । 'अमृतं नाम सन्तः' विद्वांसः मन्त्रा एव जिह्वा दीपा तेषु 'मन्त्र-जिह्वेयु' अपिषु ['मन्त्रजिह्वः मन्त्रजिह्वः सुजिह्वो हृदयदाहकः' इति वैजयन्ती] 'यन्' पुतीकायादिकं 'लुहति' । तदीव इति शेषः यमदीर्घनिष्पन्नसन्धात्^२ । 'मन्दर' एव 'चुम्बः' मन्दनदण्डः ['चुम्बध्वान—' इत्यादिना अस्मिन्नर्थे निपातनात् सिद्धम्] । तेन 'सुमितस' मयितस अन्वोधेः वर्णना श्रीमा एव असह्यार एव । अस्मिन्मन्त्रेण अमृतमुत्पादितम् इति वतः कीर्तिमात्रम्^३ अनो इतमेव अमृतम् इति धारः [वाक्या-र्थयोः द्वन्द्वितुमभावात् वाक्यार्थद्वन्द्वं काव्यलिङ्गमलङ्कारः^४] ॥ १०० ॥

NOTE ON MALLI

1. But the gods eat Amrita, eating of pounded rice is no *amputation*. 2. *Amrita*—the *Amrita* is *amrita* अमृतम् इति 2. 'यद् अमृतं तद्

being correlatives, तदेव remains to add. 3. More descriptive, embellishment. 4. The अवहार is काव्यविद् of the kind in which the reason is contained in the sense of a sentence, because here the senses of the two sentences are related as cause and effect.

Sara—यज्ञियं इतिरेव चमत्तम् । सागरमन्त्रनादुदपद्यत तदिति तु कवि-
कल्पनामात्रम् । Also see Malli—"अभिमन्यनेन...चमत्तम्" ।

OHAROHA

1. चमत्तम्—च + क्त भावे क्त death, चविद्यमानं यतं मरणमस्यात्,
यद्— ।

2. नाम—चमत्त in the sense of प्राकाश ।

3. यत्—उत्तरवाक्यगतत्वेन उपादानात् न तच्छब्दव्यपेक्षा । See Malli;
"तदेवेति शेषः &c."

4. मन्त्रजिह्वेडु—मन्त्रा एव जिह्वा चास्तादसाधनानि एषाम् मन्त्रजिह्वाः
those of which the mantras are tongues, i. e. fire. यद्— । तेषु ।
अग्निं भक्षी । Fire does not eat unless the offering is accompanied
with a suitable mantra. Hence as the mantra allows him to
eat, it is supposed to be his tongue. The वैजयन्ती quoted by
Malli supposes the flames also as tongues. This agrees more
with popular knowledge. Under मन्त्रजिह्वेडु the वाचस्पत्य has "काशी
हराशी च मनीमवा च सुवीहिता या च सुधूसरवा । उपा प्रदीप्ता च ऊपीटयोनिः
सर्वैव जीवाः कथिताश्च जिह्वाः ॥"

5. जुहति—हु + क्त अग्निं they offer. जुहति, जुहाव—जुहवाचकार
&c., जीयति, अजीयोत् ।

6. शोभा—शोभते अनया इति शुभ + अच् करणे शोभा निपातनात् । Or
शोभयति इति शुभ + णिप् + अच् कर्त्तरि स्त्रियाम् शोभा embellishment.

7. मन्दर &c.—शुभ सञ्चलने + क्त कर्त्तरि आदि कर्मणि शुभः the
churning rod. शुभ चलादितच्छब्द + क्त कर्मणि शुभित disturbed,
churned. अन्धसि शीघ्रमेव अन्धम् अन्धोधि sea, उपपद्यत— । वर्ण + णिप्
स्वार्थे + युच् भावे वर्णना description. मन्दरकणः शुभः मन्दरवृक्षः, कर्मधा—
like प्राकपार्थिव । सेन शुभितः, इत्यत्— । तादृश अन्धोधिः, कर्मधा— । तस्य
वर्णना, इत्यत्— ।

The rule “चुम्बमान्—” in full is “चुम्बमान्-भ्रान्त-लघ-विट-विरिञ्चि-काष्ठ-वाटानि मय्य मन्वत् तमस्-सङ्ग-अविष्यट-स्वर-अनायास-भ्रमिपु” —चुम्ब &c., are obtained by निपातन in the senses मय्य &c. That is to say चुम्ब without इट is correct if the sense is मय्य, otherwise we must have चुम्बित इट । मय्य is the churning rod, the derivation being मय्यते चनेन इति मय्य + चञ् करणे ।

ॐ Voice—चम्बतेन. (तेन सूयते) इति इत्ये वर्णनया शोभया .. (सूयते) ।

सहिष्ये गतमागामि सूनोस्त इति यच्चया । ५०००००००
प्रतोक्ष्यं तेत् प्रतोक्ष्याये पिबृष्वस्ते प्रतियुतम् ॥ १०८ ।

Pra.—प्रतोक्ष्याये पिबृष्वस्ते यत् प्रतियुतं तत् प्रतोक्ष्यम् [There is again another consideration for which you can not war upon just now He like Yudhi kthura is the son of your father's sister Do you not remember your promise to her? That promise holds you back from war] What promise do you mean?—सूनो ते गतम् आगामि सहिष्ये इति [You promised her at Sisupala's birth that you would overlook a hundred of his misdeeds against you I know his offences are many, but that figure is not yet reached] 108

Prose—प्रतोक्ष्याये पिबृष्वस्ते “ते सूनो गतम् आगामि सहिष्ये” इति यत् तदा प्रतियुतं तत् प्रतोक्ष्यम् ।

Eng—“I shall stand a hundred wrongs from your son”—this, that was promised by you unto the revered sister of your father, has to be respected 108

Beng—“आपনার পুত্রর একশত অপরাধ আমি বona করিব”—তোনার পুত্রর পিबृष्वনার নিকটে পুনি এই অশোকর করিবাহিনে । তদন্তরারে তোনার কৰীয়া করা উচিত । ১০৮ ।

Ex.—There is another consideration against war just now You promised to excuse Sisupala a hundred wrongs The hundred is not yet complete Al o see *Pra.* and *Eng* 108

Mall: —सात्रादा प्रतिपद्य कश्चिद्भुत्तरत्वाति इत्याह सङ्घिष्ये इति^१ । प्रतो
 स्य^२ये^३ पूजयै [“पूज्य प्रतीत्य” इत्यमरः] ‘पितृश्वश्रे पितृभगिन्ये [“विभाषा
 स्वयययो” इति विकल्पादनुगमात् । “मातृपितृभ्यां स्वसा” इति वक्तव्यम्] ‘ते
 तव’ इति प्रतम् आगमिष्ये अपराधान् [“आयोऽपराधो मनुष्य” इत्यमरः] ‘सङ्घिष्ये’
 कीटाई इति दत्तं तदा प्रतिपुनः^४ प्रतिप्रातं ‘तत् प्रतीत्य’ प्रतिपालनीयम् । अथवा
 मङ्गदीपकरत्नात् इति भावः ॥ १०८ ॥

NOTE ON MALLI.

1. There is a certain insurmountable obstacle to your
 marching out—this is what he says by सङ्घिष्ये &c.

Sara—अथ सिद्धपालवधे “अपराधप्रतमस्य सङ्घिष्ये” इति प्रतिप्रातः
 प्राप्तीति । लङ्गिरमाद्यान् ।

three compound forms, viz, मातृवसा यही elided व compulsory ; मातृवसा, मातृ वसा (यही retained व optional)

6 प्रतिश्रुतम्—प्रति+श्रु+क्त कर्मणि promised Sisupala was born with three eyes and four hands. A voice came from the sky that the boy will be killed by the person on whose lap the extra hands and the third eye will disappear. Soon after Krishna came to see the boy and on his lap the monstrosities disappeared. At the instance of his aunt Krishna promised to put up with a hundred wrongs by Sisupala. See under, Canto I sl. 75. Also compare—“वेदिपञ्चकुले जातस्त्राय एव चतुर्भुजः । रासमारामसदृशं रराम च ननाद च ॥ अक्षमूर्ते ततो भूतमुवाचेदं पुनर्वच । यस्मिन्सङ्गे यद्वीतस्य भुजावभ्यधिकावुभौ । पतितस्य चितितले पञ्चग्रीपांबिवोरगौ । द्वितीयमेतदालस्य ललाटस्य तु लीचनम् । निमज्जिष्यति यं द्रष्टुं सोऽप्य न्युर्मन्विष्यति ॥ तत चेदि पुरीं प्राप्नोत्सर्वपञ्चनाहं नीयादवौ यादवौ द्रष्टुं स्वसारं तौ पितृकदा ॥ आभ्यर्च्यं तौ तदा बोरो ग्रीव्या आभ्यर्चिकं तत । पुन दासोदरोत्सङ्गे दीवी ह्यपदधातु स्वयम् ॥ अक्षनाभस्य तस्याहं भुजावभ्यधिकावुभौ । पेतनुवाच नयनं न्यमज्जत ललाटजम् ॥ तद्द्रष्टुं व्यथिता व्रसा वरं ज्ञापयमाचत । शिष्टपालस्यापराधान् चनेदास्त मद्वाचनः । अपराधमयं क्षाम्य मयाज्ञस्य पिबन्वसः । पुनश्च ते वधाईस्य मां त्वं शीक्रे मन ज्ञया ॥”—*Mahabharata, Sabha-parvan*

7 Voice— सद्यप्यने त्वं प्रतिश्रुतवान् तेन प्रतीक्ष्येव (भूयते) ।

तीक्ष्णा नारुस्तुदा बुद्धिः कर्म शान्त प्रतापयत् ।

नीपतापि मनः सोऽप्य वागिका वाग्मिनः सतः ॥ १०८ ॥

Prak—True but think of his misdeeds—सत बुद्धि तीक्ष्णा चरुस्तुदा न [Think of his misdeeds by all means, but let not the thought urge you on to heart-rending deeds] This cannot be helped—सत् कर्म प्रतापयत् (अपि) शान्तम् [The wise have to adopt, now and then, acts of repression, but they do so in the most inoffensive manner possible] But my mind constantly dwells upon his iniquities—सत् मन सोऽप्य उपतापि न [The mind of the wise is sensitive to wrongs undoubtedly, but it avoids, hurting others] I think you are asking too much of me—

Malli.—यामायाः प्रतिपत्न्यः कश्चिद्दुस्तरस्तवासि इत्याह सद्भिष्ये इति^१ । प्रती-
 च्छायै पूज्यायै [“पूज्यः प्रतीक्ष्य,” इत्यमरः] ‘पितृवत्ते पितृभगिन्ये’ [“विभाषा
 स्वस्यपत्न्यो,” इति विकल्पादनुगभाव । “मातृपितृभ्यां स्वसा” इति यत्नम्] ‘ते’
 तत्र ‘सूतोः शतम् आवांसि’ अपराधान् [“आगोऽपराधो मनुष्य” इत्यमरः] ‘सद्भिष्ये’
 सौदाहे ‘इति यत् स्वया प्रतिपुसं’ प्रतिप्राप्तं ‘तत् प्रतीक्ष्य’ प्रतिपासनीयम् । अथवा
 महादीपकरण्यात् इति भवः ॥ १०८ ॥

NOTE ON MALLI.

1. There is a certain insurmountable obstacle to your marching out—this is what he says by सद्भिष्ये &c.

Sara.—अथ शिशुपालवधे “अपराधमतमस्य सद्भिष्ये” इति प्रतिप्राप्तमहसो
 भाषीति । तद्विरमाणात् ।

OHARCHA.

1. सद्भिष्ये—सह + छद् ए I shall put up with. सद्भिः सह, सद्भिष्यते,
 असद्भिः ।

2. शतम्—Always singular. Qual. आवांसि । “विभक्त्याया, सदैकत्वे”
 इत्यमरः ।

3. प्रतीक्ष्यम्—प्रति + ईष + क्त्वं कर्मणि has to be respected.

4. प्रतीक्ष्यायै—See above. Qual. पितृवत्ते । For प्रतीक्ष्य is the
 sense of पूज्य compare “भक्तिः प्रतीक्ष्येणु कुलीचिता ते”—Raghu.

5. पितृवत्ते—स्वस्य sister. पितुः स्वसा पितृवत्ता father's sister,
 इतत्—। तस्यै । “प्रत्याह्वाय्युक्तः पूर्वस्य कर्ता” इति चन्द्रदानवान् चतुर्थी ।

Malli's rule “विभाषा—” means that when स्वस्य or पति is the उत्तर-
 पद the यही is the preceding uterine connection is optionally
 retained, i. e. there is अनुक्त of यही as in पितृवत्ता and also अनुग-
 भाव—ab-ence of अनुक्त i. e. तुक्—as here. The next rule “मातृ-
 पितृवत्ताम्—” means that स्वस्य always becomes स्वस्य when following
 मातृ and पितृ with the यही elided. But note that if the यही is
 retained the वत् is optional by “मातृ पितृवत्ताम् अप्यतरस्याम्” giving
 here मातृवत्ता and मातृ स्वसा । Thus the वाक्य—मातृः स्वसा yields

three compound forms, *मातृ*, *मातृ* + *वसा* *यद्वा* elided *व* compulsory ,
मातृ + *वसा*, *मातृ* + *वसा* (*यद्वा* retained *व* optional)

॥ प्रतिदुतम्—प्रति + यु + त कर्मणि promised Sisupala was
 born with three eyes and four hands A voice came from the
 sky that the boy will be killed by the person on whose lap the
 extra hands and the third eye will disappear Soon after
 Krishna came to see the boy and on his lap the monstrosities
 disappeared At the instance of his aunt Krishna promised to put
 up with a hundred wrongs by Sisupala. See under, Canto I. 75

Also compare—“वेदिपानकुले जातस्यैव एव चतुर्भुजः । राक्षसाद्यसहस्रं
 रराज च नगाद च ॥ चक्रभूतं वतो भूतमुखावेदं पुनर्वचः । यस्मिन्सहो गृहीतस्य
 मुखावधिकावुभौ । पतिष्यत् क्षितितले पञ्चमैर्वाङ्मोरगैः । तृतीयमेतस्यास्य
 खण्डाट्यं तु क्षीयन्म् । निमज्जिष्यति यं द्रष्टुं सोऽस्य मधुर्मन्त्रियति ॥ ततश्चेदि-
 पुरीं प्राप्नोति सङ्घर्षणगाहं नो यादवी यादवीं द्रष्टुं स्वसारं तौ विवृण्वताः ॥ साध्यं
 तौ तदा बोरी प्रीत्या चाभ्यर्च्य ततः । पुनः दामोदरोत्सङ्गे देवी रुदधातुं
 स्वयम् ॥ अस्तमावस्य तस्याहो भुजावधिकावुभौ । पततुस्तस्य नयनं नमज्जत
 खण्डाट्यम् ॥ दह्मन्त्या व्यथिता वसा वरः तप्तमहावतः । म्रियमाणस्यापराधान्
 क्षमेदास्तु महावचः । अपराधस्य चाप्य मयाहस्य पिबन्ममः । पुनस्तु ते
 वषाहंस्य मां त्वं शोके मनः कथाः ॥”—*Mahabharata, Sahkharatan*

7 Voice— सङ्घिष्यन्ते त्वं प्रतिदुतवान् तेन प्रतीत्येष (भूयतः) ।

तोच्छा नारुस्तुदा बुद्धिः कर्म शान्तं प्रतापवत् ।

नोपतापि मनः सोऽस्य वाग्विका वाग्मिनः सतः ॥ १०८ ॥

Prak—True, but think of his misdeeds—सतः बुद्धिः तोच्छा
 चरन्तुदा न [Think of his misdeeds by all means, but let not the
 thought urge you on to heart-rending deeds] This cannot
 be helped—सतः कर्म प्रतापवत् (अपि) शान्तम् [The wise have to
 adopt, now and then, acts of repression, but they do so in the
 most inoffensive manner possible] But my mind constantly
 dwells upon his iniquities—सतः मनः सोऽस्य उपतापि न [The mind of
 the wise is sensitive to wrongs undoubtedly, but it avoids,
 hurting others]. I think you are asking too much of me—

सत वाग्मिन वाक् एका [Above all these rests the great truth that what the wise say, is unalterable From no consideration can you back out from your promise] 109

Prose—As in *Pral.*

Eng Of the wise, the intellect is sharp but not rending vitals (of others), deeds are mighty but peaceful, the mind is spirited, but not tormenting (others), when speaking, the speech is inviolable 109

Beng—साधुशरण एक कथा ; आर बुद्धि तीव्र किन्तु शरीर मर्म-
पीडा करे ना, कार्य महत् अथवा शान्त, मन अहिमांसी किन्तु अन्याय
तापनाशक नहै । १०९ ।

Expl—Your intellect is keen, but do not employ it to cut others to the quick, your deeds are mighty, let them be peace-
ful as well, your mind is spirited but let it not be directed to oppress Above all remember that the words of the great are inviolable 109

Mall—सत्यमसि प्रतिशुते किन्तु अथ सत्यतयात् चौदण्ड्यादपि जिहा-
सितम् । अत आह तोष्येति^१ । 'सत' सत्प्रवचन 'बुद्धि' बोद्धा' निश्चिता ।
आदिति विद्धि इत्यध्याहारः । एवमुत्तरवापि^२ । तथापि अहं वदतीति 'अहंनुदा'
मस्त्रयत् मर्मच्छेदिनी 'न' भवेत् । अहिंसयैव पर पीडयेत् इत्यर्थः । 'कर्म' व्यापारः
'प्रतापवत्' तेजसि मयई स्यात् तथापि 'शान्त' स्यात् । न तु मिहादिवत् हिंस'
भवेत् इत्यर्थः । 'मन' विषय 'सौम्य' अभिमानोच्च' स्यात्, तथापि उपतापयति इति
'उपतापि' अग्न्यादिषु परमत्वापि 'न' स्यात् । 'वाग्मिन' वक्तु 'वाक् एका' एक-
रुपा स्यात् । वाग्मी मन्त्रमेव वदेत् इत्यर्थः । अत सत्यसत्य प्रतिशुतार्थद्वानि-
अनर्था^३ इति भावः [अथ प्रकृतयो वाच' अप्रकृतानां बुद्धिकर्ममगमाद्य तुल्यधर्मात् (१)
चौदण्ड्यावगमात् दीपकानुसारः । "प्रकृताप्रकृतानां च साम्ये तु तुल्यधर्मतः । चौदण्ड्य
गमने यम दीपश्च तस्मिन्मयने" इति लक्षणात् । बुद्ध्यादीनां शास्त्रादि व्यतिरेकी (१
व्यतिरेकीति) अत्रत्यतः ॥ १०९ ॥

NOTES ON MALLI.

1. There is my promise, true; but I am thinking of renouncing it because of his wildness and arrogance; on this he says शीघ्रा &c. 2. "आदिति बिद्धि" has to be supplied here; similarly also in what follows. 3. Deviation from promise is unjustifiable in the truthful. 4. Here the चण्डार is दीपक because comparison is understood from the common attributive of वाच् which is the प्रकृत and बुद्धि, कर्मण्, मनश्च which are अचकृत. The definition is—दीपक is that in which resemblance is understood from the common attributives.

Sara—इत्थं यद्याहते तद्याहतेमेव इति संयुज्य त्रिपदानसंख्ये मनस उप-
नापित्वं बुद्धेरनुदलं कर्मणश्च धीरत्वं प्रशंसय ।

CHARCHA

1. चरनुदा—चरन्चु vitals जर्म। चरः तुदतीति चरम्+तुद+खञ्
कर्त्तरि लियाम् चरनुदा rending the vitals, उपपदत्—। For rules
see under चिपुनुदण, sl. 61.

2. प्रतापवत्—प्रतपन्नेन इति प्र+तप+घञ् करणे प्रतापः majesty
प्रतापः अस्ति अस्मिन् इति प्रताप+अनुप majestic.

3. उपतापि—उपतापयतीति उप+तप+बिप्+बिनि कर्त्तरि ताप्तीत्ये
उपपदत्.

4. शीघ्र—उष्णम् steam, hence spirit, उष्ण्या सङ्घं वर्तमानं शीघ्र
spirited.

5. एका—One, i.e., does not change. Malli's एकदपा means
एकं रूपम् आचारः अद्याः ।

6. वाक्मिन्.—वाक् अस्मि अस्मि इति वाच्+जिनि मनर्थं वाक्मी one who
speaks. The मन्थर्थेति is here संसर्गे । If प्रशंसायाम् then वाक्मी is one
who speaks well, i.e., an eloquent speaker. For the different
senses of मन्थर्थेति affixes compare "भुमनिन्दा प्रशंसाम् निन्धयोवेतिगपये ।
संसर्गस्तिविषयायां भवति अनुवादयः ॥"

7. मत्तः—सम्+मत्त कर्त्तरि मन् that which exists. But every-
thing exists; hence, मन् is one of laudable existence, a sage. तस्य ।

8. *Votee*—... বুঝা সৌন্দর্য (মু্যতে) অবনুদয়া ন (মু্যতে); কর্মণ্য প্রত্যাবতা হানেন (মু্যতে); মনসা যৌননা (মু্যতে) চ্যতাপিনা ন (মু্যতে);... বাবা একদা (মু্যতে)।

স্বয়ংকৃতপ্রসাদস্য তস্যাক্রৌ ভানুমানিব ।

সময়াবধিমপ্রাপ্য নান্তায়াসং ভবানপি ॥ ১১০ ॥

Prak.—ভবান্ তস্য বন্যায় ন বভম্ [You cannot kill him now]. Do you doubt my prowess?—সময়াবধিম্ প্রাপ্য ন বভম্ [I do not. But morally you cannot kill him before the termination of your compact]. Is the compact so rigidly binding?—স্বয়ংকৃতপ্রসাদস্য তস্য [It is, because of your own motion you made the promise, and was not forced to it]. Can you cite a precedent?—ভানুমান্ ইব স্বয়ংকৃতপ্রসাদস্য বভঃ [I can. The sun opens the day of his own motion; he cannot close it without reaching the end of his journey before the lapse of the time contracted for]. 110.

Prose—বভঃ ভানুমান্ ইব স্বয়ংকৃতপ্রসাদস্য তস্য বন্যায় সময়াবধিম্ প্রাপ্য ভবান্ বপি ন বভম্ । ১১০ ।

Eng—Like the sun with respect to the day, thou too, without reaching the limit of thy promise (*Also*—without reaching the time-limit), art not able to end him unto whom concession (*Also*—light) was made by thy own self. 110.

Beng.—তুমি যেসব হইয়া বহঃ অসীকার করিয়াছ । এদণে দূর্য বৈদন দিবসের অসমরতা বটাইয়া নির্দিষ্ট কালেরপূর্বে তাহার অস্ত করিতে পারেন না সেইরূপ তুমি ও প্রতিজ্ঞা পাত্র না হইয়া নিতপালের দিনেই করিতে পার না । ১১০ ।

Expl.—See *Eng.* and *Prak.*

Malli.—অসমরতা অসীকার অসমরতা ইত্যাদি অর্থমিতি । * কিংবা 'বভঃ ভানু-মানিব' মর্মে ইত্যাদি প্রবাদে 'অনুদয়া' প্রবাদে যস্য তস্যে বৈদ্যস 'অন্যায় সময়াবধি'

नियतकालावसानम् 'अप्राप्य भवान् अपि न चलम्' शब्दी न । तथा च उदा अप
कीर्तिरेव अन्यत् न किञ्चित् फलं स्यादिति भावः ॥ ११० ॥

Sara—आत्मकता प्रतिग्रामपेक्ष युक्ता चेदवधे कालप्रतीक्षा तन्मानत्र
युधिष्ठिरस्य आश्चयम् ।

CHAROHA

1. स्वयम् &c —स्वयम् is an अव्यय meaning आत्मना । प्र+सृद+चञ्
भावे प्रसाद or प्रासाद । प्रसाद *farour*, (*Sisupala*) also clearness
brightness (day), प्रासाद a mansion स्वयं कृत स्वयंकृत done of own
motion इतत्— । स्वयंकृत प्रसाद अस्व one favoured spontaneously
(*Sisupala*) also one brightened up of his own accord (day) ;
वह्— । तस्य । Qual तस्य and अहं *Sisupala* did not ask for the
favour but his mother and so the favour was not strictly speaking
स्वयंकृत ।

2 तस्य अहं—शेवे वह्नी, related to अन्ताय ।

3 भानुमान्—भानु a ray, भानव सन्नि अस्व, वह्— । The epithet
shows that the प्रसाद was done through the भानु ।

4 समयवधिम्—सम् सम्बन्ध अवधे गच्छति इति सन्+चय+अच कर्त्तरि
समय *engagement* (*Sisupala*) at a time (day) अर+वा+क्ति भावे
अवधि limit, end समयस्य अवधि, इतत्— । तम् । समय in the case
of *Sisupala* is reaching a hundred wrongs, for the day it is
reaching the end of the journey, i.e., half the circuit of the
heavens

5 अप्राप्य—प्र+आप+ल्यप् प्राप्य having reached न प्राप्य, नञ्
तत्— ।

6 अन्ताय—अलंयोगे चतुर्थी । अन्त is नाश (*Sisupala*) also अवसान
(day)

7 चलम्—अव्यय meaning here समय । Qual भवान् and भानुमान् ।
न चलम् implies incapacity The incapacity is moral in the case
of भवान् and physical with respect to भानुमान् ।

8 भवान्—भातीति भा+उवतु कर्त्तरि &c See ante

9 Force— । भानुमता भवता (सूयते) ।

10 *Remark*—Mall's remark "वदा च &c has to be taken with mod feat on. The incapacity of Har, being only *moral*, we cannot say the अपकीर्ति is इदा and न किञ्चित् फलं स्यात्, because against the अपकीर्ति there is (1) देवकार्य (2) अरिबन्ध ।

कृत्वा कृत्यविदस्तीर्थं च न्तः प्रणिधय पदम् ।
यिदाङ्कयन्तु महतस्तुल्य विधिपदम् ॥ १११ ॥

Prak—Well then do you advise me to let Ś supala severely alone ?—*प्रणिषद्य विविधभयस्य तस्य विदाहुर्वन्तु* [No I do not mean that But let our spies go out and take a measure of the enemies strength]. That can be done at once—*ह्यस्य विद्वद् द्विषय विदाहुर्वन्तु* [Nothing must be done in haste The enemies have to be selected with great care, they must be experts in their work]. Why are you so apprehensive ?—*महत् विविधभयस्य तस्य विदाहुर्वन्तु* [We are dealing with a mighty enemy so the men must be the very best available]. Do please indicate the line of work ?—*तेष्वेव अथपदै कृत्वा विदाहुर्वन्तु* [They should try to get a footing in all the eighteen departments of state of the enemy and report the information thus obtained]. III

Prone—कन्दविद् मदिचय तीर्थेषु चन्त पदं कृत्वा भङ्गत विविपदभसः तर्ह
विदाइ वंत्तु । १११ ।

Eng.—Let spies, knowing the work, find out the depth of that big piece of water in the shape of our enemy by stepping down at its landings [Or—Let find out the measure of that ugly water like enemy by securing a footing among his close officers] 111

Beng—ভাষার যেমন যে যে স্থান নামিত পার্শ্ব বাহু সেই সেই
স্থান নবদ্বীপ ভূমি ও সুবিধা স্তরিত হইয়া যির বরে সেইরূপ কার্যে চরেরা
স্বয়ং বিদগ্ধ কর্ণচামিন্দ্র অস্ত্রের হইয়া তাহার বশাবল অবগত
-৫৬। ১১২।

Expl—While we are preparing for our journey to Indra-prastha let expert spies go out to Mahismati and take measure of Sisupala's strength. Also see *Eng* and *Prat.* above 111.

• *Mall*—तार्क्ष्णिं किमयम् उपेत्य एव ? न इत्याह कृतवर्ति^१ । किन्तु 'कृत्यविद' कार्यज्ञा विधिज्ञाय (? विधिज्ञा कार्यज्ञाय) । प्रविधीयन्ते इति 'प्रविधय' रूढचारिण्य ["प्रविधिर्गूढपुरुष" इति इत्यायुच] । तरन्ति एभि इति 'तीर्थानि' मन्त्राद्यष्टादशस्थानानि जलावताप्राय ["यीनौ जलावतारौ च मन्त्राद्यष्टादशमपि । पुण्यक्षेत्रे तथा पात्रे तीर्थे स्यात्—" इति इत्यायुच] । तेषु 'अन पद' स्थानं चेपच 'जला महत' दुरवगाहस्य पूज्यस्य च (? पूज्यस्य दुरवगाहस्य च) 'विधिपन्' मयुरेव 'अन्ध' तस्य 'तल' स्वरूप प्रमाणमिति यावत् ["अधःस्वरूपवीरस्त्री तलम्—" इत्यमर] 'विदाद्गुपन्' विदन्तु [विदज्ञाने । छोट । "विदाद्गुपन्स्वित्यन्तराभ्याम्" इति विकल्पात् आभ्यव्ययनिपात] । अन्धस इव शत्रो हततीर्थस्य सुप्रवेशत्वात् प्राक् अन्ध प्रविश्य परीक्ष्य^२ इत्यर्थः । शिष्टपरम्परितरूपकम् ॥ १११ ॥

NOTES ON MALLI

1 Well then is he to be left alone altogether ? On this he says 'No' by जला &c 2. People can easily go down a big piece of water by first making landing places, so our enemy too can be easily measured by obtaining footing among his trusted officers, hence he has to be scrutinised by getting within

Sara—See Malli: "अन्धस इव परीक्ष्य" ।

CHARCHA

1. कृत्यविद—कृ + कृप् कर्मणि कृत्य the injunctions of the Sastras विधि (विधिपन्) also कार्य work (अन्धम्) । कृत्यं ज्ञाननि इति कृत्य + विद + कृप् कर्मणि, उपपदतन्— । It means—those who know what the Sastras say (विधिपन्), i.e., aware of the duties of a spy, also those who know how to make a landing place properly (अन्धम्) ।

2. तीर्थेषु—तरन्ति एभि इति तु + चक करणे औषादिक तीर्थानि the

eighteen principal officers (विहिषत्) also landings हेतु । At the Tirthas अधि १८० । The Tirthas are 18 in परपक्ष and 15 in स्वपक्ष । Compare पक्षतन्त्र—“रिपोरष्टादशेतानि स्वपक्षे दश पक्ष च । विभिन्नमिदं विप्रैर्वैशि तोर्यानि चारको ॥ मन्विपुरोद्धितसेनापतिपुत्रराजदौवारिकान्तर्वेशिक प्रमानृपनाहर्गुणप्रिषादप्रदेहबाध्यचकोषाध्यक्षपारिषदबलाध्यक्षदुर्गपालप्रोक्तदध्याट-विकाटय परपक्षे । एतेषां भेदेन रिपु नाध्यते ॥”—*Panchatantra*.

३ चक्षु—Into the affairs (विहिषत्), under water (चक्षु) अधि ७८० ।

४ प्रविषय—प्र+नि+धा+क्ति कर्मणि प्रविषि spy “नेर्गद्वद्वय—” इति चक्षुम् । प्रविषि spy (विहिषत्) also workmen employed (चक्षुम्) ।

५ पदम्—Place footing(विहिषत्), also stop (चक्षुम्) The spies have to worm themselves into confidence, this is how a पद is obtained

६ विदाहर्गु—विद+धाम्+ङ्+लोट चक्षु let them know वेति—वेद, लोट् वेतु—विदाकपेत् &c विवेद—विदाचकार । &c., वेदिष्यति, चवेदीत् । विद of the विदादि and रुधादि class is चणित्, the root वेद् । “तुदिं तुदिं विद्यति विना दध्यपि” इत्यणित्कारिका । The rule “विदाहर्गु—” means that धाम् is attached in all the लोट् विमल्लिङ्

७ महत्—महत् great पूज्य (विहिषत्), also दुरवगाह (चक्षुम्) । तस्य ।

८ तलम्—तलम् ॥ सक्षुप् or प्रमायः । This appears to both विहिषत् and चक्षुम् ।

९ विहिषत् &c —वि+हिष+शब्द कर्मणि विहिषत् enemy स एव चक्षु, कर्मधा—like शाकपार्थिव (उपक कर्मधा—) । Also विहिषत् चक्षु इव उपमित कर्मधा—तस्य । Mallh recognises both these forms of samasas, witness चक्षुस इव शब्दो which takes it as an उपमित कर्मधा, also शत्रुदेव चक्षु शिष्टपरम्परितरूपकम् which assumes a उपककर्मधा— ।

10 Voice—कृष्णविहि प्रविषिमि विदाक्रियताम् ।

अनुत्सृज्यपदन्यामा महृत्ति सन्निवन्धना ।

शब्दविद्येव नो भाति राजनोतिरपस्पृशा ॥ ११२ ॥

Prak.—I do not expect much from the spies—अपस्पृशा राजनोति नो भाति [State-craft can make no headway without spies]

If we work in accordance with the Sastras, the necessity for spies disappears—अनुसूत्रपदव्यासा (अपि) नो भाति [Even then you have to depend upon workers, and the spies are an indispensable set of workers] But suppose the regular officers are paid liberally, no need for spies will then arise—सदृति (अपि) नो भाति [The work of spies is of a peculiar kind, and cannot be expected from regular office however well they may be paid] But suppose the usual pay is supplemented by periodical grants—सद्विभन्ना (अपि) नो भाति [Even permanent grants to the regular officers cannot render them as serviceable as spies] I have not seen so much importance attached to a single item any where else—अपश्यामा मद्द्विद्या इव [Why in the science of grammar, the same pre-eminence is given to the पद्य chapter of the भाष्य: You know that very well Omit that chapter and the science becomes useless in spite of its सद्विभन्न called the भाष्य, in spite of its सदृति known as the कारिका, and notwithstanding its अनुसूत्रपदव्यास of Jinendrabuddhi which goes by the name व्यास] 112

Prose —अनुसूत्रपदव्यासा सदृति सद्विभन्ना राजनीति अपश्यामा मद्द्विद्या इव नो भाति । ११२ ।

Eng —King's policy (even) with no steps taken outside the tents and with handsome salaries and permanent grants to the employed, does not succeed (Or—appears to me) without spies like the science of grammar, with its splendid Bhashya, its fine Vritti and its Nyasa in which no word is outside the Satras, but without the Paspasa chapter of the Bhashya 112

Beng —শব্দবিজ্ঞান যেমন তাদৃশ উপাদেয় ভাষ্যগ্রন্থ, তেমন যুদ্ধের বৃত্তিগ্রন্থ ও পার্শ্বনিরক্ষর ইহাতেই সবস্ত পক্ষ সাধন প্রদত্ত ছাড়া গ্রন্থ থাকিতেও ভাষ্যের পশ্চাদ্ধ নাটক প্রথমে অধ্যায় ছাড়িয়া দিলে শোভা হীন হয়, সেইরূপ রাজনীতি শাস্ত্রগ্রন্থে চাৰিত ইহাও ছুতাগণের বোধোচিত

वेतनं दिदां च निवृत्तं लोकनिगमे, कार्येणैव शेषे चिरहारी भूमिदानं
अङ्गीकरोति, यदि च निवृत्तं ना कवे भवे शोभा पात्र ना । ११२ ।

Expl.—A system of spies is essential to state craft. No
foreign policy will succeed without it even though conducted on
the best approved line and with the most judicious employment
of men and money. Also see *Prak* and *Eng.* above.

Malli.—आभ्यन्तरकश्चैतद्विद्याऽनुविधिः । 'अनुवृत्तः' उच्यते; नोतिमात्र-
विद्यः 'पदव्यासः' एकपदप्रत्ययोरपि सत्यस्य चत्वारोऽपि, इति यावत् । स नास्ति
यस्या सा 'अनुवृत्तपदव्यासा' नोतिपूर्वकसर्वस्य चत्वारोऽपि इत्यर्थः । अन्य 'अनुवृत्त-
पदव्यासा' अनुवृत्तपदव्यासाः इत्युपसंख्यानोपेक्ष्य च स्वाध्याये च सर्वोदप्रति-
पादकः^१ 'व्यासः' इति व्याख्यानव्यतिथिषो यस्या सा तदीया । तथा 'सतो' यथायै
कल्पयता शीमता 'इति' उच्यते; व्याख्यानव्यतिथिषो यस्या सा 'सद्वृत्तिः' अन्य
'सतो इति' कामिकाप्यनुवृत्तव्याख्यानव्यतिथिषो यस्या सा ["इतिपद्यन्तीवन्तीः"
इति वेजनी । (तथा) 'सति निवन्धनानि' अनुवृत्तव्याख्यानानि क्रियावसानेषु दत्तानि
नोद्विष्टादिमात्रतयावितोषिकदानानि यस्या सा [एतच्च "इत्या मुनिनिवन्धनम्" (१
मुनिं निवन्धनम्) इत्येतद्वचनव्याख्यानं निताचरायां द्रष्टव्यम्] ; अन्य 'सत् निवन्धनं'
भावयन्ती यस्या सा । एवमुक्तापि 'राजनीतिः' राजइति; 'अपगत, अग्र' चापी
यस्या सा 'अपगता' चेत् ["यथादेवर्षी मन्त्राः अग्नी इरक्त उच्यते" इति इत्यादि] ।
अन्य अविद्यमानः स्वयः शास्त्रारम्भसमर्थकः^२ उपोद्घातसम्बन्धयोः^३ यस्या सा
'अपगता' । सद्विद्या' व्याकरवद्विद्या 'इव नो भाति' न शीमते । तस्मात् चार-
द्वेषमात्रादर्थं तद्विद्यस्य राज्यः अन्वयायत्यात्मा इति भावः [अत्र 'अपगता' इत्यत्र
कनुकाटवत् इत्यपीति श्रुत्यात् सद्विद्ये^४ । सद्वृत्तिः सतिवन्धना' इत्यत्र एक-
इत्याद्विद्यस्य सत्यस्य चत्वारोऽपि अपगताः^५ । 'अनुवृत्तपदव्यासा' इत्यत्र तु समवन्धनान्
समपद्ये^६ । 'अद्विद्ये' इति पूर्वोपमा श्रुत्या एव । तयोः सापेक्षत्वात्
सद्वृत्तिः] ॥ ११९ ॥

NOTES ON MALLI.

1. From the smallest transaction.
2. Securing all pur-

अघ्नतदोषैर्दोषज्ञैरुद्ध्योभयवेतनैः ।

भेदाः शत्रोरभिव्यक्तशसनेः सामवायिकाः ॥११३॥ ।

Prak.—शत्रो सामवायिका भेदा [The enemies ministers have to be estranged] How?—उद्ध्य भेदा [By publicly denouncing them as traitors] How is that possible?—दोषज्ञे उद्ध्य भेदा [This is to be done by people who know their lapses] Where can you get such people?—अघ्नतदोषे अभिव्यक्तशसने उभयवेतने [That is precisely where the spies come in. It is they that should enter the services of the enemy taking care that their real character is not detected and then when opportunity occurs expose ministers in high position as above] 113

Prose.—अघ्नतदोषे दोषज्ञे अभिव्यक्तशसने उभयवेतने शत्रो सामवायिका उद्ध्य भेदा । ११३ ।

Eng.—The counsellors of the enemy are to be estranged, tainting them through those who are in the pay of both sides, whose guilt is undetected but who know the lapses of others and who have produced documentary evidence 113

Beng.—शत्रोनां लोक बाहिरा शत्रु चक्ररी एव कर्तव्य । उद्धारो निवेदने मोक्ष गोपन करिष्या शत्रु प्रधान वन्द्यकारी निगुण मोक्ष जानिते धाकिवे उ समय बुद्धि शत्रु अमात्रा अत्रुतिर मोक्ष कागज धराईरा निरा शत्रु सहित ताहासेर लेख बर्ताईवे । ११३ ।

Expl.—In our own officers under disguise, should take service under your enemy, win the confidence of the principal officers of state there and when time comes denounce them as traitors producing documentary evidence. Also see *Prak* and *Eng* above

Mall.—न किंचित् चारमुखेन वृत्तान्तज्ञानम् अपि तु उपजाप्य^१ कार्यं च इत्याह अघ्नतेति । किञ्च 'अघ्नतदोषे' पदे^२ अघ्नतस्त्वकर्मणि 'दोषज्ञे' स्वयं परस्मैपदं 'अभिव्यक्तानि' भेदस्य^३ अये प्रकृतितानि 'शसनानि' तदन्तात्वाद्यवि-

ayana were found insufficient. So finally पतञ्जलि made fresh additions distinguished by the word इत्यतः । These are known as इति sutras. Jinendra deems that the इति and the उपसंख्यानः are unnecessary, all words being derivable from the सूत्रः alone. His attempt to show this has given us the celebrated work भास । Hence the भास is here called अनुसूतपदः ।

2. संहति—वर्तते अनया इति इत् + शिन् करणे इति livelihood (राजनीति), also gloss, commentary (शब्दविद्या) । सती इति अस्याम् which pays good salaries, बहु—राजनीति, also which has a good commentary (शब्दविद्या) । The commentary is the भाषिका written by two grammarians Jayaditya and Vamana, possibly in the fifth century A. D.

3. सन्निवन्धना—निवध्यते अनेन इति नि + बन्ध + ल्युट् करण निवन्धनम् a grant of earth, cattle &c सन्नि निवन्धनानि अस्याम् allowing good grants of land &c बहु— । Qual राजनीति । Also, निवध्यते अस्मिन् इति नि + बन्ध + ल्युट् अधिकरणे निवन्धनम् a treatise, Refers to the महाभाष्य of पतञ्जलि । सन् निवन्धनम् अस्याम् बहु— । Qual शब्दविद्या ।

4. शब्दविद्या—वेति अनया इति विद् + क्त्वाप् करणे संज्ञायाम् विद्या science शब्दानां विद्या the science of words, i.e. grammar, एतन् ।

5. नी—An अवयव meaning the same as the negative particle न ।

6. भाति—भा + लट् तिप् shine भाति, अभी, भासति अनाधीन् ।

7. राजनीति—राज्ञी नीति the line of policy of kings, एतन्— ।

8. अपस्यसा—अप् sp3 अपस्यसा असा असा (१मी) अपस्यसा destitute of spices बहु— । Qual राजनीति । Also अपस्य is the first chapter of the महाभाष्य dealing with some very important introductory matter अविद्यमान पस्यसा अस्याम् अपस्यसा divested of the पस्यसा chapter बहु— । Qual शब्दविद्या ।

9. Force— । भासदा संहत्या सन्निवन्धना राजनीत्या अपस्यसा शब्दविद्या भवति ।

अज्ञातदोषैर्दोषज्ञैरुद्घोषयवेतनैः ।

मेधाः शत्रोरभिव्यक्तशामनैः सामवायिकाः ॥११३॥

Prak.—शत्रो सामवायिका मेधा [The enemies ministers have to be estranged] How?—उद्घोष मेधा [By publicly denouncing them as traitors] How is that possible?—दोषज्ञै रद्घोष मेधा [This is to be done by people who know their lapses] Where can you get such people?—अज्ञातदोषे अभिव्यक्तशामने उभयवदेतने [That is precisely where the spies come in It is they that should enter the services of the enemy taking care that their real character is not detected , and then when opportunity occurs expose ministers in high position as above] 113

Prose.—अज्ञातदोषे दोषज्ञै अभिव्यक्तशामने उभयवदेतने शत्रो सामवायिका उद्घोष मेधा । ११३ ।

Eng.—The counsellors of the enemy are to be estranged, tainting them through those who are in the pay of both sides, whose guilt is undetected but who know the lapses of others and who have produced documentary evidence 113

Deng.—होमार् लोकर बाहेर शत्रु चारुद्री अहण करक । उद्योग निघेर मोव गोपन करिवा शत्रु प्रधान कर्मचारी निघार मोव जानित धाकिवे शत्रु बुकिवा शत्रु अनात अहतिर लेखा कागज धराहेवा निरा राजार सहित आहान्तर हेम बाहेरिबे । ११३ ।

Expl.—Your own officers under disguise, should take service under your enemy, win the confidence of the principal officers of state there and when time comes denounce them as traitors producing documentary evidence. Also see *Prak* and *Eng* above

Mall.—न किंचित् चारमुखेन वृत्तान्तज्ञानम् अपि तु उपजायते कर्मण्य इत्याह अज्ञातैः । किंच 'अज्ञातदोषे' पठेत् अज्ञातमकर्मणि 'दोषज्ञै' स्वयं परममर्त्यैः अभिव्यक्तानि शत्रुस्य अथै प्रकटितानि 'शामनानि' वदमानाद्यदि-

आसकराणि^१ कूटलिखितानि येषां ते "समयवेतने समयत भये स्वामिनि च"^२
 'वेतनं भवित्येषां ते समयजोविकारादिभि भेदानगरवास्तव्यै चरे^३ इत्यथ ["—
 वतयो वेतनम्" इत्यमरः] 'यथो' सम्बन्धिन समवायं समवयन्ति^४ इति 'सामवायिका'
 सहमुपस्था सचिवादय ["समवायान् समवेति" इति ठक्] उद्गृह्य^५ द्विषामि ते
 दत्तदद्या^६ चक्षामिरेषां लिखितानेष्व गृहीतानि इति उच्चैर्दूषयित्वा 'मिया'
 विघटनीया । ११२१ ।

NOTES ON MALLI

1 Intrigue, secret overtures 2 By enemies 3 Of the one who is to be estranged : a. the enemy king 4 Casting suspicion upon his ministers &c. 5 With the enemy king to be estranged and also with the real master 6 By spies residing in the city of the enemy king 7 Join at meetings, become members of a body of men 8 These have lent a helping hand to the enemy

Sara — See Malli "न निवृत्तम् कर्त्तव्यम्" ।

CHAROHA

1 चञ्चात &c — न चञ्चात चञ्चात undetected, नञ् तत् — । दुप् + घञ् भावे दीप delinquency चञ्चात दीप एषाम् चञ्चातदीपा बहु — । Qualifies समयवेतन which is used substantively The दीप is समयवेतनता । Their movements should be very cautious giving no chance to the enemy to suspect them as being in the pay of both sides

2 दीपने — दीप here is of the enemy ministers and consists of carelessness & error of judgment &c दीपान् जानन्ति इति दीप + घा + क कर्त्तरि दीपघा those who know the lapses, उपपदत — । ते । Qual. समयवतः ।

3 उद्गृह्य — उद् + दुप् + णिच् + कृप् having loudly denounced,

4 समय &c — समयी (समी of सम in the dual) वेतनम् एषाम् समयवतना drawing salary from both बहु — । ते । दद्या करण । करण अश्लो, दद्या. in अश्लो. The word is used substantively, as say

qual चरे understood. उम here becomes उमय because, whenever there is a इति, the word उम takes चयच् इतिविपरी निमयच्। Thus in a समासार्थे compare उमयवद्विनेतृन्ना Malli's उमयम् an instance of तद्विवक्षितम्।

५. मिया—मिद+यत् कर्मणि to be estranged. Or मिद+घञ् माव मेद estrangment, rupture मिदेन दान्तितया इति मिद+रिच्+यत् कर्मणि।

६ चमियत् &c—चमि+वि+चह+त् कर्मणि चमियत् exhibited. मास+स्युट करणे मासम् letter चमियत् मासने दे., वह—। दे। Qual उमयवद्विने। Malli has मासं दीशम्। He connects दीशम् with मासम् and has मिये परो। The idea is—A certain minister writes something to the चर, taking him for an honest man. Unfortunately the writing is loose and ambiguous and capable of being twisted into something of a compromising character. The letter is a मास to the चर (मिये परो)। He takes up his मास to the enemy king and denounces the minister. Next suppose there is no कर्मविवक्षा in चमियत्, the ह is then कर्त्तृणि, the meaning being 'disclosed', 'revealed', 'out' &c चमियत् मासं दीशम् then means—whose correspondence is out.

७ सामवायिका—समवायि एव इति सम्+चव+ह+घञ् चमियत् समवायि assemblages. समवायन् समवायि इति समवाय+ठञ् सामवायिका those who attend assemblies, members of assemblies, i. e., the तीर्थस referred to in sl 111. In deriving समवाय as above we have overlooked the restriction that घञ् is enjoined after कृचञ् words. To avoid this objection we derive it, after Bhaṇḍ., thus—समवायने इति सम्+चव+चर+घञ् कर्मणि समवाय those who are summoned, i. e., caused to meet together. It is a body of men. Rest as above.

८ Voice—। सामवायिकान् मिन्दान् (मवन्) If चरन्त &c. have चरुते कर्त्तरि यतोवा then दीया ..मा मासना वेतना ..सामवायिकान् = मिन्दु।

९ Remark—As a practical illustration of the नेति here expounded the student may refer to the scene between मिहार्दद,

भागुरायच, मलयकेतु and राघव in मुद्राराघव, Act V, towards the close. For अभिव्यक्तशसन comp. "मलयकेतुः—भागुरायच, दरय खलम्" &c. The mood culminates in "मलयकेतुः (सक्रोधम्)—राघव, राघव, नाहं विद्वन्मघादी राघवः । मलयकेतुः खलहम् । तद्वच्छ सर्वान्धना समायोदता चन्द्रमुखः" ।

उपेयिवांसि कर्तारः पुरोमाजातशत्रून्वीम् ।
राजन्यकान्युपायक्षरेकार्यानि चरेस्तव ॥ ११४ ॥

Prak.—राजन्यकानि आजातशत्रून् पुरीम् उपेयिवांसि कर्तारः [It should be so managed that the kings may be all present at Yndhisthiras sacrifice]. Which kings do you mean?—तव एकाद्यानि राजन्यकानि [I mean kings who are of the same mind with you and hence inimically disposed towards Sisupala]. How is that to be done?—उपायक्षः चरे [Do it by means of clever spies]. 114.

Prose.—उपायक्षः तव चरे एकाद्यानि राजन्यकानि आजातशत्रून् पुरीम् उपेयिवांसि कर्तारः । ११४ ।

Eng.—By such of your spies as are resourceful, that host of kings with a common object with you, (Or with the enemy) should be made to go the capital of Ajatsatru. 114.

Deng.—एषिह्ण दठक्क आदरा हेअएह्ण राअरा उअण्ण कदिउहि उठक्क एआरं अदरा कोदने गणक (Or—विगण) द्वायदण्णे उ उअर उअहणित्थ कदाहेवे ।

Expl.—See *Eng.* and *Prak.* above.

Malli.—उपेयिवांसि । किञ्च 'उपायक्षः' कार्यक्षमपुरुषो, 'तव' चर-
न्निर्ण 'चरे' मुद्रायिनि [उपायक्ष] 'एकाद्यानि' मया सह धृष्टदीप्तानि
राजन्यानां समूहाः 'राजन्यकानि' ["सीतोच"— इत्यादिना वृत्] आजातशत्रूः
पुरीम् 'आजातशत्रून्' पुरीम् इन्द्रपलम् 'उपेयिवांसि' मातुषानि ["उपेयिवांसि—"
अजातशत्रून् इन्द्रपलम्, 'विगण'] 'उपायक्षः' कर्तारः, 'उपायक्षः' कर्तारः ।

इन्द्रप्रस्थे अकारं मरुत् काव्ये मविष्यति तत् अन्धरयानाव्याजेन सप्रहरेणमैत्र्यम् इति
गूढं सन्दिश्य तव सर्वे मेखयितव्याः इत्यर्थः ॥ ११४ ॥

Sawā—See Malli “इन्द्रप्रस्थे...मेखयितव्याः” ।

OHARCHA

1. उपेयिवांसि—उप + इ + क्तु (for विट्) कर्त्तरि उपेयिवस् those
that went. तानि । Pred. to राजन्यकानि । Decline in the neuter—
उपेयिवः उपेयुषी उपेयिवांसि । &c.

2. कर्त्ताः—कृ + लुट् तारस् कर्मणि will be made.

3. आजात &c.—अजातशत्रु is a name of Yudhishthira (See
अजातशत्रुः, sl. 102). तस्य इवम् इति अजातशत्रु + अण् क्रियाम् आजात-
शत्रवी । ताम् । कर्म of the क्रिया in उपेयिवांसि । आजातशत्रवी was
expected ; we have इति in both पूर्वपद and उत्तरपद by “अनुश्रुतिकादि-
नाच्”, अनुश्रुतिकादि being an आकृतिदण्ड ।

4. राजन्यकानि—राज्ञः अपत्यानि इति राजन् + यत् राजन्याः Kshattri-
yas in general. राजन्यानां समूहाः इति राजन्य + डञ् राजन्यकानि groups
of Kshattriya kings. उक्ते कर्मणि प्रथमा । The rule for डञ् see
under राजकम्, sl. 102. राजन्यकम् itself contains a plural idea
(being a समूह—a group). Hence राजन्यकानि in the plural
implies different groups.

5. उपायश्रैः—उपाय means (Deriv. ante). उपायं जानन्ति इति
उपाय + ज्ञा + क् कर्त्तरि उपायज्ञाः those who are conversant with means,
resourceful ; उपपदतम्— ।

6. एकार्यानि—एकः अर्थः प्रयोजनमेषाम् एकार्यानि having a com-
mon object, बहु— । This may be interpreted either as “com-
mon with yourself” or “common with Sisupala”.

7. Voice —उपायज्ञाः...चरा... ।

सर्विंशेऽपं सुते पाण्डोर्मतिं भवति तन्वति ।

वैरायितारस्तरलाः स्वयं मत्सुरिणः परे ॥ ११५ ॥

Pral.—परे स्वयं वैरायिताः [There your enemies will of their

own accord start a quarrel] Why ?—पाण्डो भवति सविशेषं भक्तिं तन्वति (सति) [Yudhishtira will publicly show his esteem for you , this your enemies will resent] Why should they ?—तरला मत्सरिण्य परे [They are a fickle lot , the marks of Yudhishtira's esteem will make them envious and they will start hostilities] 115

Prose —पाण्डो भवति सविशेषं भक्तिं तन्वति (सति) तरला मत्सरिण्य परे स्वयं वैरायितारः ।

Eng Pandu's sons paying special respect to you, your fickle and spiteful enemies will of themselves commence hostilities 115

Beng —সেখানে পাণ্ডুপুত্র যুধিষ্ঠির নিশ্চয় তোমার সুবিশেষ সন্মান করিবেন। তাহা দেখিয়া তোমার ক্ষুদ্রহৃদয় শত্রুগণ হিংসার অনিরাবহিবে ও স্বতঃপ্রবৃত্ত হইয়া বলহ উৎসাহিত করিবে। ১১৫।

Expl See *Eng* and *Prak* above

Malli—ननु तत्र अन्धकारेण्ये कीं बुद्ध्यावकाश इत्याशयः तर्हि न सङ्गं कञ्चन बीजं सन्वाहयति सविशेषमिति^१ । 'पाण्डो भवति युधिष्ठिरे 'भवति' पूज्ये त्वयि 'सविशेषं यथा तथा 'भक्तिं तन्वति' इति 'तरला' अथवा 'मत्सरिण्य' इत्येवम् 'परे' शत्रवः 'स्वयम्' एव 'वैरायितारः' वैरं कर्ताः ["हृदयैरकञ्च—" इत्यादिना व्यङ्, ततः कर्त्तारिभुद्] ॥ ११५ ॥

NOTES ON MALLI

1 Well, where is there room for fight in the celebration of the sacrifice? Apprehending this rejoinder he shows by सविशेषम् &c that in the very place where there will arise a great cause for quarrel.

Sura—ननु यत्र अन्धकारेण बुद्धिरेव भवति विहिता पूजा न संप्रियमिति कञ्चन बीजं सन्वाहयति ।

OHARCHA

1 सविशेषम्—वि+शिष+घञ् भावे विशेष distinction. विशेषेण सह
वर्तमानं यथा तथा, वद्—। Qual तन्वति।

2 सुते—भावे ०मी।

3 भवति—भातीति भा+ङवत् भवाम्। तद्धिन्। See ante.

4 तन्वति—तन् + श्च कर्त्तरि सन्तु showing तद्धिन्।

5 वैरायिताः—वैर कर्त्तरि इति वैर+ङङ्+सुट् वारम् कर्त्तरि will
commence hostilities. वैरायति, वैरायामास &c वैरायिष्यते, अवैरायिष्य।
Mall's rule in full is "शब्दवैरकलङ्कारकउमेवेभ्यः करणे"—ङङ् is at-
tached to शब्द, वैर &c in the sense, "to do it".

6 तरसा—तरस fickle This explains why मत्सरिणः।

7 मत्सरिणः—मत्सर envy अन्यमुद्वेगः। स अस्मि एवम् इति मत्सर+
इति मत्सर्ये envious

8 Voice—। तरसे मत्सरिणि परे वैरायिता।

य इहात्मविदो विपक्षमध्ये सहस्रं वृद्धियुजोऽपि भूमुजः सुतः।

वन्निपुटकुलादिवाङ्मपुटैः पृथगंस्त्रादचिरेण भाविता तेः ॥ ११६ ॥

Prak—इह विपक्षमध्ये अचिरेण ते अद्यात् पृथक् भाविता [The result
will be that a large number of kings will desert him] None
will do that—ये भूमुज आत्मविदः सु ते भाविता [There are many
among Sisupala's partisans who differ from him by nature
These will secede] But they have come by their fortune
through him—सहस्रवृद्धियुज अपि पृथक् भाविता [They will secede, I
am sure, though so long they have enjoyed prosperity in common
with Sisupala] Is that believable?—वन्निपुटकुलात् अन्यपुटैः इव
पृथक् भाविता [I will give you an example of such defection The
cuckoo grows in the nest of the crow along with the young crows
But when time comes he knows himself and deserts the com-
panions of his longer days That is just what these kings will
do] 116.

Prose—ইহ বিপদমধ্যে সঙ্কটংগস্থিতঃ অপি যৈ ভূমুজঃ স্বাক্ষবিদঃ স্যুঃ তৈঃ
বলিপুটকুলান্ অন্য়পুটৈঃ ইব অবিরীষ অন্য়ান্ বৃথক্ ভাবিতা । ১১৬ ।

Eng.—Here, among the enemies, kings who know their
selves, if there be any, will in no time secede from him like
cuckoos from the crowd of crows. 116.

Beng.—শত্রুপালের এক সঙ্গে এই বিপদগণের ঐহিকি হইয়াছে ।
তথাপি ইহাদের মধ্যে বাহাদের আত্মজ্ঞান আছে তাহারা, কোকিল যেমন
কাকের মল হইতে সময়ে পৃথক্ হইয়া পড়ে, সেইরূপ এই মল হইতে সমস্ত
পৃথক্ হইবে । ১১৬ ।

Expl.—Many of them, however, are aware of their own
worth and know that you fully deserve this preference over
them. So while others resent it and take up arms, these will
stand by or perhaps side with you. Also see *Eng.* and *Prak.*
above. 116.

Malli.—কিঁ তৈয়ি সবেঁ বৈশ্যিঅনো ? ন বজ্যাহ য় হতি । ‘যৈ (?) ইহ
বিপদমধ্যে’ মদুনধ্যে ‘সঙ্কটংগস্থিতঃ’ অপি’ চেয়েন সহ ঐহিকী গতা অপি
[“সত্মুদ্রিয়—” ইত্যাদিনা কিম্] ‘যৈ ভূমুজঃ’ রাজানঃ ‘স্বাক্ষবিদঃ’ স্বামিজ্ঞান-
বীদিনঃ । ‘স্যুঃ’ । যথা—স্বাক্ষমদ্রপবীদিনঃ^১ স্যুঃ ‘তৈঃ’ ভূমুজস্বিনিঃ ‘বলিপুটকুলান্’
[“কালী ত করটারিটবলিপুটমকুলম্ভাঃ” ইত্যমতঃ] ‘অন্য়পুটৈঃ’ পরমতৈঃ ‘ইব
অবিরীষ’ সত্যঃ ‘অন্য়ান্’ বিপদমধ্যান্ [“অন্য়ান্—” ইত্যম অন্য়মন্তস্য কর্ম-
পরতান্ বৃথগাদিমযৌমিঃপি পশ্যমী^২] ‘বৃথক্ ভাবিতা’ বৃথক্ ভবিত্যন্ত [ভাবে লুট্ ।
বিলুপিতি হ্রিঃ] । তৈয়ি কৈচিৎ অন্য়ানিঃ সঙ্কটংগনো (?) ইত্যর্থঃ । [অণি-
অন্য়দ্রিকং চনম্] ১ ১১৬ ১

NOTES ON MALLI.

1. Aware of their own origin. 2. Aware of their own
worth. 3. There is পদমী in connection with বৃথক্ &c. because
the rule “অন্য়ান্—” অন্য় stands for all words meaning অন্য় ।

Sara—किन्तु तेषां सर्वे एवं न वैरादिधन्ते । सन्ति तेषु केचन ये भवतः पूजामनुमोदन्ते ते तु अस्माभिः संगच्छन्ते ।

CHARCHA

1 आत्मविद्—आत्मन् self आत्मानं विदन्ति इति आत्मन्+विद्+क्विप् कर्त्तरि आत्मविद् knowing their selves, उपपदं तत्—। Knowledge of self may be taken in two ways here—(i) Memory of their humble origin, i.e., how from mediocrity they have come by greatness (आत्मिजनवेदिनः), (ii) Consciousness of their inferiority to Hari, hence of the folly of resenting that honour was done to Hari (आत्मस्वरूपवेदिनः) । The latter seems preferable. The former reminds them of how much they owe to Sisupala and hence tends rather to tighten their union with Sisupala.

2 विपक्ष &c—विद्वद् वच एषां विपक्षा antagonist बहु—। विपक्षाणां मध्यम् इतत्—। तच्चिन्तः अधिः २मी ।

3 महः &c.—मम्+इष+क्विप् महति great prosperity महः महति महसंहति common prosperity सुप्रसूपा । महमहता युज्यन्ते इति महसंहति+युज+क्विप् कर्त्तरि enjoying prosperity together, उपपदतत्—। Comp. महसंहति with महवसति in “महवसतिमुपययै प्रियाया”—*Sakuntala*.

4 भुञ्जन्—सुव भुञ्जन् or भुञ्जन्ति इति भू+भुज्+क्विप् कर्त्तरि Enjoyers of the earth or guardians of the earth, उपपदं तत्—। In the latter sense we get भुञ्जन्ति in the परस्मैपद by the rule “भुञ्जान्भवे” ।

■ सु—सु+खद् युष् might be सम्प्रवचनात् सम्भावनायां लिङ् ।

6 वसिष्ठ &c.—वसिष्ठ offerings वसिष्ठि पुत्रा वसिष्ठपुत्रा reared by offerings i.e., crows (that eat of the daily offerings made by house-holders इतत्—। तेषां कुक्षम्, इतत्—। वक्ष्यात् । इदम् धोने १मी । श्या and द्वितीया are also correct See under वक्ष्यात् ।

7 अरुपुष्टे—अन्ये पुत्रा अरुपुष्टा reared by others, i.e., a cuckoo (which is reared by the cow), इतत्—। ते । कर्त्तरि श्या ।

8 वक्ष्यात्—इदम् here refers to विपक्षमध्ये । वक्ष्यात् । इदम् धोने १मी । It is not clear why Mallh here refers to the rule “वक्ष्यात्—” । There is a special rule for पृथक्, viz., “इदं विनानामिष्टुतीयान्तरस्याम्”

which gives द्वितीया, तृतीया and पञ्चमी in connection with पृथक्, विना and नाना । Mall's reference would have been necessary if this special rule did not exist

■ अविदेश—चिर a long time न चिरम् अचिरम् not a long time नञ्प्रत्यय—। तिव । अपवर्गे द्वितीया ।

10 भाविता—भू+लुट्ता भावे । भविता = the usual form, but the rule "स्यसिचस्योयुट्तासिषु भावकर्मचोरुपदेशऽजभनयदृढशं वा चिण्डदिद् च" directs that in the भाव and कर्मवाच्य when स्य (स्यट्), सिच (स्यङ्), सौयुट् (स्यङ्) or तासि (स्यट्) follow, the roots हुन, यद् हुम and those that end in a vowel in the चातुपाठ, optionally behave as if चिच् followed (चिच्चद्वाव) and take इट् with चिच्चद्वाव । Thus भू gives भविता (no चिच्चद्वाव no इट्) or भाविता (चिच्चत् and इट्) ।

11 ते—अनुज्ञे कर्मरि श्वा ।

12 Voice— युग्मि अपि ये सुमुग्मि चार्त्तविहि मृयित ते ... अन्त्यपुट्ता भवितार ।

13 Remark—The metre is चौपच्छन्दसिक which is regulated by मात्रा although in our case there is correspondence in syllables also The definition is given as "पद्यन्ते यौ तयेव द्विपमौपच्छन्दसिकं सुधीभिर्ब्रह्म" on which Narayana remarks— "विचनपादि पौष्ट्य समपादि च अष्टादश मात्रा कार्या"—The first and third lines are to have 16 and the second and fourth 18 matras each. Again a light vowel has one matra a heavy one has two.

Hence the matras in the first line are,—

य र वा ऋ रि दी वि ष च म ञे } — 16

Similarly in the third The second line has—

म ष सं ङ ङि यु जा वि भू ष क णु } — 18

Similarly the fourth

सहजचापलदोषसमुद्गतचलितदुर्बलपक्षपरिग्रहः ।

तव दुरासदवीर्यविभावसौ शलभतां लभतामसुहृद्वपः ॥ ११७ ॥

Prak.—असुहृद्वपः शलभतां लभताम् [Let your enemies play the part of locusts]. Where ?—तव दुरासदवीर्यविभावसौ [your prowess is a fire of such intensity that it cannot be approached. In it may the enemies become moths and consume themselves]. How can they act as moths ?—सहजचापलदोषसमुद्गतः असुहृद्वपः [The enemies are restless like moths through inherent fickleness]. Again ?—चलितदुर्बलपक्षपरिग्रहः असुहृद्वपः [The moths flutter about on getting a weak pair of wings, the enemies have a weak side which is shaken].

Prose—सहजचापलदोषसमुद्गतः चलितदुर्बलपक्षपरिग्रहः असुहृद्वपः तव दुरासदवीर्यविभावसौ शलभतां लभताम् । ११७ ।

Eng.—May the host of enemies raised by their in-born short-coming of fickleness, with the side espoused becoming unsteady and weak (also—fluttering the weak wings they have come by) play the part of locusts in the fire of your unapproachable prowess or—in the unapproachable fire of your prowess), 117.

Beng—अहङ्गन निखेर चपलता मोक्षे, तौमार विग्रहे नश्वरमान हईराहे । ताहामेर भज डिग हईरा झूलन हईरा पड़िग्राहे । एकरे तौमार अमर वीर्यावलिउडे उहारा पठवैर मउ आबनमर्पण करद ।

Expl.—It is pure fickleness that has urged these enemies against you ; but their side has become weak through the defection of a considerable number of them. I hope they will now fall easy prey to your resistless prowess : Also see *Prak.* and *Eng* above.

Mall.—अथ कलितं निवसयन् आश्रितं प्रबुद्धे सहजैर्वि' 'सहज' सामा-
विकं 'चापल' दुर्बिनीतलम् अनवस्थितत्वञ्च ["चपलः पारदे शीघ्रे दुर्बिनीतिः अन-
वस्थिते" इति वैजयन्ती] तेनेव 'दोषश्च समुद्गतः' इत्यः । 'पक्ष' सहायो मरुद्व

[“पच पाच” गदत्साध्यसहायबलभित्तिपु” इति वैजयन्ती] : ‘चलित’ चलिः
 ‘दुर्बलपचपरिपच’ यस्य स ‘असुहृदच’ शत्रुवर्गं ‘तव दुरासद्वीर्यविभावसौ’
 दुर्बलतेजोवह्नी [“वीर्य शत्रो घमावे च तेजःसामर्थ्यादीरपि”, “सूर्यवह्नी विभावसू”
 इति विश्वामरी] ‘गलभतां’ पतङ्गत्वम् [“समी पतङ्गगलभो ह्यमर । भावे
 तल्”] ‘लभतां’ गच्छतु । उपकालकारः ह्रस्वविलम्बित इत्यम् ॥ ११७ ॥

NOTE ON MALLI

1 By सहज &c he pronounces a benediction embodying the final result

Sara—एवमात्मविदो वृथगभावेन दुर्बला शत्रव हेतयेव भवता समुच्छिद्येरन् ।

CHAROHA

1 सहज &c—सह जातम् इति सह+जन्+ञ कर्तरि सहजम् inborn
 चपल fickle, तस्य भाव इति चपल+चप् चापलम् fickleness (असुहृत्)
 also चलिः restlessness (शत्रव) सम्+उह+ङ्+ञ कर्मणि उह्यत
 raised, Malli has ह्नाः arrogant Pleased suits both असुहृत् and
 गलभ which is preferable सहज चापलम्, कर्मधा—ः तद् एव दोष
 कर्मधा—ः तद् असुहृत्, इत्यम्—ः Raised by the shortcoming of
 inborn fickleness (असुहृत्), also Raised restlessness (शत्रव) ।
 These kings are in arms against you because they resent the
 honour done to you This is fickleness : It is fickleness that
 has raised them against you Hence they are truly सहजचापल
 दीवसमुह्यत । Again locusts are proverbially restless Their
 very restlessness raises them up to fly Hence they too are
 सहजचापदीवसमुह्यत ।

2 चलिः &c—चल्+ञ+कर्मणि चलिः shaken (असुहृत्) also
 fluttering (शत्रव) : I nemys side is shaken because of the
 defection spoken of in sl. 116 पच and (असुहृत्) ; also, wing
 (शत्रव) : परि+उह+चप् भाव परिपच espousing (असुहृत्), also
 coming by (शत्रव) : पचन् परिपच पचपरिपच, इत्यम्—ः By the
 maxim “भाषानयने द्रव्यानयनम्” this means परिपद्योत पच the lie
 espoused (असुहृत्), also the wings acquired (शत्रव) : चलिः

अतएव दुर्बलं, पक्षपरिपक्षः यस्य whose side is weak through desertion (चमुङत्) विपदवद्—। Also चलितौ दुर्बलौ पक्षपरिपक्षौ यस्य whose frail wings are fluttering (मलम), विपद वद्—।

3. दुरासदं &c—दुर्लभं आसद्यने इति दुर+आ+सद+खल् कर्मणि दुरासदः unapproachable, उपपदतत्—। विमा वसु यसा विभावसुः fire, वद्—। वीर्यमेव विभावसु वीर्यविभावसु, fire of prowess, कर्मधा—like शाकपादिब कपलकर्मधा—। दुरासदः वीर्यविभावसु, कर्मधा—। तस्मिन् ।

4. श्वभताम्—श्वभ locust. तेषां भावः श्वभता । ताम् ।

5. लभताम्—लभ+लोट ताम् आशिषि may acquire “आशिषि लिङ् लोटौ” इति लोटः । लभते, लभि, लस्यते, लस्यन् ।

6 चमुङ्गद्वय—मुङ्गद friend (sl 105—मुङ्गदी विमनीकता.) । न मुङ्गदः चमुङ्गदः enemies, नञ्त्तत्—। तेषां गच्छ, इतत्—।

7. Voice.—.. समुद्रते....परिपक्षैः . गच्छे . श्वभता लभ्यताम् ।

8. Remarks—For a similar idea compare “कः शास्त्रेण विधिना लभतां विनायम्”—*Mudra Rāhahasa*, Act I

9. Remark 2—The metre is द्रुतविच्छिन्नित the definition being “द्रुतविच्छिन्नित माह गमौ भरो”—the triads न, भ, म, र (See canto I.) in order constitute a द्रुतविच्छिन्नित । Thus—

ध	ह	ज	पा	प	ख	दो	प	म	मु	ह	त.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
न					भ		भ			र	

इति विशृङ्खलितार्यामोदवीं वाचमेनाम् ॥१८॥

अनुगतनयमोर्गामर्गमां दुर्नेयस्य ।

जनितमुदसुदस्यादुच्चकौरुचिद्रुतोरः-

स्थलनियतनिपण्णयोर्युतां श्रुत्वा नः । ११८ ॥

(इति श्रीमहाभरती द्विपञ्चाशत्तमे महाकाण्डे श्लोके)

द्वितीयः सर्गः

—*—

Prose—एनाम् श्रीहरीं शब्दं श्रुत्वा नः उदस्यन् [Hari got up from his seat greatly lightened on hearing this speech of

Uddhava] How did he take the speech ?—জনিতমুদম্ খৌদবৌ
 বাধম্ [He was mightily pleased with it] Why ?—ইতি বিশকলি
 তায়া বাধম্ [The speech was a masterly analysis of all the points
 involved] Then he preferred it to Balarama's speech—দুর্নয়স্য
 অগোঁ বাধম্ [All thought of Balarama's hasty and inconsiderate
 speech left Hari after he had listened to Uddhava] What
 was the special recommendation of Uddhava's speech ?—অনুগত
 নয়মার্গী বাধম্ [It was in strict accord with the teachings of the
 Sastras] Was the counsel well guarded ?—উচ্ছ্রিতৌঃস্বলনয়ন
 নিপশ্বদ্রীযুতা বাধম্ [Besides the three Lakshmi, who constantly
 sat on the chest of Hari, alone heard of it, hence it was well
 guarded indeed] 118

Prose—স ইতি বিশকলিতায়াং অনুগতনয়মার্গ্যম্ দুর্নয়স্য অগোঁ
 জনিতমুদম্ উচ্ছ্রিতৌঃস্বলনয়ননিপশ্বদ্রীযুতা খৌদবৌ এয়া বাধা অনুগত
 উচ্ছ্রিতৌঃস্বলনয়ননিপশ্বদ্রীযুতা । Or—উচ্ছ্রিতৌঃস্বলনয়ননিপশ্বদ্রীযুতা । ১১৮

Eng.—Hari rose elated Having heard this speech of
 Uddhava in which the correct line of policy was followed and
 the subject matter was thus analysed which was a bar to bad
 policy and was overheard by Srs who constantly rested on his
 high and broad chest and which gave him joy 118

Beng.—এইরূপ নীতিমার্গের অনুগতরূপে সর্ববিষয়ের বিশ্লেষণ করিয়া
 উদ্ভব বিরত হইলেন । বলরামের সমর্থিত ভূনীতির পক্ষে অর্গল পড়িল ।
 দরি আননে উৎফুল্ল হইয়া বজ্রবাদার মাননে আসন হইতে উত্তীর্ণ হইলেন
 এই মহাশয় দরির বিশাল ও উন্নত বসে নিত্যলক্ষ্য লক্ষী ভিন্ন পঞ্চম ব্যক্তি
 আনিত পাবিল না ॥ ১ ৮ ॥

Expl.—Uddhava's masterly analysis of the situation left no
 doubt in the mind of Hari as to the course to follow He was
 mightily pleased to see that it was possible to kill two birds at
 one stroke by making Hari's speech the basis of his own policy

time He got up to give necessary order for the journey to Indraprastha 118

Malli — इतीति । 'स' इति-इत्यम् (? 'इति' इत्यम्) 'विशकलितायां' विवेचितायां 'अनुयतनयमार्गं' श्रुतिमार्गात्सुसारिणीं 'दुनयस्य' बलभद्राद्युक्तस्य इत्यर्थे 'अर्गला' निवारयित्रीम् । इति वेषमेष रूपकालङ्कारः^१ ["तद्विकल्पोर्गलं न ना" इत्यमरः] । अतएव 'जनितमुदं' इरे कृतानन्दम् 'उच्छ्रिते' उन्नते 'उर-स्थले' नियत निवस्यया 'अविश्रान्तवार्थितया' 'दिया' द्युताम् । नाभ्या इति मन्त्रशुक्तिः । उद्वस इमान् 'भौद्धतोम् एना' पूर्वोक्ता 'वाचं' मयुवान् मृतवान् ["भावायां सद्वचमुव" इति कण्ठः] उच्चरेत् 'उच्चले' उन्नतं सन् ["अभ्यय-सर्वनाशमकञ् प्राञ् टि" इत्यकञ् प्रत्ययः] 'उदस्यान्' आसनादुत्थितवान् ["उदीऽनूङ्कर्माणि" इत्यस्य प्रत्युदाहरणमेतत्^२ । रूपकानुभासालङ्कारो । मालिनी उक्तम्] ॥ ११८ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासुविनिर्दिष्टे मौर्यकालव्याख्याने सर्वद्वयाख्ये द्वितीये सर्गे ।

NOTE ON MALLI

1 The उद्वस is रूपक the resemblance lying in the absence of a certain attribute 2 This is an instance of one that is not an example of the rule "उदी—"

Sara—अथैवम् उद्ववचसा गुरुषो कार्ययोर्विगते विप्रतिषेधे इरे काव्यइया-कुलं मनः प्रमानं जातम् । सोऽपि मुदितो यामयाभाये आसनादुत्थितः । ११८ ।

CHAROHA

1 विशकलित &c — एकल piece एकलानि कृता इति मरुल + पिप् + ऋ कर्मणि शकलिता taken to pieces analysed विश्लेष शकलिता, fully analysed. प्रादितम्— । विशकलिता अर्थां चनया अर्थां वा विशकलितायां that which has fully analysed the details, वृ— । ताम् ।

2 - भौद्धतोम्—उद्ववसा इत्यम् इति उद्व + अण् भौद्धतो । ताम् ।

3 - वाचम्—कर्म of the द्वितीया ३२ मयुवान् । अ-श्लोकेति इति निषेधः ।

3. एनाम्—Here एनाम् occurs at the very outset of the remark on the speech. Hence it is not in an अन्वादेश. The rule “व्रित्तीया-टोस्त्वेन” does not apply. Thus एनाम् is irregular here. एताम् is the correct form, but it is avoided solely for the sake of the alliteration एनामन् ।

4. अनुगत &c.—नौयते अनेन इति नी + चच् करणे बाहुलकात् नयः polity. तस्य मार्गः नयमार्गः, इत्यन्— । अनुगतः नयमार्गः अनया अनुगतनयमार्गां that which follows the correct line of policy, चङ्— । तान् । Here we say बाहुलकात् नयः, because the rule “श्रियोमुनोऽनुपसर्गे” is a bar to चच् directing चङ् instead. The form then is नयः । The vritti remarks under this rule “कथञ्च नयो रायः ? ‘कथञ्छुटी नहुलम्’ इत्यच् भविष्यति” । We may also say नयतीति नयः पचायच् । The meaning then is ‘that which guides’, i.e., polity.

5. दुर्नयसा—दुष्टो नयः, दुर्नयः bad policy, प्रादितन्— । तस्य । Now नी is read वी in the चातुष्टय of पाणिनि so it a योपदेश root. The rule “उपसर्गादसमासस्य योपदेशसा” should therefore give दुर्नय with the cerebral. Why then dental ? The answer is the Varttika “दुः इत्यल्लघोरूपसर्गलप्रतिषेधो बह्व्यः” does not treat दुर् as an उपसर्ग with reference to अलविधि ।

6. जनिता &c.—जन + णिच् + क् कर्मणि द्विधा जनिता caused. मुद + णिप् भावे मुद joy. जनिता मुन् अनया जनितामुन् that which has caused joy, नङ्— । ताम् । The joy was due to the fact that Hari saw विप्रतिषेध of two duties (sl. 6.) and his mind was बाध्यव्याकुल (sl. 1.) The विप्रतिषेध has now vanished and his mind is at ease (See Expl.).

7. उदय्यात्—उद + ण्या + णुङ् तिप् rose. तिष्ठति—ते, तस्यी—स्ये व्यासति—ते, अस्यात्—अभ्यति । Malli here refers to the rule “उदः चतुरैकर्मणि” which gives आत्मनेपद to उद + ण्या when upward motion is not implied, and remarks that this is an instance where that rule does not apply, the reason being that here we have upward motion in rising from the seat.

8. उच्यते—Pred. to सः । This has occurred so often that no comment seems necessary (See Canto I, sla. 7, 12, 16 &c.).

The rule “चक्षय—” means that चक्ष comes in before the last vowel in an चक्षय and सर्वनाम ।

9. उच्छ्रित &c.—उद+प्रि+त कर्त्तरि उच्छ्रित high. उदम् chest नि+यम+त कर्मणि नियत restricted, constant. नि+उद+त कर्त्तरि—नियत+त—नियन्—नियत seated. प्रशस्तम् उद उदस्तम् broad chest, कर्मणा—of the नियतमास class. नियतं नियता नियतनियता always seated, सुप-सुपा । उच्छ्रितम् उदस्तम् high and broad chest कर्मणा—। तत्र नियत-नियता constantly seated on the high and broad chest, सुप-सुपा । साहस्यी शीः कर्मणा—। तथा युता, शतम्—। Besides the three that took part in the deliberation She alone heard it; no one else. Hence the counsel was well guarded. This is what Malli means by “नात्यया इति मन्त्रगुप्तिः” । Here the नियतमास in उदस्तम् is by the rule “प्रशसावचने” —जातिवाचक words are compounded in a कर्मणा— with words that are restricted (उद) to mean प्रशसा । उद is indeed प्रशसावाचक, thus:—“मत्तज्जिह्वोरमिताः सुः प्रकाशस्यवभित्तयः । उदपायतटाः पादपादोमवर्षिकादयः ॥” Note the use of the word शी at the end of the canto.

10. ‘यदुवाच—’ दु+लिट्+आदि कर्म कर्त्तरि यदुवच् he that heard. स एव । Qual. सः । कम् is usually a वैदिक affix. The rule “आयायाम्—” allows it in lay writings, after उद, वस, दु ।

11. *Voc*—तेन.. यदुवाच...उदम्यादि ।

12. *Remark*—The metre is मालिनी defined as. “नममदयपुनर्य मालिनी मोगिकीकैः”—The trends न, म, म, य, द in order with after the eighth syllable and at the end, constitute मालिनी । Thus:—

य	दु	म	त	म	य	मा	मा	म	मं	सा	दु	मं	य	सा
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
न			न			म			य			य		

The pause is after सा and after सा ।

13. इति श्रीमाध &c.—See end of Canto I. ॥ १० ॥